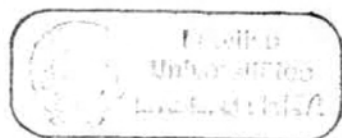

Latvijas Universitātes
Vēstures un filozofijas fakultāte

Jānis Taurēns.

**Baltijas virziens Latvijas Republikas ārpolitikā 1934. –
1940. gadā.**

Disertācija.

Darba zinātniskais vadītājs:
docents , vēstures doktors A. Zunda.

Rīga 1999.

Ievads.

Promocijas darba tēmas aktualitāte saistās ar tēmas papildu izpētes iespējām, kas pastāv arī pēc profesoru I. Feldmaņa un A. Strangas pētījumu publicēšanas. Lietuvas un Igaunijas vēstures zinātnē pastāv speciāli, monogrāfiska rakstura pētījumi, kuru autori veltījuši savu valstu ārpolitiskajai darbībai Baltijas valstu sadarbības laukā tieši doktora disertācijas.¹ Nav šaubu, ka Latvijas lomas Baltijā un Baltijas lomas Eiropas starptautisko attiecību kontekstā izpēte var izraisīt interesi starptautiskajā sabiedrībā. Baltijas valstu sadarbības vēsturiskā pieredze izraisa arī praktisku politisku interesi un dažos gadījumos skar pat konkrētas Latvijas praktiskas intereses. Pēdējais gan vairāk attiecas uz Baltijas valstu attiecībām divdesmitajos gados. Promocijas darba mērķis ir izpētīt Baltijas virzienu Latvijas ārpolitikā no 1934. līdz 1940. gadam. Šādu temata izvēli noteica divas svarīgas šī vēstures posma parādības: “Saprašanās un sadarbības līguma starp Latviju, Lietuvu un Igauniju “ jeb Baltijas Antantes darbība, kā arī autoritārā režīma pastāvēšana Latvijā. Darba uzdevumus var formulēt sekojoši:

1. Latvijas ārpolitikas kontinuitātes izpēte pēc autoritārā režīma izveidošanās.
2. Latvijas ārpolitiskās sadarbības ar Lietuvu vēsturiska izpēte.
3. Latvijas un Igaunijas diplomātiskās mijiedarbības Baltijas Antantē izpēte.
4. Baltijas sadarbības faktora lomas un nozīmes Latvijas ārpolitikā un šī faktora lomas Lietuvas un Igaunijas ārpolitikā salīdzinoša analīze.

5. Baltijas faktora ietekmes uz PSRS un Vācijas attiecībām 30. gados atsevišķu aspektu izpēte.
6. Latvijas un citu Baltijas valstu nozīmes starptautiskās politikas arēnā un to lomas miera saglabāšanas un nostiprināšanas centienos Eiropā izpēte.

Protams, svarīgi pētīt šīs problēmas ne tikai periodā kopumā, bet arī katrā tā posmā atsevišķi, aplūkojot arī Baltijas valstu attiecību ārējos un iekšējos apstākļus, sadarbības realizāciju un apstākļus.

Runājot par promocijas darbā izmantotajām metodēm jāatzīmē sekojošais. Kā zināms, metodoloģijā svarīgs gan pētnieka pasaules uzskats (filozofiskie uzskati un politiskā pārliecība), gan arī konkrētās vēstures pētniecības metodes. Pēdējās ļoti daudz kas kopīgs ļoti dažādu uzskatu piekritējiem. Filozofiska līmeņa pasaules redzējums savukārt maz ietekmē konkrētos pētījumus. Vācu vēsturnieks T. Šīders reiz atzīmēja, ka “starp universālās vēstures drosmīgajām teorijām un konkrētiem vēsturiskiem pētījumiem, ka, kā tas bijis arī iepriekš, ieslīguši konkrētās detaļās, pastāv pārrāvums, kas izraisa bažas.”² T. Šīdera vārdi piemērojami arī šinī gadījumā. Nepieciešamība izgaismot vienu, kaut arī svarīgu mazas Austrumeiropas valsts ārpolitikas neļauj to saistīt ar kādu, kā raksta M. Kovaļčenko, vispārfilozofisku teoriju.³ Iespēja to sasaistīt ar kāda pasaules uzskata filozofisko aspektu nav liela. Viegļāk ir ar politiskās pārliecības piemērošanu. Šodien vērtējot Latvijas politiku 30. gados šķiet jāvadās no tādiem principiem kā liberālās demokrātijas un Latvijas neatkarības pozitīvā vērtība. Pie tam abas šīs parādības papildina viena otru. Ārpolitikas izvērtēšanai par pamatu var kalpot gan reālpolitikas, gan kolektīvās drošības pieejas kritēriji. Mazai valstij gan vēlamāk pieturēties kolektīvās drošības principiem, kas vismaz vārdos deklarē visu valstu tiesības uz suverenitātes un teritoriālās neaizskaramības saglabāšanu. Promocijas darba autors vadās

no pieņēmuma, ka arī Baltijas valstu sadarbība pati par sevi ir pozitīva parādība. Svarīga bija arī vēsturiskuma principa konsekventa ievērošana, ņemot vērā historiogrāfijā reizēm sastopamo tendenci, pārnest Baltijas valstu diplomātiem, ka viņi savā darbībā nav rēķinājušies ar to, kas labi zināms tikai šodien.

Tādu vēstures pētniecības metožu kā vēsturiski ģenētiskā, vēsturiski salīdzinošā, vēsturiski tipoloģiskā un vēsturiski sistēmiskā izmantotas promocijas darbā. Sevišķi tas attiecas uz vēsturiski ģenētisko metodi, kuru pielietojot autors centies izvairīties no tās trūkumiem: tendences uz aprakstošu izklāstu un faktogrāfijas. No vēstures pētniecības tehnikas viedokļa svarīgas bija avotu kritika un, kur iespējams, avotu salīdzināšanas metodikas.

Starptautisko attiecību teorijai veltītā politikas zinātnes literatūra, kam teorētiski varētu būt metodoloģiska nozīme, maz pievēršas mazu valstu reģionālismam, vairāk raksturojot lielvaru attiecības pēc II pasaules kara. Kā reģionālas integrācijas kritēriji šai literatūrā minēti ģeogrāfiskais tuvums, militāri politiskie kritēriji (līdzdalība aliansēs, līdzīga politiskā orientācija), līdzīgs ekonomiskās attīstības līmenis un tuva ekonomikas struktūra vai arī savstarpējās mijiedarbības pakāpe. Cilvēcei savukārt ir svarīgi vai šāda integrācija palielina vai samazina kara draudus reģionā, vai tā veicina reģiona ekonomisko un dzīves līmeņa pieaugumu, kā arī demokrātijas un cilvēka tiesību nostiprināšanos.⁴ Šādi kritēriji, kas gan šķiet visai pašsaprotami, protams, Baltijas valstīm piemīt ļoti lielā mērā. Savukārt interdisciplinārā starptautiskā konferencē, kas 1987. gadā Ķīlē bija veltīta Baltijas reģionālismam Padomju Savienībā, ievērojamie pētnieki G. fon Pistolkorss un D. A. Lēbers minēja tādu reģionālisma kritēriju kā iedzīvotāju kopības izjūta un vēsturiska reģionālās kopības apziņa.⁵ Pastāvošais vēstures

avotu kopums neatļauj tomēr pilnībā izpētīt Baltijas reģionālismu pēc šī kritērija. Mūsdienu politoloģiskā literatūrā latviešu politologi sākuši balstoties uz rietumu politologu izstrādātajiem, pētīt Latvijas kā mazas valsts iespējas saglabāt neatkarību un drošību. A. Stranga, pievienojoties Rietumu politologa R. L. Rotšteina uzskatiem, atzīst, ka mazu valstu savienības nespēj tās pasargāt no lielvalstu revizionisma draudiem un nav izdevīgas mazām valstīm.⁶ Rietumu politologu viedoklis mazu valstu drošības un ārpolitisko iespēju jautājumos atspoguļojas latviešu politologu un vēsturnieku rakstu krājumā. Šeit mazas valsts iespēja īstenot neatkarīgu ārpolitiku vērtēta visai kritiski. Tā norvēģu teorētiķis O. Knudsens uzskata, ka “nedrošība ir viena no mazu valstu būtiskām iezīmēm, jo sevišķi tad, kad maza valsts atrodas tiešā lielvalsts tuvumā. Savukārt dāņu teorētiķis M. Kelstrups saskata četras iespējamās mazas valsts iespējamās stratēģijas. Divas no tām kombinētā veidā var attiecināt uz Latvijas ārpolitiku 30. gados. Tā ir norobežošanās politika - cenšanās neiesaistīties nozīmīgos starptautiskos jautājumos un balansēšanas stratēģija.⁷ A. Stranga gan uzskata, ka Baltijas valstīm nav piemērojama citu pasaules daļu un kontinentu pieredze.⁸ Šim viņa uzskatam var pievienoties. Noteikta metodoloģiska nozīme ir darbiem, kas veltīti Latvijas ārpolitikas pamatlīniju izpētei valsts neatkarības periodā un kuros noteiktas Latvijas ārpolitikas periodizācija un svarīgākās problēmas. Šeit jānosauca E. Andersona klasiskie pētījumi, kā arī I. Feldmaņa un A. Strangas darbi, kas pacēluši Latvijas ārpolitikas vēsturisko izpēti jaunā, principiāli augstākā līmenī.

Pārejot pie darba struktūras, jāatzīmē, ka vēstures literatūras apskats darbā veidots pēc problēmu principa, salīdzinot un analizējot dažādu autoru uzskatus par nozīmīgākajām Baltijas valstu sadarbības un tās kontekstā

svarīgākajām Latvijas ārpolitikas problēmām. Zinātniskā sabiedrība ar to var iepazīties vēstures zinātniskajā žurnālā.⁹

Darba iedalījums nodaļās un apakšnodaļās balstās uz hronoloģiskā principa. Pirmā nodaļa (ar trim apakšnodaļām) Latvija un Baltijas Antantes izveidošanās 1934. gadā” veltīta sarežģītajam un ilgajam procesam, kura rezultātā tika parakstīts “Saprašanās un sadarbības līgums starp Latviju, Lietuvu un Igauniju” jeb tika likti pamati tai Baltijas valstu sadarbības formai, kas ieguva Baltijas Antantes nosaukumu. Nodaļā īsi raksturota starptautiskā situācija Eiropā un tās izmaiņas, kas 1933. un 1934. gadā veicināja Baltijas valstu sadarbības padziļināšanos. Pirmās nodaļas hronoloģisko ietvaru šaurība izskaidrojama ar analizēto notikumu nozīmību un diplomātisko norišu intensitāti, kā arī nepieciešamību detalizēti atspoguļot procesus, kas noveda pie pirmā rezultatīvā mēģinājuma nodibināt ciešāku sadarbību starp Baltijas valstīm.

Otrā nodaļa aptver laika posmu no 1935. līdz 1937. gadam. Šādus hronoloģiskos ietvarus noteikuši vairāki iemesli. Pirmkārt, neatkarīgi no Baltijas iedzīvotāju vēlēšanās, Baltijas reģiona vēstures posmu hronoloģiskās robežas nereti nosaka no tiem neatkarīgi ārējie apstākļi. Arī 1938. gadu var uzskatīt par robežlīniju, kas iezīmē Eiropas starptautisko attiecību saasināšanos un pirmskara situācijas iestāšanos. Otrkārt, 1937. gada otrā puse bija krīzes laiks Latvijas un Igaunijas attiecībās (to varētu nosacīti apzīmēt par Baltijas klauzulas krīzi. Latvijas un Igaunijas attiecību formālais līmenis bija ciešāks, jo tās regulēja 1923. gada 1. novembra savienības līgums, kāda nebija Lietuvai un Latvijai. Bez tam pašas Baltijas Antantes ietvaros Igaunijas un Latvijas neierobežoja “specifiskās problēmas”. Tādējādi Baltijas Antantē Latvijas un Igaunijas attiecībām bija izšķiroša loma. Otrajā nodaļā atspoguļojas Baltijas valstu neveiksme to savstarpējās

sadarbības padziļināšanas un paplašināšanas mēģinājumos. Tajā mēģināts parādīt šīs neveiksmes cēloņus. Daudz uzmanības veltīts līdz šim maz pētītai epizodei, kas atspoguļo Baltijas valstu nostāju Austrumu pakta jautājumā 1935. gada pirmajā pusē. Otrajā nodaļā aplūkots periods no šodienas viedokļa radīja pēdējo iespēju veikt ārkārtējus pasākumus savas drošības nostiprināšanai, taču tas nebūt nebija skaidrs toreiz. Nodaļas ietvaros aplūkota Baltijas valstu regulārā diplomātiskā sadarbība, kas līdz attiecību krīzei deva Baltijas Antantes līgumam noteiktajam sadarbības līmenim pilnīgi atbilstošus rezultātus.

Trešajā promocijas darba nodaļā pētīta Baltijas valstu sadarbība Otrā pasaules kara priekšvakarā un tā sākumā līdz Baltijas valstu okupācijai. Pētāmās problēmas (un trešās nodaļas) hronoloģiskās beigu robežas noteikuši padomju marionešu režīmi, denonsējot Baltijas Antantes līgumu. Tādējādi tie pielika punktu tās pastāvēšanai. Nodaļā aplūktas Baltijas valstu diplomātiskā sadarbība apstākļos, kad to ārpolitiku arvien vairāk determinēja pirmskara krīzes izraisītie procesi un lielvalstu politika.

Jēdzieni “Baltijas valstis” un “Baltija” laika gaitā pārdzīvojuši daudzas metamorfozes. Tikai XIX gadsimta vidū par Baltiju sāka saukt trīs Krievijas impērijas Baltijas jūras (*Ostsee*) austrumu piekrastes guberņas –Vidzemi, Igauniju un Kurzemi.¹⁰ Laika gaitā starp abiem pasaules kariem par Baltijas valstīm, atkarībā no situācijas, sauca gan trīs valstis: Latviju, Lietuvu un Igauniju, gan piecas valstis no Somijas līdz Polijai, gan Latviju, Igauniju un Somiju 1939. gada vasarā. Tomēr šajā laikā pakāpeniski nostiprinājās uzskats, ka Baltijas valstis ir Latvija, Lietuva un Igaunija. Baltijas valstu viennozīmīga identifikācija ar Latviju, Lietuvu un Igauniju pasaules historiogrāfijā un sabiedriskajā domā galīgi nostiprinājās tikai pēc Otrā pasaules kara; likteņa ironijas pēc šādu stāvokli radīja tieši Vācijas un PSRS

1939. gada neuzbrukšanas līguma “ietekmes sfēru” sadales slepeno protokolu sekas. Somija turpretī iekļāvās ziemeļvalstu skaitā, bet Polija ieguva Austrumeiropas valsts -PSRS satelīta statusu. Baltijas valstis PSRS ietvaros (“Baltijas padomju republikas”) veidoja vienotu reģionu gan no starptautiskā redzes viedokļa kā okupētas un PSRS sastāvā varmācīgi iekļautas, gan no PSRS centrālās valdības un citu PSRS reģionu iedzīvotāju viedokļa, kā arī protams, ņemot vērā objektīvus politiskus, ekonomiskus un demogrāfiskus rādītājus. Arī Baltijas valstu neatkarības cīņa un Baltijas tautu nenoliedzamā solidaritāte nostiprināja priekšstatu par Baltijas vienoto telpu. Tomēr Baltijas valstu vienotības idejas un tās praktiskās realizācijas attīstībā liela nozīme bija arī Baltijas valstu –Latvijas, Lietuvas un Igaunijas-sadarbībai laika posmā starp diviem pasaules kariem.

Baltijas valstu sadarbība to neatkarības pirmajā posmā tradicionāli tiek iedalītas trīs posmos: 1) Baltijas valstu savienības izveidošanas mēģinājumi 2) Baltijas valstu minimālas sadarbības periods, 3) Baltijas Antantes laiks. Nav vienota viedokļa par periodu hronoloģiskajām robežām. Attiecībā uz robežu starp Baltijas valstu savienības izveidošanas mēģinājumu, hronoloģisko beigu robežu var novilkt 20. gadu vidū. 1936. gadā V. Munters rakstīja, ka pirmais periods beidzies 1923. gadā, kad tika noslēgts Latvijas un Igaunijas militārās savienības līgums.¹¹ Baltijas valstu sadarbības latviešu un igauņu historiogrāfijā kā pirmā posma robeža Baltijas valstu sadarbībā kā pirmā posma robeža iezīmējās apmēram 1925.-1926. gads. Attiecībā uz trešo posmu dominē viedoklis, ka tas sākās 1934. gadā, kad tika noslēgts “Saprašanās un sadarbības līgums starp Latviju, Lietuvu un Igauniju”. Vienprātība valda otrā posma pamatproblēmas skaidrojumā: šajā laikā Latvijas un Igaunijas sadarbībai reāli varēja pievienoties tikai Lietuva, taču tās ārpolitikā dominēja vēlēšanās atgūt no Polijas Viļņu, ko Polija varmācīgi

atņēma Lietuvai 1919. gadā. Tā kā citas Baltijas valstis nevarēja sniegt atbalstu Lietuvai šai jautājumā, tā savā ārpolitikā orientējās uz Polijas pretiniekiem PSRS un Vāciju. Tās savukārt izmantoja Lietuvas politiku, lai traucētu Baltijas valstu sadarbību. Tā Viļņas jautājuma diktētā situācija kavēja triju Baltijas valstu sadarbību visā sadarbības “minimālajā” periodā. Tieši šādā situācijā Baltijas valstis tāpat kā Eiropu pārsteidza nacionālsociālistu nākšana pie varas Vācijā, kas radīja jaunus apstākļus starptautiskajās attiecībās.

1934. gadā izveidojusies Baltijas Antante, kuras vieta un loma Latvijas Republikas ārpolitikā ir šī pētījuma objekts, historiogrāfijā tiek norobežota no divdesmitajos gados aktuālās Baltijas valstu savienības. Baltijas Antante nebija militāra rakstura savienība (defensīva alianse), bet gan politiskas diplomātiska sadarbības līguma ietvaros eksistējoša sadarbības forma. tas dod iespēju vērtēt to zemāk kā eventuālo militāri politisko Baltijas valstu savienību. Tomēr Baltijas Antante reāli pastāvēja un vairāk vai mazāk sekmīgi darbojās. Sasniegtais politiski diplomātiskās sadarbības līmenis ar visiem tā kāpumiem un kritumiem bija pietiekams pamats attiecību izveidei tai gadījumā, ja Baltijas valstīm būtu ilgstošas mierīgas sadarbības iespējas. Pat pēckara Eiropas bezprecedenta ciešā integrācija vairākkārt pārdzīvojuši attiecību saasināšanos. Otrkārt, nav pamata uzskatīt, ka formāli izveidota Baltijas valstu militāra alianse varētu sasniegt daudz ko vairāk par Antantes tipa kopdarbības līgumu. Trīsdesmitajos gados Baltijas Antantes darbību interpretēja kā tūlīt pēc neatkarības iegūšanas uzsāktās Baltijas savienības politikas panākumu. Baltijas Antantes darbību bija iespējams papildīt ar tādu saturu, kas atļautu arī bez formāla militāras alianses līguma attīstīt triju valstu sadarbību, kas varētu garantēt to drošību.

Atsauces.

- ¹ Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje (Vēstures zinātņu kandidāta disertācija)//Lietuvas Zinātņu Akadēmijas bibliotēkas Rokrakstu nodaļa. 26. f.-1578. l., Vilnius, 1989.; Ilmjārw M. Noukogude Liidu ja Saksamaa vahel: Balti riigid ja Soome 1934-1940.-Tallinn, 1993.-Lk 173.
- ² Шидер Т. Возможности и границы сравнительных методов в исторических науках. В «Философия и методология истории».-Сб. статей.-Общ. ред. И. Кона.-М.,1977.-С. 145,
- ³ Ковальченко М. Методы исторического исследования.-М., 1987.-С. 19.
- ⁴ Coulombis T., Wolf J. Introduction to International Relations: Justice and Power.-Engleton Cliffs (US), 1990.-P. 300-301.
- ⁵ Loeber D. A. Towards Baltic Regional Identity //Journal of Baltic Studies.-1987.-No 2.-P 115.; Pistohtkors G von. Regionalism as a Concept of Baltic Historiography- Some Introductory Remarks// Journal of Baltic Studies.-1987.-No 2.-P. 127.
- ⁶ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika un drošības politika (30. gadu otrā puse).-R., 1993.-380. lpp.; Stranga A. Latvijas ārējā tirdzniecība 30. gadu nogalē: ārējās politikas saimnieciskie aspekti//Latvijas Vēsture.-1995.-Nr. 2(17).-39.-40. lpp.
- ⁷ Ozoliņš A. Latvija- maza valsts Eiropas drošības sistēmā//Latvija pasaules politikā- iespējas un ierobežojumi.-R., 1995.-19., 22.-24. lpp.
- ⁸ Stranga A. Mazās valstis un ģeopolitika//Latvija pasaules politikā...71. lpp.
- ⁹ Taurēns J. Latvijas ārpolitika un Baltijas Antante (1934.-1940.): dažas problēmas historiogrāfijā//Latvijas Vēsture.-1997.-Nr. 4(28).-94.-106. lpp.
- ¹⁰ Švābe A. Latvijas Vēsture 1800-1914.-Stokholma, 1958.-18. lpp.
- ¹¹ Tērauds T. Baltijas politiskie pamati//Sējējs.-1936.-Nr 2.-115. lpp.

Izmantoto avotu un literatūras apskats.

Avotu apskats.

Promocijas darba pamatā ir nepublicētie avoti, tas ir, Latvijas Valsts Vēstures arhīva (LVVA) un Lietuvas Centrālā Valsts arhīva (LCVA-Lietuvos Centrinis Valstibines archivas) dokumenti. Darbā lielāku vietu ieņem Latvijas arhīva materiāli, kas raksturo laika posmu no 1933. līdz 1940. gadam. Darbā izmantoti Ārlietu ministrijas Politiski- ekonomiskā departamenta divu nodaļu- Baltijas valstu nodaļas un Rietumu nodaļas dokumenti.¹ Izmantoti arī dažādu Latvijas sūtniecību fondi.² Darbā izmantoti arī ārlietu ministrijas Juridiskā departamenta materiāli.³ Minēto fondu materiāli satur Latvijas sūtņu regulāros ziņojumus par viņu mītnes zemju iekšpolitisko un ārpolitisko situāciju. Latvijas sūtņi L. Ēķis, J. Feldmanis., O. Grosvalds, E. Krieviņš, R. Liepiņš, L. Sēja, V. Šūmanis, M. Valters, K. Zariņš un citi izteica savus vērtējumus un prognozes par politisko situāciju Eiropā un Latvijas ārpolitikas vēlamo taktiku. Vēstures literatūrā plašu ievēriību guvusi M. Valtera neatkarīgā nostāja daudzos jautājumos autoritārā režīma apstākļos. Arhīvu materiāli satur atskaites par Baltijas valstu ārlietu ministru regulāro konferenču (kopumā 11) un citu apspriežu norisi, atspoguļo Baltijas valstu diplomātisko pārstāvju viedokļus par aktuāliem starptautisko attiecību jautājumiem, parāda kopīgu lēmumu izstrādes mehānismu. Daudzos jautājumos Baltijas valstu viedokļu saskaņošana noritēja pa “diplomātiskiem kanāliem” un tas atspoguļojas arhīvu dokumentos. Autoritārā režīma apstākļos grūtības reizēm sagādā Latvijas ārlietu ministra V. Muntera oficiālā viedokļa noskaidrošana dažādos

jautājumos. Laika gaitā vērojama šī politiķa tendence arvien retāk izklāstīt savu viedokli un arvien mazāk interesēties par citu Latvijas diplomātu domām. Ārlietu ministrijas viedoklis pausts arī tās citu augstu amatpersonu, piemēram, A. Stegmaņa, V. Māsēna u. c. parakstītos dokumentos.

Lietuvas Centrālā Valsts vēstures arhīva dokumenti ieņem attiecīgi mazāku vietu promocijas darba izstrādē. Izmantotas lietas no vienīgā fonda, kas Lietuvas valsts arhīvā atspoguļo Ārlietu ministrijas un tai pakļauto iestāžu darbību.⁴ Dokumenti šajā fondā sakārtoti visai nesistemātiski un pēc citiem principiem nekā LVVA līdzīga rakstura dokumenti. Tomēr tie ir interesanti, jo atklāj Lietuvas diplomātu vērtējumus par Latvijas un Igaunijas ārpolitiku, parāda uzskatu atšķirības. Vērtīgi ir arī Baltijas valstu ārlietu ministru konferenču materiāli Lietuvas diplomātu interpretācijā.

Promocijas darba publicētie avoti ir vēstures dokumentu krājumi. No PSRS diplomātisko dokumentu krājumiem jāmin "PSRS ārpolitikas dokumenti",⁵ "Pilnvarotie pārstāvji ziņo"⁶, dokumentu krājums "Krīzes gads".⁷ Padomju ārpolitikas dokumenti, kas iznākuši padomju varas gados jāizmanto ar zināmu piesardzību. Pirmkārt, padomju diplomātiem kā totalitāra režīma pārstāvjiem vairāk nekā citu valstu diplomātiem kā pārstāvjiem raksturīga savu domu slēpšana un ideālistisku mērķu piedēvēšana PSRS faktiski ekspansionistiskajai ārpolitikai. Otrkārt, šai laikā iznākušo dokumentu krājumu sastādītājiem arī bija raksturīga minētā tendence. Arī Baltijas valstīm saistītā diplomātiskā sarakste trīsdesmito gadu dokumentos ieņem mazāku vietu nekā divdesmitajos gados. Tas saistīts ar PSRS ārpolitiskās darbības lauka paplašināšanos un Baltijas valstu lomas un nozīmes PSRS ārpolitikā nosacītu samazināšanos. PSRS ārpolitikas dokumenti trīsdesmito gadu otrajā pusē pievēršas Baltijas valstīm sakarā ar PSRS mēģinājumiem "garantēt" Baltijas valstu drošību 1933. un 1934. gadā,

kā arī Austrumu pakta izveidošanas centienu sakarā. 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā iznākušo dokumentu krājumu sastādītāji arī vadās no koncepcijas, ka, kaut arī PSRS ārpolitikas staļiniskās metodes nav pieņemamas, tomēr to pielietošanas rezultātā sasniegtie mērķi atbilda PSRS interesēm. Tā “Krīzes gada” sastādītājs V. Sīpols krājuma priekšvārdā traktē slepenos protokolus kā Vācijas pretimnākšanu PSRS drošības interesēm un attiecībā uz Baltiju viņš par vissvarīgāko uzskata to, ka Vācijas karaspēks tagad nedrīkstēja ielauzties Latvijā, Lietuvā un Igaunijā. Tas nozīmējis, ka eventuālā vācu agresija pret PSRS varēja sākties vairākus simtus kilometru uz rietumiem no agrāk iespējamās robežas.⁸ Par savu uzdevumu V. Sīpols uzskatījis arī pierādīt Lielbritānijas un Francijas velmi novirzīt Vācijas agresiju no PSRS un pat turpina atbalstīt versiju par to, ka “netiešā agresija” būtu pietiekams pamats ievest PSRS armiju Baltijas valstīs.⁹ PSRS ārpolitikas dokumentu krājuma sastādītāji izvairās no tik odioziem apgalvojumiem, tomēr turpina apgalvot, kas PSRS bija ļoti svarīgi novērst Vācijas agresiju pret Baltijas valstīm. Krājumā nodots atklātībai ļoti daudz jaunu diplomātisku dokumentu, kas atspoguļo PSRS ārpolitikas stratēģiju un taktiku 1939. gadā. Krājuma “Pilnvarotie lietveži ziņo” sastādītāji arī ar nelielām korekcijām piekrīt padomju laika vēstures doktrīnām. Tomēr krājumā ievietotie dokumenti atspoguļo Baltijas valstu sīksto un neatlaidīgo pretestību sarunās par PSRS karaspēka statusu Baltijā, Baltijas valstu politiku un sabiedrības nepatiku pret PSRS karaspēka klātbūtni un agresīvo ārpolitiku un lielā mērā izgaisina mītus par pretpadomju sazvērestību Baltijā. Kopumā šie dokumentu krājumi nodevuši atklātībai daudzus Baltijas valstu ārpolitikas vēstures izpētei svarīgus dokumentus.

No Vācijas avotiem darbā izmantoti uzvarētāju pēc kara publicētie “Vācijas ārpolitikas dokumentu” atsevišķi sējumi.¹⁰ Šie 50. gados Londonā

un Vašingtonā iznākušie dokumenti diezgan plaši izmantoti E. Andersona darbos. Tajos atrodam Baltijas valstīm veltītus dokumentus par Baltijas drošības problēmām 1933.-1935. gadā, Klaipēdas jautājuma vietu Vācijas un Lietuvas attiecībās 1937.-1939. gadā, Baltijas valstu un Vācijas neuzbrukšanas līgumu problemātiku 1939. gada pavasarī. Tur rodami arī Vācijas diplomātu sastādīti V. Muntera personības un darbības vērtējumi, Baltijas valstu ārpolitikas un Baltijas Antantes darbības atspoguļojums un novērtējums. Noteikta nozīme promocijas darba izstrādē bija Igaunijā izdotajam dokumentu krājumam “No Molotova- Ribentropa pakta līdz bāzu līgumam”.¹¹ Tas atspoguļo Igaunijas ārpolitiku 1939. gada rudenī daudzos Baltijas valstīm vitāli svarīgos jautājumos. Latvijas vēsturnieku sagatavotais dokumentu krājums “Latvijas okupācija un aneksija”¹² pārlicinoši apgāž padomju vēstures literatūras mītus par Baltijas valstu sazvērestību pret PSRS. Šajā krājumā atrodami daudzi svarīgi dokumenti, kas raksturo Latvijas ārpolitisko darbību 1939. gada rudenī un 1940. gada ziemā, tostarp abu pēdējo Baltijas valstu ārlietu ministru konferenču materiāli. Nekādā ziņā nenoniecinošs šo dokumentu krājumu, jāatzīmē tomēr, ka tā sastādītāji varēja plašāk komentēt atsevišķas nianses. Piemēram, ļoti vērtīgi būtu komentāri par Valsts Prezidenta K. Ulmaņa runu 1940. gada 10. februāra runu, kas ievietota krājumā.¹³

Promocijas darbā izmantoti 30. gadu laikrakstu “Jaunākās Ziņas”, “Brīvā Zeme”, “Rīts” un žurnāla “Sējējs” materiāli. Autoritārā laikmeta preses kā avota lomā labi raksturojis K. Ulmanis, kurš 1939. gadā rakstīja M. Valteram, ka “Brīvā Zeme” ir laikraksts, kas atspoguļo Ārlietu ministrijas viedokli.¹⁴ Ņemot vērā šo apstākli prese bieži vien kā avots visvērtīgākā ir Latvijas oficiālo aprindu un personīgi V. Muntera uzskatu izpētē. Latvijas diplomātiskajā vēsturē bija brīži, kad pat sūtņi ārvalstīs bija

spiesti vadīties no rakstiem presē, nevis no ārlietu ministrijas instrukcijām. 1939. gadā sūtnis Polijā L. Ēķis diplomātiskajās aprindās skaidroja Latvijas politiku, balstoties uz rakstu "Garantijas" avīzē "Brīvā Zeme".¹⁵ Pat tād izdevuma kā "Jaunākās Ziņas" īpašnieki bija spiesti rūpēties par to, lai avīze nenonāktu "kādas krustdēļu akciju sabiedrības rokās".¹⁶ Protams, prese ir nozīmīgs avots pasaules notikumu hronikas, īpaši ārpolitisko norišu apzināšanā un izpētē.

Problēmas vēstures literatūrā.

Britu vēsturnieks Dž. Haidens atzīmējis, kaniecīgā historiogrāfija, kas veltīta Baltijas blokam, ir dziļi drūma determinisma pārņemta. Tomēr sadarbības pieredze bija vērtīga pati par sevi. No šodienas perspektīvas Baltijas savienība pelnījusi vairāk patstāvīgi būt nopietnas izpētes objekts, nekā tā var pastāstīt par lielu un mazu valstu saskarsmi.¹⁷ Baltijas valstu sadarbībai veltīta visai plaša vēstures literatūra. Tajā skartas daudzas nozīmīgas problēmas: Baltijas Antantes izveidošanās; Baltijas valstu attieksmes atspoguļojums pret Austrumu pakta plāniem; Baltijas valstu ārpolitiskā orientācija, attiecības ar lielvalstīm un šo attiecību ietekme uz savstarpējo sadarbību; Baltijas valstu neitralitātes politika un to politika 1939. un 1940. gadā.

Pievēršoties **Baltijas Antantes izveidošanās problēmai**, redzam, ka historiogrāfijā analizēta tās izcelšanās attiecīgā laika Eiropas starptautisko attiecību kontekstā. Plaši izplatīts uzskats, ka nacionālsociālistu nākšana pie varas Vācijā izmainīja situāciju Eiropā un viens no šo izmaiņu rezultātiem

bija Baltijas Antantes nodibināšanās. Svarīga nozīme Baltijas valstu sadarbības nostiprināšanā tiek piešķirta Vācijas un Polijas 1934. gada 26. janvāra neuzbrukšanas deklarācijai, kas visai drīz radīja Lietuvas ārpolitikas maiņu. Šī deklarācija veicināja Polijas un Vācijas tuvināšanos, liedzot Lietuvai iespēju turpmāk balstīties savā ārpolitikā uz savas pretinieces Polijas nesaskaņām ar Vāciju un PSRS. Padomju vēsturnieks V. Sīpols viennozīmīgi uzskatīja, ka Baltijas valstu sadarbības centieni saistīti tikai ar Vācijas draudu pieaugumu pēc Ā. Hitlera nākšanas pie varas. Arī Lietuvas 1934. gada pavasara centienus tuvināties Latvijai un Igaunijai viņš novērtē kā Lietuvas reakciju uz "Vācijas aneksionistiskajiem plāniem" attiecībā uz Klaipēdu.¹⁸ E. Andersons novērtē jau minēto 26. janvāra deklarāciju kā triecienu Lietuvai, kas vienā mirklī sagrāvis tās vairāk nekā desmit gadus kultivēto ārpolitiku, atstājot to vienu pret Poliju un Vāciju. Citu faktoru vidū, kas sekmēja Baltijas Antantes izveidošanos, viņš min arī PSRS labvēlīgo nostāju, kuras sākumi meklējami 1933. gada rudenī.¹⁹ Savukārt I. Feldmanis un A. Stranga novērtē Vācijas un Polijas deklarāciju kā visievērojamāko no faktoriem, kas padarīja neiespējamu Lietuvas līdzšinējā ārpolitiskā kursa saglabāšanu.²⁰ I. Feldmanis vērtē arī citu 1933.-1934. gada diplomātisko aktivitāšu (PSRS nelūgtie un pat nevēlamie piedāvājumi vispirms Polijai un vēlāk Vācijai par Baltijas valstu neatkarības garantēšanu) ietekmi uz Baltijas Antantes veidošanās procesu. Arī A. Zunda secina, ka "jaunās starptautiskā stāvokļa iezīmes nesolīja neko labu Baltijas valstīm" un to ārpolitikā iezīmējās jauni virzieni. No tiem kā pirmo A. Zunda min Baltijas valstu savstarpējo attiecību aktivizēšanos un Baltijas Antantes izveidošanu.²¹

Nozīmīga problēma Baltijas valstu sadarbībā bija šo valstu atšķirīgās **ārpolitiskās orientācijas** un to ietekme uz šo valstu sadarbību un ārpolitiku.

Vēstures literatūrā diezgan vienprātīgi atzīts, ka Baltijas valstu atšķirīgās ārpolitiskās orientācijas diezgan nopietni kavēja to savstarpējo sadarbību. Nav domstarpību arī par to, ka šīs orientāciju atšķirības radās dažādu draudu izpratnes rezultātā. Lietuva par draudu faktoru uzskatīja Vāciju un Poliju un paļāvās uz diplomātisko sadarbību ar PSRS, un pat cerēja uz tās militāru atbalstu. Igaunija, visvairāk baidoties no PSRS, meklēja atbalstu Vācijā un Polijā. Latvija ieturēja vislīdzsvarotāko politiku Baltijas valstu vidū. Tomēr arī Latvijas ārpolitikā bija vērojamas zināmas svārstības, kas izpaudās tā, ka Latvijas ārpolitikā 1935. gada vasarā iezīmējās "visai nosacīts pavērsiens" PSRS virzienā, kas ilga līdz 1938. gada sākumam, bet pēc Minhēnes konferences "Latvijas ārpolitika kļuva vairāk "provāciska" nekā "prosovjetiska".²² Vācu vēsturnieks R. Āmanis uzskata, ka šo svārstību pamatā bija tikai viena patiesa vēlēšanās - "panākt starptautisku Latvijas neitralitātes garantēšanu". Latvijas jeb V. Muntera ārpolitika "pieskaņojās tai valstij, kas varēja nodrošināt neitralitāti". Tomēr R. Āmaņa rakstā jūtama šīs "pieskaņošanās" kritika.²³ Vēstures literatūrā arī norādīts, ka PSRS un Vācijai bija savi ietekmes realizētāji Baltijā. Lietuva bija PSRS ietekmes nesēja, bet Igaunija savukārt realizēja Vācijas ietekmi. Nav šaubu arī par to, ka abas lielvalstis savtīgi izmantoja uz tām orientētās Baltijas valstis. Igaunijas ārpolitiskās simpātijas vispār bija plašas un daudzveidīgas. Literatūrā atzīmēti tās centieni sadarboties ar Lietuvai naidīgo Poliju un tuvināties Skandināvijas valstīm, bieži vien atstājot novārtā attiecības ar dienviņu sabiedrotajiem.

Vēstures literatūrā novērojama arī tendence atbīdīt tālākā plānā Baltijas valstu tradicionālo orientāciju uz Lielbritāniju – kā mazāk svarīgu. Tomēr ir daudz liecību par to, ka Baltijas valstis pieturējās pie nemainīgas un visai stabilas orientācijas uz Lielbritāniju. 1934.-1935. gadā Lielbritānijas nostāja

Austrumu pakta jautājumā bija ļoti nozīmīga Baltijas valstīm.²⁴ 1936. gadā britu pamudinājums veidot Baltijas valstu militāru savienību aktivizēja Lietuvas centienus šajā virzienā.²⁵ Popularitāti ieguvis G. fon Rauha secinājums, ka jau pēc V. Muntera vizītes Londonā 1937. gada maijā, apmeklējot karaļa Džordža VI kronēšanas svinības, Latvijas ārlietu ministrs sapratis, ka ar nacionālsociālistisko Vāciju vairs nevar nerēķināties.²⁶ E. Andersons norādījis, ka līdz pat 1939. gadam Baltijas tautas uzskatīja Lielbritāniju par savu galveno sabiedroto.²⁷ Kaut arī Lielbritānijas rūpes par mazajām valstīm bija liekuļotas, jo faktiski tā vadījās no impēriskās domāšanas,²⁸ kaut arī reģions nebija prioritārs tai,²⁹ tomēr tās loma reģionā tiek vērtēta kā ilgstoši stabilizējoša un konsolidējoša.

Baltijas valstu ārpolitisko orientāciju un to savstarpējās attiecības būtiski ietekmēja t.s. Lietuvas "specifiskās problēmas". Ar tām jāsaprot Lietuvas dedzīgo vēlēšanos atgūt 1919. gadā Polijas sagrābto Viļņu un tās apgabalu, kā arī Klaipēdas novada nedrošo stāvokli Lietuvas sastāvā. A. Stranga atzīmēja, ka "Lietuvas un Polijas fanātiskajiem strīdiem bija liktenīga nozīme visu Austrumeiropas tautu dzīvē"³⁰. Viņš arī uzskata, ka Lietuvas specifisko problēmu nasta un ar tām saistītās aizdomas, skaudība un neuzticība padarīja Latvijai attiecības ar Lietuvu par tādām, kurās zaudējumi pārsniedza ieguvumus.³¹

Vēstures literatūrā uzsvērts, ka Baltijas valstu sadarbību negatīvi ietekmēja 1934. gada 12. septembrī noslēgtā sadarbības līguma 3. pants. Tas noteica, ka "specifiskās problēmas" paliek ārpus līgumā noteiktās diplomātiskās sadarbības loka. Viļņas jautājuma ietekmei uz Baltijas valstu savstarpējām attiecībām nav pagājis garām neviens pētnieks. Nozīmīgu vietu šī problēma ieņem, piemēram, E. Andersona darbos, kuros rodām bagātīgu faktu materiālu un patiesu nožēlu par Viļņas problēmas negatīvo ietekmi uz

Baltijas valstu attiecībām. Taču visizsmeļošākie pētījumi šai jomā rodami A. Strangas darbos. Viņš iekļāvis zinātniskajā apritē daudz jaunu avotu, kā arī maksimāli izmantojis vēstures literatūru, rezultātā vispusīgi izpētot Latvijas, Lietuvas un Polijas savstarpējo attiecību kompleksu.³² Nozīmīgi ir A. Strangas sasniegumi, pētot V. Muntera ilgstošos mēģinājumus uzņemties starpniecību Lietuvas un Polijas attiecībās un tādējādi cenšoties panākt to uzlabošanos. Īpaši detalizēti A. Stranga izvērtējis 1938. gada martā notikušo Polijas un Lietuvas attiecību saasināšanos, kad pēc robežincidenta Polija ultimātīvā formā pieprasīja normalizēt abu valstu attiecības. (Šī konflikta gaita no lietuviešu redzes viedokļa apskatīta lietuviešu izcelsmes ASV vēsturnieka A. Senna darbā "Polijas ultimāts Lietuvai", kurā citu Baltijas valstu loma skarta maz.)³³ A. Stranga kritizējis Latvijas diplomātijas, it īpaši V. Muntera, darbību šīs krīzes laikā. A. Stranga uzskata, ka V. Muntera intensīvā darbība, konsultējoties gan ar Lietuvu, gan Poliju, bija abām pusēm nevajadzīgs mēģinājums spēlēt vidutājību.³⁴ Šī aktivitāte bijusi lieka, jo Lietuva pieņēma Polijas prasības arī bez Latvijas padomiem, kurus var vērtēt arī kā spiedienu. Tomēr V. Muntera darbībai bija arī citi motīvi, ne tikai vēlēšanās izcelties. Polija pieļāva iespēju lietot militāru spēku pret Lietuvu.³⁵ Lietuvas valdība, īpaši A. Smetona, kā vairākkārt norāda A. Stranga, situācijas nopietnību neizprata. Krīze norisinājās tūlīt pēc Austrijas pievienošanas Vācijai. Pats V. Munters savu darbību pamatoja tieši ar stāvokļa bīstamību un Lietuvas neizpratni par to. Lietuvas neatkarības saglabāšana bija vitāli svarīga Latvijai. Iespējams, ka V. Muntera bažas par draudiem Lietuvai bija nepamatotas, tomēr šādu "laimīgu" gala iznākumu viņš nevarēja paredzēt. Arī lietuviešu vēsturnieks V. Žalis kopumā neuzskata Latvijas rīcību par nekorektu, bet Baltijas Antantes darbību vērtē kā atbilstošu 1934. gada līgumam.³⁶

Savukārt Latvijas un Igaunijas savstarpējo attiecību dinamika kopš 1935. gada ir piedzīvojusi vairākus kritumus. Vēstures literatūrā tie izskaidroti ar daudzu faktoru ietekmi – sākot no atšķirīgajām ārpolitiskajām orientācijām un beidzot ar subjektīviem faktoriem – politisko elišu savstarpējo skaudību un nenovīdību.

Analizējot Baltijas valstu ārpolitiku 30. gadu vidū, vēsturnieki pievērsuši lielu uzmanību mēģinājumiem nostiprināt kolektīvās drošības principus Austrumeiropā. Vēstures literatūrā diezgan detalizēti aplūkota Austrumu pakta problēma. Samērā daudz pētīti trīs svarīgi jautājumi: Baltijas valstu attieksme pret Austrumu paktu 1934. gada vasarā un rudenī, to reakcija uz PSRS 1935. gada 6. aprīļa priekšlikumu un Latvijas priekšlikums PSRS noslēgt savstarpējās palīdzības paktu 1935. gada 10. jūlijā.

Padomju historiogrāfija neatlaidīgi uzsvēra PSRS nesavtīgās rūpes par mieru un drošību Austrumeiropā un mazo valstu interesēm. Asai kritikai tā pakļāva visu pārējo valstu politiku. V. Sīpols Latvijas valdības nevēlēšanos piedalīties paktā, kurā nebūtu Vācijas un Polijas, novērtēja kā fašistiskās kliķes bailes no sadarbības ar PSRS. Rezultātā tā jau 1934. gada rudenī sākusī "sabotēt sarunas par Austrumeiropas kolektīvās drošības sistēmas izveidošanu pret agresiju".³⁷ H. Arumjae viedoklis kopumā bija liberālāks. Tomēr arī viņš apzīmēja savas valsts 1934. gada 29. jūlijā Maskavā izteikto piekrišanu pievienoties Austrumu paktam kā tādu, kas neatspoguļo patieso politiku, bet Igaunijas labvēlīgo attieksmi pret tobrīd dominējošo Austrumu pakta variantu kā "leģendu" vēstures literatūrā.³⁸ (Pretēji tam I. Feldmanis norādīja, ka, pēc Vācijas sūtņa Igaunijā domām, 1934. gadā Austrumu pakta plāniem "igauņu ārpolitikas koncepcijā bija ievērojama loma.")³⁹

Gan E. Andersons, gan I. Feldmanis, skaidrojot Latvijas pozīciju Austrumu pakta jautājumā 1934. gada vasarā un rudenī, atsaucās uz Ārlietu

ministrijas 16. jūlija instrukciju, kuras noslēguma daļā V. Munters norādīja, ka, Vācijai nepiedaloties Austrumu paktā, tam būs reālpolitiska nozīme tikai tad, ja tas būs defensīvs un tādējādi pret Vāciju vērsts pakts, kura izveidošana neatbilda miera un drošības interesēm Austrumeiropā.⁴⁰ Ar šo argumentu būtībā pietiek, lai atspēkotu padomju vēsturnieku pārmetumus par Baltijas valstu divkosību un tīšo jautājuma novilcināšanu. I. Feldmanis tādējādi attaisnoja Baltijas valstu uzmanīgo un rezervēto attieksmi pret Austrumu pakta plāniem un pasvītroja, ka tā pavisam loģiski izrietēja no ģeopolitiskā stāvokļa, no neuzticēšanās Padomju Savienībai un ciešajiem vēsturiskajiem, ekonomiskajiem un kultūras sakariem ar Vāciju.⁴¹ Raksturīgi, ka I. Feldmanis, protams, atšķirībā no padomju vēsturniekiem neuzsvēra politiskos sakarus ar Vāciju.

A. Stranga pasvītroja, ka Latvijas publiski paustā vēlēšanās 1934. gada rudenī un vēlāk bija redzēt kolektīvas drošības paktu. Tomēr viņš norādīja, ka Latvija, publiski paužot šādu attieksmi, ne tik daudz cerēja uz visai mazticamo iespēju noslēgt kolektīvās drošības paktu, cik vēlējās izvairīties no tādas savienības, kas būtu vērsta pret Vāciju.⁴² Lietuvas pozīcijas īpatnībām Austrumu pakta jautājumā pievērsies V. Žalis. Viņš uzsvēra, ka Lietuva nevēlējās, lai Austrumu pakts atzītu *status quo* attiecībā uz esošajām robežām, tādējādi nostiprinot Viļņu kā Polijas teritoriju. Par svarīgu Lietuva uzskatīja arī pārējo Baltijas valstu attieksmi. Ja neņem vērā šos iebildumus, Lietuva atbalstīja Austrumu pakta noslēgšanu un neuzskatīja Vācijas un Polijas atteikšanos par šķērsli savai dalībai paktā.⁴³

1935. gada 6. aprīlī PSRS griezās ar priekšlikumu Baltijas valstīm noslēgt Austrumu paktu bez Vācijas un Polijas. Tādējādi tas kļuva par aizsardzības paktu, kas vērsts pret Vāciju. Pastāvēja bažas, ka Lietuva, kuras attiecības ar Vāciju tobrīd bija saasinājušās, varētu pārsteidzīgi piekrist. Triju ārlietu mi-

nistriju pārstāvju apspriedē Rīgā Latvijas un Igaunijas pārstāvji darīja visu, lai Lietuvā šādu soli nespertu.⁴⁴ Baltijas valstis vienojās atbildēt PSRS, ka šis jautājums jāizskata ārlietu ministru konferencē. PSRS novērtēja šo atbildi kā noraidošu un atteicās no domas par Baltijas valstu iesaistīšanu savā drošības sistēmā. Baltijas valstu nogaidošo nostāju attiecībā uz PSRS 1935. gada 6. aprīļa priekšlikumu kā novilcināšanu kritizējis arī V. Sīpols.⁴⁵ E. Andersons uzskatīja, ka PSRS priekšlikums nebija divkosīgs, jo Baltijas valstu neatkarība bija PSRS dzīvības interesēs. Arī E. Andersons negatīvi izturējās pret Latvijas nogaidošo taktiku.⁴⁶ A. Stranga uzsvēra, ka PSRS priekšlikums vairs nebija kolektīvas drošības ideja. Formāli Latvija būtu divu lielvalstu – Francijas un PSRS, bet faktiski tikai Padomju Savienības sabiedrotā. A. Stranga norādīja arī uz Latvijas bailēm, ka līguma realizācijas ietvaros tai nāktos laist cauri PSRS armiju, kura pēc tam varētu Latviju arī neatstāt. Tomēr šķiet, ka, pēc A. Strangas uzskata, Latvijai būtu vajadzējis iesaistīties sarunu procesā.⁴⁷ Latvijas un Igaunijas piesardzīgi nogaidošo attieksmi ar izpratni vērtējuši I. Feldmanis⁴⁸ un A. Zunda.⁴⁹ Savukārt V. Žālis pozitīvi novērtējis Baltijas valstu solidaritāti Eiropas drošības jautājumos 1935. gada pavasarī.⁵⁰

Lietuvas atteikšanās no iespējas noslēgt pret Vāciju slēgtus līgumus tomēr vērtējama kā Baltijas valstu solidaritātes panākums. (Vēstures literatūrā to neuzsver, jo tajā pārsvarā kritizēta Baltijas valstu novilcinošā nostāja.) Kā vēlāk norādīja bijušais Lietuvas ārlietu ministrs S. Lozoraitis, padomju garantijas Austrumeiropā nevienu nebija glābušas no agresijas un apspiešanas.⁵¹

Vēl joprojām nav līdz galam noskaidrota Latvijas taktika Austrumu pakta jautājumā 1935. gada vasarā. Tolaik, zaudējot cerības uz astoņu valstu pakta noslēgšanu, Latvijas ārpolitiskā vadība pieļāva iespēju noslēgt Baltijas valstu

savstarpējās palīdzības līgumu ar PSRS. Vēstures literatūrā sastopama informācija, ka 10. jūlijā Latvija piedāvājusi PSRS sūtniecībai Rīgā noslēgt šādu līgumu.⁵² Savukārt saskarē ar Berlīni Latvijas diplomāti brīdināja par šāda līguma noslēgšanas iespēju, ja Vācija atteiksies no dalības Austrumu paktā, tādējādi izraisot visai nervozu reakciju Berlīnē. Vēstures literatūrā Latvijas rīcība šajā laikā novērtēta kā pagrieziens PSRS un Francijas virzienā.⁵³ Šo spiedienu uz Vāciju tomēr augstu nevērtē. Cerību šādi panākt Austrumu pakta noslēgšanu I. Feldmanis apzīmēja kā naivu. Šāda rīcība gan satrauca Vāciju un spieda to iesaistīties diplomātiskā spēlē, taču nevarēja piespiest noslēgt Austrumu pakta. Kā priekšlikuma cēloņus viņš nosauca PSRS ekonomisko spiedienu un Latvijas rēķināšanos ar Lielbritānijas labvēlīgo attieksmi pret Latvijas politiku Austrumu pakta jautājumā.⁵⁴ Arī A. Zunda saistīja šo priekšlikumu ar Lielbritānijas labvēlīgo attieksmi.⁵⁵ A. Stranga apgalvoja, ka viedoklis, ka šādā ceļā varēs panākt Vācijas pievienošanos Austrumu paktam, bija galvenais priekšlikuma motīvs, tomēr tas bija kļūdainis. Citu priekšlikuma cēloņu vidū viņš min augošās, lai arī pārspīlētās bailes no Vācijas, ko pastiprināja 1935. gada 18. jūnija Vācijas un Lielbritānijas vienošanās par jūras kara flotēm.⁵⁶ (Tā faktiski atļāva Vācijai Versaļas miera līgumā aizliegto jūras kara flotes atjaunošanu.) E. Andersons sava darba nodaļās, kas veltītas Austrumu paktam, Latvijas attiecībām ar Padomju Savienību un Vāciju, nemin šādu Latvijas priekšlikumu PSRS, kaut arī V. Sīpola darbs "Latvijas buržuāziskā diplomātija", kurā šis priekšlikums, šķiet, minēts pirmoreiz, E. Andersona darbā ir izmantots. E. Andersons nav pievērsies arī V. Muntera mēģinājumiem izdarīt spiedienu uz Vāciju, tomēr apskatīta šādas iespējas apsvēršanu Latvijas sūtņu II konferencē.⁵⁷ E. Andersons toties raksta par V. Muntera 11. jūlija sarunu ar britu sūtni, kurā Latvijas ārpolitikas vadītājs licis savam sarunu biedram

saprast, ka Latvija nepievienosies padomju un franču blokam. Tomēr jau 12. jūlijā britu lietvedis Lietuvā sacījis Vācijas sūtnim, ka Latvija var pievienoties minētajam blokam – ja Vācija neko nedarīs.⁵⁸ Šī informācija gan apstiprina Latvijas tuvošanos PSRS, gan arī ir pretrunā ar versiju par Lielbritānijas labvēlīgo attieksmi. To, ka E. Andersons nav zinājis par V. Sīpola minēto dokumentu, pierāda viņa neizpratne par britu lietveža brīdinājuma faktisko pamatu.⁵⁹ Pats V. Sīpols skaidroja Latvijas soli kā bažas par Vācijas politiku izpausmi un norāda, ka Latviju uz to pamudināja ne tikai jūras līgums, bet arī Vācijas atteikšanās no iepriekš ieņemtās pozīcijas par daudzpusīga *neuzbrukšanas* līguma noslēgšanu.⁶⁰

Sabiedroto reakcija uz Latvijas rīcību nav gluži skaidra. Lietuva, acīmredzot, nebija informēta par Latvijas vēlmi noslēgt palīdzības paktu ar PSRS. Šāda priekšlikuma izteikšanas gadījumā tā varētu izrādīt pārmērīgu entuziasmu, neatstājot Latvijai atkāpšanās ceļus. Savukārt Igaunijas attieksme bija negatīva. V. Sīpols pieminējis V. Muntera spiedienu uz Igauniju, draudot, ka Latvija var viena uzsākt sarunas ar PSRS.⁶¹ Arī I. Feldmanis rakstīja par Igaunijas negatīvo attieksmi kā daļēji neutralizējošu faktoru Latvijas centieniem šai virzienā.⁶² Igaunijas attieksme atklāta armijas virspavēlnieka J. Laidonera intervijā Šveices izdevumam "*Journale de Geneves*", kurā ģenerālis pat noraidīja Austrumu paktu kā tādu, kas var novest pie padomju karaspēka palikšanas Igaunijā, ja tam atļautu tikai iet cauri tās teritorijai.⁶³ Nav šaubu, ka par *palīdzības* līgumu starp PSRS un Igauniju nevarēja būt ne runas. Visbeidzot Padomju Savienības atteikšanos no Latvijas piedāvājuma izskaidro A. Stranga, kurš domā, ka Padomju Savienībai pēc palīdzības līgumu noslēgšanas ar Franciju un Čehoslovākiju vairs nebija intereses par šādu līgumu ar Latviju.⁶⁴ E. Andersons, kopumā vērtējot Latvijas politiku Austrumu pakta jautājumā, uzskata, ka tā bija

pārāk pasīva un nogaidoša. Jau 1935. gada septembrī : "Baltijas valstis palika vienas bez jebkuras citas valsts garantijām, Latvijas ārpolitikai atlika tikai "Latvijas politiskā orientācija" un "nereāla glābšanās absolūtā neitralitātē."⁶⁵ Turpretī I. Feldmanis norādīja, ka neviens no Austrumu pakta variantiem nenodrošinātu Baltijas valstis pret PSRS agresiju.⁶⁶

Kā Baltijas Antantes starptautiskās autoritātes apliecinājums un tās uzvara pārsvarā vēstures literatūrā vērtēta **Latvijas ievēlēšana Tautu Savienības Padomē** 1936. gadā. Tā aplūkota daudzu vēsturnieku darbos. L. Zemīte, kas veltījusi savu doktora disertāciju Latvijas un Tautu Savienības attiecībām 30. gados, norādīja, ka par šo panākumu jāpateicas Latvijas diplomātu prasmīgajai taktikai. Tomēr par galveno šī sasnieguma cēloni, viņsprāt, jāuzskata "Baltijas Antantes nodibināšana un Baltijas valstu kopīgā rīcība"⁶⁷. Vācu vēsturnieks Georgs fon Rauhs novērtējis Latvijas ievēlēšanu kā Baltijas Antantes starptautisku atzīšanu.⁶⁸ I. Feldmanis nešaubījās, ka šo ievēlēšanu nodrošināja Baltijas valstu nozīmes un autoritātes pieaugums starptautiskajā arēnā pēc kopīgās ārpolitiskās alianses izveidošanas 1934. gada rudenī. Tomēr viņš uzskatījis par nepieciešamu norādīt, ka ievēlēšanas brīdī Tautu Savienība pārdzīvoja dziļu krīzi un atradās norieta stadijā.⁶⁹ V. Žalis, kas visumā atzinīgi novērtēja Baltijas valstu panākumu, atzīmēja, ka Lietuvā nelabvēlīgi uzņemta V. Muntera runa, kurā tas neminēja citu Baltijas valstu nopelnus šai sasniegumā. To V. Munters darīja, lai nesadusmotu Lietuvas ienaidnieci Poliju.⁷⁰ Vēstures literatūrā norādīts arī uz trūkumiem Latvijas darbībai Tautu Savienības Padomē. Tā kritikai pakļauta V. Muntera darbība, vadot Padomes sesiju 1938. gada maijā, kuras laikā tika faktiski akceptēta Etiopijas aneksija no Itālijas puses. E. Andersons norāda, ka šīs "visapkaunojošākās" sesijas laikā V. Munters centās izpatikt Lielbritānijai.⁷¹

Baltijas valstu neitralitātes problēma aplūkota daudzu vēsturnieku darbos. Historiogrāfijā minēti vairāki soļi Latvijas ceļā uz neitralitātes sasniegšanu. Kā zināms, 1938. gada 19. septembrī V. Munters Tautu Savienības sesijā Ženēvā paziņoja, ka Latvija turpmāk uzskatīs par fakultatīvu Tautu Savienības statūtu 16. pantu, kas paredzēja Tautu Savienības dalībvalstu sankcijas pret valsti agresoru. Tajā pašā dienā līdzīgus paziņojumus sniedza arī Igaunijas, bet 22. septembrī arī Lietuvas ārlietu ministrs. Šo atteikšanos no sankciju obligātā rakstura pārsvarā vērtē kā tuvredzīgu rīcību, kas deva triecienu pašu Baltijas valstu neatkarības balstam – kolektīvās drošības sistēmai Eiropā. 1938. gada rudenī trīs Baltijas valstis pieņēma savstarpēji saskaņotus neitralitātes likumus, bet, sākoties Otrajam pasaules karam, pasludināja savu neitralitāti tajā. Neitralitātes problēmai vēstures literatūrā veltīta liela uzmanība, dominējot kritiskiem viedokļiem. Attiecībā uz neitralitātes problēmu, kā parasti, viss bija skaidrs Vilnim Sīpolam, kurš uzskatīja, ka Latvijas atteikšanās no Tautu Savienības statūtu 16. panta nozīmēja atteikšanos no Eiropas kolektīvās drošības sistēmas.⁷² Tomēr viņš atzina, ka šī sistēma bija jau sabrukusi lielvalstu – Anglijas un Francijas – darbības rezultātā.⁷³ Tādējādi Baltijas valstis faktiski palīdzējušas Hitleram viņa agresīvo plānu realizēšanā.⁷⁴ Vēl vairāk: V. Sīpola skatījumā šo valstu valdības tādējādi kapitulējušas agresora priekšā un kļuvušas par savu tautu interešu nodevējām.⁷⁵ Protams, savā darbā V. Sīpols ne mirkli nevarēja atļauties domu, ka arī Padomju Savienība varētu būt agresors.

Skeptisku attieksmi pret Baltijas valstu neitralitāti Otrā pasaules kara priekšvakarā ieņēma arī E. Andersons. Viņš uzskatīja, ka Skandināvijas valstu un Polijas rīcība, deklarējot savu atteikšanos ievērot Tautu Savienības statūtu 16. pantu, atbilda Vācijas interesēm. Šīs valstis, kuras nevēlējās karot

par Baltijas valstu neatkarību, pēc E. Andersona domām, ietekmēja arī pašas Baltijas valstis atteikties no 16. panta saistībām. Pašu Baltijas valstu vidū visaktīvākā šajā jautājumā bijusi Igaunija. Kopumā V. Munters pakļāvēs Lielbritānijas, Vācijas, Skandināvijas valstu un Polijas ietekmei. Pēc E. Andersona vērtējuma, Baltijas valstu iespējas saglabāt savu neitralitāti nebija reālas to ģeogrāfiskā stāvokļa un militārā vājuma dēļ. "Reāls nodrošinājums būtu bijis pievienoties kādam no lielvalstu grupējumiem un cerēt uz labāko."⁷⁶ Protams, E. Andersons uzskatīja, ka Baltijas valstīm varbūt būtu vajadzējis pievienoties grupējumam, kas 1939. gada vasarā potenciāli varēja izveidoties starp PSRS, Lielbritāniju un Franciju.

Visai negatīvi neitralitātes kursu un tā praktisko realizāciju vērtējis A. Stranga. Viņš atzīmē, ka Baltijas valstis atteikušās no 16. panta Lielbritānijas, Vācijas, Skandināvijas valstu un Polijas ietekmē, bet Baltijas valstu vidū pirmā "aplamos ceļus" sākusi staigāt Igaunija. A. Stranga uzskata, ka Baltijas valstu cerības izvairīties no iesaistīšanās Vācijas un PSRS vai Polijas konfliktā bija nepamatotas un to nostāja veicināja agresoru politiku.⁷⁷ A. Stranga pievērsies neitralitātes jēdziena izpratnei un interpretācijai Latvijā un pakļauj to pamatotai kritikai. Viņš noraidīja tādus Latvijas vadoņu sludinātus neitralitātes komponentus kā vienprātības stiprināšana un kritizē nepietiekamo darbu citas neitralitātes politikas sastāvdaļas – valsts militārā spēka nostiprināšanas jomā. Novērtējis Latvijas neitralitāti kā nepamatotu un deklaratīvu, A. Stranga analizējis tās konkrēto realizāciju dažādās starptautiskās situācijās un arī šeit konstatē nekonsekvences un trūkumus, secinot, ka tā bija "pilnīgi nevērtīga"⁷⁸. I. Feldmanis saskatīja arī attaisnojošus apstākļus Baltijas valstu lēmumam atteikties no Tautu Savienības statūtu 16. panta. Tā, piemēram, viņš atzīmēja Latvijas ilgstošo uzticību brūkošajai Tautu Savienībai. Atteikšanos no 16. panta viņš vērtēja

kā atbildi uz Tautu Savienības nespēju nodrošināt mieru un garantēt drošību. Neskatoties uz to, viņš neatzina šo rīcību par tālredzīgu. Pats svarīgākais Latvijas diplomātu uzdevums – panākt, lai citas valstis respektētu un garantētu šo neitralitāti, tā arī palika neizpildīts.⁷⁹ Vēsturniece L. Zemīte uzskatīja, ka "Baltijas valstis vienmēr vilinājis neitralitātes statuss", taču tās "gribējušas būt neitrālas, bet Tautu Savienības ietvaros".⁸⁰ Viņa rakstīja par Latvijas pārstāvja Ženēvā – J. Feldmaņa 1935. gada plānu, kura ietvaros Baltijas valstu neitralitāti vajadzētu garantēt Anglijai, Francijai, Vācijai, Polijai un PSRS. Tomēr Anglijai un Francijai nav bijis intereses par šo jautājumu, savukārt PSRS, Polijas un Vācijas garantijas būtu varējušas novest pie Baltijas valstu sadalīšanas. L. Zemīte minēja, kaut arī īpaši neuzsvēra, ka permanentu, tradīciju sargātu un jau Vīnes kongresā atzītu neitralitāti spēja saglabāt vienīgi Šveice.⁸¹ Viņa arī atzina, ka 16. panta likvidēšana vai ierobežošana atbilda Vācijas interesēm.⁸² Kopumā L. Zemītes pozīcijai raksturīgi, ka viņa nav ieņēmusi krasi negatīvu nostāju pret Baltijas valstu neitralitātes centieniem.

V. Žalis atzīmēja, ka neitralitātes politikai nebija alternatīvas.⁸³ Viņš pozitīvi novērtēja idejas par neutrālu valstu bloka radīšanu no Baltijas jūras līdz Melnajai jūrai un pievērsa uzmanību Tautu Savienības darbības neefektivitātei un triecienam, ko Minhēnes vienošanās deva starptautiskās organizācijas autoritātei un kolektīvās drošības principiem. Lietuviešu vēsturnieks atzīmēja 1938. gada Lietuvas sūtņu konferences lēmumu izvairīties no iesaistīšanās lielvalstu pretrunās un kombinācijās. Polemizējot ar padomju autoriem, kuri kritizēja neitralitātes kursu kā atteikšanos no kolektīvās drošības, V. Žalis norādīja, ka nav iespējams atteikties no neeksistējošas parādības. Gan kolektīvās drošības sabrukums, gan citas negatīvās parādības nebija atkarīgas no Baltijas valstīm. Arī marksistiskie

neitralitātes kritiķi nav piedāvājuši alternatīvus drošības politikas risinājumus, izņemot savienību ar PSRS.⁸⁴ Neitralitātes kurss tātad pārsvarā tiek vērtēts kā kļūdainis. Tomēr arī tā kritiķu darbos iespaidīgs liekas to valstu uzskaitījums, kuras pamudināja Baltijas valstis šim kursam pievērsties.

Baltijas valstu politika 1939. gadā un 1940. gadā izraisījusi lielu vēsturnieku interesi. Galvenā izpētes problēma saistās ar jautājumu, vai toreiz pastāvēja vēl kāda iespēja saglabāt šo valstu neatkarību. Principā jāpiekrīt profesora A. Varšlavāna uzskatam: "Tagad jau skaidrs, ka šī stāvokļa izveidē noteicēja loma bija lielvalstu, pirmām kārtām Padomju Savienības un Vācijas interesēm, plāniem, rīcībai."⁸⁵ Viedoklis par Baltijas valstu nespēju saglabāt savu neatkarību 1939. gadā dominē vēstures literatūrā. Tā A. Stranga, ka jau 1939. gada pirmajā pusē: "...uz centrālo jautājumu – vai Latvijai bija kāda iespēja izdzīvot kā neatkarīgai valstij – acīmredzami ir jāatbild negatīvi"⁸⁶. I. Feldmanis raksturojis Latvijas starptautisko stāvokli 1939. gada pavasarī kā "ne visai spožu", bet bet situāciju rudenī kvalificējis kā "gandrīz vai bezizejas stāvokli".⁸⁷ Vislielākais literatūras klāsts veltīts Vācijas un PSRS līgumiem, kas sadalīja Poliju un Baltijas valstis abu revizionistisko kaimiņu "ietekmes sfērās". Analizēti arī Baltijas jautājums 1939. gada Maskavas sarunās starp Lielbritāniju, Franciju un PSRS un Latvijas un Igaunijas 1939. gada 7.jūnija neuzbrukšanas līgumi ar Vāciju, kas īpaši detalizēti pētīti pēdējā laikā.

Marksistiskajā vēstures literatūrā šie **neuzbrukšanas līgumi** noderēja par ieganstu, lai attaisnotu PSRS politiku Baltijā. V. Sīpols rakstīja, ka Vācija piedāvāja šos līgumus Baltijas valstīm ar nolūku radīt papildu šķēršļus PSRS, Anglijas un Francijas sarunām.⁸⁸ Šādam V. Sīpola vērtējumam var piekrist, atzīstot minēto par svarīgu Vācijas ārpolitikas mērķi. Taču grūti

pievienoties V. Sīpola viedoklim par nopietnajām briesmām, ka Baltija varētu tikt pārvērsta par placdarmu fašistiskā reiha uzbrukumam, kā arī uzskatam, ka PSRS pretenzijas garantēt Baltijas valstis pret t.s. netiešo agresiju bijušas pilnīgi pamatotas.⁸⁹ H. Arumjae uzskatīja šos līgumus par bezvērtīgiem Baltijas valstu drošībai un par demonstratīvu pretoli miera frontes dibināšanas centieniem.⁹⁰

Mūsdienu vācu vēsturnieks R. Āmanis savukārt vērtēja šos līgumus kā "īpašas Vācijas politikas izpausmi attiecībā uz Baltijas valstīm 1939. gada pavasara un vasaras specifiskajos apstākļos". R. Āmanis pasvītroja šo plānu īslaicīgo raksturu. Pēc viņa domām, tie bija daļa no Vācijas centieniem lokalizēt Vācijas uzbrukumu Polijai, pie tam izvairoties no nepieciešamības meklēt attiecību uzlabošanu ar PSRS.⁹¹ Vācijas neuzbrukšanas līgumu piedāvājumus Baltijas un Skandināvijas valstīm 1939. gada aprīļa beigās izraisīja Vācijas vēlēšanās kara gadījumā ar Poliju "nodrošināt Skandināvijas un Baltijas valstu neitralitāti un Vācijas kara ekonomikas apgādi ar izejvielām un pārtiku no šī reģiona". Par svarīgu uzdevumu šī mērķa sasniegšanā, pēc R. Āmaņa domām, Vācija uzskatīja nedot PSRS kara flotei iespēju iegūt bāzes Baltijas jūrā. Šeit īpaša nozīme bija Baltijas valstīm un Somijai un, ņemot vērā 1939. gada apstākļus, neuzbrukšanas līgumam ar Latviju bija pat lielāka nozīme nekā šādiem līgumiem ar Lietuvu un Igauniju.⁹² Kopumā tātad šo līguma noslēgšana atbilda Vācijas mērķiem un interesēm.

Latviešu vēsturnieks M. Virsis detalizēti pētījis Latvijas un Igaunijas sadarbību sarunās ar Vāciju. Svarīga vieta viņa pētījumā ir šo līgumu ietekmei uz Latvijas un Igaunijas 1923. gada 1. novembra militārās savienības līguma realizācijas iespēju tai gadījumā, ja Vācija uzbruktu vienai no šīm valstīm. Sarunu rezultātā tika panākta formula, kas noteica, ka

neuzbrukšanas līgums ar vienu no valstīm zaudē spēku reizē ar neuzbrukšanas līgumu ar otru no tām. Praktiski tas varētu notikt, Vācijai uzbrūkot vienai no Baltijas valstīm (bet ne otrādi!). Tomēr, ārpus kara palikušās valsts līgumam zaudējot spēku, šajā gadījumā tai būtu iespēja uzsākt sarunas ar Vāciju par neuzbrukšanas līguma atjaunošanu – tā vietā, lai palīdzētu savai militārās savienības partnerei. M. Virsis pievienojās Latvijas toreizējā vēstnieka Igaunijā uzskatam, ka šāda formula padara vaļīgākas Igaunijas un Latvijas līguma saistības. Pats M. Virsis uzskatīja, ka šāda vienošanās bija izdevīga Berlīnei.⁹³ Rezumējot šīs problēmas, M. Virsis konstatēja vācu diplomātijas spēju "izmantot Latvijas ārpolitisko darbību savās interesēs, nezaudējot obligāto formāli juridisko pieeju, bet Latvijas diplomātija radīja situāciju, kurā aizvien vairāk varēja sašaurināties Latvijas ārpolitikas darbības lauks".⁹⁴ M. Virsis atzīmēja Latvijai nelabvēlīgās atsauksmes Eiropas presē, kas ar ironiju vērtēja Latvijas un Igaunijas solījumu neuzbrukt Vācijai un – kas daudz nopietnāk – rakstīja arī par abu valstu provācisku pavērsienu.⁹⁵

Arī A. Stranga pievienojies uzskatam, ka 7. jūnija līgumi nostiprināja pasaulē priekšstatu par Baltijas valstīm kā provāciskām un ierobežoja abu valstu ārpolitisko manevru iespējas.⁹⁶ A. Stranga sprieda, ka, uzspiežot augstāk minēto formulu par nekavējošu sarunu atjaunošanu, Igaunijas vadība ir iznīcinājusi Latvijas un Igaunijas militāro savienību un Baltijas Antanti.⁹⁷ Arī igauņu vēsturnieki P. Varess un O. Osipova atzīmēja Igaunijā un pasaulē tolaik valdošās bažas par neitralitāti, atgādinot, ka Skandināvijas valstis, savu neitralitāti sargājot, atteicās šādus līgumus noslēgt.⁹⁸ Kāpēc tomēr Baltijas valstis piekrita noslēgt šos vēstures literatūrā tik asi kritizētos līgumus? Tās bija cerējušas uz šādiem līgumiem ar Vāciju jau ilgu laiku. Šeit izpaudās A. Strangas kritizētā formālā pieeja: pastāvēt neuzbrukšanas

līgumiem ar PSRS, neuzbrukšanas līgumi ar Vāciju *formāli* nostiprināja Baltijas valstu drošību un garantēja to neitralitāti.⁹⁹

E. Andersons novērtē šī līguma noslēgšanu kā Latvijas iešanu igauņu pavadā un atzīmē, ka: "Uz papīra Baltijas valstis bija lieliski nodrošinātas (ar neuzbrukšanas līgumiem gan ar PSRS, gan Vāciju. – *J. T.*), bet tam nebija praktiskas nozīmes pasaulē, kur vara dominēja pār tiesībām." Būtībā arī E. Andersons pievienojās uzskatam, ka līgumi ierobežoja Baltijas valstu manevrēšanas iespējas un pasaulē tos novērtēja kā nosliekšanos Vācijas virzienā.¹⁰⁰ Tādējādi Baltijas valstu rīcība, parakstot neuzbrukšanas līgumus ar Vāciju, pārsvarā tiek vērtēta kā tāda, kas nenostiprināja to drošību un vājināja savstarpējo sadarbību.

Vēstures literatūrā daudz uzmanības veltīts **Baltijas valstu jautājumam** sakarā ar PSRS, Lielbritānijas un Francijas 1939. gada sarunām par militāro sadarbību un šo sarunu ietekmi uz Baltijas valstu (šīnī gadījumā Latvijas, Igaunijas un Somijas) likteni. Šeit no dažādām pozīcijām kritizēta gan Rietumu, gan PSRS, gan pašu Baltijas valstu nostāja šo sarunu laikā. PSRS pozīciju labi raksturojis ASV vēsturnieks L. Halle, kurš raksta, ka Staļins prasīja britu un franču piekrišanu atkārtotai Baltijas valstu inkorporācijai un saņēma negatīvu atbildi.¹⁰¹ Tomēr, lai cik dīvaini tas neliktos baltietim, Rietumu vēstures literatūrā pārstāvēts viedoklis, ka Rietumu valstīm nevajadzēja atteikt PSRS prasībām. Tā bijušais britu premjers V. Čērčils savās atmiņās apgalvoja, ka Baltijas valstu bažas par savu drošību bija šķērslis britu un franču savienībai ar PSRS un ka 1939. gadā notikusī PSRS karaspēka ievešana Baltijā būtībā atbilda Krievijas senajām drošības interesēm.¹⁰² Britu valstsvīrs pat uzskatīja, ka vajadzēja dibināt triju valstu savienību, nerēķinoties ar Austrumeiropas valstu bailēm no PSRS armijas ieiešanas to teritorijā. To, kā triju valstu līgumam būtu jāfunkcionē kara

laikā, pēc V Čērčila domām, vajadzēja izlemt vadoties no konkrētiem apstākļiem.¹⁰³

Šāda nostāja nebija pieņemama ne Baltijas valstu politiķiem mūsdienās ne Baltijas vēsturniekiem šodien. Profesors I. Feldmanis noraidīja uzskatu, ka Baltijas valstu noraidošā nostāja vispār ietekmēja Lielbritāniju un Franciju. Ja tās varētu vienoties ar PSRS, t. i., ja PSRS neatrastu par izdevīgāku vienoties ar Vāciju, noslēdzot Molotova - Ribentropa paktu, garantijas Baltijas valstīm vienkārši uzspiestu. Tomēr, pēc I. Feldmaņa domām, Lielbritānija un Francija nebija gatavas pilnīgi pamest Baltijas valstis PSRS varā.¹⁰⁴ A. Stranga uzskatīja, ka Latvija varēja vismaz mēģināt ietekmēt šo sarunu procesu, kas kopā ar Vācijas neuzbrukšanas līguma piedāvājuma noraidīšanu vai novilcināšanu varēja paplašināt Latvijas taktiskā manevra iespējas.¹⁰⁵ E. Andersons savā analīzē pieļāvis, ka iesaistīšanās trīspusējās sarunās varētu pavērt Baltijas valstīm iespēju kļūt nevis par padomju republikām, bet iegūt Austrumeiropas valstīm līdzīgu statusu. Tomēr pat viņam bija jāatzīst, ka Baltijas valstīm diez vai izdotos saglabāt savu pirmskara neatkarību.¹⁰⁶ Protams, šādu pieņēmumu vājā vieta ir tā, ka E. Andersons zināja tālāko notikumu secību, ko nevarēja zināt Baltijas ārpolitikas realizētāji 1939. gadā.

Par interesantu epizodi uzskatāma vēstures literatūrā minētā V. Muntera darbība 1939. gada maijā Ženēvā. Tiekoties ar britu ārlietu ministru lordu E. Halifaksu, V. Munters ieteicis viņam līgumā ar PSRS iekļaut formulējumu par to, ka palīdzība sniedzama, ja apdraudēta Baltijas valstu neitralitāte un tās pašas to lūdz. E. Halifakss šo piedāvājumu iekļāva Maskavā iesniedzamo priekšlikumu sarakstā, norādot, ka tas tapis pēc V. Muntera iniciatīvas, attiecīgi informējot arī sūtni Rīgā – Č. Ordī.¹⁰⁷ Liecībās padomju pratinātājiem V. Munters apgalvoja, ka klusībā cerējis, ka viņa piedāvātais

formulējums varētu pasargāt Baltijas valstis arī tad, ja to neitralitāti gribētu lauzt pati PSRS. V. Munters sapratis, ka lielvalstu vienošanās gadījumā Baltijas valstu iebildumus neņems vērā un E. Halifakss viņu brīdinājis, ka visi šie formulējumi ir otršķirīgas detaļas,¹⁰⁸ tomēr šo V. Muntera aktivitāti nevajadzētu novērtēt par zemu. Tas bija mēģinājums aktīvi ietekmēt savas valsts likteni. Šīs epizodes gaismā kļūst arī skaidrs, kāpēc Latvija pozitīvi izturējās pret britu 27. maija priekšlikumiem.¹⁰⁹

Liels literatūras klāsts veltīts Baltijas valstu traģiskajam liktenim 1939. gada septembrī un oktobrī. Var pievienoties secinājumam, ka tolaik Baltijas Antante pierādīja savu neefektivitāti krīzes apstākļos.¹¹⁰ Vēstures literatūrā atzīmēts, ka tā bija iepriekšējo gadu sadarbības trūkuma sekas. Plaši uzsvērts fakts, ka, piemēram, Igaunija jau 1937. gadā savos aizsardzības plānos atteicās no sadarbības ar Latviju. Igaņu un latviešu vēstures literatūrā pastāvēja polemika par Latvijas militārās vadības atteikšanos ierasties uz konsultācijām Valkā ar Igaunijas militāro vadību 1939. gada 20. septembrī. To varēja izskaidrot ar bailēm no PSRS.¹¹¹ Igaņu vēsturnieki reizēm mēdz nostādīt jautājumu tā, it kā Latvijas militārā vadība atteikusies sniegt palīdzību Igaunijai jau pēc tam, kad Igaunijas ārlietu ministrs bija saņēmis Maskavas prasības.¹¹² Latvijas vēsturnieki šādu versiju apšaubā.¹¹³ Latvijas vēstures literatūrā savukārt norādīts, ka Igaunijas ārlietu ministrs nav informējis Latvijas pusi tūlīt pēc Maskavas prasību saņemšanas.¹¹⁴ Oriģinālu versiju izvirzījis igauņu vēsturnieks M. Ilmjarvs savā darbā "Starp Padomju Savienību un Vāciju. Baltijas valstis un Somija 1934-1940.". Viņš uzskatīja, ka Igaunijas militārā vadība faktiski nav vēlējusies izrādīt pretestību PSRS, tāpēc ielūgums Latvijas armijas vadībai uzlūkojams par manevru, kura nolūks mulsināt virsniekus, pretošanās atbalstītājus. M. Ilmjarvs uzskatīja, ka Baltijas valstu padošanās bez kaujas atbilda Vācijas interesēm, jo cīņas,

piemēram, pārtrauktu Vācijas tirdzniecību ar PSRS. Vācija tāpēc likusi Baltijas valstīm saprast, ka PSRS kiātbūtne Baltijā ir īslaicīga un Baltijas valstu politiskā iekārta netiks mainīta.¹¹⁵ Kopumā tātad Baltijas valstu sadarbība neizturēja liktenīgā gada pārbaudes. Vēstures literatūrā daudz uzmanības pievērsts arī Baltijas valstu rīcībā esošajai informācijai par Maskavas vienošanos saturu un secināts, ka patiesā informācija, kas bija Baltijas valstu rīcībā, bija grūtu atšķirama no dezinformācijas. Valdīja arī neizpratne par jēdziena "ietekmes sfēras" nozīmi un iluzoras cerības, ka samiernieciska politika liks PSRS saudzēt Baltijas valstis.

Noteiktas diskusijas vēstures literatūrā izraisījis jautājums par Baltijas valstu neitralitātes statusu pēc 1939. gada bāzu līgumiem. No vienas puses, varētu likties, ka šādam jautājumam vispār nav vietas, jo *neitrālas* ārpolitikas pamatā kā obligāts priekšnosacījums ir valsts ārpolitiskā *neatkarība*. To, ka Baltijas valstīm tādas nebija, pierāda to izvairīšanās no sava viedokļa izteikšanas Tautu Savienībā par PSRS agresiju pret Somiju.¹¹⁶ No otras puses, Baltijas valstis varētu dēvēt par neitrālām karā starp Vāciju un Rietumu valstīm. Ar to pretrunā ir A. Strangas tēze. A. Stranga, runājot par Latvijas neitralitāti 1939. gada rudenī, uzsvēris, ka jau Polijas vēstniecības slēgšana (to Latvija izdarīja jau pēc Polijas teritorijas okupācijas 1939. gada 21. septembrī) pierādīja, ka neitralitāte bija tikai vārdi.¹¹⁷ Tiešā polemikā ar A. Strangu iesaistījies I. Ronis. Viņš izvirza jautājumu, vai bāzu līgumu noslēgšanas brīdī Latvija bija neitrāla, un pauž uzskatu, ka A. Strangas argumentācija, kas šo neitralitāti noliedz, ir nepietiekama.¹¹⁸ Tomēr pats I. Ronis uzskata, ka pēc bāzu līgumu noslēgšanas Baltijas valstu valdības uzsāka daļēju suverenitātes pašierobežošanu, lai paglābtos no padomju okupācijas.¹¹⁹ Šeit būtu vietā jautājums vai, prasot Polijas vēstniecības slēgšanu 21. septembrī, Latvijas valdība neuzsāka šo suverenitātes

pašierobežošanu jau ātrāk. I. Ronis sliecās piekrist V. Munteram, kurš padomju pratinātājiem liecināja, ka pēc bāzu līgumu noslēgšanas izmainījās "absolūtās neitralitātes aprises, jo mūsu neitralitāti tagad vajadzēja saskaņot ar padomju neitralitāti (*sic!*-J. T.), Polija jau vairs neeksistēja, Anglija bija tāla un bez praktiskas nozīmes".¹²⁰ Tātad I. Ronis pieļauj termina "neitralitāte" lietošanu pēc bāzu līgumu noslēgšanas.

Interesantu viedokli savā rakstā "Igaunijas neitralitāte un Somijas ziemas karš" paudis igauņu vēsturnieks E. Lāsi. Viņš atzinis par iespējamu lietot neitralitātes jēdzienu, apzīmējot savas valsts politiku pēc bāzu līgumiem. Tomēr viņa rakstā aplūkotā situācija ir specifiska: Igaunijas teritorija padomju – somu kara laikā tika izmantota kara darbībai pret Somiju. Pēc E. Lāsi domām, Igaunija, pievienojoties PSRS nepatiesajam viedoklim par to, ka PSRS ar Somiju nekaru, faktiski kļuvusi par tās sabiedroto. Tomēr Igaunija neitralitāti pārkāpusi tikai tajos gadījumos, kad militārajā sadarbībā ar PSRS atļāvusi to, no kā varējusi izvairīties, piemēram, Tallinas ostas izmantošanu PSRS operācijām pret Somiju vai tehniskās palīdzības sniegšanu virs Somijas bojātajām padomju kara lidmašīnām. E. Lāsi argumentāciju nostiprina arī Somijas viedoklis, kura decembra beigās iesniedza notu Igaunijai un šajā dokumentā kā neitralitātes pārkāpumu pārmeta tikai to, ka Igaunija atļauj PSRS izmantot Tallinas ostu, kas nebija paredzēts bāzu līgumos.¹²¹ Abstrahējoties no dažādām detaļām, tomēr šķiet vismaz dīvaini dēvēt par neutrālu valsti, kuras teritorija tiek izmantota karadarbības vešanai. Par stingras neitralitātes kritērijiem varētu izvēlēties tos, ko jau 1935. gadā izvirzīja J. Feldmanis, Latvijas sūtnis Tautu Savienībā. Savā rakstā par Baltijas valstu neitralizācijas pamatprincipiem viņš izdalīja tādas neutrālu valstu pienākumus kā aizliegumu uzsākt karu, neslēgt ofensīva vai defensīva rakstura militāras alianses un prasību aizstāvēt

savu neitralitāti ar ieročiem.¹²² Skaidrs, ka Baltijas valstu situācija pēc bāzu līgumu noslēgšanas neatbilda šiem kritērijiem

Latvijas lasītājs pieradis pie asi kritiskiem vērtējumiem attiecībā uz tādu valstsvīru kā V. Muntera un J. Baloža darbību.¹²³ Labu vārdu par abiem PSRS un Somijas kara laikā atradis iespēju teikt igauņu vēsturnieks M. Ilmjarvs. Viņš pretnostata Igaunijas valstsvīru rīcību Latvijas un Lietuvas valstsvīru nostājai, atzīmējot, ka pēdējie neizvairījās izteikt sašutumu par padomju agresiju pret Somiju.¹²⁴ Balstoties uz PSRS pārstāvja ziņojumiem, M. Ilmjarvs rakstīja par V. Muntera kritiku attiecībā uz Padomju Savienības izveidotās marionešu valdības raksturu Somijā.¹²⁵

Diskusijas vēstures literatūrā izraisa arī jautājums par Baltijas valstu sadarbības novērtējumu sakarā ar "bāzu līgumiem". Interesanta evolūcija šeit novērojama Baltijas valstīs iznākušajā vēstures literatūrā. Marksistiskās vēstures literatūras uzdevums bija attaisnot Baltijas valstu okupāciju un pierādīt PSRS 1940. gada jūnija notās izvirzīto apvainojumu pareizību. Atmosferas laika vēstures literatūrā priekšplānā izvirzījās uzdevums atspēkot šos padomju laika mītus un pierādīt, ka apvainojumi par pretpadomju sazvērētībām nav pamatoti. Visbeidzot atjaunotās neatkarības apstākļos par galveno problēmu kļuva noskaidrot, kāpēc nebija pretdarbības PSRS politikai, ne tikai uzsvērt šo apgalvojumu nepatiesumu. Jāpiebilst, ka vēstures zinātne brīvajā pasaulē risināja abus šos uzdevumus. 1940. gadā izvirzīto PSRS apgalvojumu atspēkošana Baltijas tautu trešās atmosferas laikā kļuva arī par svarīgu politisku uzdevumu. Igaunijā speciāla Augstākās Padomes Prezidija izveidota komisija publicēja slēdzienu, kas apgāza PSRS apsūdzības un pierādīja to faktisko nepamatotību. Slēdzienā norādīts, ka ne Igaunijas politiskā, ne militārā vadība Baltijas valstu konferencēs neplānoja ne slēptu, ne atklātu uzbrukumu PSRS. Dokumentā pamatoti norādīts, ka

Padomju Savienībai desmitiem gadu laikā nav izdevies atrast Igaunijas arhīvos ne mazāko dokumentālo apstiprinājumu, kas pierādītu šos apvainojumus.¹²⁶ Metodiski PSRS historiogrāfijas mītus atspēko arī V. Žalis. Viņš norādīja, ka Lietuvas mobilizācijas plāni bija vērsti pret Vāciju. Ne militārpersonu, ne diplomātu sarunās pretpadomju plāni netika kalti un tiem, kas apgalvo pretējo, nav nekādu apstiprinošu dokumentu.¹²⁷ A. Stranga savā rakstā, kas veltīts Baltijas valstu ārlietu ministru pēdējai konferencēi 1940. gada martā, analizē tās gaitu un secina, ka PSRS 16. jūnija notā izteiktajiem apvainojumiem par slepenu konferenci un pretpadomju militāras savienības izveidi nebija pamata. Baltijas valstis savas cerības izdzīvot saistīja ar mierīgām kaimiņattiecībām un sadarbību ar citām valstīm.¹²⁸

E. Andersons interpretējis Baltijas valstu rīcību citādi. Vēsturnieks atzīmējis Baltijas valstu neveiksmīgos centienus atbrīvoties no padomju kara bāzu klātbūtnes. Viņš rakstīja par Latvijas armijas mobilizācijas 5. plānu, kas paredzēja operācijas pret Sarkanu Armiju un atstāja vietu varbūtējai sadarbībai ar Igauniju.¹²⁹ E. Andersons rakstīja arī par vairākām Baltijas valstu militāro vadītāju apspriedēm. Tomēr nekāda vienošanās par kopīgu rīcību netika panākta. Pēdējā brīdī, kad vēl varēja rīkoties, tas ir, 1940. gada februārī, Igaunijas un Latvijas militārās aprindas vēl joprojām izjuta savstarpēju neuzticību, bet Lietuvas armijas vadību paralizēja prezidenta A. Smetonas konflikts ar armijas komandieri S. Raštiķi.¹³⁰ Visiespaidīgākais E. Andersona arguments tomēr ir neapšaubāmi patiesā atziņa, ka sadarbību vajadzēja uzsākt daudz agrāk.¹³¹ Arī Latvijas militārie vēsturnieki V. Bērziņš un A. Bambals atzīmēja, ka 5. mobilizācijas plāns paredzēja cīņu pret okupācijas armiju un nožēlo, ka šāda pavēle netika dota.¹³² Bez militārās sadarbības, kuras trūkums īpašas šaubas neizsauc, vēstures literatūrā diskutēts arī par Baltijas valstu politiskās, ekonomiskās un kulturālās

tuvināšanās jautājumiem laikā pēc bāzu līgumu noslēgšanas. Vācu vēsturnieks G. fon Rauhs par "tragisku vēstures ironiju" nosauc to, ka tieši pēc šiem līgumiem sākusies "patiesi intensīva un sistemātiska sadarbība" starp Baltijas valstīm.¹³³ Sīkāk šai sadarbības attīstībai pievērsies E. Andersons, kurš atbalsta šādus uzskatus. E. Andersons atzīmē Baltijas valstu politisko attiecību uzlabošanos (piemēram, labvēlīgāku gaisotni Baltijas valstu ārlietu ministru konferencēs), tirdzniecības apjomu palielināšanos, sadarbības padziļināšanos un paplašināšanos kultūras jomā.¹³⁴

I. Feldmanis un A. Stranga lieto apzīmējumu "mīts" attiecībā uz apgalvojumiem, ka pirms Baltijas Antantes sabrukuma valstis "centās ciešāk sadarboties, tuvināties viena otrai utt." Abi autori uzskata, ka šādiem spriedumiem nav pamata, jo tuvināšanās kultūras jomā, piemēram, profesionālo apvienību kongresi, nebija apliecinājums Baltijas Antantei kā politiskam veidojumam. Viņi uzsver Baltijas valstu ārlietu ministru abās pēdējās konferencēs izskatīto jautājumu politisko maznozīmību. Baltijas Antantes nepastāvēšanu, viņuprāt, spilgti pierāda process, kurā PSRS gatavojās šo valstu okupācijai.¹³⁵ Baltijas valstu pastāvēšanas beigu posmu atspoguļojumu vēstures literatūrā raksturo fatālas nolemtības tēma.

Baltijas valstis tobrīd atradās apdraudētības situācijā, kas, pēc abu šo vēsturnieku domām, veicina to sadarbību.¹³⁶ Tomēr šo draudu izraisītajai miera laika sadarbībai būtu vajadzējis sākties jau agrāk. 1940.gada situācijā tā bija jau stipri novēlota.

Baltijas valstu sadarbības historiogrāfija tādējādi ir visai detalizēta un skar plašu problēmu loku. Tajā atspoguļotas gan Baltijas valstu kopīgās un tragiskās kļūdas, gan nedaudzie sasniegumi. Kopumā tā atspoguļo unikālu integrācijas sākuma pieredzi, kas, protams, varētu būt noderīga mūsdienu politikiem.

Atsauces.

- ¹ LVVA.-2574. fonds.-3., 4. apr.
- ² LVVA.-2575. fonds.-7., 8., 11., 15. apr.
- ³ LVVA.-2570. f.-1.,5.,13. apr.
- ⁴ LCVA.-383. f.-7. apr.
- ⁵ Документы внешней политики СССР.-М.,1959-1997. Т. 16. (1 января-31 декабря 1933 года).- М.,1970.-920 с.
Т. 17. (1 января-31 декабря 1934 года).-М.,1970-928 с.
Т. 18. (1 января-31 декабря 1935 года).-М.,1973.-718 с.
Документы внешней политики 1939.-Т. 22.-в 2 кн.-М.,1992.
Кн. 1.-Январь-август.-712 с., Кн. 2.- Сентябрь-декабрь.-688 с.
Документы внешней политики 1940-22 июня 1941 года.-Т. 23.-Кн.1-М.,1995.
- ⁶ Полпреды сообщают... Сборник документов об отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией: август 1939- август 1940 г.-М.,544 с.(turpmāk Полпреды сообщают...)
- ⁷ Год кризиса 1938-1939: Документы и материалы. В двух томах.
Т. 1. 29 сентября 1938 г.- 31 мая 1939 года.-М.,1990.- 555 с.
Т. 2. 2 июня 1939 г.- 4 сентября 1939 года.-М.,1990.- 431 с. (turpmāk Год кризиса Т. 1, 2...)
- ⁸ Год кризиса...Т. 1.-С. 23.
- ⁹ Turpat. -9.-13. lpp.
- ¹⁰ Documents on German Foreign Policy, 1918-1945:
Series C. The Third Reich: First Phase.:
Volume II. October 14, 1933-June 13, 1934.-London, 1959.-927 p.
Volume III. June 14, 1934-March 31, 1935.-London, 1959.-1157 p.
Series D. 1937-1945.
Volume V. Poland; The Balkans; Latin America; The Smaller Powers. June 1937-March 1939.
Volume VI. The last months of peace. March 1939-August 1939.-London, 1956.-1147 p. (turpmāk DGFP.- Ser... - Vol....-)
- ¹¹ От пакта Молотова-Риббентропа до договора о базах. Сост. Х. Арумяз, Р. Хелме и др.- Таллинн, 1990.-215 с. (turpmāk От пакта Молотова-Риббентропа)
- ¹² Latvijas okupācija un aneksija: 1939-1940: Dokumenti un materiāli/Sast. I. Grava-Kreituse. I. Feldmanis, J. Goldmanis, A. Stranga.-Rīga, 1995.-603. lpp. (turpmāk Latvijas okupācija u aneksija...)
- ¹³ Turpat.-217.-218. lp.
- ¹⁴ Valters M. Mana sarakste ar Kārli Ulmani un Vilhelmu Munteru Latvijas traģiskajās dienās.-74. lpp. (turpmāk Valters M. Mana sarakste...)
- ¹⁵ LVVA.-2575. f.-7. apr.-2538. l.- 74. lp.)
- ¹⁶ Kārklīņš J. Latvijas preses karalis.-R., 1990.-184. lpp.
- ¹⁷ Baltic security problems between the two World Wars // The Baltic and the outbreak of the Second World War / Ed. by J. Hiden and T. Lhane. - Cambridge. - 1992. - P. 7.
- ¹⁸ Sīpols V. Dzimtenes nodevība: Buržuāziskās Latvijas ārpolitika no 1933. līdz 1940. gadam. - R, 1963.- 75. lpp.(turpmāk Sīpols V. Dzimtenes nodevība..)
- ¹⁹ Andersons E. Latvijas vēsture 1920. - 1940.: Ārpolitika. I. sēj. - Stokholma, 1982.- 273. -274. lpp.; turpmāk Andersons E. Ārpolitika I, II..)
- ²⁰ Feldmanis I., Stranga A. The destiny of Baltic Entente 1934. - 1940. - R., 1994.- P. 26 - 27. (turpmāk Feldmanis I., Stranga A. The destiny..)
- ²¹ Zunda A. Lielbritānija un Baltijas valstis 1933.g. - 1935.g. - R., 1989.- 5. lpp.(turpmāk Zunda A. Lielbritānija un Baltijas valstis..)
- ²² Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30.gadu otrā puse). - R., 1993.- 35.lpp.(turpmāk Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika..)
- ²³ Āmanis R. Rusofīls, anglofīls vai germanofīls: Neizprastais Latvijas ārlietu ministrs Vilhelms Munters nacionālsociālistu vērtējumā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. -1993, Nr. 3.- 136. lpp.(turpmāk Āmanis R. Vilhelms Munters..)
- ²⁴ Zunda A. Lielbritānija un Baltijas valstis.. 37., 40., 43. - 44. lpp.
²⁵ Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje. - Vēstures zinātņu kandidāta disertācija. -Vilnius, 1989. // Lietuvas ZA Bibliotēkas Rokrakstu fonds. - 26. f. - 1578. l. - P. 117 - 118. (turpmāk Žalys

- V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje..)
- Rauch G von. *Baltic States. Estonia, Latvia, Lithuania: The Years of Independence, 1917 - 1940.* - Los Angeles, 1974. - P. 188. (turpmāk Rauch G von. Cit. sac.)
- ²⁷ Andersons E. *Ārpolitika II*, 294. lpp.
- ²⁸ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. *Latvijas ārpolitika..* 263. lpp.
- ²⁹ Salmon P. *Perceptions and Misperceptions: Great Britain and the Soviet Union in Scandinavia and the Baltic Region 1918 - 1939 // Contact or Isolation? Soviet Western Relations in the Interwar Period.* - Uppsala, 1991. - P. 422.
- ³⁰ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. *Latvijas ārpolitika..* 129. lpp.
- ³¹ Turpat. - 147. lpp.
- ³² Turpat. - 104. - 133.lpp.
- ³³ Senn A. E. *Polish Ultimatum to Lithuania. March 1938 // Journal of Baltic Studies.* -1982. - No 2. - P. 144. - 156.
- ³⁴ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. *Latvijas ārpolitika..* 115.lpp.
- ³⁵ Senn A. E. Cit. sac. - P. 148.
- ³⁶ Žalys V. *Lietuva Baltijos Antantis sistemoje..* P.134.
- ³⁷ Sīpols V. *Dzimtenes nodevība..* 91. lpp.
- ³⁸ Arumjae H. *At the crossroads. The Foreign Policy of the Republic of Estonia 1933 - 1939.* - Tallinn, 1983, P. 66. - 67. (turpmāk Arumjae H. *At the crossroads..*)
- ³⁹ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. *Latvijas ārpolitika..* 26. lpp.
- ⁴⁰ Andersons E. *Ārpolitika I..* 596. lpp.; Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. *Latvijas ārpolitika..* 23. lpp.
- ⁴¹ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. *Latvijas ārpolitika..* 24. lpp.
- ⁴² Duhanovs M., Feldmanis I., Stranga A. *1939. Latvia and the Year of Fateful Decisions.* - R., 1994. - P. 29. (turpmāk Duhanovs M., Feldmanis I., Stranga A. 1939..)
- ⁴³ Žalys V. *Lietuva Baltijos Antantis sistemoje..* P. 88 - 91.
- ⁴⁴ Turpat. - P. 92 - 96.
- ⁴⁵ Sīpols V. *Pirmskara politiskā krīze Eiropā 1933 - 1939.* -R., 1976.- 73. lpp.(turpmāk Sīpols V. *Pirmskara politiskā krīze..*)
- ⁴⁶ Andersons E. *Ārpolitika I..* 601. lpp.
- ⁴⁷ Duhanovs M., Feldmanis I., Stranga A. 1939.. P. 38.
- ⁴⁸ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. *Latvijas ārpolitika..* 24. - 26. lpp.
- ⁴⁹ Zunda A. *Lielbritānija un Baltijas valstis..* 41. lpp.
- ⁵⁰ Žalys V. *Lietuva Baltijos Antantis sistemoje..* P. 96. - 98.
- ⁵¹ Andersons E. *Ārpolitika II..* 107. lpp.
- ⁵² Zunda. A. *Lielbritānija un Baltijas valstis..* 43. lpp.; Sīpols V. *Latvijas buržuāziskā diplomātija..* 54. lpp.
- ⁵³ Andersons E. *Ārpolitika I..* 604. lpp.; Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. *Latvijas ārpolitika..* 35. lpp.
- ⁵⁴ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. *Latvijas ārpolitika..* 30. - 32. lpp.
- ⁵⁵ Zunda A. *Lielbritānija un Baltijas valstis..* 43. - 44. lpp.
- ⁵⁶ Duhanovs M., Feldmanis I., Stranga A. 1939.. P. 25.
- ⁵⁷ Andersons E. *Ārpolitika I..* 601. - 603. lpp.
- ⁵⁸ Turpat. - 577. lpp.
- ⁵⁹ Andersons E. *Ārpolitika I..* 578. lpp.
- ⁶⁰ Sīpols V. *Latvijas buržuāziskā diplomātija.* R., 1969.- 51. lpp.(turpmāk Sīpols V. *Latvijas buržuāziskā diplomātija..*)
- ⁶¹ Turpat. - 56. lpp.
- ⁶² Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. *Latvijas ārpolitika..* 32. lpp.
- ⁶³ Ko saka ģenerālis Laidoners // *Brīvā Zeme.* - 1935. - 2. aug. - 1. lpp.
- ⁶⁴ Duhanovs M., Feldmanis I., Stranga A. 1939.. P. 28.
- ⁶⁵ Andersons E. *Ārpolitika I..* 604. lpp.
- ⁶⁶ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. *Latvijas ārpolitika..* 33.lpp.
- ⁶⁷ Zemīte L. *Tautu Savienība un Latvija: 1930 - 1939.* -R., 1992, 64. lpp.(turpmāk Zemīte L. *Tautu Savienība un Latvija..*)
- ⁶⁸ Rauch G von. Cit. sac. - P.182.

- ⁶⁹ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika.. 43. lpp.
- ⁷⁰ Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje.. P. 109.
- ⁷¹ Andersons E. Ārpolitika I. 577. - 578. lpp.
- ⁷² Sīpols V. Dzimtenes nodevība.. 150. lpp.
- ⁷³ Sīpols V. Latvijas buržuāziskā diplomātija.. 65. - 66. lpp.
- ⁷⁴ Sīpols V. Dzimtenes nodevība.. 151. lpp.
- ⁷⁵ Sīpols V. Latvijas buržuāziskā diplomātija.. 66. lpp.
- ⁷⁶ Andersons E. Ārpolitika II.. 20. - 22. lpp.
- ⁷⁷ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika.. 161. lpp.
- ⁷⁸ Turpat.- 391. lpp.
- ⁷⁹ Turpat.- 47. - 48. lpp.
- ⁸⁰ Zemīte L. Tautu Savienība un Latvija.. - 86. lpp.
- ⁸¹ Turpat.-85.-87. lpp.
- ⁸² Turpat.-88.-89. lpp.
- ⁸³ Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje.. P. 187.
- ⁸⁴ Turpat.- P. 139 - 145.
- ⁸⁵ Varslavāns A. Savlaicīgs un nepieciešams izdevums // Latvijas Vēsture, 1995, Nr. 2.(17.), 86. lpp.- Rec. grām. Latvijas okupācija un aneksija: 1939 - 1940. Dokumenti un materiāli / Sast. I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, J. Goldmanis, A. Stranga. - R., 1995.- 603 lpp.
- ⁸⁶ Duhanovs M., Feldmanis I., Stranga A. 1939.. P. 56.
- ⁸⁷ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika.. 49. lpp.
- ⁸⁸ Sīpols V. Pirmskara politiskā krīze.. 247. lpp.
- ⁸⁹ Turpat.- 248. - 249. lpp.
- ⁹⁰ Arumjae H. At the crossroads.. P. 123.
- ⁹¹ Ahmann R. The German treaties with Estonia and Latvia of June 7. 1939: Bargaining ploy or alternative for German-Soviet understanding // Journal of Baltic Studies. - 1989.-No. 4.- P. 337 - 338. (turpmāk Ahmann R. The German treaties..)
- ⁹² Turpat.- P. 343 - 344.
- ⁹³ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika.. 244. lpp.
- ⁹⁴ Turpat.- 249. lpp.
- ⁹⁵ Turpat.- 247. - 249. lpp.
- ⁹⁶ Turpat.- 183. lpp.
- ⁹⁷ Turpat.- 91., 93. - 100. lpp.
- ⁹⁸ Варес П., Осипова О. Похищение Европы или Балтийский вопрос в международных отношениях XX века. - Таллинн, 1992, С. 106. (turpmāk Варес П., Осипова О. Похищение Европы.)
- ⁹⁹ Duhanovs M., Feldmanis I., Stranga A. 1939.. P. 54.
- ¹⁰⁰ Andersons E. Ārpolitika II.. 82. lpp.
- ¹⁰¹ Halle L. Cold War as History. - N. Y., 1975.- P. 44.
- ¹⁰² Черчилль В. Вторая мировая война (В 3-книгах). - Т. I. - М., 1991.- С. 242 - 243.
- ¹⁰³ Turpat.-С. 163.
- ¹⁰⁴ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika.. 270. - 271. lpp.
- ¹⁰⁵ Duhanovs M., Feldmanis I., Stranga A. 1939.. P. 56.
- ¹⁰⁶ Andersons E. Ārpolitika II.. 92. lpp.
- ¹⁰⁷ Zalcmanis J. Vācijas sarunas ar Latviju un Igauniju 1939.gadā // Daugavas Vanagu Mēnešraksts. - 1969.- Nr. 4.- 20. lpp.
- ¹⁰⁸ Ronis I. Ievada eseja Kārlis Ulmanis Latvijas brīvvalsts likteņa stundās un viņa Golgātas ceļš // Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā: Dokumenti un materiāli / Sast. I. Ronis, A. Žvinklis. - R., 1994.- 116. lpp.(turpmāk Ronis I.Ievada eseja..)
- ¹⁰⁹ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika.. 262. lpp.
- ¹¹⁰ Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje.. P. 165.
- ¹¹¹ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika.. 372. lpp.
- ¹¹² От пакта Молотова-Риббентропа до договора о базах.-Таллинн, 1990.- С. 145. (Krājuma sastādītāju viedoklis)
- ¹¹³ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika.. 373. lpp. Andersons E. Ārpolitika II.. 212. lpp.

-
- ¹¹⁴ Andersons E. Ārpolitika II.. 204., 208. lpp.
- ¹¹⁵ Ilmjārv M. Noukogude Liidu ja Saksamaa vahel. Balti riigid ja Soome 1934 - 1940. Tallinn, 1993.- Lk. 142 - 143.
- ¹¹⁶ Zemīte L. Tautu Savienība un Latvija.. 99. - 100. lpp.
- ¹¹⁷ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika.. 392. lpp.
- ¹¹⁸ Ronis I. Ievada eseja.. 139. lpp.
- ¹¹⁹ Turpat.- 138. lpp.
- ¹²⁰ Turpat.- 142. lpp.
- ¹²¹ Laasi E. Finlands Winter War and Estonian Neutrality // Journal of Baltic Studies. -1993, No 3.- P. 271, 275, 277, 279, 280 et al.
- Feldmanis J. Baltijas valstu neitralizācija // Tieslietu Ministrijas Vēstnesis.- 1935.- Nr. 3.- 627. - 628. lpp.
- ¹²³ Historiogrāfisks apskats sniegts: Ronis I. Ievada eseja.. 175. - 235. lpp.
- ¹²⁴ Ilmjārv M. Noukogude Liidu ja Saksamaa Vahel: Balti riigid ja Soome 1934 - 1940. - Tallinn, 1992.- Lk. 145.
- ¹²⁵ Turpat.- Lk. 121. S. Документы внешней политики: 1939 год. - Т. 23. - Кн. 2. - М., 1992.- С. 442-445.
- ¹²⁶ Варес П., Осипова О. Похищение Европы... С. 179 - 180.
- ¹²⁷ Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje.. P. 172 - 179.
- ¹²⁸ Stranga A. Pēdējā konference // Horizonts.- 1989.- Nr. 3.- 32. lpp.
- ¹²⁹ Andersons E. Ārpolitika II.. 346. - 347 lpp.
- ¹³⁰ Turpat.- 346. - 347., 366. - 367. lpp.
- ¹³¹ Turpat.- 151. lpp.
- ¹³² Bērziņš V., Bambals A. Latvijas armija. - R., 1991.- 89. - 91. lpp.
- ¹³³ Rauch G. von. The Baltic states.. P. 217.
- ¹³⁴ Sk. nodaļu "Baltijas valstis ziemas kara laikā" // Ārpolitika II.. - 344., 379. lpp.
- ¹³⁵ Feldmanis I., Stranga A. The destiny.. P. 102.
- ¹³⁶ Turpat.- P. 97.

Pirmā nodaļa. Latvija un Baltijas Antantes izveidošanās 1934. gadā.

1. Starptautiskās situācijas izmaiņas un Baltija.

Baltijas valstu centieni izveidot savstarpēju savienību vērojami jau kopš šo valstu nodibināšanas 1918. gadā. Šāda savienība kā vairāk vai mazāk aktuāls mērķis nekad nebija zaudējusi aktualitāti un to apsvēra ikreiz, kad nācās no jauna izvērtēt Latvijas ārpolitikas uzdevumus. 1933. gadā nacionālsociālistu nākšana pie varas Vācijā iezīmēja jauna posma sākumu Eiropas politikā un radīja jaunus apstākļus Latvijas un citu Baltijas valstu ārpolitikai. Latvijā pieauga sabiedrības interese par ārpolitiskajām problēmām. Tādējādi Latvijas sabiedrība, kā pierāda tā laika prese, prasīja no jauna izvērtēt, prasīja no jauna izvērtēt ārpolitikas mērķus un uzdevumus, kā arī aktivizēt Latvijas ārpolitiku. Ārējo un iekšējo apstākļu izmaiņu rezultātā Latvijas diplomātiem nācās no jauna noskaidrot situāciju Eiropā, Latvijas vietu tajā, kā arī ārpolitikas uzdevumus.

Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāra V. Muntera izstrādātās tēzes kļuva par pamatu vēstures literatūrā plaši pazīstamajai 1933. gada 24. aprīļa instruktīvajai vēstulei. Tajā bija formulētas Latvijas attiecību ar dažādām valstīm problēmas, kā arī Latvijas ārpolitikas perspektīvas un uzdevumi. Šajā gadījumā svarīga bija divu Eiropas grūti prognozējamo valstu- Vācijas un PSRS- nolūku un eventuālo draudu analīze. Abu šo valstu reālās iespējas apdraudēt Baltijas valstis nav vērtētas pārāk augstu. Latvijas ārpolitisko vadību vairāk uztrauca Vācijas ārpolitikas varbūtējā attīstība. Dokumentā uzsvērts arī Latvijas sabiedrības satraukums par Vācijas turpmāko politiku. Autori tālredzīgi konstatēja, ka Vācija, bez šaubām tieksies bruņoties, lai pēc

iespējas drīzāk varētu runāt par līgumu un robežu revīziju. Pagaidām Latvijas ārpolitikas vadītāji neparedzēja lielus Vācijas izraisītus konfliktus Eiropā, jo konflikta gadījumā pārspēks būtu Vācijas pretinieku pusē. Tomēr dokumentā secināts, ka “tagadējo Vācijas politisko vadoņu un režīma tieksmes Austrumeiropā un arī attiecībā uz Baltijas valstīm ir tādas, ka mums ar Vāciju nekādos apstākļos politiska sadarbība vai tuvināšanās nav un nebūs iespējama”¹

Dokumentā aplūkotas arī Latvijas un PSRS attiecību perspektīvas. Kaut arī šis valsts tieksmes netika atzītas par sevišķi labvēlīgām Baltijas valstīm, tomēr autori neuzskatīja, ka “tuvākos gados” vajadzētu rēķināties ar padomju Krievijas militāru uzbrukumu Baltijas valstīm, tāpēc “padomju Krievijas bruņota iebrukuma iespējamība Latvijā” vai eventuāla bruņota agresivitāte pret tās kaimiņiem “nedrīkstētu spēlēt izšķirošu lomu” Latvijas ārpolitikā.²

Latvijas ārpolitisko vadību satrauca arī citas iespējamās pārmaiņas un kolektīvās drošības principu lomas mazināšanās Eiropā. Par tādām liecināja “četrpaktu” projekts, ko vēstures literatūrā apzīmē pat par četrpaktu (Lielbritānijas, Francijas, Itālijas, Vācijas) “direktorijas izveidošanas mēģinājumu” Eiropā.³ Latvijas ārpolitiskā vadība pieļāva iespēju, ka lielvalstu saskaņota uzstāšanās varētu piespiest Poliju atteikties no Dancigas koridora par labu Vācijai un tādā gadījumā Polijas zaudēto izeju uz jūru tai kompensētu ar Lietuvas un Latvijas ostām. Tādēļ Ārlietu ministrija uzskatīja par vajadzīgu vērot, vai pārmaiņu problēma būtu akūtāka Polijas koridora reģionā vai Dienvidaustrumeiropā.⁴ Dokumentā bija norādīts, ka Latvijai jebkura mazo un vidējo valstu izslēgšana no lemsanas par viņu likteņiem, kā arī esošo robežu revīzijas ir pilnīgi nepieņemama.⁵

Kaut arī “četrus pakts” parakstītais variants atšķīrās no tā ierosinātāju sākotnējiem plāniem, tas tomēr vēl 1933. gada beigās satrauca Austrumeiropas valstis. Polijas ārlietu ministrs J. Beks savā decembra sarunā ar Latvijas sūtni O. Grosvaldu atzina, ka “četrus pakts” ir ļoti nopietns simptoms un nozīmē atgriešanos pie pirmskara sistēmas (tas ir, spēku līdzsvara sistēmas).⁶ Polijas un Vācijas tuvināšanās šīm tendencēm pielika punktu.

1933. gada vasarā starptautiskā situācija neuzlabojās. Tomēr, salīdzinot PSRS un Vācijas rīcību, jāsaka, ka pirmā sevi prata parādīt labākā gaismā. PSRS ārlietu tautas komisārs M. Ļitvinovs saimnieciskajā konferencē Londonā aicināja Krievijas kaimiņvalstis noslēgt vienošanos par agresora noteikšanu. Latvija, Lietuva un Igaunija kopā ar citām valstīm tādas arī parakstīja.⁷ Vācijas saimniecības ministrs A. Hugenberg turpretī atklāti paziņoja, ka Vācijai vajadzīgas kolonijas Austrumeiropā. Viņa atsaukšana no konferences un atcelšana no amata nespēja izlabot negatīvo iespaidu. V. Munters 1936. gadā rakstīja “daudziem palika iespaids, ka Vācijas valdība lolo iekarošanas nodomus, kas vērsti pret citu valstu suverenitāti un teritoriālo neaizskaramību.”⁸ Vācijas ārpolitikas vadībai bija jāizraujas no situācijas, ko ievērojamais vācu vēsturnieks J. Fests novērtējis kā gandrīz pilnīgu diplomātisku izolāciju,⁹ kā arī jānovērtē ārpolitisko izmaiņu iespējamās sekas. Tas 1933. gada rudenī tika sasniegts, uzlabojot attiecības ar Poliju. Tomēr Vācijas valdība rēķinājās ar šī soļa ietekmi uz attiecībām ar Polijai naidīgo Lietuvu. 1933. gada 12. decembrī Vācijas sūtnis Kauņā Ē. fon Cehlins, analizējot Vācijas, Polijas, Lietuvas un PSRS attiecības, norādīja, ka Vācijas un Lietuvas attiecību pamatā līdz šim bijis Lietuvas un Polijas antagonisms. Ē. fon Cehlins minēja Lietuvas un Vācijas politikas kopīgu iezīmi: teritoriālām prasībām pret Poliju. Pēc sūtņa domām, Lietuvas

un Polijas nesaskaņas atbilda Vācijas interesēm, jo novērsa ziemeļu un dienvidu bloka izveidošanos no Somijas līdz Rumānijai, kas kā barjera atrastos starp Vāciju un PSRS. Līdzīgas pēc sūtņa domām bija arī Padomju savienības intereses, jo tā centusies novērst šāda bloka izveidošanos Polijas vadībā un ar separātu līgumu palīdzību nodrošināt sev dominējošu stāvokli Baltijas valstīs un Somijā.¹⁰

Vācu diplomāta analīze koncentrētā veidā atspoguļoja Vācijas politikas Lietuvā un Baltijā būtību. Tagad, 1933. gada rudenī, Vācijas politika Lietuvā mainījās. Vācija 1933. gada rudenī ne tikai izstājās no Tautu Savienības un aizgāja no atbrūņošanās konferences. Tūlīt pēc tam valsts kanclers Ā. Hitlers, tiekoties ar Polijas sūtni J. Ļipski, sniedza kopīgu paziņojumu par to, ka abu valstu starpā nav problēmu, kuras nevarētu atrisināt mierīgiem līdzekļiem. Pēc triju mēnešus ilga diplomātiska sprinta, 1934. gada 26. janvārī tika parakstīta Vācijas un Polijas neuzbrukšanas deklarācija. Tā nozīmēja radikālu pavērsienu gan Vācijas, gan Polijas diplomātijā un parādīja “ap Vāciju celto barjeru trauslumu”.¹¹

Latvijā šie notikumi izraisīja bažas. Jau 1. decembrī Ārlietu ministrija pieprasīja sūtņu viedokļus par Vācijas un Polijas tuvināšanās varbūtējo ietekmi Baltijā.¹² Sūtņu ziņojumi, kas iesniegti pēc galīgā lūzuma- 26. janvāra - neatstāj iespaidu, ka neuzbrukšanas deklarācija radītu draudus Baltijai. Vispirms to noliedza paši deklarācijas dalībnieki. Polijas ārlietu ministrs J. Beks sarunā ar O. Grosvaldu kategoriski noliedza, ka Polija principā pieļauj iespēju divpusējās sarunās kaut ko izlemt par trešo valstu likteni.¹³ Savukārt 8. aprīlī Latvijas sūtnis Vācijā E. Krieviņš ziņoja, no Berlīnes, ka Ā. Hitlers un K. fon Neirāts nolieguši, ka vienošanās skartu Baltijas valstis.¹⁴ Čehoslovākijā sūtnim M. Ņukšam līgumu novērtēja kā dokumentu, kas uz desmit gadiem novērs nedrošību reģionā.¹⁵ Lielbritānijas

ārlietu ministrijas pārstāvis nosauca līgumu par miermīlīgu un sacīja K. Zariņam, ka “visvairāk par Berlīnes līguma it kā kaut kādām aizkulisēm rakstījusi Francijas, Krievijas un your capital prese.”¹⁶ Par Francijas diplomātiskajās aprindās neticēja, ka deklarācija būtu izlīgums uz Baltijas valstu rēķina.¹⁷ Vienīgi sūtnis Itālijā A. Spekke atzīmēja, ka pakts ierauj robu tīklā, kas ar Francijas gādību draudējis aptīt Vāciju un pieļāva iespēju, ka Vācija varētu iegūt brīvas rokas Austrijā un varbūt pat Baltijas valstīs.¹⁸

Baltijas valstīs labi saprata, ka deklarācija ir izdevīgāka Vācijai nekā Polijai. Igaunijas avīze “Waba Maa” rakstīja, ka Polijai jāzina: “līgums tai nedod nekādas jaunas garantijas kā vienīgi apziņu, ka uzbrukuma gadījumā Vācija atkal būs lauzusi vienu starptautisku līgumu”.¹⁹ Arī E. Krieviņš atzīmēja, ka diplomātiskajās aprindās valda uzskats, ka Vācijai izdevies apmānīt Poliju, gūstot no tā labumu.²⁰ Tālākie notikumi pierāda, ka Latvijas pārstāvji tomēr novērtēja Vācijas un Polijas vienošanās nozīmi par zemu.

Vācijas un Polijas neuzbrukšanas deklarācijai bija tālejošas sekas visas Eiropas mērogā. Pirmkārt, jāmin Vācijas un Polijas tuvināšanās, kas tālu pārsniedza tos ietvarus, ko varētu noteikt vienkāršs neuzbrukšanas līgums. Francija, meklējama līdzsvaru Eiropā arvien vairāk sāka saskatīt atsvaru nacionālsociālistiskajai Vācijai Padomju Savienībā. Pēdējā savukārt ievērojami aktivizēja savu ārpolitiku, pie tam tieši Baltijas valstis kļuva par pastiprinātas PSRS intereses objektu.

Visbeidzot, kas šeit vissvarīgāk, Vācijas un Polijas tuvināšanās nozīmēja arī Lietuvas izolāciju no līdz šim draudzīgās Vācijas un lika tai meklēt jaunus sabiedrotus Latvijā un Igaunijā. Vācijas un Polijas attiecību uzlabošanās nekavējoties sarežģīja Vācijas attiecības ar Lietuvu, proti, Vācijas valdība sāka nekavējoties pārmest Lietuvai Klaipēdas apgabalā dzīvojošo vāciešu tiesību neievērošanu. 1933. gada beigās Lietuvas sviesta

eksporta kvota uz Vāciju tika samazināta par 71, 3%, bet pārējo valstu kvota par 20 %.²¹ Lietuvas un Vācijas attiecības starpkaru periodā tā arī vairs neuzlabojās.

Baltijas valstu satraukumu izraisīja arī PSRS augošā aktivitāte Baltijas reģionā. Vispirms 1933. gada 13. decembrī PSRS piedāvāja Polijai sniegt kopīgu paziņojumu par apņēmību saglabāt Baltijas valstu neatkarību.²² To varētu novērtēt kā mēģinājumu sasniegt daudzus mērķus: Radīt starptautiskajā sabiedrībā iespaidu par PSRS miermīlīgo politiku, sabojāt Polijas un Vācijas attiecību uzlabošanas vai pat pārvērst Baltijas valstis par ierobežotas suverenitātes zonu, kuru kontrolētu PSRS un Polija.

PSRS un Polijas deklarācijas projekts, par kuru Baltijas valstis sākotnēji netika informētas, izraisīja tajās daudz lielākas bažas. Tas pēc sava rakstura atšķīrās no Vācijas un Polijas nodomiem deklarēt miermīlīgus savstarpējo attiecību risinājumus, jo tajā Baltijas valstu intereses bija skartas bez pēdējo piekrišanas. Polijas puse pat kādu laiku bija ar mieru pievienoties šādai deklarācijai. Tikai 21. decembrī Polijas, bet 28. decembrī PSRS sūtis informēja Latviju par plānoto deklarāciju.²³ Ministrs V. Salnais kabineta sēdē novērtēja šo projektu kā krievu un poļu nodevību.²⁴ Jau 31. decembrī ministrs izteica savu noraidošo attieksmi pret to PSRS sūtnim. Arī Igaunijas nostāja bija noraidoša, bet Lietuva puda pozitīvu attieksmi.²⁵ Lietuva cerēja uz PSRS valdības atbalstu pret Vāciju, tā arī motivējot savu atbildi. Latvijas valdības attieksme detalizētāk izklāstīta departamenta direktora L. Sējas 15. janvāra instruktīvajā vēstulē. Viņš norādīja, ka PSRS un Polijas oficiālie paskaidrojumi par miera saglabāšanu kā šīs deklarācijas mērķi nav pārlicinoši kaut arī abas valstis daļēji tomēr varētu vadīties no miermīlīgiem motīviem. Citu iespējamo motīvu vidū L. Sēja minēja vēlēšanos “dot Vācijai enerģisku un skaļu brīdinājumu...novērst savus ilgu

pilnos skatus no Baltijas jūras austrumu piekrastes”.²⁶ Daudz nopietnākas jau bija dokumenta autora bažas, ka abiem iniciatoriem nav sveša politiskā iespaida sfēras ideja. L. Sēja baidījās, ka deklarācijas īstenošana ļautu PSRS iebilst pret iekšpolitiskām izmaiņām Baltijas valstīs vai atsevišķiem to ārpolitiskiem soļiem. Tā, piemēram, PSRS varētu iebilst pret Baltijas valstu savienības dibināšanu vai šo valstu tuvošanos Skandināvijai. Laipnajā solījumā, ka abas “augstās valdīšanas” konsultēsies, ironiski rakstīja L. Sēja, tiklīdz radīsies notikumi, kas varētu apdraudēt Baltijas valstis, slēpjas tieši draudi mūsu neatkarībai.²⁷

Negatīvu attieksmi pret PSRS un Polijas deklarācijas projektu pauda arī Igaunija. V. Munters savā piezīmju grāmatiņā 29. decembrī fiksējis Igaunijas nepatiku par projektētās deklarācijas otro daļu - par PSRS un Polijas konsultācijām, ja radīsies draudi Baltijas valstu suverenitātei. V. Munteram kļuva zināms, ka Igaunija savu viedokli saskaņos ar Latviju.²⁸ 7. janvārī Igaunijas sūtnis Maskavā K. Tofers informēja M. Ļitvinovu, ka viņa valsts vēlas arī citu valstu līdzdalību deklarācijā.²⁹

Polija, kas uzskatīja, ka svarīgāk ir noregulēt attiecības ar Vāciju, noraidīja PSRS iniciatīvu.³⁰ Polijas sūtnis J. Lukasēvičs ārlietu tautas komisāram M. Ļitvinovam minēja arī tādus argumentus kā Somijas negatīvā nostāja, Lietuvas ārlietu ministra paziņojums par iespēju izmantot deklarāciju Viļņas jautājuma risināšanai un TASS atsaukums angļu laikrakstu informācijai par abu valstu gatavību garantēt Baltijas valstu robežas.³¹ Tādus pašus argumentus minēja arī Polijas sūtnis Z. Bečkovičs Latvijas Ārlietu ministrijā.³² Pēc savas idejas neveiksmes PSRS piedāvāja visām trim Baltijas valstīm reizē pagarināt pastāvošos neuzbrukšanas līgumus.³³ Trīs Baltijas valstis, saskaņojot savus viedokļus, vienojās 27. martā sniegt pozitīvu atbildi uz PSRS priekšlikumu.³⁴ 1934. gada 4. aprīlī

neuzbrukšanas līgumus pagarināja līdz 1945. gada 31. decembrim.³⁵ Baltijas valstis uztvēra šo attīstību kā labvēlīgu padomju attieksmi pret triju valstu tuvināšanos.³⁶

1934. gada 28. martā Vācijas sūtnis Maskavā R. Nadoļnijs ziņoja Berlīnei, ka M. Ļitvinovs piedāvājis viņam vienoties par kopīgu PSRS un Vācijas dokumentu, kas deklarētu nepieciešamību saglabāt Baltijas valstu neatkarību. Tajā būtu minēta Baltijas valstu kādreizējā piederība Krievijas impērijai (!-J. T.). Par šāda dokumenta mērķi M. Ļitvinovs uzdeva PSRS un Vācijas attiecību uzlabošanu.³⁷ Neņemot vērā paša R. Nadoļnija daļēji labvēlīgo attieksmi un bažas par to, ka Vācijas atteikšanās no priekšlikuma varētu to nostādīt nelabvēlīgā gaismā, ko acīmredzot arī vēlējās M. Ļitvinovs, 9. aprīlī K. fon Neirāts uzdeva sūtnim Maskavā noraidīt PSRS iniciatīvu. Atbildē bija uzsvērts, ka Vācija neredz pamata šādam paziņojumam, jo nesaskata briesmas Baltijas valstīm, savukārt attiecības starp PSRS un Vāciju var uzlabot arī citādi.³⁸

Šādu atbildi R. Nadoļnijs iesniedza M. Ļitvinovam. Turklāt divas nedēļas, 23. aprīlī, Vācijas sūtni par notikušo informēja veselu virkni valstu, tai skaitā arī Lietuvu, Latviju, Igauniju un Somiju. Somija, kuru arī varēja skart kopīgā deklarācija, apsveica Vācijas negatīvo atbildi, jo nevēlējās kļūt par lielvalstu līguma objektu.³⁹ Igaunijas ārlietu ministrs J. Seljamā pasvītvoja, ka šādu deklarāciju nozīmību nevajag pārāk augstu vērtēt, atgādinot, ka jau 1764. gadā Krievija un Prūsija noslēgušas līgumu par Polijas nedalāmību, bet jau dažus gadus vēlāk to sadalījušas.⁴⁰ Lietuvas ministra vienīgās bažas bija, ka Vācijas negatīvās atbildes pamatā varēja būt tās nevēlēšanās Klaipēdas problēmas dēļ garantēt Lietuvas neatkarību.⁴¹ Visbeidzot Latvijas ārlietu vadītāji K. Ulmanis un V. Munters atbalstot Vācijas viedokli par to, ka Baltijas valstu neatkarību nav pieļaujams padarīt

par līguma objektu tomēr vēlējās zināt, vai Vācijas valdība noraida tikai šo konkrēto PSRS un Vācijas attiecību uzlabošanas formu vai arī vispār izslēdz iespēju meklēt Austrumeiropas “pacifikāciju” citā formā un ar ieinteresēto –Baltijas- valstu līdzdalību.⁴² Tādējādi Baltijas valstu bažas šoreiz izraisīja ne tikai PSRS nelūgtā interese par to drošības garantēšanu, bet arī Vācijas negatīvā attieksme. “Jaunākās Ziņas”, komentējot Lietuvas 25. aprīļa priekšlikumus par sadarbību rakstīja, ka baltiešus satrauc Vācijas negatīvā atbilde uz padomju priekšlikumiem.⁴³

Vācijas Ārlietu ministrija instruēja sūtniecību Rīgā, lai tā atbildot uz šo jautājumu, uzsvērtu, ka Vācijas valdība neuzskata Baltijas valstu neatkarību par apdraudētu un tādēļ neredz iemeslu slēgt speciālu līgumu Baltijas valstu neatkarības garantēšanai.⁴⁴ Šī atbilde arī varēja nostiprināt Baltijas valstu un Latvijas politisko aprindu bažas par Vācijas ilglaicīgajiem nolūkiem Baltijas telpā. Turklāt Vācijas nevēlēšanās runāt par neuzbrukšanu un drošības garantijām bija atkārtota. Jau 1933. gada 30. novembrī V. Munters bija lūdzis Vācijas sūtni Rīgā G. Martiusu noskaidrot vai kanclers Ā. Hitlers nevar pieņemt Latvijas sūtni E. Krieviņu un sniegt līdzīgu paziņojumu kā Polijas sūtnim, proti, ka abu valstu starpā nav jautājumu, ko nevarētu atrisināt mierīgā ceļā.⁴⁵ Ārlietu ministrijas valsts sekretārs B. fon Bīlovs, atzīmējot, ka latviešiem raksturīga lieluma mānija, pavēlēja sniegt negatīvu atbildi.⁴⁶ Jāpiezīmē, ka V. Muntera tiešām bija nevietā, jo Vācija uzlūkoja attiecību uzlabošanu ar Poliju par ļoti nozīmīgu soli, kas nav pielīdzināms attiecību kārtošanai ar Latviju. Šo Latvijas akciju var izskaidrot, vienīgi ņemot vērā valdības dedzīgo vēlmi panākt drošības garantijas.

23. aprīlī arī PSRS sūtnis S. Brodovskis informēja Latviju par priekšlikumiem Vācijai. Viņš mēģināja tos izskaidrot ar Baltijas valstu

viedokļiem PSRS un Polijas deklarācijas projekta sakarā un ar zināmu gandarījumu uzsvēra Vācijas noraidošo atbildi uz PSRS priekšlikumu. V. Munters pārmeta padomju sūtnim nerēķināšanos ar Baltijas valstīm un atbildot uz sūtņa izteikumiem par kopīgo garantiju beztermiņa raksturu, jautāja kāpēc PSRS nav vēlējusies noslēgt beztermiņa neuzbrukšanas līgumu ar Latviju. Atbildot, sūtnis nekaunīgi paskaidroja, ka PSRS teorētiski neizslēdzot karu ar Baltijas valstīm, vienlaikus atzīstot to neatkarību.⁴⁷

Kopumā 1934. gada pirmās puses diplomātiskās aktivitātes apstiprināja, ka ārlietu ministra K. Zariņa 1933. gada 15. marta rīkojums sūtņiem “ar pastiprinātu uzmanību sekot notikumu gaitai un politiskā stāvokļa novērtējumam”⁴⁸ vēl joprojām ir aktuāls. Ā. Hitlera un nacionālsociālistu nākšana pie varas Vācijā bija radījusi situāciju, kurā ne tikai Baltijas reģionā, bet arī visā Eiropā vajadzēja meklēt jaunus risinājumus drošības problēmai. Baltijas valstīs jaunā situācija nostiprināja pārliecību par Baltijas valstu sadarbību kā vienu no līdzekļiem drošības garantēšanai. Lai arī visumā Baltijas valstis neizjuta tūlītējus draudus, tajās Baltijas valstu savienību uzskatīja par ilglaicīgu stratēģiju, kas varētu radīt drošību pret potenciāliem draudiem nākotnē. Šī ideja bija pazīstama jau kopš brīvības cīņu laikiem. Starptautiskā situācija drīzāk kļuva par ieganstu seno centienu realizācijai.

2. Latvija un Baltijas valstu tuvināšanās centieni.

Jau 1933. gada pavasarī triju Baltijas valstu sabiedrībā un presē, it īpaši pēc Ā. Hitlera nākšanas pie varas, sākās intensīva domu apmaiņa par Baltijas valstu sadarbības nepieciešamību. Impulsu šīm diskusijām deva 1933. gada Mazās Antantes līgums, ko vērtēja kā Čehoslovākijas, Dienvidslāvijas un

Rumānijas nebijušu tuvināšanos. Paralēli Vācijā risinājās nacifikācijas procesi, un nacionālsociālistu politiskās cīņas metodes un represijas pret politiskajiem pretiniekiem spieda aizdomāties par jaunā režīma ārpolitiskajiem mērķiem un to realizācijas metodēm.

Tomēr tā laika iztēlotie draudi tāpat kā spilgtās krāsas, kādās tēlotas Baltijas valstu savienības priekšrocības, ne vienmēr bija pārliecinošas. Šādas savienības piekritēji apgalvoja, ka politiskajā ziņā tā ļaus panākt ievērojamu trīs valstu ārpolitiskās autoritātes un pat vienkārši pazīstamības pasaulē pieaugumu. Baltijas savienības izveidošanās ļautu arī cerēt uz ciešāku sadarbību vai pat politisku savienību ar Skandināviju. Ekonomiskajā laukā, kā tolaik uzskatīja, sadarbība varētu novest pie muitas savienības izveidošanās un nevēlamās savstarpējās konkurences aizstāšanas ar kopīgu tirgu meklēšanu. Militārajā jomā, savukārt, runāja par tādiem uzdevumiem kā kopīgi aizsardzības plāni, vienotas armijas struktūras un bruņojuma unifikācija.

Latvijā šī diskusija atsākās M. Skujenieka valdības krīzes laikā. Paralēli diskusijām par Baltijas valstu runāja un rakstīja arī par nepieciešamību aktivizēt Latvijas ārpolitiku, uzsverot, ka Baltijas valstu sadarbības veicināšana ir viens no svarīgākajiem ārpolitikas uzdevumiem. Ārpolitikas pasivitātes kritiķi aizrādīja uz ilgstoši vakanto sūtņa vietu tādā svarīgā valstī kā Lielbritānija.

Latvijas sabiedrisko aprindu aicinājumi dibināt Baltijas valstu savienību atspoguļoja gan pilsonisko partiju, gan mēreno sociāldemokrātu viedokli. Spilgts šādas savienības piekritējs bija mēreno sociāldemokrātu līderis un Saeimas ārlietu komisijas priekšsēdētājs F. Cielēns, kuru māca bažas par iespējamo Vācijas un Polijas konfliktu. Viņš uzskatīja, ka Vācijas un Polijas karš iespējams pat tuvākā nākotnē, tāpēc Lietuvai steidzami jāsāk

ar šo varbūtību rēķināties. Zīmīgi, ka F. Cielēna uzskati neatstāj ne mazāko šaubu, ka Baltijas savienības liktenis ir tieši Lietuvas rokās. Ārlietu komisijas priekšsēdētājs domāja, ka iespējamais Vācijas un Polijas kara iznākums varētu būt nelabvēlīgs Lietuvai, tāpēc tās “vienīgais ceļš” ir savienība ar Baltijas kaimiņiem. Viņš uzskatīja par savu pienākumu izklīdināt Lietuvas valdošo aprindu ilūzijas, ka Vācijai sagraujot Poliju būtu iespējams atgūt Viļņu un brīdināja, ka Lietuva var pat kļūt par Vācijas apdraudētās Latvijas ienaidnieku.⁴⁹ Bijušais izglītības ministrs A. Kalniņš profesors A. Kalniņš savā rakstā aizrādīja, ka Baltijas valstis atrodas daudzu lielvalstu iekārotā vietā un atgādināja arī šodien aktuālo principu, ka Baltijas valstis var pastāvēt vienīgi kopā.⁵⁰ Demokrātiskā Centra partijas izdevums “Centra Balss” aicināja veidot Baltijas valstu savienību un ciešāku sadarbību ar tām valstīm, kas palīdzējušas nodibināt Latvijas neatkarību.⁵¹

Pret Baltijas valstu savienību iebilda Latvijas kreisie sociāldemokrāti un komunisti. LSDSP priekšsēdētājs un tās kreisā spārna līderis F. Menders noraidīja pilsonisko aprindu un “Jaunāko Ziņu” izvērsto kampaņu Baltijas valstu tuvināšanai. Savukārt “Komunāru Cīņa” 6. aprīlī rakstīja: “ saceltais troksnis par Latvijas neatkarības sargāšanu Latvijas valdībai ir vajadzīgs, lai maskētu īstos Baltijas valstu savienības uzdevumus... iejāt Polijas un caur šo pēdējo arī Francijas imperiālistu apkampienos”.⁵² Komunistu opozīcija Latvijas valstī bija destruktīva un atbilda to Maskavas saimnieku interesēm. PSRS nostāja tolaik nebija labvēlīga Baltijas valstu savienībai. 1933. gada 4. aprīlī PSRS ārlietu tautas komisariāta kolēģijas loceklis B. Stomoņakovs rakstīja PSRS sūtnim Polijā, ka Maskava uzstājas pret Polijas un Baltijas valstu savienību.⁵³

Sabiedrības spiediens un interese par ārpolitiku lika jaunizveidotajai Ā. Bļodnieka un jaunajam ārlietu ministram V. Salnajam izstrādāt konkrētus

ārpolitiskus uzdevumus. Jau minētajā 1933. gada 24. aprīļa instruktīvajā vēstulē bija novērtēta arī Baltijas valstu savienības perspektīva. Šajā dokumentā atspoguļojās viedoklis, ka Baltijas valstu sadarbības jautājumā izšķiroša ir Lietuvas pozīcija. Dokuments bija tapis brīdī, kad Lietuvas noraidošā nostāja jau bija pilnīgi noskaidrojusies, tāpēc tajā strikti uzsvērts, ka reālas sadarbības iespējas ar Lietuvu nav saskatāmas. Tas izrietējis no Lietuvas skaidri deklarētiem uzskatiem. Lietuvas vēlēšanās un iespēja sadarboties ar ziemeļu kaimiņiem bija atkarīga no tā cik lielā mērā tai izdosies tos iesaistīt Viļņas jautājuma risināšanā. Lietuvas ārlietu ministrs D. Zauņus bija tieši norādījis, ka Latvijai vajadzētu ieņemt labvēlīgu pozīciju šajā jautājumā. turpretī Latvijas ārlietu ministrijā uzskatīja, ka pat tas tomēr negarantētu Lietuvas atteikšanos no Latvijai nepieņemamās “horizontālās” orientācijas uz PSRS un Vāciju, jo Lietuva cerējusi atgūt Viļņu pēc vienas lielvalsts kara ar Poliju. Tādējādi tika secināts, ka Latvijai nav vajadzīgs saistīties ar Lietuvas sarežģījumu pilno ārpolitiku un ka sadarbība visos jautājumos iespējama vienīgi ar Igauniju. Dokumentā izteiktie vērtējumi sakrīt ar presē paustajiem uzskatiem, gan norādot uz Lietuvas atbildību par Baltijas valstu savienības tālāko likteni, gan analizējot tās ieņemtās nostājas cēloņus: ”no katras tuvākas sadarbības ar Baltijas valstīm Lietuvu attur vācieši un krievi”.⁵⁴

Arī Igaunijas sabiedrība un prese sāka apspriest Baltijas valstu savienības paplašināšanas jautājumus. Laikraksts “Postimees” 22. februāra ievadrakstā aicināja pārvarēt Baltijas valstu atšķirīgās orientācijas, par paraugu izvirzot Mazās Antantes valstis. Tas retoriski jautāja vai tiešām Baltijas valstis gatavojas gaidīt līdz Hanibāls būs pie vārtiem. 28. februārī “Paevaleht” pasvītvoja, ka mazās valstis, piemēram, Mazās Antantes un Skandināvijas valstis cenšas veidot sadarbību, taču Baltijas valstis šajā procesā atpaliiek.⁵⁵

Par labu savienības dibināšanai minēja vairākus argumentus, arī jauno režīmu Vācijā, jau minēto Mazās Antantes līgumu, četru pakta ideju.

Igaunijas Ārlietu ministrija savu viedokli pauda 31. marta cirkulārā: “Kopš kāda laika mūsu laikraksti un citu Baltijas valstu prese pieprasa vairāk aktivitātes, lai realizētu Baltijas valstu savienību. Šo prasību izraisījuši galvenokārt notikumi Vācijā, kā arī Tautu Savienības vājums un lielvalstu tendences apspriest visnozīmīgākos politiskos notikumu ārpus tās. Baltijas valstu savienība vienmēr bijusi mūsu ārpolitikas programmā, kaut gan politiskajās aprindās ir bijuši un vēl joprojām ir dažādi viedokļi par savienības pakāpi. Piecu valstu savienība ir acīmredzami neiespējama, bet triju valstu savienība šķiet ir pieņemama mūsu politisko aprindu vairākumam.”⁵⁶ Arī Igaunijā par izšķirīgu atzina Lietuvas nelabvēlīgo nostāju. 9. aprīlī “Paevaleht” rakstīja, ka Lietuvas nepiekāpīgo pozīciju ietekmējusi Vācija. Autors izteica aizdomas, ka Lietuvai pat atturēšanos sadarboties ar Latviju un Igauniju solīta ekonomiska pretimnākšana. Līdzīgi kā F. Cielēns, avīze norādīja, ka jebkurš Vācijas un Polijas kara rezultāts būtu Lietuvai nelabvēlīgs.⁵⁷ Igaunijas ārlietu ministrija kādā dokumentā norādīja, ka Lietuvas ārpolitiskā kursa nemainība saistīta arī ar tās pārliecību, ka Vācijai būs vajadzīgs laiks, lai stabilizētu iekšpolitisko situāciju.⁵⁸

Pašā Lietuvā Baltijas valstu savienību atbalstīja ļaudininku un kristīgo demokrātu, tas ir, opozīcijas spēku pārstāvji. Kristīgais demokrāts K. Bistrs avīzes “Rytas” 25. marta numurā aicināja uz savienību, norādot uz augošajām Vācijas briesmām un pasvītrojot, ka Lietuvas neatkarības saglabāšana ir svarīgāka par Viļņas jautājumu. Viņš pieļāva, ka savienība ar kaimiņiem varētu palīdzēt Lietuvai šo jautājumu atrisināt.⁵⁹ 2. aprīlī ļaudininku partijas centrālkomitejas sēdē pieņēma rezolūciju par savienības

nepieciešamību, motivējot to ar briesmām Klaipēdai un saimniecisku panākumu iespējamību.⁶⁰ Valdības pozīcija tomēr nebija viennozīmīga. 27. martā, runājot ļaudininku Kauņas nodaļas sēdē, ārlietu ministrijas referents P. Dailide arī neizslēdza Baltijas valstu savienību. Viņaprāt, tās nepieciešamību noteica Vācijas un PSRS draudi, bet iespējamu padarīja Polijas ietekmes mazināšanās Latvijā un Igaunijā, ko pierādījuši abu valstu neuzbrukšanas līgumi ar PSRS. Solis uz priekšu Lietuvai nostājā bija atziņa, ka Latvijas un Igaunijas neatkarība ir vitāli svarīgas Lietuvai. Referents tomēr uzskatīja, ka stājoties savienībā ar Lietuvu, Latvijai un Igaunijai vajadzētu to atbalstīt Viļņas jautājumā. Viņš ieteica kaimiņvalstīs uzsākt attiecīgu izskaidrošanas darbu.⁶¹

Tomēr Lietuvas prezidenta A. Smetonas un ārlietu ministra D. Zauņus nostāja palika nemainīga. Viņi uzskatīja, ka Lietuvas savienība ar Latviju un Igauniju nozīmētu līdzšinējās ārpolitikas neveiksmi un neatkarīgas nostājas zaudēšanu Viļņas jautājumā.⁶² Lietuvas oficiozs "Lietuvos Aidas" vairākos rakstos kritizēja savienības plānus. Latvijai tika pārmesti tādi pāridarījumi kā 1922. gada "Varšavas akorda" līgums, konsulāta darbība Viļņā utt.⁶³ 31. martā avīze ironizēja par F. Cielēna rūpēm par Lietuvas likteni un Latvijas iespējām palīdzēt Lietuvai vācu un poļu kara gadījumā. Tās, pēc avīzes domām, aprobežotos ar brīdinājuma telegrammas nosūtīšanu uzvarētājam. Tiesa, avīze atzina, ka L. Žeļigovska vadītā iebrukuma laikā 1920. gada rudenī tāds brīdinājums nedaudz palīdzējis. Oficiozs pasvītvoja, ka bez Viļņas vai bez garantētas latviešu un igauņu pretimnākšanas Viļņas jautājumā Lietuva nevar saistīties (it kā tas radītu problēmas Lietuvai, nevis Latvijai un Igaunijai !- J. T.) ar Latviju un Igauniju. Tāpēc tagad iniciatīva jāizrāda abām šīm valstīm.⁶⁴ 29. aprīlī prezidents A. Smetona pielika punktu diskusijai par Baltijas valstu savienību, paziņojot, ka Lietuva nevar

pedalīties savienībā, kura atrastos Polijas ietekmē un kurā dominētu Ilūksti okupējusi Latvija.⁶⁵ Lietuvas pašpārlicību bija nostiprinājusi ārlietu ministra D. Zauņus marta sākuma vizīte Berlīnē. Tās laikā Vācijas ārlietu ministrs K. fon Neirāts uzsvēra Lietuvas un Vācijas kopīgās pret Poliju vērstās intereses. D. Zauņus bija iedrošināts tiktāl, ka pat lūdza militāras savienības noslēgšanu.⁶⁶ Skaidrs, ka šādos apstākļos Lietuvu maz interesēja savienība ar Latviju un Igauniju. 1933. gada 8. augustā notika plaša konceptuāla rakstura saruna starp V. Munteru un Lietuvas sūtni Rīgā J. Urbši. V. Munters paziņoja sūtnim, ka principā politisks līgums ar Lietuvu būtu vēlams, taču Latvija nevar uzņemties saistības Viļņas jautājumā.⁶⁷

Latvijas un Igaunijas savstarpējās attiecības toties bija neredzēti labas. Latvijas prezidents A. Kviesis apmeklēja Igauniju oficiālā vizītē 22.-24. jūnijā, bet Igaunijas valsts vecākais K. Petss ieradās Latvijā uz valsts neatkarības 15. gadadienas svinībām. Kaut arī, kā parādīts augstāk, publiskā diskusija par triju valstu sadarbību apsīka aprīļa beigās, Latvijas un Igaunijas diplomāti 1933. gadā turpināja apspriest jautājumu par triju Baltijas valstu sadarbības iespēju. 1933. gada 14. augustā Latvijas un Igaunijas ārlietu ministri V. Salnais un A. Pīps pārrunāja iespējamo Lietuvas iesaistīšanu politiskā sadarbībā. Latvijas un Igaunijas pārstāvju vidū radās nelielas domstarpības par šo iespēju. V. Munters pasvītvoja, ka Latvijai būtu pieņemams katrs akts, kas varētu iesaistīt Lietuvu savienībā. Tāds akts gan nedrīkstētu skart Viļņas jautājumu. Protams, V. Munters saprata, ka šāda savienība iegūtu vienīgi deklaratīvu raksturu, tomēr pēc viņa domām tai būtu liela starptautiska nozīme, jo Lietuva būtu pārvarējusi Vācijas un PSRS spiedienu.

Igaunijas ārlietu ministrs A. Pīps vēlējās saņemt Polijas piekrišanu savienībai ar Lietuvu. V. Munters šajā sakarā paziņoja, ka Lietuvas

attālināšanās no Vācijas ir izdevīga Polijai, bet lūgt Polijas atļauju nav nepieciešams. A. Pīps, precizējot savu nostāju, norādīja, ka ar piekrišanu nav domāta Polijas atļauja, bet gan pārliecības iegūšana, ka attiecības ar Poliju nepasliktināsies.⁶⁸ (V. Muntera mērķu vidū bija arī Polijas ietekmes mazināšana Igaunijā). Bez tam šajās sarunās apsprieda arī Latvijas un Igaunijas attiecību padziļināšanas iespējas. Tika pārrunāta nepieciešamība noslēgt politiskas sadarbības līgumu, kas papildinātu abu valstu 1923. gada 1. novembra militārās savienības līgumu. To sagatavot uzdeva Igaunijas ārlietu ministram.⁶⁹ Patiesībā 1933. gadā izrādītie centieni nevarēja gūt atsaucību Lietuvā, jo vēl nebija sākusies Lietuvas ārpolitiskās situācijas maiņa.

Detalizētu Lietuvas ārpolitikas analīzi 1933. gada 21. decembra ziņojumā sniedza Latvijas sūtnis Igaunijā R. Liepiņš. Viņa secinājumi par Baltijas valstu savienības nodibināšanas iespēju bija skeptiski. Šādas skepses galvenais iemesls bija Lietuvas izpratne par tās attiecībām ar Poliju un Vāciju. R. Liepiņš uzskatīja, ka vēl joprojām nebija skaidrs cik lielā mērā Vācijas un Polijas tuvināšanās, kas bija sākusies 1933. gada oktobrī, un Lietuvas attiecību saasināšanās ar Vāciju "Lietuvu ir pārliecinājuši par tās līdzšinējās orientācijas maldīgumu." Tā A. Smetonas 15. decembra runā tautininku kongresā neesot bijis ne vārda par Baltijas valstu savienību vai sadarbību ar Latviju un Igauniju. R. Liepiņš atzīmēja, ka "Lietuvas ārpolitikā ir bijuši un domājam arī uz priekšu būs momenti", kad tā sāk pievērsties Baltijas valstīm. 1930. gadā šādu rīcību bija izraisījusi Lietuvas un Vācijas attiecību saasināšanās. Tomēr PSRS un Vācijas iespaidā Lietuvas interese par Latviju atkal pazuda kā pavasara sniegs.

R. Liepiņš uzskatīja, ka pat tai gadījumā, ja Lietuva nopietni pieņemtu lēmumu tuvotes Latvijai un Igaunijai, tomēr būtu jāpārvar nopietnas

grūtības. Lietuva nevarētu rēķināties ar Igaunijas atbalstu Viļņas un Klaipēdas jautājumos un pat, ka ir “liels jautājums uz kādu efektīvu palīdzību” no Igaunijas arī pati Latvija varētu cerēt kara gadījumā ar Vāciju. Latvija savukārt nevarētu palīdzēt Lietuvai risināt Viļņas jautājumu, jo starpniecību tā varētu uzņemt tikai tad, ja paši lietuvieši būdami “ļoti aizdomīga tauta”, to lūgtu. Tā visa rezultātā R. Liepiņš Baltijas valstu savienības izredzes novērtēja ļoti zemu. “Jo vairāk mēs lietuviešiem uzbāzīsimies ar savu mīlestību, jo tālāk būsīm no mērķa”. Savukārt nespējot palīdzēt Lietuvai tās praktisko problēmu risināšanā, “triju valstu savienība pārvēršas par idejisku bez praktiskas politiski militāras nozīmes.”⁷⁰

R. Liepiņam acīmredzot piekrita V. Salnais, jo jau 2. janvārī viņš rakstīja, ka Polijas un Lietuvas attiecībās tāpat kā līdz šim nepieciešams saglabāt stingru neitralitāti, atturoties no iejaukšanās to konfrontācijā. Arī V. Salnais uzsvēra, ka vienīgi pašas Lietuvas lūgums iejaukties varētu būt par pamatu Latvijas rīcībai, jo rīkošanās nezinot Lietuvas viedokli, izsauktu šīs valsts aizdomas un kaitētu abu valstu attiecībām.⁷¹ Tādējādi arī savienības jautājums palika tādā pašā attīstības stadijā kā līdz šim. Starptautiskā sabiedrība, tai skaitā arī Latvija un Igaunija, uzskatīja Viļņas jautājumu par izlemtu, pie tam Lietuvai par sliktu. Šī jautājuma atkārtota izvirzīšana tikai kaitināja pasaules diplomātus.

Pat 1934. gada 26. janvāra Polijas un Vācijas deklarācija vēl neradīja tūlītēju Lietuvas politikas maiņu. Lietuva vēl kādu laiku turpināja cerēt uz iespēju panākt sev labvēlīgas izmaiņas Viļņas jautājumā. Lietuvas sūtnis Vācijā izteicās E. Krieviņam, ka Lietuva nebaidās no Vācijas aktivitātes pieauguma Klaipēdā un droši paļaujas uz Padomju Savienības spēku. Latvijas sūtnis uzskatīja šādu pārlicību par mākslotu vai vismaz reālajiem apstākļiem neatbilstošu.⁷² Savukārt 16.-18. februārī konferencē sanāca

Latvijas un Igaunijas ārlietu ministri, lai apspriestu savstarpējās attiecības un noslēgtu politiskās sadarbības līgumu. Šāds līgums tika parakstīts 17. februārī.⁷³ Tas paredzēja ik gadus divas ārlietu ministru konferences, kā arī Latvijas un Igaunijas diplomātisko pārstāvju sadarbību. Līguma 6. pants pieļāva iespēju vēl kādai valstij pievienoties tam, ar to domājot un netieši uzaicinot Lietuvu.⁷⁴ Konferencē konstatēja, ka pagaidām Lietuva nav tuvinājusies Latvijai un Igaunijai.⁷⁵

17. februāra līgumā neiekļāva vistālejošākos priekšlikumus, kuri tika apspriesti tā sagatavošanas gaitā. Baltijas valstu savienības entuziasts A. Pīps ierosināja pat pirms noteiktu ar tautsaimniecību saistītu likumu izskatīšanas vienas valsts parlamentā, iesniegt tos otras valsts pārstāvjiem akceptēšanai un pat izstrādāt likumu sarakstu, kuru iesniegšanai vienas līgumslēdzējas valsts parlamentā nepieciešama otras valsts piekrišana. Šāds ierosinājums izraisīja Latvijas puses iebildumus tā nerealizējamības dēļ.⁷⁶ Līgumā nebija ietvertas arī citas tālejošas idejas. Tā netika nodibināta ārlietu ministru padome, kurai būtu tiesības izskatīt vienas dalībvalsts svarīgus līgumus ar trešo valsti. Tās priekšsēdētājam projektā bija paredzētas tiesības abu valstu vārdā uzstāties starptautiskā arēnā. Arī šādi priekšlikumi bija grūti saskaņojami ar parlamentārās demokrātijas principiem, kas vēl pēdējos mēnešus pastāvēja Latvijā un Igaunijā.

Latvijas jurists K. Ducmans savukārt prātoja, ka Mazās Antantes līgums pat paredzot pārvērst šo savienību par īpašu organizāciju ar savas pašas "individualitāti" un ieteica ieviest līdzīgu formulējumu arī Latvijas un Igaunijas līguma preambulā. Tad savienības padome būtu īpašs starptautisks orgāns "ar juridisku personību". K. Ducmans uzskatīja pat, ka nacionālo suverenitāšu ierobežošana pati par sevi nav nevēlama parādība.⁷⁷ Pārmērīgi tālejošu projektu izvirzīšana tomēr nevarēja dot praktisku labumu, vēlāk tie

Baltijas valstu sadarbībai pat kaitēja. Šajā attīstības stadijā Latvija un Igaunija bija pilnīgi gatavas uzsākt dialogu ar Lietuvu par ciešāku sadarbību. Trūka vēl vienīgi Lietuvas vēlēšanās.

3. Ceļš uz Baltijas Antanti 1934. gadā.

Pirmās izmaiņas Lietuvas ārpolitiskajā pozīcijā konstatējamas jau 1934. gada 24. februārī, kad, atzīmējot Igaunijas neatkarības dienu, D. Zauņus izteica domu, ka starp trim Baltijas valstīm varētu noslēgt īpašu savienību.⁷⁸ Tomēr šī runa vēl nenoveda pie konkrētām sarunām par ieceres tālāku virzību. Latvijas Ārlietu ministrijas nostāju šajā periodā atspoguļo vairākas V. Muntera instrukтивās vēstules Latvijas sūtņiem ārvalstīs. 1934. gada 28. februāra vēstulē V. Munters izteica domu par nepieciešamību turpināt Baltijas valstu savienības veidošanas politiku, cenšoties rast visizdevīgāko momentu Lietuvas iesaistīšanai.⁷⁹ Tas, pēc V. Muntera domām, bija Latvijas ārpolitikas tuvākais mērķis. Tā sasniegšanas pamatā varētu būt Lietuvas pārliecība par tās “horizontālās spēles” –Maskavas-Berlīnes orientācijas galu.⁸⁰ Interesanti, ka tajā pašā laikā V. Munters raksturojis PSRS kā drošāko miera uzturēšanas faktoru Austrumeiropā,⁸¹ acīmredzot domājot par tās stabilizējošo lomu Vācijas augošās neprognozējamības apstākļos.

21. marta instrukcijā sūtņiem V. Munters pauda uzskatu, ka Lietuvas ārpolitikas vadītāji nav izpratuši, ka viņu “horizontālā spēlīte” beigusies. Tomēr V. Munters uzskatīja, ka Latvijai vajadzētu censties pēc savienības ar Lietuvu, jo savienība ar Somiju būtu gadu jautājums. Savienība ar Lietuvu,

pēc V. Muntera domām, kādreiz būs “vienīgā drošā ķīla, kas sargās mūsu neatkarību.” V. Munters minēja šķēršļus, kas varētu rasties šādai savienībai Lietuva varētu nobalansēt starp Skillu un Haribdu un “saglabāt savus līdzšinējos valdniekus.” Igaunija pēc viņa ieskata bijusi indiferenta Lietuvas jautājumā un arī ar Latviju rēķinājusies tikai Somijas atturīgās attieksmes dēļ pret Igauniju.⁸² Visbeidzot, Vācija, Polija un PSRS varētu pretoties Latvijas un Igaunijas savienībai ar Lietuvu. V. Munters tomēr optimistiski skatījās uz savienības nodibināšanas iespēju, novērtējot Lietuvas piesaistīšanu Latvijas un Igaunijas sadarbībai kā ļoti perspektīvu. Viņš uzskatīja, ka Baltijas valstu sadarbība ir aktīvas drošības ceļš, kaut arī vēl nesaskatīja tam skaidru noteiktu un taisnu virzienu.⁸³

Triju valstu – Latvijas, Lietuvas un Igaunijas valdības demonstrēja savu solidaritāti un vienojās kopīgi sniegt pozitīvu atbildi uz PSRS neuzbrukšanas līgumu pagarināšanas priekšlikumu, uztverot šo vienlaicīgi trim valstīm iesniegto priekšlikumu kā mājieni, ka PSRS vairs neiebilst pret Baltijas valstu savienību.⁸⁴ Latvija un Igaunija šajā gadījumā ieņēma prolietuvisku nostāju, noraidot Polijas ierosinājumu noslēgt neuzbrukšanas līgumu reizē ar šo valsti. Tas radītu iespaidu, ka Latvija un Igaunija solidarizējas ar Polijas centieniem uzlabot savas pozīcijas Viļņas jautājumā PSRS un Polijas attiecību kontekstā.⁸⁵

Tobrīd Lietuvas ārlietu ministrijā jau bija izstrādāts memorands, kas 25. aprīlī tika iesniegts Latvijai un Igaunijai. Šī memoranda autors bija ministrijas Politiskā departamenta direktors J. Urbšis. Memorandā bija ierosināts apspriest Baltijas valstu iespējamo politisko un cita veida sadarbību, vadoties pēc principa, ka jebkuras no trim valstīm neatkarība atbilst pārējo divu vitālajām interesēm. Bez šī, acīmredzami patiesā, principa memorandā minēts arī vēlākajos gados tik populārais “specifisko problēmu”

jautājums.⁸⁶ Ar to Lietuva domāja savas attiecības ar Poliju. (Lietuva pieprasīja atdot Viļņu, atsakoties pirms šī jautājuma atrisināšanas apspriest diplomātisko attiecību atjaunošanu ar Poliju.) Lietuvas valdība faktiski cerēja, ka savienībā ar Latviju un Igauniju, tā ne tikai izklūs no diplomātiskās izolācijas, bet arī kaut daļēji kompensēs zaudēto Vācijas atbalstu Viļņas jautājumā.

Igaunijas nostāju pret Lietuvas memorandu atspoguļo Latvijas sūtņa Igaunijā R. Liepiņa 4. maija ziņojums par sarunu ar Igaunijas ārlietu viceministru H. Lareteju. Igauniju diplomāta uzmanība bija pievērsta šādām problēmām: Lietuvas un Vācijas attiecības Klaipēdas dēļ, Baltijas valstu varbūtējā ietekme Viļņas jautājumā, iespējamās atbildes uz Lietuvas memorandu saturs.

Apspiežot Klaipēdas jautājumu H. Laretejs atzīmēja, ka Vācijas kontrole pār Klaipēdu nozīmētu draudu palielināšanos Latvijai un Igaunijai, un tādēļ vajadzētu Lietuvu atbalstīt, jo Vācijai sagrābjot Klaipēdu, Polija varētu ieņemt lielāko daļu Lietuvas. Ārlietu ministra vietnieks uzsvēra Igaunijas vēlēšanos redzēt atrisināties Lietuvas strīdus ar Poliju, lai varētu dibināt "vertikālu" valstu bloku, piedaloties Polijai. šai nolūkā varētu pat izdarīt spiedienu uz Lietuvu. H. Laretejs kopumā pozitīvi novērtēja Lietuvas 25. aprīļa memorandu.⁸⁷ Latvijas diplomāti arī neiebilda pret politisku savienību ar Lietuvu, tomēr vēlējās izvairīties no saistībām Viļņas jautājumā. 14. maijā Lietuvai iesniedza atbildes memorandu, kurā tai ieteica pievienoties 1934. gada 17. februāra Igaunijas un Latvijas politiskās savienības līgumam, kārtībā kādu paredzēja šī līguma 6. pants.

Interesanti, ka 1934. gada 15. maija valsts apvērsums un sekojošā autoritārā režīma izveidošanās praktiski neiespaidoja Baltijas valstu sadarbības padziļināšanos tāpat kā līdzīga režīma izveidošanās Igaunijā

1934. gada martā. Latvijas diplomātiju turpināja vadīt K. Ulmanis un V. Munters, kuriem bija liela pieredze, tostarp arī Baltijas valstu sadarbības jomā. Turklāt tas, ka Latvijā, Lietuvā un Igaunijā bija nostiprinājies autoritārisms zināmā mērā atviegloja to tuvināšanos.

Pret Lietuvas tuvošanos Latvijai un Igaunijai negatīvi izturējās Polija. Tās valdība uzskatīja, ka diplomātiskas izolācijas apstākļos Lietuvai neatliktu nekas cits kā vien normalizēt attiecības. Uzdevums pārlicināt Poliju gūlās uz Igaunijas ārlietu ministru J. Seljamā, kurš kopā ar H. Lareteju 22. maijā ieradās vizītē Varšavā. Polijas ārlietu ministrs J. Beks, izteica bažas, ka divu Baltijas valstu savienība ar Lietuvu nozīmēšot militāru savienību, un, ka Lietuvas izklūšana no diplomātiskas izolācijas ļaus tai turpināt līdzšinējo politiku pret Poliju.⁸⁸ J. Seljamā centās pārlicināt J. Beku par Baltijas valstu sadarbības nepieciešamību. Viņš apliecināja, ka sadarbība ar Lietuvu nav Igaunijas galamērķis, bet solis ceļā uz plašāku aliansi.⁸⁹ Igaunijas savienība ar Lietuvu nemainīs viņa valsts attiecības ar trešajām valstīm (tas ir, Poliju), toties šī savienība varētu ietekmēt Lietuvu uz miermīlīgāku politiku.⁹⁰ J. Beku apmierināja tas, ka Baltijas valstīm nav ciešas savienības plānu. Viņš tomēr norādīja, ka Lietuvai sasniedzot savus mērķus, kuru dēļ tā slēdz šādu līgumu, tas nevarēs neatstāt negatīvu iespaidu uz Igaunijas un Polijas attiecībām. Pret triju Baltijas valstu aliansi, pieņemot igauņu delegāciju, iebilda arī maršals J. Pilsudskis. Viņš aicināja Baltijas valstis vērst savu sadarbību pret Krieviju.⁹¹ J. Seljamā uzskatīja, ka viņam izdevies novērst Polijas iebildumus pret savienību.⁹² Savā instrukcijā Igaunijas ārlietu ministrija rakstīja "Pēc sarunām mūsu viedoklis ir sekojošs: kaut arī Polija nav pilnīgi pārlicināta par mūsu argumentu pamatotību, tā tomēr nevarēja pierādīt pretējo." Igaunijas un Polijas tradicionālā vienprātība šoreiz netika nodemonstrēta.⁹³ J. Beka negatīvā attieksme pret Baltijas valstu

savienību nemainījās arī vēlāk. Savas vizītes laikā Rīgā un Tallinnā 1934. gada jūlijā viņš centās pārliecināt Latviju un Igauniju nesaistīties ar Lietuvu.⁹⁴

Negatīvu attieksmi pret Lietuvas tuvināšanos Latvijai un Igaunijai izteica arī Vācija. E. Krieviņš ziņoja, ka Vācijas ārlietu ministrijā “gavilēja” par Igaunijas un Polijas sarunu komunikē, kur bija deklarēta viedokļu saskaņa. To Berlīnē uztvēra kā Lietuvas sakāvi.⁹⁵ Vācijas priekam bija tikai daļējs pamats. Pozitīvi pret potenciālo savienību izturējās PSRS un Francija, kuras cerēja padarīt jaundibināmo Baltijas valstu savienību par savu sabiedroto un panākt to iekļaušanos projektējamajā Austrumu paktā. Tādējādi Latvijai un Igaunijai bija jāsaduras ar Vācijas un Polijas pretestību Baltijas sadarbībai. Šādos apstākļos Lietuvas cerības panākt Latvijas un Igaunijas atbalstu konfrontācijā ar Poliju bija veltas, apglabājamas jau pirms tam kad tās tika oficiāli apspriestas ar Lietuvas ārlietu ministru.

29. maijā Lietuva iesniedza konkrētus priekšlikumus iespējamā trīspusējā līguma tekstam. Tajos tika piedāvāta triju valstu saskaņota rīcība ārpolitikā, konvencija par varbūtēju konfliktu atrisināšanu miera ceļā, par Viļņas jautājumu jeb “specifiskajām problēmām” (Lietuva vēlējās, lai Latvija un Igaunija Viļņas jautājumā ieturētu pasīvu solidaritāti) un vienošanos par plašu preses sadarbību.⁹⁶

1934. gada 7.- 9. jūlijā Kauņā notika trīs valstu pārstāvju konference. Lietuvu tajā pārstāvēja S. Lozoraitis, kurš nesen bija nomainījis ārlietu ministra amatā līdzšinējās politikas realizētāju D. Zauņu, Latviju- V. Munters, kurš kā ministrijas ģenerālsekretārs faktiski vadīja ārpolitiku ministra K. Ulmaņa vietā. Igauniju pārstāvēja viceministrs H. Laretejs. Konferencē bija jāapspriež iespēja, ka Lietuva varētu pievienoties Latvijas un Igaunijas 17. februāra līgumam. S. Lozoraitis paziņoja, ka nevēlas to

darīt, jo 17. februāra līgums tikai paredz papildu funkcijas Igaunijas un Latvijas 1923. gada militārās savienības līgumam, kurā Lietuva nepiedalās.⁹⁷ Tādējādi iezīmējās galvenais jautājums- kādā formā Latvijai un Igaunijai noslēgt sadarbības līgumu ar Lietuvu. Otrs svarīgākais jautājums bija juridiski fiksēt Latvijas un Igaunijas attieksmi pret Lietuvas “specifiskajām problēmām”. Abu problēmu apspriešanā izpaudās pretrunas starp Latvijas un Igaunijas viedokli un Lietuvas nostāju. Savukārt esošie avoti neatspoguļo pretrunas Latvijas un Igaunijas vidū.

Konferences trīs dienu laikā pakāpeniski noskaidrojās, ka Lietuva nav gatava ne pievienoties 17. februāra līgumam tieši, tas ir, tā 6. panta kārtībā, ne arī parakstot jaunu dokumentu, kas saistītu Lietuvu ar šo līgumu. Faktiski pievienošanās 17. februāra līgumam nedotu Lietuvai militāru savienību ar Latviju un Igauniju, ne arī kādu palīdzību attiecībās ar Poliju. 8. jūlija vakarā pēc vairākkārtējiem mēģinājumiem sasaistīt iecerētās vienošanās ar 17. februāra līgumu, S. Lozoraitis un V. Munters konstatēja šo mēģinājumu neveiksmi.⁹⁸ Nopietnas diskusijas izraisīja Lietuvas priekšlikumi par “specifiskajām problēmām”. Jau 7. jūlija vakara sēdes laikā J. Urbšis paziņoja, ka Lietuva gaida no partneriem aktīvu solidaritāti ārpolitikā, bet pasīvu “specifiskajās problēmās”, tas ir, Viļņas jautājumā,⁹⁹ tātad Latvijas un Igaunijas atbalstu Lietuvas centieniem atgūt Viļņu vai vismaz nepretošanos tiem. 8. jūlija rīta sēdē apsprieda Lietuvas iesniegto līguma projektu. Tajā, tāpat kā vēlāk noslēgtajā līgumā, specifiskajām problēmām bija veltīts 3. pants. V. Munters ierosināja svītrot šo pantu, jo Latvijai un Igaunijai nav specifisku problēmu, un parakstīt atsevišķu dokumentu.¹⁰⁰

Jāšaubās tomēr, ka pat atsevišķā dokumentā V. Munters un H. Laretejs piekristu Lietuvas formulējumam: Latvijai un Igaunijai būtu bijis jāievēro “solidaritātes un respekta politika” pret valsti ar specifiskajām problēmām.

S. Lozoraitis iebilda, ka Lietuvas prasība pēc “solidaritātes un respekta” ir attiecību minimums, normāli būtu, ja partneri apņemtus palīdzēt Lietuvai Viļņas jautājumā. Pilnā sparā “specifiskās problēmas” tika apspriestas 9. jūlijā. No paša rīta V. Munters un H. Laretejs noraidīja lietuviešu redakciju, kas prasīja Lietuvai “saglabāt rīcības brīvību” Viļņas jautājumā. S. Lozoraitis savukārt iebilda pret partneru prasību atturēties no visa, kas var izraisīt “nelabvēlīgas sekas” Latvijai un Igaunijai.

Lietuvas piedāvātie līguma varianti pakāpeniski prasīja arvien mazāk no Latvijas un Igaunijas, nonākot līdz prasībai pēc labvēlīgas neitralitātes: S. Lozoraitis pastāvēja uz prasību, lai Latvija un Igaunija atturētos no “nelabvēlīgas sekas” izraisošām darbībām. Igauņi un latvieši savukārt prasīja “brīvas rokas”, lai nodrošinātu līdztiesību starp visām līgumslēdzējām pusēm.¹⁰¹ Tādējādi tika konstatētas principiālas domstarpības. Pat S. Lozoraiša apspriede ar Lietuvas valdības galvu J. Tūbeli neko nedeķa, kaut arī pēc tās tika vienkārši ierosināts ievērot valsts ar “specifiskajām problēmām” intereses.¹⁰² Konference noslēdzās tikai ar principiālu vienošanos par līguma diviem pantiem, tas ir, par diplomātisko sadarbību un ārlietu ministru regulārām konferencēm.

Tātad konferencē panāca principiālu vienošanos par jauna līguma nepieciešamību starp trim Baltijas valstīm. Netika panākts progress “specifisko problēmu” jautājumā. Nebija atrisināta arī teorētiskā problēma, vai Latvija un Igaunija varētu uzņemt savā 17. februāra savienībā kādu partneri bez Lietuvas piekrišanas.

1934. gada jūlija beigās- augusta sākumā Baltijas valstis Maskavā deklarēja kopīgu nostāju Austrumu pakta jautājumā. 29. jūlijā par principiālu atbalstu Austrumu paktam, kurā piedalītos PSRS, Polija, Vācija, Čehoslovākija un Baltijas valstis Maskavā paziņoja Igaunijas ārlietu

ministrs J. Seljamā un Latvijas sūtnis A. Bīlmanis. 2. augustā to izdarīja arī S. Lozoraitis. Sarunā ar viņu PSRS ārlietu tautas komisārs M. Ļitvinovs izteica bažas, ka jaunveidojamā Baltijas valstu savienība nonāks Polijas ietekmē, ko S. Lozoraitis enerģiski noliedza.¹⁰³ Savukārt Polijas ārlietu ministrs J. Beks, apmeklējot Rīgu un Tallinnu, centās sasniegt tieši šādu mērķi.

J. Seljamā atbalsts Austrumu paktam Maskavā izraisīja Polijas, Vācijas un pašas Igaunijas politisko aprindu neapmierinātību. 6. augustā R. Liepiņš rakstīja, ka Igaunijas polonofiliskās aprindas iestājušās par J. Seljamā nomaiņu. Savukārt Polijas sūtnis Maskavā J. Lukasevičs lamājis igauņus “krievu leksikona vārdiem”.¹⁰⁴ 10. augustā R. Liepiņš rakstīja, ka pēc šo aprindu uzskata Igaunijas solidarizēšanās ar Latviju Austrumu pakta jautājumā neatbilstot Igaunijas interesēm un, nepievienojoties Polijai, Igaunija riskējusi zaudēt visu līdz šim Polijā uzkrāto politisko kapitālu.¹⁰⁵ Savu neapmierinātību ar Igaunijas rīcību puda arī Vācijas diplomāti. Pēc J. Seljamā atgriešanās Tallinnā to izteica Vācijas sūtnis O. Reinebeks.¹⁰⁶ Patīkami pārsteigts par J. Seljamā nostāju bija M. Ļitvinovs.¹⁰⁷ Tādējādi Baltijas valstu solidaritāte Igaunijā bija ņēmusi pārsvaru pār orientāciju uz Poliju. Kopumā vēstures literatūrā gan atzīts, ka Baltijas valstis ne ar ko neriskēja, jo bija pieprasījušas Vācijas un Polijas dalību Austrumu paktā par savas līdzdalības priekšnoteikumu. Baltijas valstu viedokļu saskaņošana bija pozitīvi vērtējams fakts, kas apliecināja gan to darbības saskaņotību, gan orientāciju uz vispārējās drošības principiem.

Atgriezies no Maskavas, S. Lozoraitis turpināja mēģinājumus panākt Baltijas valstu līguma noslēgšanu; viņš augusta sākumā ierosināja jaunas konferences sasaukšanu 17. augustā.¹⁰⁸ V. Munters 13. augustā telefona sarunā ar H. Lareteju vienojās nepieņemt šo ierosinājumu un pieprasīt

Lietuvai jaunus priekšlikumus.¹⁰⁹ 15. augustā V. Muntera telefona sarunā ar J. Urbši noskaidrojās, ka Lietuvas pārstāvja “domu gaita iet sekošā virzienā”: ...”konstatēt vienīgi specifisko problēmu esamību, par kurām vienošanās nav panākama.” Bez tam “varbūt slepenā notā” varētu deklarēt, ka līgumslēdzējam pusēm “nav saistību ar trešajām valstīm, kas runā pretim līgumam”.¹¹⁰ Uz šādiem noteikumiem tikai 22. augustā Igaunija piekrita “priekškonferences” sasaukšanai Rīgā.¹¹¹ Tomēr ne jau visi Igaunijas politiskajās aprindās izjuta entuziasmu par Baltijas valstu tuvināšanos. 27. augustā oficiālajā izdevumā “Kaja” parādījās feļetons, kurā bija apgalvots, ka tuvināšanās Lietuvai var izraisīt karu ar Poliju vai Vāciju, tāpēc pienācis laiks atcerēties brīvības kara laika maršus un patriotiskās dziesmas.¹¹² Šādi izlēcieni bija saistīti ar Lietuvas nelabvēļu, vispirms jau militāro aprindu ietekmi.

1934.gada 29.-30. augustā Rīgā notika V. Muntera, J. Urbša un H. Lareteja tikšanās, kurā galīgi saskaņoja līguma tekstu. Triju valstu ārlietu ministri to parakstīja 1934. gada 12. septembrī Ženēvā Tautu Savienības sesijas laikā. Līguma oficiālais nosaukums bija “Saprašanās un sadarbības līgums starp Latviju, Lietuvu un Igauniju.”¹¹³ Pirmajā pantā līgumslēdzējas puses apņēmas saprasties ārpolitikas jautājumos ar kopēju nozīmi un savstarpēji sniegt politisku un diplomātisku palīdzību starptautiskos sakaros. Otrais pants paredzēja regulāras ārlietu ministru konferences divas reizes gadā. Trešais pants konstatēja “specifisku problēmu” esamību, kas veidoja izņēmumu pirmā panta saistībām. Ceturtais pants paredzēja varbūtējo konfliktu noregulēšanu miera ceļā, piektais pants – diplomātisko un konsulāro pārstāvju sadarbību un delegāciju sadarbību starptautiskajās konferencēs. Sestais pants paredzēja apmainīties ar līgumu tekstiem, kas

noslēgti ar trešajām valstīm, bet septītais pants – to, ka līgumā var iesaistīties arī jauni biedri.

Bez oficiālā līguma teksta parakstīja arī konfidenciālu deklarāciju, kura pamatā risina “specifisko problēmu” jautājumu. Tajā sacīts:

“1. “Līguma par saprašanos un sadarbību” parakstīšanas dienā Latvijas un Igaunijas pilnvarotie pārstāvji deklarē, ka viņu valstis nav saistītas ar specifiskām problēmām, kas izsauktu iepriekš minētā līguma trešā panta piemērošanu. Lietuvas pārstāvis paziņo, ka Lietuvas valdība vēlas, lai trešā panta noteikumu piemērošana būtu saistīta vienīgi ar Viļņas problēmu.

2. Apakšā parakstījušies savu valdību vārdā paziņojam, ka attiecīgajām valstīm nav saistību ar citu valsti, kas varētu vēlāk iebilst pret šās dienas līgumu.

3. Latvijas un Igaunijas pārstāvji paziņo, ka kamēr būs spēkā šīs dienas līgums, viņu valdības piekritīs apturēt saistības, kas izriet no 1934. gada 17. februāra savienības organizēšanas līguma 6. panta .”¹¹⁴

Tāpat konfidenciālās deklarācijas pirmais pants noregulēja specifisko problēmu jautājumu, jo citādi tas bija pārāk neskaidrs. Otrais pants izslēdza iespēju vēlāk atsaukties uz kādu citu līgumu un saistību ar citām valstīm, lai izvairītos no līguma pildīšanas. Trešais pants tīri formāli aizliedza Latvijai un Igaunijai uzņemt savā savienībā jaunus biedrus. Reāli tādu parādīšanās nebija iedomājama.

Tādējādi Lietuva bija cietusi neveiksmi, negūstot nekādu līgumā fiksētu Latvijas un Igaunijas atbalstu Viļņas jautājumā. J. Urbšis 29. –30. augusta sarunās gan bilda, ka Latvijai un Igaunijai nevar būt naidīgu nolūku Viļņas jautājumā. taču draudzīgas iniciatīvas tiktu apsveiktas.¹¹⁵ Deklarācijas formulējumu gan var interpretēt dažādi, jo Latvija un Igaunija gan neuzņēmās saistības specifiskajā Viļņas atgūšanas jautājumā, taču

turpmāk neatteicās no mēģinājumiem iespaidot visu Polijas un Lietuvas attiecību kompleksu.

Plaši izplatīts viedoklis par to, ka līguma 3. pantā minētās “specifiskās problēmas” attiecās ne uz tikai Lietuvas attiecībām ar Poliju Viļņas dēļ, bet arī attiecībām ar Vāciju Klaipēdas dēļ. Deklarācijas pants šo viedokli neapstiprina. Latvija un Igaunija nevarēja atbalstīt Lietuvu tās centienos atgūt Viļņu, taču tās nebija ieinteresētas, lai Vācija sagrābtu Klaipēdu. 1935. gada pirmajā pusē Lietuva pat lūdza Latvijas un Igaunijas atbalstu sakarā ar attiecību saasināšanos Klaipēdas dēļ. Latvija un Igaunijas atbalsts izpaudās II ārlietu ministru konferencē 1935. gada maijā, apņemoties nenoslēgt neuzbrukšanas līgumus ar Vāciju, ja tā nepiekritīs noslēgt tos arī ar Lietuvu. 1936. gadā skaidrojot situāciju V. Munters rakstīja: “Klaipēdas jautājums pie specifiskiem jautājumiem līguma 3. panta nozīmē nepieder, jo pēc Lietuvas uztvēruma, Klaipēda ir pilnīgi padota Lietuvas suverenitātei un viņa par Klaipēdas statūta ievērošanu nes atbildību vienīgi iepretim ..Klaipēdas statūta signatārvalstīm un ...iepretim Tautu Savienības Padomei.” Autors atzina, ka “bija pielaižams, ka šai jautājumā Lietuva meklēs Baltijas valstu atbalstu” un, ka “nevar vilkt paralēli starp Viļņas un Klaipēdas jautājumu.”¹¹⁶ Latvija un Igaunija atbalstīja Lietuvas centienus II ārlietu ministru konferencē apņemoties neslēgt neuzbrukšanas līgumus ar Vāciju bez Lietuvas.¹¹⁷ Saprotams gan, ka augot Vācijas ietekmei, Latvijas un Igaunijas iespējas palīdzēt arvien saruka. Vācijai nostiprinoties, Klaipēdas jautājums faktiski kļuva par Lietuvas “specifisko problēmu”. 1939. gada martā, kad Vācija ultimātīvi pieprasīja nodot tai Klaipēdu, Latvija un Igaunija nespēja neko palīdzēt.

12. septembra līgums izraisīja plašu starptautisku rezonansi. Polijas attieksme vēl joprojām bija negatīva. Vācijas avīze “Deutsche Allgemeine

Zeitung” rakstīja, ka jaunā savienība ir “solis Padomju Krievijas centienu atvairīšanai”.¹¹⁸ PSRS savukārt uzskatīja, ka jaunajai savienībai jābūt vērstai pret Vāciju. Tā saistīja savas cerības ar vieglāku Baltijas valstu iesaistīšanu Austrumu pakta projektos. Avīze «Правда» rakstīja, ka Baltijas valsu pakts esot aizsardzība pret Vāciju, kuras nolūkus Baltijas valstu acīs esot atmaskojusi Vācijas atteikšanās rūpēties par to neatkarību.¹¹⁹ Pozitīvu attieksmi Baltijas valstu tuvināšanās izraisīja Francijā. Vēl 30. jūlijā R. Liepiņš ziņoja par no čehu avotiem saņemtām ziņām par Francijas nostājas maiņu pret Baltijas valstīm. Šo maiņu noteikusi Baltijas valstu spēja sešpadsmit gadus saglabāt savu neatkarību. Tādēļ Francijas sūtņiem Baltijā bijis uzdots veicināt Baltijas valstu bloka izveidošanos. Francija, pēc Latvijas sūtņa domām ne tik daudz domāja par Baltijas valstu vitalitāti, cik par iespēju iesaistīt tās Austrumu pakta plānos.¹²⁰ Pēc Baltijas Antantes nodibināšanās Francijas politiķi un prese vērtēja to kā Baltijas valstu valni pret Vācijas draudiem. Var atzīmēt, ka pazīstamais Paneiropas kustības dibinātājs grāfs R. Kūdenhovi- Kalergi apsveica Baltijas valstis par to, ka tās pirmās izpratušas Paneiropas idejas un veicina Eiropas vienotības procesus.¹²¹

Rezumējot iepriekš izklāstīto jāsecina, ka starptautiskās situācijas izmaiņas Eiropā radīja draudus Lietuvai, kurus tā centās novērst, veidojot savienību ar Latviju un Igauniju. Sarežģītu sarunu rezultātā 1934. gada 12. septembrī tika parakstīts “Saprašanās un sadarbības līgums starp Latviju, Lietuvu un Igauniju”, kas jāvērtē kā līdz tam visaugstākais sasniegums Baltijas valstu sadarbībā. Jaunizveidojusies alianse nebija vērsta ne pret vienu no Baltijas valstu kaimiņiem. Diemžēl sadarbību apriori ierobežoja Viļņas jautājums. Tas padarīja neiespējamu triju valstu militāru sadarbību. Baltijas valstu sadarbības nozīmi palielina tas fakts, ka tās spēja noslēgt šo

līgumu, pretēji Vācijas un Polijas negatīvajai attieksmei. Tālākā sadarbības padziļināšana bija atkarīga no objektīviem ārpolitiskiem apstākļiem un diplomātu prasmes un labās gribas. Baltijas valstīs līgums vismaz izsauca jaunu un vērienīgu cerību uzplūdus .

Historiogrāfijā samērā īpatnēju viedokli izteicis A. Stranga. Viņa publikācijās Baltijas Antantes līgums novērtēts kā principiāli nederīgs instruments tā dalībvalstu drošības nostiprināšanai. A. Stranga neuzskata, ka pat Baltijas valstu militāra savienība varētu stāties pretim lielvalstu revizionismam Eiropā. Mazu valstu alianse pēc viņa domām vispār nav izmantojama aizsardzībai pret lielvalstīm.¹²² 1934. gada līgums tomēr bija pats augstākais punkts Baltijas valstu sadarbībā. To varēja piepildīt ar saturu, kas tālu pārsniegtu diplomātiskās sadarbības un ārpolitiskās koordinācijas ietvarus. Tas, ka šo uzdevumu neizdevās sasniegt, ir tikpat fatāli un traģiski kā tas, ka Pirmā pasaules kara uzvarētājiem neizdevās novērst Otro. Apšaubot Baltijas valstu iespējas par ar visciešāko sadarbību aizsargāties pret lielvalstu revizionismu jāspēr arī nākamais solis un jāvaicā vai šīs valstis ir spējīgas sasniegt nesatricināmu neatkarību un vai tādā gadījumā valstiskā suverenitāte uzlūkojama par Baltijas tautu optimālo eksistences formu.

Baltijas valstu sadarbība līdz 1934. gada beigām attīstījās pa augšupejošu līniju, sabiedrībā valdīja entuziasma gars, notika diskusijas par iespējamo Somijas iesaistīšanos Antantē, varbūtēju militāru un ekonomisku sadarbību. Tomēr ne visi Latvijas kaimiņos bija apmierināti ar jaunizveidojušos situāciju. Lielāku neapmierinātību tā izsauca Igaunijas militārajās aprindās. Latvijas sūtnis R.Liepiņš ziņoja, ka Igaunijas armijas komandieris J. Laidoners un štāba priekšnieks N. Rēks ne sevišķi simpatizē Latvijai un pilnīgi izslēdz sadarbību ar Lietuvu.¹²³ Šie vīri ticēja reālam

militāram spēkam, kāds viņu skatījumā piemita Polijai. Tāpēc viņi uzskatīja par neiespējamu ciešāku militāru sadarbību ar Lietuvu, kuras attiecības ar Poliju vērtēja kā neapmierinošas. Decembrī ģenerālis J. Laidoners iebilda pret Lietuvas militārpersonu vizīti Igaunijā, gan atzīmējot, ka Latvijas un Lietuvas militārpersonu sakarus uzskata par apsveicamiem.

Savukārt Lietuva centās uzturēt siltas un sirsnīgas attiecības ar Latviju. Prezidents A. Smetona sakarā ar 18. novembri, ieņemot Latvijas lietvedi sarunājās ar viņu 45 minūtes, kas īpaši uzsvērts lietveža ziņojumā. Lietuvas valsts galva daudz uzmanības veltīja Viļņas jautājumam. Viņš uzsvēra, ka Latvijā īsti nesaprot šī jautājuma nozīmību lietuviešu tautai.¹²⁴ Lietuvas laikraksts "Lietuvos Aidas" rakstīja, ka Baltijas Antante var kļūt par stūrakmeni, uz kura pacelsies miera un stabilitātes ēka Austrumeiropā.¹²⁵

Tikmēr ratificēja Baltijas Antantes līgumu. V. Munters 9. novembrī iesniedza Latvijas partneriem dokumentu, kas apstiprināja, ka viņš ir pilnvarots pārstāvēt Latviju regulārajās ārlietu ministru konferencēs.¹²⁶ Decembrī Tallinnā notika pirmā no vienpadsmit ārlietu ministru konferencēm. Triju valstu delegācijas vadīja V. Munters, S. Lozoraitis un J. Seljamā. Konferencē apsprieda politiskas un ekonomiskas sadarbības jautājumus. Tajā izstrādāja instrukcijas pārstāvjiem ārvalstīs, lai noregulētu to sadarbības jautājumus. Tika nolemts saskaņot likumus par vekseļiem un čekiem.¹²⁷ Konferencē notika domu apmaiņa par iespējām paplašināt Baltijas valstu pārstāvniecību Tautu Savienības institūcijās. Ministri izteica pozitīvu attieksmi pret Austrumu pakta un nolēma tikties vēlreiz, ja parādītos tendences samazināties potenciālajam Austrumu pakta dalībvalstu skaitam. Igaunijas delegācija ierosināja sasaukt īpašu saimniecisku konferenci, kura izstrādātu plašu ekonomiskās sadarbības programmu. Igaunija ierosināja par mērķi uzskatīt brīvu iekšzemes ražojumu apmaiņu,

kas vēlāk novestu pie vienotas ekonomiskas telpas izveidošanās.¹²⁸ Kopumā konference ielika solīdus pamatus tālākai sadarbības attīstībai.

Baltijas Antantes izveidošanās bija divu attīstības tendenču rezultāts. Pirmā no tām bija konkrētā starptautiskā situācija, kas ne tikai veicināja, bet arī padarīja iespējamu Baltijas Antantes rašanos. Liela loma šeit bija Vācijas jaunajam režīmam, kas gan vairoja Baltijas valstu bažas par savu drošību tālākā perspektīvā, gan arī noslēdzot līgumu ar Poliju, piespieda Lietuvu uzsākt jaunu ārpolitiku. Tomēr liela nozīme bija arī otrajai tendencei- vairāk nekā piecpadsmit gadus ilgušajiem mēģinājumiem panākt ciešākas saites starp Latviju, Lietuvu un Igauniju. To sabiedrības un politiskās elites, kas nekad nebija atteikušās no cerības panākt ciešāku sadarbību, prata izmantot Lietuvas ārpolitiskās sadarbības izmaiņas un panākt tās tuvināšanos ziemeļu kaimiņiem. Latvijas nostāja bija konsekventāka tās labvēlībā Lietuvai un nebija saistīta ar tās bažām par Polijas negatīvo nostāju. Kā pozitīvs moments jāatzīmē arī tas, ka Igaunijai izdevās pārvarēt savu nepatiku pret Polijas un Lietuvas attiecību sarežģījumiem un nodibināt antantes tipa savienību ar Lietuvu. Antante neapšaubāmi atbilda miera nostiprināšanas interesēm Austrumeiropā, jo līgumu atbalstīja miera saglabāšanā ieinteresētās valstis. Viļņas problēma tomēr bija nopietns šķērslis Baltijas valstu sadarbības tālākai padziļināšanai. Latvija un Igaunija tomēr cerēja panākt Polijas un Lietuvas attiecību uzlabošanos, ietekmējot Lietuvu. Latvijas ārpolitikā Baltijas Antantes nodibināšana bija nozīmīgs panākums. Tālākais bija atkarīgs no prasmes piepildīt līguma rāmjus ar pilnvērtīgu saturu.

¹ LVVA.- 2575. f.-8. apr.- 76. l.- 163. lp.

² Turpat.-163. lp.

³ Počs. K. Francijas ārpolitikas galvenie virzieni... 49. lpp.

⁴ LVVA.- 2575. f.-8. apr.- 76. l.- 163.-164. lp

- ⁵ LVVA.- 2574. f.-4. apr.-5530. l.- 21. lp.
- ⁶ Turpat.-5538. l.-141. lp.
- ⁷ Andersons E. Ārpolitika I...470.-471. lpp.
- ⁸ Tērauds T. Baltijas politikas pamati//Sējejs.-1936.-Nr.3.-267. lpp.
- ⁹ Фест Й. Гитлер: Биография. В 3 томах.-Т. 2.-Пермь, 1993.-С. 347.
- ¹⁰ DGFP.-Series C.-Vol. II.-P. 216-217.
- ¹¹ Фест Й. Гитлер.-Т. 2.-С.354-356.
- ¹² LVVA.-2574. f.-4. apr.-5838. l.-146. lp.
- ¹³ Turpat.-140. lp.
- ¹⁴ Turpat.- 70. lp.
- ¹⁵ Turpat.-135. lp.
- ¹⁶ Turpat.-65. lp.
- ¹⁷ Turpat.- 111. lp.
- ¹⁸ Turpat.- 121. lp.
- ¹⁹ LVVA.-2575. f.- 8. apr.-36. l.- 609. lp.
- ²⁰ LVVA.-2574. f.- 4. apr.-5838. l.- 128. lp.
- ²¹ Žalys V. Lietuva Baltijos Antanti sistemoje...P. 48.
- ²² Andersons E. Ārpolitika I...473. lpp.
- ²³ LVVA.- 2570. f.-1. apr.- 371. l.-29. lp.
- ²⁴ Andersons E. Ārpolitika I...475. lpp.
- ²⁵ Sīpols V. Dzimtenes nodevība...39. lpp.
- ²⁶ LVVA.- 2570. f.-1. apr.- 371. l.-31. lp.
- ²⁷ Turpat.- 32.-33. lp.
- ²⁸ LVVA.- 2630. f.-1. apr.- 5. l.-81. lp.
- ²⁹ Arumjae H. At the crossroads...P. 37.
- ³⁰ Andersons E. Ārpolitika I...474. lpp.
- ³¹ Документы и материалы по истории советско- польских отношения.-Т. 6.- (1933-1939 гг.).- М.,1969.-С. 161.
- ³² LVVA.- 2630. f.-1. apr.- 5. l.-100. lp.
- ³³ Andersons E. Ārpolitika I...276. lpp.
- ³⁴ LVVA.-2575. f.-15. apr.- 92. l.-389. lp.
- ³⁵ Turpat.
- ³⁶ Andersons E. Ārpolitika I...276. lpp.
- ³⁷ DGFP.-Ser. C.- Vol. II.-P. 683.-685.
- ³⁸ Turpat.-701.-703. lpp.
- ³⁹ Turpat.-770. lpp.
- ⁴⁰ Turpat.-767. lpp.
- ⁴¹ Turpat.-765. lpp.
- ⁴² Turpat.-764.-766. lpp.
- ⁴³ Vēsturiskā brīdī//Jaunākās Ziņas.- 1934.- 27. apr.- 1. lpp.
- ⁴⁴ DGFP.-Ser. C.- Voi. II.-P. 776.-777.
- ⁴⁵ Turpat.-289. lpp.
- ⁴⁶ Andersons E. Ārpolitika I...440. lpp.
- ⁴⁷ LVVA.- 2574. f.-4. apr.- 6178. l.-66.-67. lp.
- ⁴⁸ Turpat.-5530. l.- 2. lp.
- ⁴⁹ Baltijas valstīm liktenīgā brīdī//Jaunākās Ziņas.-1933.- 27. marts.-1.,2. lpp.
- ⁵⁰ A. Kalniņš. Baltijas valstu savienību !!! Jaunākās Ziņas.-1933.- 17. marts.-1. lpp.
- ⁵¹ R. Komisārs. Mūsu ārpolitikas tuvākie uzdevumi// Centra Balss.-1933.-31. marts.-1.,2. lpp.
- ⁵² Centra Balss.-1933.-13. apr.-5. lpp.
- ⁵³ ДВП СССР.- Т. 16...С. 219.
- ⁵⁴ LVVA.- 2574. f.- 4. apr.- 5530. l.- 18. lp.
- ⁵⁵ Arumjae H. At the crossroads...P. 73.
- ⁵⁶ Turpat.-P. 76.
- ⁵⁷ Igaunu laikraksts par Lietuvas āķi// Jaunākās Ziņas.-1933.-10. apr.-7. lpp.
- ⁵⁸ Arumjae H. At the crossroads...P. 76- 77.

- ⁵⁹ Žalys V. Lietuvos vyriausybės pozicija dėl Pabaltijo sąjungos sukūrimo 1933-1934 m. pradžia/Lietuvos MA darbai. - Ser A.-1988.-Nr 1.-P. 103 (turpmāk Lietuvos vyriausybės pozicija ...)
- ⁶⁰ Jaunākās Ziņas.-1933.-3. apr.- 11. lpp.
- ⁶¹ Lietuvā dzimst jaunas atziņas//Jaunākās Ziņas.-1933.-28. marts.- 5. lpp
- ⁶² Žalys V. Lietuvos vyriausybės pozicija...P. 102
- ⁶³ Lietuvas oficiozs meklē savienības atslēgas//Jaunākās Ziņas.-1933.-25. marts.-8. lpp.
- ⁶⁴ Lietuva paziņo savus noteikumus...// Jaunākās Ziņas.-1933.-3. apr.-11. lpp.
- ⁶⁵ Andersons E. Ārpolitika I...265. lpp
- ⁶⁶ Turpat.-437.-438. lpp.
- ⁶⁷ LCVA.- 383. f.- 7. apr.- 1818. l.- 374. -375. lp.
- ⁶⁸ LVVA.- 2574. f.- 3. apr.-3020. l.- 14.-15. lp.
- ⁶⁹ Turpat.- 16. lp.
- ⁷⁰ LVVA.- 2575. f.- 11. apr.-50. l.- 504.-506. lp.
- ⁷¹ Turpat.- 480. lp.
- ⁷² Turpat.- 381. lp
- ⁷³ Sk. Andersons E. Ārpolitika II... 551. lpp.
- ⁷⁴ Turpat.
- ⁷⁵ LVVA.-2574. f.-3. apr.- 3042. l.- 45. lp.
- ⁷⁶ Turpat.-3039. l.- 62. lp.
- ⁷⁷ Turpat.- 45.-49. lp
- ⁷⁸ Варес П, Осипова О. Похищение Европы...С. 85.
- ⁷⁹ LVVA.-2575. f.- 15. apr.- 92. l.- 411. lp.
- ⁸⁰ Turpat.- 410. lp.
- ⁸¹ Turpat.
- ⁸² Turpat.- 400.-402. lp.
- ⁸³ Turpat.
- ⁸⁴ Andersons E. Ārpolitika I... 476. lpp.
- ⁸⁵ Turpat.-386. lpp.
- ⁸⁶ LCVA.-383. f.- 7. apr.-1593. l.- 76. lp.
- ⁸⁷ LVVA.-2575. f.- 8. apr.-36. l.- 332.-334. lp.
- ⁸⁸ LVVA.-2575. f.- 11. apr.-51. l.- 473. lp.
- ⁸⁹ Arumjae H. At the crossroads...P. 88.
- ⁹⁰ LVVA.-2575. f.- 11. apr.-51. l.- 474. lp.
- ⁹¹ Arumjae H. At the crossroads...P. 87-88.
- ⁹² LVVA.-2575. f.- 11. apr.-51. l.- 474. lp
- ⁹³ Arumjae H. At the crossroads...P. 88.
- ⁹⁴ Andersons E. Ārpolitika I... 504. lpp.
- ⁹⁵ LVVA.-2575. f.- 11. apr.-51. l.- 478. lp
- ⁹⁶ LVVA.-2574. f.- 3. apr.-3064. l.- 6.-7. lp
- ⁹⁷ Turpat.-3. lp.
- ⁹⁸ Turpat.-15. lp.
- ⁹⁹ Turpat.-7. lp.
- ¹⁰⁰ Turpat.- 13.-14. lp.
- ¹⁰¹ Turpat.-21. lp.
- ¹⁰² Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje...P. 69-70.
- ¹⁰³ Turpat.-P. 79.
- ¹⁰⁴ LVVA.-2575. f.- 8. apr.-36. l.- 141.-142. lp
- ¹⁰⁵ Turpat.- 122. lp.
- ¹⁰⁶ Feldmanis I., Stranga A. The destiny...P. 43.
- ¹⁰⁷ LVVA.-2575. f.- 8. apr.-36. l.- 148. lp
- ¹⁰⁸ Turpat.
- ¹⁰⁹ LVVA.-2630. f.- 1. apr.-6. l.- 53. lp
- ¹¹⁰ Turpat.-55. lp.
- ¹¹¹ LVVA.-2575. f.- 8. apr.- 37. l.- 23b. lp.
- ¹¹² Turpat. -26. lp.

-
- ¹¹³ Sk. Andersons E. Ārpolitika II...553.-554 lpp
- ¹¹⁴ Teksts franču valodā: LVVA.-2574. f.- 3. apr.-3279. l.-90. lp.; teksts krievu val. krājumā Полпреды сообщают... С. 368.
- ¹¹⁵ Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje...P. 78.
- ¹¹⁶ Tērauds T. Baltijas politiskie pamati// Sējējs.- 1936.- Nr. 3.- 271. -272. lpp.
- ¹¹⁷ LVVA.-2574. f.- 3. apr.- 3072. l.-35. lp.
- ¹¹⁸ Par valstu kopdarbības nolīgumu//Rīts.-1934.-1. sept.- 1. lpp.
- ¹¹⁹ Rīts.-1934.-2. sept.- 1. lpp
- ¹²⁰ LVVA.-2575. f.- 8. apr.- 36. l.-167.-168. lp.
- ¹²¹ Lielais uzdevums//Jaunākās Ziņas.-1934.-.-5. dec.-1. lpp.
- ¹²² Stranga A. Latvijas ārējā tirdzniecība...//Latvijas Vēsture.-1995.-Nr. 2(17).-35.,39. lpp.
- ¹²³ LVVA.-2575. f.- 8. apr.- 36. l.-69.-72. lp.
- ¹²⁴ LVVA.-2574. f.- 4. apr.- 3052. l.-369. lp.
- ¹²⁵ Pēdējā Brīdī.-1934.-3. dec.-1. lpp.
- ¹²⁶ LCVA.-383. f.-7. apr.-1561. l.-96. lp.
- ¹²⁷ Jaunākās Ziņas.- 1934.-4. dec.-1. lpp.
- ¹²⁸ LVVA.-1313. f.-1. apr.-92a. l.-216.-217. lp.

Otrā nodaļa. Latvija un Baltijas valstu sadarbības stagnācija 1935.-1937. gadā.

1. Ārpolitikas koordinācija Austrumu pakta jautājumā.

Pēc Baltijas Antantes izveidošanās Baltijas valstis mēģināja nostiprināt savu sadarbību un tādējādi arī drošību. Baltijas valstu diplomātiskā sadarbība šajā laikā izpaudās vienotas nostājas izstrādē Eiropas drošībai nozīmīgos jautājumos. Svarīgs un Austrumeiropu satraucošs bija Austrumu pakta jautājums. Pirmo reizi Latvijas diplomātija pievērsa uzmanību Austrumu pakta projektiem jau 1934. gada martā, kad V. Munters tos raksturoja kā “paktomānijas” izpausmi.¹ Latvijas ārpolitikas vadītāji. Latvijas ārpolitikas vadība laika gaitā tomēr sāka augstāk vērtēt Austrumu paktu un jau 1934. gada vasarā Austrumu pakta projekti sāka ietekmēt Latvijas ārpolitiku. 1934. gada 16. jūlija instruktīvajā vēstulē V. Munters rakstīja, ka PSRS uztrauc tās drošība pasliktinoties attiecībām ar Vāciju. Viņš uzskatīja, ka Austrumu pakta būtībai būtu jābūt PSRS un Vācijas attiecību uzlabošanai, bet tam būtu jāizpaužas Baltijas valstu drošības uzlabošanas formā.²

Austrumu pakta problēma 1934. gadā vairākkārt prasīja Baltijas valstu viedokļu saskaņošanu. Kā nozīmīgākos gadījumus jāmin to kopējo viedokļu deklarēšanu jūlija beigās un augusta sākumā un nepieciešamību formulēt

attieksmi pret PSRS un Francijas 5. decembra protokolu. 1934. gada 29. jūlijā – 2. augustā Latvija, Lietuva un Igaunija Maskavā apliecināja atbalstu Austrumu pakta projektiem. Latvija un Igaunija rezervēja sev tiesības iesniegt vēlamus labojumus pēc līgumu teksta saņemšanas. Tādējādi abas valstis ieņēma piesardzīgu nostāju, nogaidot notikumu attīstību un nepieļaujot iesaistīšanu pretvācu aliansē. Tas atbilda ne tikai praktiskās drošības interesēm, bet arī kolektīvās drošības saglabāšanas principiem. Lietuvas nostāju ierobežoja divi nosacījumi: 1) abu pārējo Baltijas valstu gatavība iesaistīties līgumā, 2) līgums nedrīkstētu atzīt *status quo* nemainīgumu Eiropā, tādējādi uz visiem laikiem atstājot Viļņu Polijai.³ Padomju vēsturnieki V. Sīpols un H. Arumjae asi un bez pamata kritizēja Baltijas valstu pozīciju, apsūdzot tās Austrumu pakta sabotēšanā, lai iztopot Vācijai un Polijai nepiedalītos Austrumu paktā.⁴

1934. gada 5. decembra PSRS un Francijas protokols paredzēja, ka abas valstis neiesaistīsies sarunās, kas varētu izjaukt lielā Austrumu pakta noslēgšanu. Tam pievienojās arī Čehoslovākija.⁵ Arī Baltijas valstīm tika piedāvāts piedalīties šajā protokolā. Latvija uzskatīja par iespējamu tam pievienoties, lai, kā rakstīja Latvijas sūtņi Ženēvā J. Feldmanis kļūtu par “līdztiesīgām sarunu vedējām valstīm ar kurām rēķināsies”.⁶ Igaunijas novilcinošās nostājas dēļ tas tomēr neizdevās V. Munters to ņēma ļaunā un minēja šo faktu kā negatīvu piemēru sadarbībā ar Igauniju Latvijas sūtņu II konferencē 1935. gada vasarā.⁷ Šajā gadījumā izpaudās Igaunijas atšķirīgā pieeja šai problēmai, kas atspoguļoja tās rezervēto attieksmi pret Austrumu paktu.

Baltijas valstu diplomātisku aktivitāti, kas lielā mērā atspoguļo Baltijas valstu ārpolitikas nianšes izraisīja Francijas un Lielbritānijas 1935. gada 3. februāra kopīgais paziņojums par drošības sistēmu Eiropā. Minētā

iniciatīva, kaut arī Austrumu pakts tur bija pieminēts tikai garāmejot, izsauca dzīvu Baltijas valstu interesi. Jādomā, ka šādas intereses iemesls bija vadošo Rietumu valstu, uz kurām tradicionāli orientējās Baltijā, lēmums uzlabot situāciju Eiropā un tas, ka Austrumu pakts iekļautos šajā noregulējumā. Latvijai un Igaunijai īpaši svarīga varēja likties tieši Anglijas dalība šajā iniciatīvā. Lietuva gan vienlaikus stipri interesējās par PSRS, Francijas un Čehoslovākijas tuvināšanos, kas, kā zināms, 1935. gada maijā noveda pie šo valstu līgumiem. Lietuvas valdību satrauca arī Vācijas politika. Lietuvas bažas pastiprināja arī tolaik noritošā Klaipēdas nacionālsociālistu prāva. Pēc tam, kad pasaulei par pārsteigumu, 91 “mēmeliem” pasludināja notiesājošu spriedumu,⁸ Vācijas draudi vēl pastiprinājās. Lietuva jau februāra vidū sāka meklēt drošības garantijas, interesējoties par iespēju noslēgt Austrumu paktu bez Vācijas.

Tieši Lietuvas bažas, ka izdevība pievienoties Francijas, PSRS un Čehoslovākijas sarunām varētu paslīdēt garām, kļuva par cēloni, kas izraisīja Latvijā nodomu nākt klajā ar deklarāciju minētā 3. februāra komunikē sakarā. 1935. gada 13. februārī Lietuvas ārlietu ministrs S. Lozoraitis, tiekoties ar Latvijas sūtni L. Sēju izteica satraukumu par Lietuvas attiecībām ar Vāciju un ierosināja sasaukt triju valstu ārlietu ministriju pārstāvju apspriedi. L. Sēja iebilda, ka decembra Tallinnas ārlietu ministru konference paredzējusi šādi apspriedi tikai tad, ja izjuktu astoņu valstu pakts jeb no Austrumu pakta atkristu Vācija un Polija.⁹

19. februārī, kā norādīts 20. februāra ziņojumā, L. Sēja jautāja S. Lozoraitim, ko īsti Lietuvas puse vēlas apspriest, jo nebija zināmi jauni priekšlikumi, kas varētu nomainīt astoņu valstu paktu. Lietuvas ārlietu ministrs paskaidroja, ka PSRS, Francija un Čehoslovākija risinot sarunas par pakta noslēgšanu. Lietuvu uztrauca iespēja, ka Austrumu paktu varētu

noslēgt bez Baltijas valstīm. L. Sēja sāka skaidrot Latvijas ārpolitikas pamatprincipus: atklāta draudzība ar visiem, izvairīšanās no blokiem, ārpolitikas neatkarība un brīvība... S. Lozoraitis, pēc L. Sējas domām aptvēris, ka sūtņa mājienu vērsti uz pārāk lielo PSRS iespaidi Lietuvā, atbildēja, ka viņa valsts tik neatkarīgu ārpolitiku nevar realizēt. Viņš norādīja, ka Lietuva ar savu priekšlikumu vispirms vēršas pie Latvijas.¹⁰ Ministrs cerēja kopā ar Latviju pārliecināt Igauniju vai, sliktākajā gadījumā, rīkoties bez tās.

Jau minētajā 23. februāra vēstulē V. Munters izteica neticību, ka Austrumu pakta būs iespējams īstenot ar astoņu valstu (tai skaitā Vācijas un Polijas) līdzdalību. Šajā dokumentā viņš norādīja arī, ka uz S. Lozoraīša priekšlikumu griezties ar demaršu Maskavā un Parīzē, kas dotu iespēju piedalīties varbūtējās PSRS, Francijas un Čehoslovākijas sarunās viņš atbildējis ar ierosinājumu iesniegt demaršu Londonā un Parīzē, izsakot atbalstu 3. februāra komunikē principiem. Pēc V. Muntera domām, padomju ietekme Lietuvā un Polijas ietekme Igaunijā nevarēja dot pozitīvus rezultātus, tāpēc Latvijai bijis nepieciešams realizēt aktīvu Baltijas politiku,¹¹ acīmredzot kā pretsvaru minētajai ārvalstu ietekmei. Lietuvas ārlietu ministrs jau 24. februārī piekrita V. Muntera priekšlikumam iesniegt demaršu Londonā un Parīzē.¹² Savukārt Igaunijas valdība atkal uzsāka novilcināšanas taktiku. 27. februārī R. Liepiņš ziņoja, ka Igaunijas valdība piekrīt veikt demaršu Londonā un Parīzē, taču vēlas izvairīties no vārdu "Austrumu pakts" lietošanas, jo tas varētu aizšķērsot ceļu citām iespējamām "kombinācijām". Lielbritānijā, pēc igauņu diplomātu ziņām, pastāvējis viedoklis, ka Baltijas valstu drošībai varbūt pietiktu ar to divpusējiem neuzbrukšanas līgumiem ar Vāciju, kurus apņēmtos garantēt PSRS un Francija.¹³ Vācija gan nebija gatava tādus līgumus noslēgt. Igaunija noraidīja

Lietuvas idejas par demaršu Maskavā, jo tas varētu izraisīt Vācijas un Polijas neuzticību pret lielo astoņu valstu paktu. Igaunija arī apgalvoja, ka netic pašam PSRS, Francijas un Čehoslovākijas sarunu faktam, jo tādas sarunas būtu bijušas pretrunā ar PSRS un Francijas 5. decembra protokolu. Tā paša iemesla dēļ, lai nesaistītos ar PSRS un Franciju, Igaunija piesardzīgi izturējās pat pret iespējamo demaršu Parīzē. Tās toreizējā nostājā saskatāmas pretrunas, jo Igaunija gan vienlaikus apgalvoja, ka netic PSRS, Francijas un Čehoslovākijas sarunām, gan arī bažījās, ka kontakti ar PSRS un Franciju varētu satraukt Vāciju. Kopumā Latvijas iniciatīva sadūrās ar savstarpēji grūti saskaņojamām nostājām: Lietuva neiebilstot pret demaršu Londonā un Parīzē vēlējās piesaistīt arī PSRS, bet Igaunija nevēlējās sasaistīties pat ar Franciju, nemaz nerunājot par PSRS.

2. martā Igaunijas ārlietu ministrs J. Seljamā paziņoja R. Liepiņam, ka nezinot daudz par demarša jautājumu, jo par to atbildot pašlaik slimojošais H. Laretejs.¹⁴ Latvijas sūtņa ziņā palika ticēt vai neticēt šim apgalvojumam. 4. martā saskaņā ar sūtņa Parīzē O. Grosvalda ziņojumu, Igaunijas sūtnim Francijā vēl nebija rīkojuma iesniegt demaršu, kaut arī Latvijas sūtnis bija tādu saņēmis jau 28. februārī, bet Lietuvas sūtnis ne vēlāk kā 1. martā.

O. Grosvalds atzīmēja, ka būtu žēl, ja izjuktu Baltijas Antantes pirmā kopīgā akcija taču tas nenotiktu Latvijas vainas dēļ.¹⁵ Beidzot grūtības tomēr tika pārvarētas un Baltijas valstu sūtņi 9. martā Parīzē,¹⁶ bet 13. martā Londonā¹⁷ paziņoja attiecīgo valstu valdībām savu valstu labvēlīgo attieksmi pret 3. februāra komunikē, īpaši Austrumu pakta jautājumā. Atšķirības Baltijas valstu nostājā nepalika nepamanītas. Sūtnis O. Grosvalds 19. martā ziņoja par to, ka PSRS pārstāvis V. Potjomkins atzīmējis Baltijas valstu nostājas nianses. Pēc krievu diplomāta informācijas, Lietuvas pārstāvis uzsvēris savstarpējās palīdzības momentu, Latvijas ievērojis viduslīniju, bet

Igaunijas sūtnis runājis tikai par Austrumeiropas pacifikāciju, neminot vārdus “Austrumu pakts”. O. Grosvalds konstatēja, ka V. Potjomkins diezgan labi uztvēris situāciju un uzskatīja par labāku viņam neko neatbildēt.¹⁸ Baltijas valstu kopīgā akcija izraisīja labvēlīgu attieksmi PSRS, Francijā un Čehoslovākijā, bet Polijas attieksme bija negatīva.

Triju Baltijas valstu kopīgais demaršs bija pirmā Baltijas Antantes kopīgā akcija, kuras īstenošanai vajadzēja tikai trīs nedēļas. I. Feldmanis uzskatīja, ka šis solis bez šaubām palielināja Baltijas valstu prestižu un apstiprināja to vēlēšanos būt par politikas subjektiem, kas aktīvi piedalās Austrumeiropas drošības problēmu risināšanā.”¹⁹

Tomēr starptautisko situāciju radikāli izmainīja Ā. Hitlera marta vidū sniegtie paziņojumi par Vācijas kara aviācijas faktisko atjaunošanu un kara klausības ieviešanu, kā arī nevēlēšanos piedalīties paktā, kas uzliktu savstarpējās palīdzības pienākumus. Strauji auga starptautisko aktivitāšu dinamika. Latvijas sūtnis Berlīnē E. Krieviņš raksturoja nedēļu, kurā firers sniedza savus paziņojumus kā baigu. E. Krieviņš katru dienu apspriedās ar Lietuvas sūtni J. Šauļi, taču Igaunijas sūtni F. Akelu šie notikumi īpaši nesatrauca. Diplomātiskajās aprindās jau tad sāka runāt, ka briti esot gatavi kompromisam ar Vāciju bruņošanās jautājumos un nevēlas Austrumu pakta noslēgšanu.²⁰

Notikumi Vācijā, it īpaši Klaipēdas nacionālsociālistu sakarā, turpināja satraukt Lietuvas valdību. 3. aprīlī Lietuvas sūtnis Latvijā V. Viļeišis lūdza V. Munteram spert eventuālus soļus, lai novērstu iespējamo “želīgovskiādi” (sūtņa termins), tas ir Klaipēdas sagrābšanu. Sūtnis brīdināja V. Munteru, ka PSRS palīdzība Lietuvai esot droša un tās rezultātā izraisītais Eiropas karš Latvijai nevarot būt vienaldzīgs.²¹ Šādi argumenti varētu iedarboties tikai tad, ja V. Munters ticētu, ka Vācijas akcija pret Klaipēdu

(vai vēl mazāk ticamā PSRS palīdzība) tiešām iespējama. Mierīgi analizējot situāciju, V. Munters norādīja, ka apstākļi nav labvēlīgi Vācijas akcijai. Viņš uzskatīja, ka Latvijai nav militāra līguma ar Lietuvu un aizsardzības plāni nav saskaņoti, tāpēc militāra palīdzība nav iespējama. Latvija nevarēja veikt militāru demonstrāciju, koncentrējot karaspēku, jo tai nebija robežas ar Vāciju. V. Munters arī uzsvēra, ka Latvija nelaidīs cauri PSRS karaspēku, kas varētu sniegt Lietuvai palīdzību. ĀM ģenerālsekretārs apsolīja vienīgi neuzkrītoši noskaidrot Vācijas viedokli un “pacelt savās mājās” iespēju militārai sadarbībai.²²

6. aprīlī R. Liepiņš ziņoja par savu sarunu ar J. Seljamā, kurš pastāstīja par Lietuvas sūtņa B. Dailides apmeklējumu. Tā nolūks bija tāds pats kā V. Viļeiša vizītei pie V. Muntera: noskaidrot sabiedrotās rīcību Vācijas agresijas gadījumā. J. Seljamā uzņēma Lietuvas sūtni daudz vēsāk nekā V. Munters un jautāja, ko sūtnis īsti vēlas. J. Seljamā paziņojums, ka viņš bez konsultācijas ar R. Liepiņu nevar atbildēt kā Igaunija rīkotos Vācijas uzbrukuma gadījumā Lietuvai pārtrauca Lietuvas sūtņa piesardzīgo zondāžu. J. Seljamā teica R. Liepiņam, ka būtu vēlama Lietuvas izlīgšana ar Poliju (tā garantējot Lietuvas drošību), taču Polijas mēģinājumi nospiegt Lietuvu uz ceļiem nav izdevīgi Baltijas valstīm.²³ Tādējādi Baltijas valstīm būtībā nebija ar ko izkļiedēt Lietuvas bažas attiecībā uz Vācijas iespējamo akciju pret Lietuvu. Vācija tomēr aprobežojās ar diplomātisku spiedienu.

Jau marta beigās PSRS sūtnis S. Brodovskis, pats būdams slims, bija zvanījis V. Munteram, lai noskaidrotu vai Latvija par savas līdzdalības priekšnoteikumu Austrumu paktā uzskatot Francijas tiešu dalību. V. Munters atbildēja, ka līdz šim Latvija rēķinājusies ar PSRS un Francijas līdzdalību līgumā, turpretī par sūtņa minēto iespēju nav īpaši domāts. E. Vīgrabs rakstīja, ka PSRS laikam vēlas izdibināt vai Latvija piedalītos Austrumu

paktā bez Francijas un uzsvēra, ka no V. Muntera atbildes S. Brodovskis varējis secināt, ka Francijas nepiedalīšanos Latvija par šķērsli neuzskatītu.²⁴ Tomēr Latvijas puse nespēja uzminēt PSRS zondāžas daudz tālejošākos mērķus.

1935. gada 6. aprīlī PSRS piedāvāja Baltijas valstīm noslēgt Austrumu paktu bez Vācijas un Polijas, piedaloties PSRS, Francijai, Čehoslovākijai un Baltijas valstīm.²⁵ PSRS priekšlikums radīja briesmas, ka par savu drošību satrauktā Lietuva atšķeltos no Baltijas Antantes un varētu pārsteidzīgi pieņemt padomju ideju. Igaunijas nostāja pret PSRS priekšlikumu bija negatīva. Latvijas ārpolitikas vadītājs vēlējās precizēt apstākļus izvēloties novilcināšanas ceļu.²⁶ Viņš vēlējās noskaidrot vai pakts būs atvērts Vācijai un Polijai, vai tiks paredzēts, ka par palīdzības sniegšanu jālemj Tautu Savienības padomei un vai palīdzība tiks sniegta arī paktā neiesaistītas valsts uzbrukuma gadījumā.²⁷ 8. aprīlī PSRS pārstāvis S. Brodovskis atbildēja, ka paktā varēs piedalīties arī Vācija un Polija, tas attieksies arī uz paktā neiesaistītu valstu uzbrukumiem (gan ne uz tādiem kā Japānas uzbrukums PSRS), bet atstāja atklātu jautājumu par Tautu Savienības lomu.²⁸

Apstākļos, kad vēl pastāvēja iespēja, ka Vācija varētu piedalīties paktā, kurā nebūtu paredzētas savstarpējās palīdzības saistības, bet būtu gan paredzēta neuzbrukšana un konsultācijas (kā teica P. Lavāls O. Grosvaldam 27. martā)²⁹ vai arī bez tam arbitrāža un palīdzības nesniegšana agresoram (K. fon Neirāts- E. Krieviņam 4. aprīlī)³⁰ bija saprātīgāk nogaidīt. Svarīgi bija arī sagaidīt lielvalstu Strezas konferences un Tautu Savienības padomes reakciju uz Vācijas atklātajiem Versaļas līguma pārkāpumiem. Baltijas valstis satrauca arī Francijas nevēlēšanās garantēt to drošību.

Arī Lietuvas valdībai pietika savaldības neizjaukt Baltijas valstu vienoto nostāju. A. Smetona, premjers J. Tūbelis un S. Lozoraitis pieņēma lēmumu nesniegt atbildi PSRS pirms konsultācijām ar Latviju un Igauniju.³¹ Tas daudziem bija pārsteigums. Tā, O. Grosvalds, kā liecina viņa ziņojums, pieļāva pat domu, ka PSRS priekšlikumu inspirējusi Lietuva.³² Arī V. Munters bija sagaidījis, ka Lietuva Klaipēdas problēmas dēļ pārsteidzīgi pieņems PSRS plānu un bija patīkami pārsteigts par Kauņas lēmumu konsultēties. Igaunijas pārstāvji pat uzskatīja, ka Lietuva noteikti piekritīs, tādēļ konsultācijas nemaz nebūs vajadzīgas.³³ 10.-11. aprīlī Rīgā tomēr sanāca triju valstu ārlietu ministru apspriede, kurā piedalījās Lietuvas ārlietu ministrijas politiskā departamenta direktors J. Urbšis, Igaunijas ārlietu ministra vietnieks H. Laretejs un Latvijas ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs V. Munters. Apspriešana izvērtās par Lietuvas pārliecināšanu izvairīties no pārsteidzīgas PSRS priekšlikumu pieņemšanas. J. Urbšis pēc V. Muntera domām bija ļoti nervozs un baidījās no Vācijas iebrukuma. Latvijas pārstāvji centās viņu pārliecināt, ka Vācijas agresijas nav sagaidāma, bet ja tāda notiktu ne PSRS, ne Polija Lietuvai nepalīdzētu.³⁴ H. Laretejs atkal paziņoja, ka pat tai gadījumā, ja PSRS tomēr vēlētos palīdzēt Lietuvai, Latvija un Igaunija nelaistu cauri sarkano armiju.³⁵ Atkārtojās arī argumenti par pozitīvas atbildes PSRS negatīvo iespaidu uz Vāciju un Poliju.³⁶ Beidzot J. Urbšis piekrita sniegt vienotu atbildi: Baltijas valstis savus viedokļus saskaņos ārlietu ministru konferencē maijā. Šādu atbildi tad arī sniedza PSRS pārstāvjiem.³⁷ Lietuvas ārlietu ministrs sarunā ar padomju pārstāvi tomēr interesējās vai PSRS un Francija parakstītu līgumu tikai ar Lietuvu (to ieteica Lietuvas sūtnis Parīzē P. Klimas).³⁸ Taču šai interesei vairs nebija nozīmes, jo PSRS paziņoja, ka uzskata jau iepriekšējo atbildi par noraidošu.³⁹ Baltijas valstu drošība gan no tā necieta. PSRS un Francijas

līgumu ar Čehoslovākiju realizācijas vai pareizāk nerealizācijas prakse skaidri parādīja to maznozīmību.

M. Ļitvinovs, kā atzīmēja I. Feldmanis, vēlāk pārmeta Latvijai atteikšanos no PSRS priekšlikuma, atļaudamies apgalvot, ka Baltijas valstu piekrišanas gadījumā tās būtu varējušas saņemt Francijas garantijas.⁴⁰ PSRS pārstāvis Rīgā S. Brodovskis nonāca līdz vāji slēptiem draudiem, norādot, ka Baltijas valstīm nākties nožēlot savu atteikšanos, jo konflikta gadījumā mazu valstu piekrišana karspēka cauri laišanai netiks lūgta.⁴¹ Protams, citādā noskaņā, domu, ka maza valsts nevar aizkavēt lielvalsts karaspēka sūtīšanu caur savu teritoriju, Latvijas sūtnim M. Ņukšam bija izteicis arī Čehoslovākijas ārlietu ministrs E. Benešs.⁴²

1935. gada 1. aprīlī V. Munters izstrādāja savu Austrumeiropas drošības sistēmas variantu. Ar šo dokumentu, kas, kā pats ģenerālsekretārs rakstīja sūtnim Londonā nebija ne valdības, ne Baltijas Antantes viedoklis,⁴³ tā autors šķiet saistīja lielas cerības, jo uzdeva Latvijas sūtņiem Lielbritānijā un Francijā iepazīstināt ar to attiecīgās valdības. Plāns paredzēja šķietami vienkāršu Austrumeiropas drošības problēmas atrisinājumu. V. Muntera iecerētajā variantā vajadzēja piedalīties PSRS, Vācijai, Polijai un Baltijas valstīm. Līgumā bija nodomāts iekļaut savstarpējās neuzbrukšanas garantijas "ar vai bez agresora definīcijas panta".⁴⁴ V. Munters norādīja, ka šādas garantijas kā neuzbrukšanas līgumi jau pastāv starp Poliju un PSRS, starp Baltijas valstīm un PSRS, kā arī starp Poliju un Vāciju. Atliktu vienīgi noslēgt neuzbrukšanas līgumus starp Baltijas valstīm un Vāciju.⁴⁵ Tādējādi, starp citu, V. Munters būtu sasniedzis tādu Baltijas valstu ārpolitikas mērķi kā neuzbrukšanas līgumi ar Vāciju un iekļāvis tos Austrumu pakta sistēmā.

Bez tam V. Munters bija paredzējis sekojošus papildnoteikumus:

1. Ja Vācija iebruku Baltijas valstīs, tad PSRS pēc Baltijas Antantes lēmuma un lūguma sniegtu tām palīdzību, bet Polija...
2. Ja Vācija iebruku Polijā, tad PSRS pēc tās lūguma sniegtu tai palīdzību, bet Baltijas valstis...
3. Ja PSRS iebruku Baltijas valstīs, tad Vācija pēc Baltijas Antantes lēmuma un lūguma sniegtu tām palīdzību, bet Polija...
4. Ja PSRS iebruku Polijā, tad Vācija pēc tās lūguma sniegtu tai palīdzību, bet Baltijas valstis...⁴⁶(daudzpunkti atstāja iespējas variantiem)

Šī plāna, kuru pats ģenerālsekretārs raksturoja kā “ neoficiālu” pieņemšanas gadījumā, viņš būtu kļuvis par Eiropas mēroga politiķi, bet Latvija ieguvusi starptautiski garantētu drošību. Latvijas ārpolitikas vadītājs saskatīja vairākas sava plāna priekšrocības. Pirmkārt, tāda bija vispārējā savstarpējās palīdzības principa (*assistance mutuelle*) principa trūkums. Protams. plānā bija paredzēta savstarpējā palīdzība. taču šajā gadījumā Vācija nevarētu aizbildināties, ka savstarpējās palīdzības princips varētu to ieraut neprognozējamos konfliktos. Otrkārt, priekšrocību V. Munters saskatīja arī tanī apstākļī. ka šādā paktā nebūtu iesaistīta Čehoslovākija.⁴⁷ Faktiski šāds līgums garantētu tikai Baltijas valstu un Polijas drošību.

Nav viegli novērtēt V. Muntera idejas iespējamās sekas tās realizēšanas gadījumā. Starpkaru periods, it īpaši revizionistiskajām valstīm- PSRS un Vācijai - bija līgumu laušanas laiks. Taču atsakoties no jebkādas ticības rakstītiem līgumiem, diplomātija zaudētu savu jēgu. Ļoti spēcīgs arguments pret šo plānu bija nemitīgi prātā paturamā iespēja, ka varenie kaimiņi varētu savā atbildībā nodoto zonu vienkārši sadalīt. Izbrīnu izraisa arī tas, šī plāna realizēšanas gadījumā būtu jāpieļauj tik dedzīgi noliegtā PSRS karaspēka ielaišana savā teritorijā. Stabilitāte šādos apstākļos būtu atkarīga arī no spēku līdzsvara starp PSRS un Vāciju. Vēršanās pie

Lielbritānijas un Francijas pierāda Latvijas vēlēšanos saņemt šo valstu garantijas vai pat atbalstu projektējamajam līgumam.

Lietuviešu vēsturnieks V. Žalis rakstīja, ka V. Munters savu plānu izklāstījis saviem kolēģiem 10.-11. aprīļa apspriedē, taču tur tas vienīgi pieņemts zināšanai un nav guvis tālāku atbalstu.⁴⁸ 11. aprīlī K. Zariņš ziņoja, no Londonas, ka iepazīstinājis ar sava šefa idejām Lielbritānijas Ārlietu ministrijas Ziemeļu departamenta direktoru Dodu. Pēdējais Latvijas sūtnim licies sajūsmā un apsoliņis ņemt vērā šo iniciatīvu.⁴⁹ Protams, Lielbritānija tādā veidā varētu izvairīties no atbildības par miera garantijām šajā apdraudētajā reģionā. V. Muntera norādījumu informēt par plānu Francijas ārlietu ministru P. Lavālu vispār neizpildīja J. Feldmanis, kurš 18. aprīlī ziņoja, ka nav sastapis ministru. Bez tam Francijas un PSRS sarunas par savstarpējo līgumu bija sasniegušas jau tādu attīstības pakāpi, ka sūtnis nav uzskatījis par iespējamu iepazīstināt Francijas ārlietu ministru ar V. Muntera plānu.⁵⁰ Vēlāk tomēr V. Munters pie šīs idejas atgriezās. Tā 1936. gada 20. jūnijā tiekoties ar Vācijas sūtni Londonā J. fon Ribentropu, V. Munters apgalvoja, ka Vācijas neuzbrukšanas līgumi ar tās Austrumu kaimiņiem apvienoti ar PSRS neuzbrukšanas līgumiem ar tās rietumu kaimiņiem varētu kalpot par pamatu drošības sistēmai Austrumeiropā.⁵¹ Līdzīgu plānu V. Munters piedāvāja arī 1937. gada 10. maijā, tiekoties ar N. Čemberlenu.⁵² Turpmāk viņš aizstāvēja savu plānu ar ievērības cienīgu neatlaidību. Citas Baltijas valstis šiem projektiem piešķīra daudz mazāku nozīmi kā pierādīja to attieksme 10.-11. aprīlī.

Vācijas pretestība galarezultātā izjauca Austrumu pakta noslēgšanu tomēr Baltijas valstu diplomātija turpināja meklēt savu vietu šajā eventuālajā Austrumeiropas drošības sistēmā. Vācijas politika tāpat kā PSRS centieni palielināt savu ietekmi Baltijas telpā turpināja ietekmēt Baltijas valstu

savstarpējās attiecības. Tā 24. aprīlī Lietuvas sūtnis V. Viļeišis apmeklēja ārlietu ministriju un izteica cerību, ka Latvija un Igaunija nepiedalīsies kombinācijās, kurās nebūtu vietas Lietuvai. Līdzīgu demaršu veica arī Lietuvas sūtnis Igaunijā. V. Munters apsolīja sūtnim, ka Lietuvu katrā ziņā konsultēsies.⁵³ PSRS piedāvājumi noslēgt pret Vāciju potenciāli vērstu līgumu tāpat kā Lietuvas bažas, ka Latvija un Igaunija varētu separāti vienoties ar Vāciju par neuzbrukšanas līgumiem draudēja šķelt Baltijas Antanti. Baltijas valstu nostāja reizēm bija pārāk atšķirīga. Igaunija iebilda pat pret Lietuvas priekšlikumu ielūgt P. Lavālu atceļā no Maskavas apmeklēt Baltijas valstis⁵⁴, acīmredzot uzskatīdama, ka tas Vācijas acīs pārāk saistītu Baltijas valstis ar padomju –franču –čehu bloku. Igaunijas pārstāvji arī pamatoti norādīja, ka Francija taču atteikusies sniegt garantijas Baltijas valstīm.⁵⁵

Šādos apstākļos par panākumu jāuzskata Baltijas valstu ārlietu ministru konferences Kauņā lēmumi, kuri paredzēja ievērot šo valstu solidaritāti. Konferences rezolūcija norādīja, ka “trīs valstu solidaritāte paliek joprojām vienīgā un labākā drošība” un, ka trīs valstis apņemas rīkoties solidāri : “iepretim katram drošības organizācijas projektam” .⁵⁶ Kā norādīts ministrijas instruktīvā vēstulē sūtņiem, praksē tas nozīmētu, ka Igaunija un Latvija rīkosies solidāri iespējamās sarunās ar Vāciju un Lietuva ievērotu šādu solidaritāti, ja tiktu saņemts šāda priekšlikums no PSRS.⁵⁷ V. Žalis vērtēja šo apņemšanos kā vienu no diviem konferences pozitīviem aspektiem (Otrs, viņaprāt, bija konferencē apliecinātā uzticība kolektīvās drošības principiem.)⁵⁸

Praksē solidaritāte ne vienmēr realizējās. Piemēram, Igaunijas sūtnis PSRS K. Tofers ļoti vēsi atsaucās par konferences rezultātiem.⁵⁹ Latvijas militārās izlūkošanas šefa G. Ķikuls 14. maijā rakstīja V. Munteram, ka

pieņemšanā pie Latvijas sūtņa (!-J. T.) K. Tofers izteicies, ka Igaunija un Polija agri vai vēlū sadalīs savā starpā Latviju un Lietuvu.⁶⁰ Šis diplomāts arī turpmāk demonstrēja citām Baltijas valstīm nelabvēlīgu noskaņojumu. Savukārt par Igaunijas armijas majoru R. Māsiņu ziņoja, ka viņš paredzējis neizbēgamu Latvijas un Lietuvas sadalīšanu starp Igauniju un Vāciju. Starp citu, šis virsnieks –Igaunijas armijas ārējo sakaru pārzinis- diezgan precīzi pareģoja arī Vācijas tālāko iekarojumu gaitu.(Austrija, Sudeti, Danciga, Klaipēda).⁶¹ Atbildot uz V. Muntera jautājumu vai nevajadzētu prasīt R. Māsiņa “likvidāciju”, sūtnis R. Liepiņš rakstīja, ka konkrētā virsnieka nomaiņa neko neizlabos, jo šādi noskaņojumi valda arī augstākās armijas aprindās. Tomēr viņš uzskatīja, ka runāt par to vajadzētu, lai panāktu Latvijai labvēlīgas izmaiņas Igaunijas armijas štābā.⁶²

Tomēr principiālākas domstarpības nekā atsevišķu personu izlēcieni Igaunijai un Latvijai bija ar Lietuvu. Pēc abu valstu ārpolitikas vadītāju domām Lietuva centās ļaunprātīgi izmantot ārlietu ministru konferences lēmumus, lai pēc Ā. Hitlera 21. maija runas, kurā viņš neizslēdza iespēju noslēgt neuzbrukšanas līgumus ar kaimiņiem, piedāvātu Vācijai šādu līgumu cerībā saņemt formālu atteikumu. Tas Lietuvai pavērtu iespēju novērst Latvijas un Igaunijas līgumus ar Vāciju.⁶³ Maija beigās un jūnija sākumā likās, ka pastāv iespēja noslēgt Austrumu paktu par pamatu izmantojot Vācijas aprīļa priekšlikumus. Tie neparedzēja savstarpējās palīdzības principu. Šādu iniciatīvu 3. jūnijā iesniedza Francija.⁶⁴ Taču, lai arī P. Lavāls bija gatavs šāda varianta vārdā atteikties no līguma ar PSRS, tomēr tas neizdevās. Francijas lietvedis Berlīnē, gan uztverot šo lietu pārāk nopietni, 7. jūnija sarunā ar E. Krieviņu ieteica, lai Latvija palīdzētu atrisināt Klaipēdas problēmu tā, kā to prasa Vācija.⁶⁵ Neatkarīgi no tā V. Munterš tajā pašā dienā rekomendēja Lietuvas sūtnim sākt sarunas ar Vāciju.⁶⁶ Taču

Vācijas pārstāvji beidzot paziņoja, ka situācija ir mainījusies un Vācija vairs nav gatava šādus līgumus noslēgt. Vācijas atteikšanās bija viens no motīviem, kas padarīja iespējamu visai neparastu Latvijas soli.

Latvija 1935. gada 10. jūlijā iesniedza PSRS pārstāvniecībā Rīgā priekšlikumu noslēgt savstarpējās palīdzības līgumu.⁶⁷ Tas zināmā mērā neiekļaujas Latvijas ārpolitikas kontekstā. To, ka šī ideja tomēr atbilst V. Muntera tā laika uzskatiem apliecina viņa nostāja otrajā Latvijas sūtņu konferencē, kurā viņš pieļāva iespēju noslēgt ar PSRS līgumu, ko vēlāk varētu aizstāt ar kolektīvu līgumu.⁶⁸ Arī Latvijas laikraksti atspoguļo tuvošanos PSRS. Mazliet neparasti, ka “Brīvā Zeme” atreferēja “Times” rakstu, kur bija atzīmēts, ka Latvijas sūtņu konferences dalībnieki apsvēruši domu par Baltijas valstu un PSRS pakta noslēgšanu. Rakstā bija uzsvērts, ka Baltijas valstis spers šo soli tikai tad, ja būs zudušas visas cerības uz Austrumu pakta ar Vācijas un Polijas dalību. Tad Baltijas valstīm nāksoties glābt tos drošības elementus, kas vēl glābjami.⁶⁹ Pats V. Munters noliedza, ka viņa ieņemtā pozīcija būtu ārpolitiskās orientācijas maiņa. 13. jūlija vēstulē E. Krieviņam viņš rakstīja par savu sarunu ar Vācijas sūtni E. fon Šaku. (Šī saruna bija notikusi 11. jūlijā, bet 15. jūlijā E. Krieviņš atstāstīja vēstules tekstu Vācijas ārlietu ministrijas valsts sekretāram B. fon Bīlovam)⁷⁰ V. Munters motivēja savu nodomu noslēgt līgumu ar PSRS kā Latvijas vēlēšanos “līdz runāt” PSRS un Francijas attiecībās un uzsvēra, ka līgums nebūs vērsts pret Vāciju. Viņš aicināja Vāciju domāt par jaunu kolektīvu līgumu Austrumeiropā, kas atvietotu PSRS un Francijas līgumus. Viņš atkal atgriezās pie idejas par neuzbrukšanas līgumu ķēdi ar Vāciju, kuru varētu apvienot ar tādu pašu līgumu ķēdi, kas jau izveidota ar Padomju Savienību. Ģenerālsekretārs atkal pasvītvoja, ka šādas idejas realizācija izslēgtu Čehoslovākiju no Austrumeiropas drošības sistēmas, kas pēc viņa

domām bija pozitīvs moments.⁷¹ Tādējādi Latvijas puse uzskatīja līgumu ar PSRS par līdzekli spiedienam pret Vāciju. Protams, nekādi Latvijas argumenti nevarēja šai jautājumā pārliecināt Vāciju.

Igaunijā tostarp izplatījās baumas par K. Ulmaņa slepenu vizīti Parīzē, kurā izlemta šāda orientācijas maiņa. 5. augustā vēstulē sūtnim R. Liepiņam V. Munters rakstīja par argumentiem, kuri jāizmanto, lai pārliecinātu Igauniju pievienoties iniciatīvai par līgumiem ar PSRS. Viņš atkal pasvītvoja, ka Latvijas politika nav ārpolitiskās orientācijas maiņa. Latvija tikai cenšoties glābt to, kas vēl glābjams. Vēl vairāk, V. Munters uzskatīja, ka nedrīkst vilcināties ar šo līgumu ierosināšanu, jo vilcināšanās bijusi kaitīga gan PSRS un Francijas 1934. gada 5. decembra protokola gadījumā, gan sakarā ar demaršu Londonā un Parīzē. Viņš uzdeva R. Liepiņam pārliecināt igauņus, ka moments ir ļoti izdevīgs, jo vēlāk šādus līgumus varētu uzskatīt par orientācijas maiņu, par kuru no Baltijas valstīm prasītu cenu.⁷²

Tomēr ir pilnīgi skaidrs, ka griezties pie Igaunijas ar šādiem priekšlikumiem nebija pareizi. V. Munters jau bija saņēmis R. Liepiņa ziņojumu par Igaunijas sūtņu konferenci, kurā tās dalībnieku vairākums bija atzinis Padomju Savienību par ienaidnieku Nr. 1. Konferencē ģenerālis J. Laidoners bija arī izteicis neapmierinātību ar Igaunijas politiku Baltijas Antantē un ar savu kritiku novedis satraukto ārlietu ministru J. Seljamā līdz dusmās izteiktam priekšlikumam lauzt Baltijas Antantes līgumu.⁷³ Vēl vairāk, arī V. Munters, Latvijas sūtņu konferencē bija runājis par Igaunijas pret PSRS vērsto orientāciju. Piedāvāt Igaunijai savstarpējās palīdzības līgumu ar PSRS nozīmēja saniknot šīs valsts militārās aprindas, tā pasliktinot abu valstu attiecības. Intervijā “*Journal de Geneve*” J.

Laidoners noraidīja Austrumu pakta ideju un uzsvēra, ka padomju karaspēks, ejot caur Baltiju var vēlēties arī palikt.⁷⁴

Vēstures literatūrā pastāv vairāki izskaidrojumi attiecībā uz Latvijas valdības rīcības motīviem, piedāvājot PSRS šādus līgumus. I. Feldmanis minējis PSRS ekonomisko spiedienu.⁷⁵ A. Zunda atzīmējis Lielbritānijas labvēlīgo attieksmi pret Austrumu pakta 1935. gada vasarā.⁷⁶ Taču, kā minēts iepriekš, Lielbritānija neatbalstīja Latvijas un PSRS līgumu. Savukārt E. Andersons rakstīja par V. Muntera uzskatu, ko pēdējais izteicis J. Feldmanim: PSRS un Francijas pakts varēja kļūt bīstams Latvijai.⁷⁷ Šīm bažām var rast noteiktu pamatu. Tad, ja PSRS tiešām vajadzētu karot ar Vāciju, tas kļūtu iespējams tikai virzot savu karaspēku caur Daugavpili un Lietuvu uz Austrumprūsiju. Kāds vārdā neminēts ASV diplomāts jau 1935. gada aprīlī norādīja A. Bīlmanim, ka Daugavpils esot svarīgākais mezgla punkts Austrumeiropas drošības sistēmā.⁷⁸ Šis diplomāts gan domāja, ka izšķirošais vārds šī mezgla izmantošanā būtu jāsaka Baltijas valstīm, ko Maskavas noziedzīgais režīms noteikti neņemtu vērā. Visbeidzot jāatzīmē A. Strangas viedoklis, ka Latvijas ārpolitikas vadītāji uzskatīja sevi par spējīgiem nopietni ietekmēt Eiropas drošības līdzsvaru.⁷⁹ To apstiprina V. Muntera arguments par viņa centieniem aizstāt Francijas- PSRS līgumus ar kolektīvu drošības sistēmu, panākot ar to spiedienu uz Vāciju. Šīs sistēmas būtiska sastāvdaļa būtu neuzbrukšanas līgumi, ko tā noslēgtu, lai izvairītos no Baltijas valstu alianses ar PSRS un Franciju.

Latvijas sūtņu II konferencē plaši apsprieda arī Latvijas ārpolitikas nostādnes Baltijas sadarbības jautājumos. Šīs konferences materiāli, kā pasvītrotis I. Feldmanis, ir “ļoti svarīgi, lai izdibinātu Latvijas diplomātu ieskatus”, tie “paver iespēju iegūt priekšstatu par Latvijas ārpolitikas

primārajiem virzieniem” un “ tajos atspoguļojas Latvijas ārpolitikas noteicošās un virzošās idejas”.⁸⁰

Ārpolitikas faktiskais vadītājs V. Munters savā referātā veltīja daudz uzmanības attiecībām ar Lietuvu un Igauniju . Par šīm problēmām runāja gan Latvijas sūtņi Lietuvā un Igaunijā L. Sēja un R. Liepiņš, gan arī citi Latvijas diplomāti. V. Munters savā referātā norādīja, ka starptautiskā stāvokļa galvenā iezīme ir nenoteiktība, kas diktē pagaidu uzdevumus laikā, kamēr notiek gatavošanās nākamiem plašākiem atrisinājumiem. Tie bija nostiprināt Latvijas iekšpolitiku un pārāgri nepieslieties nevienam grupējumam.⁸¹

Runājot par attiecībām ar Baltijas valstīm, ģenerālsekretārs saskatīja ļoti daudz faktoru ietekmi. Viņš atzīmēja, ka Igaunija un Latvija agrāk kopā piederējušas Krievijas impērijai, tomēr tām trūkst kopīgas etniskas un vēsturiskas pagātnes, kā arī nepastāv dabīga un emocionāla draudzība kā ar Lietuvu. Referents norādīja, ka visa draudzība varētu pajukt, ja no skatuves noietu vecā politiķu paaudze. Igaunijas ārpolitisko orientāciju viņš novērtēja kā primitīvu: vērstu pret PSRS un pārspīlēti labvēlīgu Polijai.⁸² Savukārt ar Lietuvas tautu pastāvēt dabīgai draudzībai, tās politiskā virskārta sliekšies uz PSRS vai Polijas pusi. Tās sovietofilo ārpolitisko orientāciju V. Munters uzskatīja par vieglāk pārvaramu nekā Igaunijas polonofilo.⁸³

Attiecībās ar Baltijas valstīm V. Munters nodalīja publiski apspriežamos un faktiski realizējamus sadarbības jautājumus. Pragmatismā, kas robežojas ar cinismu, viņš atzīmēja, ka runāt par Baltijas federāciju esot fantāzija, kas dažkārt noderot demagoģijas nolūkos. Publiski deklarējamo uzdevumu vidū viņš minēja: “Cementēt visplašāko aprindu draudzību, veicināt savstarpēju pazīšanos, mācīšanos, savstarpēju cieņu, jo devīze par mūsu kopdarbību ir pietiekama programma, ja tai pievienojam tēzi par

kopēju aizsardzību pret Vāciju un Krieviju un par mūsu neitralitātes misiju Baltijas jūras Austrumu piekrastē.”⁸⁴

Savstarpējā diplomātiskā saskarsmē izvirzītie uzdevumi bija pieticīgāki: ”Mēs varam vest tikai izlīdzinošu līniju, ignorēt sīkos pārpratumus un stiprināt Lietuvas un Igaunijas pašapziņu un godpilnas neatkarības apziņu.”⁸⁵ Latvijas ārpolitiskās līnijas izlīdzinošo skaidri pierādīja tās pūliņi panākot vienotu Baltijas valstu nostāju Austrumu pakta jautājumā. Savukārt sīko pārpratumu vēl nebija tik daudz, lai tie izšķiroši ietekmētu Baltijas valstu savstarpējās attiecība. Tie izpaudās tālākajā laika posmā.

Raksturīgi, ka V. Munters pieskaitīja Baltijas valstu kopdarbības paktu pie tādām pašām vispārējām drošības garantijām kā Tautu Savienības statūti, Briāna - Kelloga pakts, un līgumi ar PSRS. Protams, šie dokumenti nebija reāls drošības garants, tomēr šāda nostāja iederējās Latvijas miermīlīgajā ārpolitikas koncepcijā. Par aizsardzību V. Munters runāja vienīgi attiecībā uz Poliju, uzskatot, ka Baltijas valstīm jāasniedz tāda “iekšējas konsolidācijas pakāpe”, lai tā nevarētu šo “kumosu” sagremot mēģinot tās sagrābt apmaiņā pret Dancigas jautājuma noregulēšanu ar Vāciju.⁸⁶

Komentējot tēzi par Tautu Savienības paktu kā vispārējas drošības garantiju jāatzīmē Latvijas sūtņa Tautu Savienībā J. Feldmaņa uzskati. Vēl 22. jūnijā, gatavojoties konferencei, viņš rakstīja par TS lomas mazināšanos. “Mēs visi zinām, ka Tautu Savienības pakts radās ideālisma uzplūdu laikā, kad cilvēkiem likās, ka viņiem ir pa spēkam ievirzīt noteiktā gultnē tautu kopdzīves attīstības gaitu”.⁸⁷ J. Feldmaņa uzskatos interesi izraisa arī viņa labi pamatotās pārdomas par iespēju “neitralizēt” Baltijas valstis kā vienu

veselu. Šim plānam, kas paredzēja starptautiskas garantijas, gan bija maz kā kopīga ar vēlāk pasludināto no juridiskā viedokļa mazvērtīgo neitralitāti.

Latvijas attiecības ar Igauniju un Lietuvu vērtēja arī Latvijas sūtņi L. Sēja un R. Liepiņš. No pēdējā ziņojuma tēzēm izrietēja, ka Igaunijas ārpolitiku ietekmēja tās bažas un atmiņas par jau pārdzīvoto attiecībās ar PSRS, tostarp piedzīvojumi brīvības kara un 1924. gada komunistu puča laikā. Igaunijā Padomju Savienību vēl joprojām uzskatīja par galveno neatkarības apdraudētāju, kamēr Vācijas *Drang nach Osten* neuztvēra kā aktuālu. Šādi momenti, pēc R. Liepiņa vērtējuma, arī noteica Igaunijas ārpolitiku arī tās pārmērīgo orientāciju uz Poliju. savienību ar Latviju sūtnis nevērtēja kā Igaunijas sirdslietu.⁸⁸

Sūtnis Lietuvā L. Sēja norādīja, ka "tik smags stāvoklis nav nevienai Eiropas valstij". Viņš uzskatīja, ka Lietuvas vadītāji gan saprot, ka nepieciešams risināt Klaipēdas un Viļņas jautājumus, taču tie nosodāmā kārtā jau ieguvuši iekšpolitisku raksturu.⁸⁹ Lietuvas valdība ar tās, pēc L. Sējas domām šauru iekšpolitisko bāzi, nespēja pateikt tautai, ka ar Poliju jāsaprotas par katru cenu. savukārt Klaipēdā bijis palaists garām ļoti daudz laika vietējo vāciešu ekonomiskās varas mazināšanai, bet izvēlētais brīdis stingrai politikai bijis ļoti nelabvēlīgs. Lietuva, pēc L. Sējas uzskatiem, turpināja tās galvenās ārpolitiskās kļūdas: paļaušanos uz PSRS un tās padomu ievērošanu un spekulācijas uz "lielvalstu pretišķībām".⁹⁰ Sūtņu konference izraisīja interesi arī Igaunijā. R. Liepiņš ziņoja par J. Seljamā vēlēšanos iepazīties ar tās materiāliem. V. Munters atļāva tikai iepazīstināt J. Seljamā mutiski ar vispārējām ārpolitiskām tēzēm.

1935. gadā vēl joprojām bija aktuāls Lietuvas un Polijas attiecību jautājums. Lietuva kārtējo reizi apsvēra iespēju šīs attiecības uzlabot. 18. aprīlī S. Lozoraitis bija iesniedzis A. Smetonam memorandu piedāvājot

atteikties no konfrontācijas ar Poliju un izmantot poļu faktoru pret Vāciju. Lietuvas prezidents šo priekšlikumu noraidīja.⁹¹ Vasarā savukārt parādījās pretēja rakstura tendences. K. Bistrs laikrakstā "Rytas" aicināja sadarboties ar Poliju un Vāciju un norādīja, ka Lietuva nevar atļauties būt naidīgās attiecībās ar divām lielajām kaimiņvalstīm un ka lielākie ienaidnieki var kļūt par labākajiem draugiem.⁹² Bijušais Lietuvas ārlietu ministrs D. Zauņus, kurš ilgi realizēja horizontālās Maskavas - Berlīnes ass politiku, atbildes rakstā izslēdza iespēju izlīgt ar Poliju, taču neiebilda pret izlīgumu ar Vāciju.⁹³ Visas šāda rakstura ziņas vienmēr bija interesantas Latvijas un Igaunijas politiķiem. Viņi saskatīja iespēju Lietuvas konfliktu atrisināšanu izmantot Baltijas valstu sadarbības padziļināšanai vai pat paplašināšanai. J. Laidoners intervijā "Journale de Geneve" nosauca Lietuvas un Polijas izlīgšanu par obligātu priekšnoteikumu Baltijas konsolidācijai. Tas, pēc viņa domām ļautu radīt "stipru Skandināvijas, Somijas, Baltijas valstu un Polijas miera koalīciju".⁹⁴ Tomēr Lietuvas attiecībās ar Poliju un Vāciju progress netika panākts. Spiediena pastiprināšanās uz Lietuvu no Vācijas puses noveda pie Klaipēdas statusa signatārvalstu kopīga demarša Berlīnē septembra beigās. V. Munters ne bez zināma lepnuma atzīmēja savus nopelnus šajā lietā, jo demaršs tika veikts viņa pārrunu rezultātā Londonā. Šo pārrunu laikā viņam bija jāuzklausā pārmēģinājumi par Lietuvas muļķīgo ("stupid") politiku Klaipēdā. Tomēr viņš guva panākumus, norādot uz negatīvajām sekām, ko var izraisīt Lietuvas izolētības sajūta. Lielbritānijas diplomāti jau atkārtoti izteica vēlēšanos, lai Latvija ietekmētu Lietuvas politiku.⁹⁵ 1935. gada rudenī neko nedeķa arī J. Beka un S. Lozoraiša kontakti Ženēvā. V. Munters optimistiski uzskatīja, ka Lietuvas un Polijas attiecību uzlabošanā var daudz ko panākt, kaut arī minēja tādus neveiksmju cēloņus kā Lietuvas iekšpolitisko stāvokli, Lietuvas vēlēšanos vispirms

saprasties ar Vāciju, lai Polijas par izlīgumu prasītā cena nebūtu pārāk augsta, kā arī Lietuvas un Polijas dažādās pieejas Viļņas konflikta risināšanas metodēm.⁹⁶ Progress Lietuvas un Vācijas attiecībās tomēr neietilpa Vācijas ārpolitiskajos plānos. Savukārt Viļņas jautājuma principiālā nozīme lietuviešu tautai neatļāva panākt evolūciju attiecībās ar Poliju.

1935. gads Baltijas Antantei noslēdzās ar ārlietu ministru 9.-11. decembra konferenci Rīgā. Uzrunājot konferences dalībniekus Igaunijas ārlietu ministrs J. Seljamā norādīja, ka problēmas, kas konferencei jāapspriež, stipri atšķiras no iepriekšējās tikšanās problēmām. Austrumu pakta jautājums bija zaudējis savu aktualitāti. Eiropas uzmanības centrā bija Itālijas un Etiopijas konflikts un tā starptautiski tiesiskie aspekti. Konferences darba kārtībā ietilpa tādi jautājumi kā ziņojums par iepriekšējās konferences lēmumu izpildi, starptautiskās situācijas apspriešana, jautājums par Baltijas valstu pārstāvību Tautu Savienības Padomē, speciālas ekonomiskas konferences sasaukšanas problēma un likumdošanas unifikācijas jautājums.⁹⁷ V. Munters savā 30. decembra vēstulē sūtņiem novērtēja konferences rezultātus kā neapmierinošus. Šādā iznākumā viņš vainoja igauņu delegāciju, kura izbraukusi no Tallinnas tieši t. s. "atbrīvotāju" kustības valsts apvērsuma mēģinājuma dienā, bijusi ļoti nervoza, pastāvīgi uzturējusi sakarus ar mājām un lasījusi avīzes. V. Munters atzīmēja, ka tādēļ nav notikusi nopietna starptautiskās situācijas apspriešana, kā arī nav saņemts Igaunijas atbalsts Latvijas kandidatūrai uz Tautu Savienības Padomi un K. Ducmaņa ievēlēšanai Starptautiskajā Tiesā. Pozitīvi bijis tikai tas, ka pašu mājās valdot haosam, Igaunija bijusi spiesta atteikties no plānotā uzbrukuma Lietuvas delegācijai.⁹⁸ Igaunijas delegācija bija gatavojusies pieprasīt, lai Lietuvas valdība spertu konkrētus soļus Lietuvas attiecību uzlabošanai ar Poliju un Vāciju. 7. decembrī igauņu avīze

“ Paewaleht” aplūkojot un kā nederīgus līdzekļus Baltijas valstu drošības garantēšanai atmetot Tautu Savienības statūtus un Austrumu pakta, par galveno stabilitātes garantu minēja labas attiecības ar lielajiem kaimiņiem. Šādām attiecībām traucēja Lietuvas nenokārtotās problēmas ar Poliju un Vāciju.⁹⁹ Lēmums izdarīt spiedienu uz Lietuvu, lai tā uzlabotu savas attiecības ar abām valstīm bija pieņemts jau Igaunijas sūtņu konferencē.¹⁰⁰

Lietuvas arhīvu materiālos tomēr saglabājušās liecības par politisku diskusiju konferencē. Pie tam diezgan plaši savu viedokli paudis V. Munters. Viņš aicināja uz kopīgu sankciju politiku pret Itāliju, uzskatīja, ka varētu tikt parakstīts PSRS un Rumānijas savstarpējās palīdzības līgums un izteica bažas par Vācijas preses kampaņu pret Latviju. Citi dalībnieki apstiprināja savu uzticību sankcijām pret Itāliju. S. Lozoraitis neticēja, ka būtu iespējams PSRS un Rumānijas pakts. J. Seljamā pasvītroja, ka jāuztur labas attiecības ar Vāciju. Kopumā konference neienesā jaunus pozitīvus rezultātus Baltijas valstu attiecībās. Prese pēc konferences uzsvēra, ka konferencē galvenokārt apspriesti ekonomiskie jautājumi. Tomēr faktiski arī tajos nebija panākumu. Ar pretrunīgām jūtām Baltijas valstis varēja konstatēt Austrumu pakta neveiksmi.

1935. gada beigās Latvijas un Igaunijas attiecībās iezīmējās pirmais atsalums, kas vēlāk noveda pie būtiskas attiecību pasliktināšanās. Vēstures literatūrā atzīmēta subjektīvo faktoru lielā nozīme Baltijas autoritāro režīmu ārpolitikā. Jūtami šie faktori sāka ietekmēt Latvijas un Igaunijas attiecības jau 1935. gada rudenī. Šim attiecību saasinājumam, ko var apzīmēt pat par krīzi, pamatā bija domstarpības par vēstures un politikas jautājumiem. Abi autoritārie režīmi nespēja vienoties par saskaņotu līniju 1919. gada Cēsu kauju apgaismojumā Bez tam Igaunijas politiķi un prese sāka nevietā salīdzināt Igaunijas demokrātiju ar Latvijas vadonības režīmu. Šīs krīzes

laikā Latvijas nostāja bija pacietīgāka un samierinošāka. Runājot par šo saasinājumu jāatzīmē, ka Igaunijas politiskā vadība nebija vienas personas rokās. Tā bija (pēc V. Muntera vērtējuma) “daudzgalvaina un savā starpā ne sevišķi saskaņota”.¹⁰¹ Valsti kopīgi vadīja K. Petss, J. Laidoners un valsts vecākā biedrs K. Eenpalu. Pēdējais uzņēmās detonatora lomu 1935. gada rudenī. 3. novembrī, runājot Valgā, viņš paziņoja, ka Igaunija “neies tos ceļus, kādus uzsākušas Itālija, Vācija, Latvija un pēdējā laikā arī Padomju Savienība.” Banketā tās pašas dienas vakarā viņš turklāt (garām ejot atzīmēdams, ka Igaunijas kaimiņiem nav tādu spējīgu valstsvīru kā K. Petss un J. Laidoners) runāja par Dienvidigaunijas zemnieku sevišķajiem uzdevumiem, jo robežas dažkārt mainoties bez cīņas un zemniekiem jāraugās, lai šīs izmaiņas nenāktu Igaunijai par sliktu.¹⁰² Tas viss nevarēja neapvainot K. Ulmani, kā arī neatgādināt viņam Igaunijas teritoriālās pretenzijas brīvības cīņu laikā.

Jau 6 novembrī V. Munters, pēc apspriedes ar K. Ulmani, rakstīja sūtnim E. Krieviņam, ka Latvijas publiska reakcija atzīta par nevajadzīgu, tomēr sūtnim “jāinformējas un jādiskutē” par šo jautājumu. V. Munters iebilda pret Igaunijas “vietā un nevietā sludināto demokrātiju”, jo šī valsts praksē realizēja autoritāru politiku. Viņš noraidīja diskusijas par vadonības derīgumu vai nederīgumu. Tas viss, pēc V. Muntera domām, kaitēja Baltijas solidaritātei. Igaunijai viņš ieteica rīkoties tāpat kā Latvijā “strādāt konstruktīvu uzbūves darbu un celt tautas nacionālo apziņu un materiālo labklājību”.¹⁰³ Igaunijas “parlamentārisms” bija grūti pretendēt uz demokrātijas apzīmējumu. Pārmetumi Latvijai bija gluži nevietā. Pēc “atbrīvotāju” puča Igaunijā tās vadoņu ekskursi demokrātijas jautājumos kādu laiku apsīka. H. Laretejs Rīgas konferencē sacīja V. Munteram, ka nesaskaņu cēlonis ir Latvijas preses attieksme pret Cēsu kaujām.¹⁰⁴ Latvijas

prese centās uzsvērt savu morālo pārākumu, norādot, ka tā neatbildēs uz igauņu preses centieniem noskaidrot igauņu armijas it kā lielākos nopelnus Latvijas atbrīvošanā. Kāds anonīms autors “Jaunāko Ziņu” slejās rakstīja, ka Latvijas puse nevar atbildēt un pat negrib zināt par šādiem igauņu preses rakstiem, vēloties pasargāt savu tautu no šīs indīgās vielas. Autors izteica aizdomas, ka šādu rakstu pamatā esot “provinciālisms” vai vēlēšanās izraisīt polemiku.¹⁰⁵

1936. gada sākumā Igaunijas preses uzbrukumi tomēr turpinājās valdības izdevums “Uus Eesti” rakstīja, ka Latvijas valdošās aprindas slēpj no savas tautas Igaunijā paredzētās nobalsošanas par konstitūciju raksturu un mērķus. Savā 14. janvāra vēstulē E. Krieviņam V. Munters rakstīja, ka kritika par otras valsts iekšējiem apstākļiem nav pieļaujama. ...” Ir pilnīga fikcija šo tautas nobalsošanu nostādīt kā demokrātiskas iekārtas vai tautas brīvas gribas izpausmi”.¹⁰⁶ Tā rakstīja V. Munters, viens no 15. maija apvērsuma organizētājiem, cilvēks, kam pēc E. Andersona domām nebija svešas demokrātijas idejas. E. Andersons to secināja no V. Muntera frāzes, ka Latvijai nav jāpateicas fašistiskajai Itālijai par demokrātiskās Itālijas nopelniem Latvijas neatkarības atzīšanā.¹⁰⁷ E. Andersonam var piekrist tikai tajā ziņā, ka V. Munters prata atšķirt demokrātiju no diktatūras. Demokrāts viņš tomēr nebija pēc... amata. Vēstulē V. Munters jau piedraudēja, ka Latvijas preses atbilde nebūtu patīkama Igaunijas valdībai un, ka šī prese beidzot nenocietīsies, ja vien E. Krieviņam neizdosies pārliecināt igauņu kungus “lai mūs atstāj pavisam mierā”.¹⁰⁸

20. janvārī E. Krieviņam bija ļoti nepatīkama saruna ar J. Seljamā, kurš lūdza atturēties no rakstiska pieprasījuma iesniegšanas, jo tas varētu vēl vairāk sabojāt abu valstu attiecības. E. Krieviņš atbildēja, ka igauņu noteicošās aprindas noskaņotas tik nelabvēlīgi, ka vēl ko vairāk sabojāt, jau

ir grūti. Viņš atsaucās uz kādu igauņu augstu amatpersonu saiešanā izplatītu pamfletu par latviešu glēvulību.¹⁰⁹ Nesaskaņas izdevās noregulēt E. Krieviņa sarunās ar K. Petsu un K. Eenpalu. arī J. Seljamā un H. Lareteju. Igaunijas pārstāvji izteica iebildumus par vēstures apgaismojumu Latvijas mācību grāmatās, tomēr apsoliya savas preses toni uzlabot. Šīs krīzes laikā, kura beidzās aptuveni februāra sākumā, Igaunijas sūtnis Vācijā F. Akels izteicās, ka Baltijas Antante pastāvot tikai uz papīra, jo Igaunijas ciešāku līdzdalību kavējot Lietuvas noregulētās attiecības ar kaimiņiem.¹¹⁰ Tādējādi lielu un nozīmīgu problēmu trūkums noveda pie stagnācijas un sīku nesaskaņu rašanās.

Kopumā 1935. gadā Baltijas valstu ārpolitikā konstatējami vairāki sadarbības līmeņi. Galvenais no tiem bija diplomātiskā sadarbība starptautiskās drošības -Austrumu pakta - jautājumos. Baltijas valstu viedoklis formāli atbilda visplašākajam un tādējādi kolektīvās drošības interesēm vistuvākajam Austrumu pakta variantam. Faktiski šāda nostāja bija dažādu pozīciju saskaņošanas un piesardzīgi nogaidošas taktikas rezultāts. Baltijas valstis nebija atbildīgas par Austrumu pakta plāna neveiksmi. No otras puses, tā neveiksme nesamazināja šo valstu drošību. Latvijas īslaicīgais atbalsts savstarpējās palīdzības līgumiem ar PSRS bija ne tik daudz prokrieviskas orientācijas zīme, cik mēģinājums atgrieztie uz universālā austrumu pakta ceļa. Igaunija savukārt saistīja zināmas cerības ar Vācijas variantu, kas neparedzēja savstarpējas palīdzības saistības. Tādējādi jau šajā laikā pastāvošās uzskatu atšķirības norādīja uz dažādajām ārpolitiskajām orientācijām.

Savstarpējo attiecību uzlabošanā cerības uz sadarbības padziļināšanu vai paplašināšanu neattaisnojās. Latvijas sūtņu konferencē tika atzīts, ka sadarbības iespējas ar Lietuvu un Igauniju bija ierobežotas. Latvijas

diplomātija centās realizēt izlīdzinošu līniju starp Lietuvu un Igauniju. 1933. gada priekšstati par militāru, ekonomisku un politisku savienību vairs nebija aktuāli. Lietuvas problēmām paliekot bez izmaiņām, sadarbības padziļināšana ar šo valsti nebija iespējama. 1935. gada atklājušās Latvijas un Igaunijas valdošo aprindu nesaskaņas liecināja par politiska brieduma trūkumu.

Latvijas ārpolitika ar sūtņu konferencē fiksētajiem diviem ienaidniekiem NR. 1, vēl joprojām visumā saglabāja uzticību orientācijai uz rietumu lielvalstīm un zināmā mērā naivu ticību rakstītu līgumu efektivitātei.

2. Attiecību rutīna 1936.-1937. gadā.

Starptautiskās situācijas attīstība 1936. un 1937. gadā konsekventi turpinājās Otrā pasaules kara virzienā. Vācija ieveda savu karaspēku Reinas demilitarizētajā zonā, tuvinājās fašistiskajai Itālijai. Versaļas sistēma, tautu savienība, Lokarno līgumi – pēc Pirmā pasaules kara miera saglabāšanai dibinātie institūti pārdzīvoja krīzi. Rietumu reakciju J. Festa vārdiem runājot bija grūti iztulkot citādi kā “nespēju vai nevēlēšanos aizstāvēt savu Versaļā un pēc tam izveidoto miera saglabāšanas sistēmu”.¹¹¹ Baltijas valstīm, apcerot draudus savai drošībai, vajadzēja paturēt prātā divas biedējošas alternatīvas: risku kļūt par naidīgu nometņu kaujas lauku vai arī pagaidām gan vēl attālu iespēju tikt sadalītām starp šīm nometnēm. Savu sadarbību tās tomēr veidoja parastas diplomātiskas prakses un Eiropas kolektīvās drošības sistēmas ietvaros.

Baltijas valstu sadarbība, kas pirmajā mirklī, liekas tik pašsaprotama, faktiski bija visai trausls mehānisms. Tas bija atkarīgs no dažādiem faktoriem. To vidū jāmin gan Baltijas valstu priekšstatus par ideālo sadarbības modeli, gan katras valsts ārpolitikas svarīgākos uzdevumus. Baltijas valstu savstarpējo sadarbību varētu padziļināt noslēdzot jaunus līgumus, kas paredzētu ciešākas sadarbības formas vai arī paplašināt, iekļaujot sadarbībā jaunas valstis. Pie tam priekšstati par paplašinātās savienības integrācijas pakāpi un uzdevumiem bija ļoti atšķirīgi. Tā, piemēram, tika plānota plaša diplomātiskās sadarbības koalīcija "mazo un vidējo" valstu interešu aizstāvībai. Polija labprāt būtu redzējusi neitrālu valstu bloku no Baltijas līdz Melnajai jūrai, kurā sadarbība būtu ciešāka nekā minētajā koalīcijā. Savukārt Igaunijai nekas nebūtu pretī nodibināt aizsardzībai pret PSRS vērstu savienību, kurā bez Baltijas valstīm ietilptu arī Polija un Somija. Vairāki paplašināšanas un padziļināšanas varianti tika izskatīti 1936. un 1937. gadā, taču neviens no tiem nerealizējās. Tā, piemēram, tika aplūkota ideja par diplomātisku sadarbību ar Balkānu un Mazās Antantes, kā arī ar Skandināvijas valstīm.¹¹²

Lietuva uzskatīja par svarīgu uzdevumu Baltijas Antantes sadarbības padziļināšanu, nodibinot militāru savienību ar Latviju un Igauniju. Lietuvas centienus atbalstīja Lielbritānija. 1936. gadā Baltijas valstsvīru vizīšu laikā Londonā britu diplomāti viņiem norādīja uz militāras savienības nepieciešamību. 28. februārī H. Celmiņš ziņoja no Berlīnes, ka gan J. Laidoneram, gan S. Lozoraitim (viņi tur apmeklēja karaļa Džordža V bēres) izteikta apmierinātība par Baltijas Antantes nodibināšanos un ieteikts padziļināt Baltijas valstu sadarbību, arī militārajā laukā.¹¹³ S. Lozoraitis šo sarunu laikā izteicis bažas, ka militārās sadarbības izveidošanās starp Baltijas valstīm varētu dot Vācijai iegānstu nepiedalīties kolektīvās drošības

līgumos. Britu pārstāvis L. Koljērs tam nepiekrita. Arī turpmāk Lielbritānijas pārstāvji, tostarp sūtnis Baltijā T. Prestons, centās veicināt Baltijas valstu militāru sadarbību, noradot uz tās nepieciešamību Latvijas un Igaunijas diplomātiem.¹¹⁴ Lielbritānijas interesi par Baltijas valstu militāru sadarbību varētu skaidrot dažādi: gan kā labvēlību valstīm, kuru izveidē Lielbritānijai bija tik nozīmīga loma, gan kā vāji slēptu mājieni vairāk rūpēties par savu neatkarību pašām, jo Anglijas nevēlējās uzņemties saistības Baltijas valstu neatkarības garantēšanai. Lietuvu nevajadzēja īpaši skubināt tās centienos pēc militāras sadarbības. 1936. gada maijā priekšlikumu par militāras savienības izveidošanu, ko ārlietu ministru konferencē vēlējās iesniegt S. Lozoraitis, izjauca J. Laidonera runa, kurā viņš uzsvēra Igaunijas un Polijas sadarbību.¹¹⁵ 1936. gada 23. augustā Jāņumuižas tikšanās laikā, kā 26. augustā rakstīja V. Munters, Igaunijas ārlietu ministrs F. Akels paziņoja, ka pēc J. Laidonera domām, “igauņiem par Latviju jāstāv un jākrīt”, bet ar Lietuvu militāra sadarbība nav iespējama. F. Akels gan domāja, ka Latvija var kaut kā militāri palīdzēt Lietuvai, bet nevarēja nosaukt konkrētus sadarbības veidus.¹¹⁶ Tāpēc 24. augustā V. Munters tiekoties ar S. Lozoraiti Bulduros uz lietuviešu kolēģa iesniegto sadarbības priekšlikumu atbildēja negatīvi. Viņš atsaucās uz Igaunijas noraidīto nostāju. Viņš noraidīja arī ierosinājumu parakstīt palīdzības līgumu Tautu Savienības statūtu ietvaros un Latvijas un Lietuvas militāru aliansi. Abi ministri vienojās neziņot par šīm sarunām abu valstu militārajai vadībai.¹¹⁷ Varbūt tāpēc par šīm sarunām nekas netika minēts arī 26. augusta atskaitē par Jāņumuižas tikšanos. Militārā sadarbība Baltijas valstu starpā tomēr pastāvēja, lai arī stipri ierobežota. Tā izpaudās oficiālās militārpersonu vizītēs, paramilitāro organizāciju sadarbībā, virsnieku stažieru apmaiņā,

publiskos ieroču brālības apliecinājumos. Tomēr militārā sadarbība faktiski neveidojās.

1936. gada 7. marta iebrukumu Reinas demilitarizētajā zonā Vācija pavadīja ar kārtējo miermīlīgas retorikas devu. Citu vidū Ā. Hitlers savā runā reihstāgā piedāvāja kā savu priekšlikumu 6. punktu: noslēgt neuzbrukšanas līgumu ar valstīm, kas robežojas ar Vāciju austrumos. Viņš pat piedāvāja atsaukt savus iebildumus pret neuzbrukšanas līgumu ar Lietuvu, piekrītot to noslēgt ar nosacījumu, ka tiks garantēta Klaipēdas apgabala autonomijas sekmīga izveidošana.¹¹⁸ Šie Vācijas priekšlikumi izraisīja īslaicīgu intereses kāpinājumu Baltijas valstu galvaspilsētās. 17. martā vēstulē sūtņiem V. Munters novērtēja Vācijas rīcību kā Versaļas un Lokarno līgumu pārkāpumu. Pārsteidzoši, ka viņš tomēr uzskatīja, ka Vācijas memorands var radīt labvēlīgu situāciju Austrumeiropā un ka tos vajag izmantot, lai arī tie vērtējami kā manevrs. V. Munters piezīmēja, ka Vācijas neuzbrukšanas līgumi ar Baltijas Antanti varētu aktualizēties, ja pastāvētu cerības uz plašāku nokārtojumu Austrumeiropā starp Vāciju un PSRS, jo šādā gadījumā nepietiktu ar Vācijas un Lietuvas vienošanos.¹¹⁹ Tātad V. Munters atkal uzlūkoja Vācijas un Lietuvas vienošanos kā tiltu uz visu Baltijas valstu neuzbrukšanas līgumiem ar Vāciju, ko pēc tam varētu vainagot vispārējs drošības līgums.

Lietuvas pārstāvji uzsāka konsultācijas ar Latviju un Igauniju. V. Munters uzskatīja, ka Lietuvai šī iespēja jāizmanto. Tomēr viņš tāpat kā visa pārējā pasaule vēl nebija iemācījies novērtēt Vācijas miera priekšlikumu patieso cenu. Doma par plašu garantijas paktu uz Ā. Hitlera demagoģijas bāzes bija samērā naiva. Tomēr arī citi, piemēram, Latvijas sūtnis PSRS R. Liepiņš domāja, ka Vācijas priekšlikumu jāmēģina nekavējoties izmantot. Viņš arī izteica bažas par PSRS varbūtējo spiedienu uz Lietuvu.¹²⁰ Latvijas

sūtnis kopā ar Igaunijas sūtni K. Toferu centās pārliecināt Lietuvas sūtni J. Baltrušaiti, ka Baltijas valstīm jāpiedāvā Vācijai neuzbrukšanas līgumi un jāmēģina panākt Baltijas valstu neitralitātes starptautiska atzīšana, gan, kā atzīmēja J. Baltrušaitis, nenorādot, kā tas sasniedzams. Lietuvas sūtnim arī likās, ka Latviju ļoti satrauc jautājums par to vai PSRS karaspēks reiz iegājis valstī, to atkal atstātu¹²¹. V. Munter centās panākt Lietuvas aktīvu rīcību Vācijas priekšlikumu izmantošanā. Pie tam viņa viedoklis ātri nostiprinājās. 19. martā tiekoties ar Lietuvas lietvedi P. Dimšu viņš ieteica Lietuvai nogaidīt Lokarno pārkāpumiem veltīto Tautu Savienības padomes Londonas sēdes iznākumu.¹²² (Šī sēde noritēja 14. –19. martā, tās rezolūcijā Vācijas rīcību novērtēja kā Versaļas un Lokarno līgumu pārkāpumu) Jau 24 martā viņš P. Dimšam sacīja, ka jaunākā notikumu attīstība pierāda, ka lielvalstis neinteresē mazo valstu liktenis (zīmīgs secinājums!), tāpēc Lietuvai jāveic zondāža Berlīnē, tikai formas pēc pakonsultējoties ar Parīzi un Londonu. V. Muntera sašutumu izraisīja pēc Vācijas rīcībai veltītajām Londonas sarunām veltītā “Baltā grāmata”. Viņš izteicās, ka tā paredz Austrumeiropas drošības jautājumus apspriest fantastiskā starptautiskā konferencē, kurai bez Tautu Savienības 16. panta precizēšanas vēl būtu jānodarbojas ar tādiem neatrisināmiem jautājumiem kā atbrūošanās un starptautiskā ekonomiskā situācija. Abi sarunu biedri piekrita, ka Igaunijas nostāja, iesakot nogaidīt līdz ārlietu ministru konferencē, ir formāla.¹²³ Igaunijas nostāja, neticot Ā. Hitlera demagoģijai, kaut arī varbūt J. Seljamā slimības laikā neviens nevēlējās pieņemt šādu lēmumu, bija reālistiskāka.

V. Muntera gatavība nerēķināties ar Lielbritānijas un Francijas viedokli ir pārsteidzoša un liek domāt, ka Latvijas ārpolitikas vadītājs jau tad sāka zaudēt ticību lielvalstīm. Šie notikumi lieku reizi apstiprina arī viņa interesi par neuzbrukšanas līgumu ar Vāciju, kā arī ilūzijas par Austrumu

pakta iespējamību, Tomēr jau ārlietu ministru konferencē 1936. gada maijā viņš bija spiests atzīt, ka Vācijas priekšlikums, ko viņš sākumā uzskatīja par atklātu, ir vienīgi vecs manevrs.¹²⁴ Latvijas reakcija uz 1936. gada notikumiem saistīta arī ar tās darbību šo notikumu starptautiskā apspriešanā un izvērtēšanā. V. Munters ieteica panākt, lai Vācija kā solījusi, iesniegtu uzņemšanas lūgumu Tautu Savienībā un parakstītu visus deklarācijā minētos neuzbrukšanas līgumus. V. Munteru interesēja ne tikai Vācijas un Lietuvas neuzbrukšanas līgums, bet arī kolektīvs drošības pakts.¹²⁵ Pēc K. Zariņa domām Latvijas neoficiālos ieteikumus augstu novērtēja diplomātiskās aprindas Londonā.¹²⁶

Divas epizodes pierāda, ka Baltijas valstu ārlietu ministri ilgstoši saglabāja interesi par Austrumu pakta. 28. maijā laikrakstā “Brīvā Zeme” publicēja rakstu, kurā uzsvēra, ka miera nedalāmības princips Eiropā prasa austrumu pakta noslēgšanu. Rakstā cerības noslēgt šādu pakta bija saistītas ar Lielbritānijas viedokli šajā jautājumā. Bez tam Latvijas ārpolitikas vadītājs uzsvēra, ka Lokarno valstīm jārikojas tā, lai mazās un vidējās valstis varētu ticēt kontinenta nomierināšanai. No valstu ķēdes starp PSRS un Vāciju no Skandināvijas līdz Vidusjūrai bija atkarīgs Eiropas līdzsvars.¹²⁷ Savukārt Igaunijas ārlietu ministrs F. Akels Jāņumuižas konferences laikā pēkšņi paziņoja, ka 1935. gada demaršs Londonā un Parīzē atstājis labu iespaidu rietumos, tāpēc varbūt vajadzētu griezties pie Lokarno līguma valstīm ar priekšlikumu par drošības līgumu Austrumeiropā. V. Munters un S. Lozoraitis bez ierunām piekrita šai domai, taču tālāku virzību priekšlikums neguva.¹²⁸

V. Muntera pastiprinātā aktivitāte varbūt bija saistīta ar gaidāmajām izmaiņām Latvijas varas gaitēnos tas ir, ar ārlietu ministra vakances aizpildīšanu, K. Ulmanim ieņemot Valsts Prezidenta amatu. Paši Latvijas

diplomāti par to izplatīja dažāda rakstura informāciju, jo jautājums ilgi nebija skaidrs pašā Latvijā. Tā, 2. aprīlī sūtņis Prāgā M. Ņukša minējis Lietuvas sūtņim tikai V. Muntera kandidatūru.¹²⁹ Sūtņis ASV A. Bīlmanis informēja, ka K. Ulmanis ieņems Valsts un Ministru Prezidenta, kā arī ārlietu ministra amatu, bet Ārlietu ministriju faktiski turpinās vadīt V. Munters. savukārt Lietuvas sūtņis Rīgā V. Viļeišis ziņoja, ka par ministru varētu kļūt sūtņi O. Grosvalds vai M. Valters, vai arī satiksmes ministrs B. Einbergs. Šo kandidatūru viņš vērtēja visaugstāk. Par V. Munteru tika ziņots kā par nepopulāru armijā. (J. Balodis esot piekritis K. Ulmaņa prezidentūrai ar nosacījumu, ka V. Munters nebūs ārlietu ministrs), bet paša K. Ulmaņa augstu vērtētu. Lietuvas sūtņa informācija jāvērtē kā ļoti precīza. Lietuvas un arī citu valstu diplomātus satrauca V. Muntera vizīte Polijā, kuru skaidroja ar nepieciešamību nostiprināt viņa reputāciju gaidāmo kadru izmaiņu apstākļos.¹³⁰ Latvijas ārlietu ministrijā skaidroja, ka tā ir tikai atbildes vizīte.

Ārlietu ministru konferencē, kas 7.- 9. maijā notika Tallinnā Baltijas valstu pārstāvji apliecināja savu uzticību kolektīvās drošības principiem, pasvītvoja miera nedalāmību austrumos un rietumos, kā arī izteica noraidošu attieksmi pret sarunām, kas varētu skart Baltijas valstis bez to dalības un ziņas.¹³¹ Konferences rutīnas pilnie rezultāti izraisīja preses neapmierinātību, tāpēc S. Lozoraitis bija spiests paziņot, ka nav pamata pārmest tai konkrētu rezultātu trūkumu, jo pilnīgi pietiek ar panākto viedokļu vienprātību.¹³² Konferences laikā tika arī paziņots, ka par Igaunijas jauno ārlietu ministru smagi slimā J. Seljamā vietā tiek iecelts F. Akels.¹³³ Šī iecelšana vēstures literatūrā tiek vērtēta visai skeptiski kā provāciska un propoliska, pret Baltijas sadarbību noskaņoto aprindu panākums.

Liela nozīme Baltijas valstu savstarpējās attiecībās 1936. gadā bija Tautu Savienības problēmām, tas ir, kādas Baltijas valsts ievēlēšanai Tautu Savienības padomē un organizācijas reformas problēma. Vispirms jāatzīmē, ka Latvijas un Tautu Savienības mijiedarbības tēma izsmeļoši aplūkota vēsturnieces L. Zemītes darbā.¹³⁴ Šeit vērts pieminēt dažus momentus. Kā zināms, vēl II sūtņu konferences laikā V. Munters noraidīja sūtņa Ženēvā J. Feldmaņa ierosinājumu uzsākt kampaņu par Latvijas ievēlēšanu Tautu Savienības padomē.¹³⁵ Tomēr jau drīz, 28. augustā, tapis sūtņa Londonā K. Zariņa "Tautu Savienības ministram", resp. V. Munteram, adresēts ziņojums. Tajā ministra draugs ziņoja par savu sarunu ar A. Īdeni, cenšoties noskaidrot Latvijas izredzes iekļūt padomē. Sūtnis propagandēja Baltijas valstis kā dedzīgas starptautiskās organizācijas aizstāves un atbalstītājas, kuras jau piecpadsmit gadus uzcītīgi pilda visas saistības. Sūtnis visai neprecīzi apgalvoja, ka 12. decembra (Domāts 12. septembra Baltijas Antantes dibināšanas līgums -J. T.) līgums padarījis tās par kopīgu vienību un tāpēc 1935. gada maija konferencē nolemts pretendēt uz vienu vietu padomē. A. Īdens ieteica vienoties par to ar Skandināvijas valstīm, nedodot Latvijas sūtnim lielas cerības.¹³⁶ Latvijai vispirms vajadzēja noskaidrot vai abas pārējās Baltijas valstis nepretendē uz šo vietu. Augustā piedāvājums tika izteikts Igaunijai, taču tā atteikusies baidoties ieņemt noteiktu pozīciju kāda konflikta izcelšanās gadījumā, kā arī finansiālu apsvērumu dēļ. Septembrī L. Sēja sarunā ar Lietuvas ārlietu ministru S. Lozoraiti atzina, ka Lietuva būtu pelnījusi ievēlēšanu padomē, taču Viļņas problēmas dēļ tai nav reālu izredžu. L. Sēja lūdza Lietuvas atbalstu Latvijas kandidatūrai, kas tika saņemts 20. septembrī.¹³⁷

Lēmums kandidēt uz Tautu Savienības padomi tika pieņemts ārlietu ministru IV konferencē 1936. gada maijā. Pirmā uz ievēlēšanu kandidēja

Latvija. Par tās pārstāvi bija paredzēts kļūt V. Munteram. 1936. gada rudenī Latvija uz trim gadiem ieņēma vietu Tautu Savienības padomē. Šī vieta tika izveidota no jauna, palielinot padomes locekļu skaitu. Vēstures literatūrā šis panākums novērtēts kā Latvijas ārpolitikas un Baltijas valstu sekmīgās ārpolitikas sasniegums. L. Zemīte uzsvēra, ka tas bija “ loģisks diplomātiska darba rezultāts” kam “ bija ne tikai prestiža nozīme.”¹³⁸ Vācijas vēsturnieks G. fon Rauhs novērtē ievēlēšanu kā Baltijas Antantes starptautisku atzīšanu.¹³⁹ Tomēr pašām Baltijas valstīm tolaik nebija tik pozitīvas attieksmes. Lietuvu un Igauniju sarūgtināja tas, ka V. Munter savā pateicības runā Tautu Savienības sesijā nav pieminējis šo valstu nopelnus ievēlēšanā.¹⁴⁰ Latvijai, lai iegūtu Polijas balsi nācās paziņot, ka tā nepārstāvēs Baltijas Antanti. Arī Igaunijas ārlietu ministrs F. Akels vēlāk publiski uzsvēra to pašu.¹⁴¹ Igaunijas prese vēlāk to uzsvēra kārtējo nesaskaņu laikā. Savukārt Lietuvas prese mēdza pasvītrot Lietuvas atbalstu Latvijas ievēlēšanai un to, ka šī ievēlēšana nozīmē pat viena no lielākajiem Baltijas Antantes mērķiem un uzdevumiem sasniegšanu.¹⁴²

1936. gada Jāņumuižas apspriedē trīs ministri pārrunāja Tautu Savienības statūtu reformas jautājumus un nolēma saskaņot Baltijas valstu viedokļus.¹⁴³ Latvijas pusi satrauca F. Akela nostāja, kurš pieļāva padarīt fakultatīvas statūtu 16. pantā paredzētās militārās sankcijas un pat pildot K. Petsa norādījumu vēlējās, lai 19. panta labojumi atļautu Ungārijai revidēt Trianonas līgumu. (varbūt somugru solidaritātes dēļ?). Šāda tendence likās bīstama un neattaisnojama un Latvijas un Lietuvas ārlietu ministriem ar pūlēm izdevās panākt, lai saskaņotajā atbildē šādas idejas neiekļautos.¹⁴⁴

Kārtējā ārlietu ministru konference noritēja 9.-12. decembrī. Tā atkal apsprieda vispārējo politisko stāvokli un pieņēma rezolūciju ar uzticības apliecinājumu Tautu Savienības principiem. Tautu Savienības paktu

konference ieteica reformēt to nostiprinot. Konference atbalstīja neiejaukšanās politikas turpināšanu Spānijas pilsōņu karā. V. Munters konferencē kritizēja Igaunijas pārāk provācisko ārpolitiku, par ko vēlāk F. Akels informēja Vācijas sūtni H. Froveinu.¹⁴⁵

1937. gadā sadarbība ar īpašiem izrāvieniem neizcēlās. Gada sākumā starptautisku interesi izraisīja padomju maršala Jegorova vizīte Baltijā. V. Munters gan pasvītroja, ka vizīte nenozīmēja politisku vai militāru tuvināšanos PSRS, bet Latvijas ģenerāļi iekļuvuši šajā pasākumā nekoordinētas rīcības dēļ ar kaimiņvalstu kolēģiem

Vēstures literatūrā pastāv viedoklis, ka V. Munters gada vidū un otrajā pusē sāk aizjust arvien pieaugošu skepsi attiecībā uz Eiropas kolektīvās drošības sistēmas iespējam garantēt Baltijas valstu drošību. Vācu vēsturnieks G. fon Rauhs uzskatīja, ka jau 1937. gada maijā Džordža VI kronēšanas svinību laikā V. Munters sāka aptvert, ka parastām diplomātiskām metodēm Baltijas valstu drošību garantēt nav iespējams.¹⁴⁶ Sarunu laikā ar N. Čemberlenu, V. Munters atgriezās pie domas par tādu pašu neuzbrukšanas līgumu sistēmas nepieciešamību uz Vācijas austrumu robežas kāda jau pastāv uz PSRS rietumu robežas, vēlāk rodot kādu “juntu”, ko uzlikt šai celtnei ar PSRS un Vācijas dalību.¹⁴⁷

Ārlietu ministru konferencē 1937. gada 1. –3. jūlijā atkal diskutēja par starptautisko situāciju. V. Munters izrādīja pārmērīgu entuziasmu, vēledamies normalizēt attiecības ar Itāliju. Viņš domāja, ka tādēļ jāmeklē ceļi kā atzīt Etiopijas okupāciju. A. Stranga uzskata, ka Latvijas autoritārie vadoņi izjutuši simpētijas pret Itālijas fašisma modeli.¹⁴⁸ Šajā gadījumā Latvijas ārlietu ministrs vēlējās nostiprināt Tautu Savienību, upurējot mazāk svarīgo Etiopiju, bet panākot ietekmīgās Itālijas atgriešanos starptautiskajā forumā. Viņš pat ieteica vairākus veidus kā to panākt, piemēram, neatzīstot

Etiopijas delegācijas pilnvaras. S. Lozoraitis un A. Rejs, kas pārstāvēja Igauniju saslīmušā F. Akela vietā, ieteica ar šo soli nesteigties. Viņi norādīja uz okupācijas nelikumību un to, ka Etiopija ir likumīga Tautu Savienības locekle.¹⁴⁹ V. Muntera reālpolitika šajā gadījumā bija nevietā un varēja radīt nevēlamu precedentu. Konferencē apsprieda arī Zviedrijas ārlietu ministra R. Sandlera idejas par Tautu Savienības statūtu 16. panta ierobežošanu. V. Munters zviedra vizītes laikā bija atbildējis R. Sandleram, ka šis jautājums Latvijā nav apspriests. Viņš norādīja arī uz M. Ļitvinova negatīvo attieksmi pret 16. panta reformu. sarunu partneri atbalstīja un nolēma izpētīt šo jautājumu sīkāk, bet atsevišķu rezolūciju nepieņemt.¹⁵⁰ Konferencē tātad iezīmējās nogaidošī negatīva attieksme pret mēģinājumiem ierobežot Versaļas sistēmas pamatprincipus.

Tomēr, kā konstatējis I. Feldmanis, tā paša gada rudenī V. Muntera sarūgtinājums par Tautu Savienības darbību sāka pieaugt un viņš pirmoreiz oficiāli izteica šīs organizācijas un tās pamatprincipu kritiku.¹⁵¹ Tomēr publiskas atkāpšanās no Tautu Savienības principiem Baltijas valstu ārpolitikā vēl nebija. Sarunā ar Vācijas ārlietu ministrijas valsts sekretāru Makenzenu 8. oktobrī, V. Munters augstu novērtēja Tautu Savienības darbību un izteica nožēlu par Vācijas negatīvo attieksmi pret to.¹⁵² Vācijas Ārlietu ministrijā šos izteikumus vēlāk novērtēja kā viņa pretvāciskās nostājas apliecinājumu.

Baltijas valstu sadarbības rutīnā tomēr draudēja ielauzties asas disonances. Pie tā bija vainojamas Latvijas un Igaunijas tirdzniecības problēmas. Rudenī tās izvērtās Baltijas klauzulas krīzē.

Latvijas un Igaunijas attiecības lielā mērā noteica Baltijas Antantes likteni, jo attiecībās ar Lietuvu, kuras ierobežoja “specifiskās problēmas”, neļāva cerēt, ka šajā virzienā panākama visnopietnākā sadarbība. Igaunija,

kuras attiecības ar Latviju bez Baltijas Antantes līguma noteica arī 1923. gada militārās sadarbības līgums un 1923. gada 17. februāra līgums savienības organizēšanai bija tuvāks partneris. (A. Bērziņa vārdiem runājot – “sabiedrotā”).¹⁵³ Tāpēc 1937. gada rudens krīze Latvijas un Igaunijas attiecībās nospēlēja svarīgu negatīvu lomu Baltijas Antantes darbībā.

1937. gada 2. septembrī Igaunija savā tirdzniecības līgumā ar Somiju atteicās no jau 20. gados ieviestās Baltijas klauzulas. Baltijas klauzulas princips bija triju valstu solidaritātes garants. Tam šajā gadījumā vajadzēja paredzēt, ka Somija tirdzniecībā ar Igauniju nevar pretendēt uz privilēģijām kādas piešķirtas Latvijai, jo Baltijas klauzula bija prioritāra pat attiecībā uz starpvalstu līgumos bieži iekļauto vislielākās labvēlības principu. No šī Baltijas valstu solidaritātes principa Igaunija bija nolēmusi atkāpties. Igauniju neapmierināja tās tirdzniecības ar Latviju negatīvā bilance. Pie tam tirdznieciskā apgrozījuma kopapjoms nebija liels. Šis Igaunijas lēmums izraisīja krasu Latvijas un Igaunijas attiecību pasliktināšanos, ko var apzīmēt apt par krīzi. Tā atspoguļota vairākos Latvijas sūtņa Igaunijā E. Krieviņa ziņojumos. Savukārt igauņu vēsturnieks M. Ilmjarvs nav tai pievērsis uzmanību. P. Varess un O. Osipova rakstīja tikai par Igaunijas militāro aprindu pieaugošo orientāciju uz Vāciju un norādīja, ka trīs igauņu pulkveži – R. Māsings, L. Jākobsens un V. Sārsens, sadrbodāties ar vācu izlūkdienestu, ietekmējuši J. Laidoneru un N. Rēku provāciskā un antibaltiskā virzienā. Igaunijas militārā vadība, ticēdama Vācijas efemērajai palīdzībai un neuzskatīdama Latviju par drošu partneri, arvien vairāk iespaidoja arī Ārlietu ministriju.¹⁵⁴

Vispirms par Igaunijas atteikšanos no Baltijas klauzulas šķiet uzzinājis Latvijas sūtnis Somijā V. Šūmanis. Jau 3. septembrī V. Munters nosūtīja steidzamu telegrammu E. Krieviņam ar prasību jautājumu

noskaidrot. Šajā brīdī Igaunijas ārlietu ministra pienākumus izpildīja E. Andersona asi kritizētais K. Selters, kurš tobrīd bija saimniecības ministrs. 4. septembrī ap 10. 30 K. Selters apstiprināja sūtnim, ka viņa informācija *nav* pareiza. “ Mūsu laulība pastāvēt joprojām” , sacīja ministrs.¹⁵⁵ K. Selters būtībā meloja , jo būdams saimniecības ministrs bija personīgi atbildīgs par šīm izmaiņām. Pēc E. Krieviņa telefona zvana sūtnim Somijā V. Šūmanam noskaidrojās, ka pārpratuma nav un Igaunija tiešām atteikusies no klauzulas.

E. Krieviņš uzskatīja situāciju par tik nopietnu, ka vēlējās steidzami nokārtot audienci pie K. Peta, taču tāda nenotika, jo bija sestdiena un prezidents bija izbraucis uz trim dienām. Tomēr prezidents sūtni nepieņēma arī vēlāk. Svētdien, 5. septembrī, E. Krieviņam bija asa telefona saruna ar K. Selteru. Tajā Latvijas sūtnis novērtēja notikušo kā “smagu sitienu mūsu attiecībām” un kā soli, kas “grauj pamatus visai mūsu sadarbībai. Tā kā Igaunija spērusi šo soli Valsts vecākā vizītes laikā Latvija pieļauj politisku konsekvenci (seku) iestāšanos (acīmredzot sadarbības līmeņa pazemināšanu). Savukārt K. Selters pārmeta Latvijas pusei nepiekāpību saimnieciskajās sarunās un runāja par vispārējo sliktu politisko atmosfēru.¹⁵⁶

Pirmdien, 6. septembrī, K. Selters paziņoja, (pēc E. Krieviņa domām prezidenta tiešā uzdevumā), ka vienīgais ceļš abu valstu attiecību uzlabošanai ir prezidentu tikšanās, kas iznīcināšot visus pārpratumus. Konkrētāk viņš piedāvāja attiecības uzlabot ar K. Ulmaņa vizīti Igaunijā. Viņa 4. septembrī minētā laulība esot formāla, tāpēc nepieciešama “ gultas un galda kopība” , ko šāda vizīte varētu nodibināt. E. Krieviņš atbildēja, ka tautas raksturu, kas ir visu nesaskaņu pamatā nevar tik viegli labot. Bez tam K. Ulmanis kategoriski nepiekrita atstāt Latviju. Viņš šķiet uzskatīja igauņu priekšlikumu par izspiešanu, jo uzsvēra, ka šo vārdu nav lietojis.¹⁵⁷ Jāatzīmē, ka K. Ulmanim un V. Munteram ārējās tirdzniecības jautājumi bija

visai tuvi. Tie lielā mērā bija viņu sadarbības un no tās izrietošās V. Muntera karjeras pamatā.¹⁵⁸ Tādēļ Igaunijas solis stipri aizskāra abus vadoņus un tie deva Latvijas presei uzbrukuma komandu.

Citādi nevar izskaidrot “ Brīvās Zemes” paziņojumu, ka uz igauņu virzīšanos prom no Baltijas sadarbības jāreaģē novēlot tiem laimīgu ceļu un apsverot līdzšinējo attiecību revidēšanu pašos pamatos.¹⁵⁹ Šāda publikācija , protams, nevarēja stāvokli uzlabot. E. Krieviņš norādīja, ka attiecības saasināsies jo raksta “beigu passuss” ir diezgan noteikts.¹⁶⁰ 7. septembrī E Krieviņš un K. Selters turpināja apspriest iespējamo K. Ulmaņa vizīti. Sūtņa argumentu par K. Ulmaņa nevēlēšanos atstāt Latviju ministrs noraidīja, atzīmēdams stāvokļa “konsolidēšanos” Latvijā. E. Krieviņam palika iespaids, ka ministrs bija nopietni pārliecināts par vizītes lietderību.¹⁶¹ Turpmākās diskusijas padarīja situāciju vēl ļaunāku. 17. septembrī E. Krieviņš pārmeta K. Selteram O. Looritsa svinīgo sagaidīšanu Tartu dzelzceļa stacijā. Ministrs apzīmēja šo sagaidīšanu par smieklīgu, bet pēc brīža iekarsis teica, ka tik svinīgi Tartu nav sagaidīts pat Valsts vecākais. No Latvijas izraidīto igauņu vēsturnieku un lībiešu tiesību aizstāvi O. Looritsu Tartu akadēmiskās aprindas, kas bija opozīcijā Igaunijas režīmam, sagaidīja kā īstu varoni. Tartu dzelzceļa stacijā “cīnītāju pret latviešiem” svinīgi saņēma augstskolas mācību spēki, studenti, orķestris (!-J. T.), noņemtām cepurēm dziedāja patriotisku dziesmu. Tika teiktas Latviju apvainojošas runas.¹⁶²

Sūtņis K. Selteram aizrādīja, ka jāprieccājas, Valsts vecākajam neizrāda sagaidīšanu, ko pats ministrs apzīmējis par smieklīgu. Ministrs savukārt pieprasīja paskaidrot vai sūtņis solidarizējas ar “Brīvajā Zemē “ izteiktajiem draudiem par attiecību pārskatīšanu. Sūtņis noraidīja apzīmējumu “draudi”, bet aizrādīja, ka nav jābrīnās par Latvijas preses aso

reakciju.¹⁶³ Abi sarunu biedri labi zināja, ka prese bez vadības sankcijas tādus formulējumus nelieto. Latvijas un Igaunijas attiecībās iestājās nopietns atsalums. Turpinājās Latvijas un Igaunijas preses polemika. Igaunijas prese visai pamatoti aizrādīja, ka Baltijas klauzulai nav bijusi liela nozīme, bet Latvijas apskatnieki atbildēja, ka runa ir par principu un kopdarbības ideju, ko igauņi pārdevuši par "Helsinki un Tallinnas" lieltirgotāju savārīto lēcu virumu.¹⁶⁴

Abpusējā tirdzniecībā Igauniju satrauca negatīvā bilance. Bez tam Igaunijas tirdzniecības apgrozījums ar Somiju bija apmēram astoņas reizes lielāks nekā ar Latviju. Trīsdesmitie gadi nebija labvēlīgs laiks saimnieciskai integrācijai. Pasaules ekonomiskās lejupslīdes apstākļos valstis, protams arī Baltijas, tiecās pēc pozitīvas vai vismaz izlīdzinātas tirdzniecības bilances. To panāca slēdzot t. s. klīringa līgums. Pēdējo klīringa protokolu abas valstis bija noslēgušas 1935. gada 7. decembrī. Tā mērķis bija izlīdzināt Igaunijas pozitīvi klīringa saldo.¹⁶⁵ Igaunijas avīzes vēlāk žēlojās, ka Igaunijai nācies iepirkt tai nevajadzīgas preces ar pazeminātiem muitas nodokļiem. Savukārt 1936. gadā Latvijai bija pozitīva tirdzniecības bilance ar Igauniju. 1937. gadā Igaunijai acīmredzot bija apnikušas tirdznieciskās attiecības ar Latviju un tā nolēma ar dienvidu kaimiņu vairs īpaši nerēķināties. 13. maijā Igaunija uzteica vairākas no 1931. līdz 1935. gadam noslēgtās vienošanās.¹⁶⁶ Jaunuzsākto sarunu progresa trūkums veicināja atteikšanos no Baltijas klauzulas. Latvijas ārpolitikas vadītāji daļēji pamatoti saskatīja šajā situācijā arī politiskās pārorientācijas iezīmes. Tomēr mūsdienu abu valstu vadībai vajadzēja un bija reālas iespējas konfliktu izlīdzināt. Diemžēl arī K. Ulmaņa konsekvētā nevēlēšanās atstāt Latviju šeit nospēlēja negatīvu lomu.

Attiecību saasinājums ilga līdz pat 1937. gada beigām un ieguva visai nepatīkamu raksturu. Sabiedrisko lietu ministrs A. Bērziņš uzstājoties ar runu

par ārpolitiku, attiecībā sadarbību ar Igauniju lietoja vārdu “atjaunot”. Tiesa, Igauniju viņš nosauca par sabiedroto, ar kuru pastāvošās saites ir primāras, pat salīdzinājumā ar Baltijas Antanti.¹⁶⁷ Kāda Lietuvas Ārlietu ministrijas ierēdnis pat pasvītrotis šo frāzi.¹⁶⁸ Kopumā abu kaimiņvalstu politika pierāda to varas vīru visai bezrūpīgo attieksmi pret starptautisko stāvokli. tas 1937. gada beigās tiem šķita pietiekami stabils, lai neuztrauktos par tūlītējām briesmām. Zinot turpmākos notikumus, attiecību bojāšana tomēr jāvērtē kā tuvredzīga rīcība. Konkrētās nesaskaņas pārsteidz ar savu maznozīmību. Latvijas un Igaunijas nesaprašanos pamanīja arī Lietuvā. Uzmanību šeit īpaši piesaistīja I. Tenisona publikācijas par Baltijas valstu sadarbību (Par tām sīkāk runāts 3. nodaļā.) Lietuviešu laikraksts “XX Amžius” norādīja, ka ir ilūzija uzskatīt, ka iznīcinot Latviju un Lietuvu lielie kaimiņi atstās mierā Igauniju.¹⁶⁹ L. Sēja 18. oktobrī rakstīja, ka arī Lietuvā sāk saprast –Igaunijas izturēšanās attiecas arī uz Lietuvu un Igaunijā notiek vērtību pārvērtēšana attiecībā uz Baltijas Antanti vispār, bet Lietuvas Ārlietu ministrijā notiekošais izsauc lielas bažas.¹⁷⁰ Arī ar Lietuvu Latvijai bija sīku nesaskaņu virkne. Lietuvas diplomāti ar sarkasmu rakstīja par V. Muntera vizīti Parīzē, atzīmējot, ka Latvijā tās nozīmi stipri pārspilē.

Tomēr nozīme bija arī Lietuvas un Vācijas attiecību saasinājumam, ko 1937. gada rudenī izraisīja Lietuvas lēmums ekspropriēt 440 hektārus Klaipēdas vāciešu zemes. 15. oktobrī Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretārs Makenzens norādīja Lietuvas sūtnim J. Šauļim, ka likums par ekspropriāciju var izraisīt visnelabvēlīgākās sekas Lietuvas un Vācijas attiecībās.¹⁷¹ Latvijas sūtnis L. Sēja vērtēja situāciju ļoti pesimistiski. Savā ar roku rakstītā ziņojumā V. Munteram, kurā lietota uzruna “Tu” un “mīļais ministri” viņš nosauca Lietuvas politiku Klaipēdā pat Lielāko mulķības paraugu (greatest piece of foolishness). Vācijas sūtnis Ē. fon Cehlīns bija

novērtējis situāciju kā jaunas stadijas sākumu Lietuvas un Vācijas konfliktā. L. Sēja izteica neticību, ka Lietuvai izdosies paturēt Klaipēdu vairāk nekā vienu vai divus gadus. L. Sēja bija pesimistiski noskaņots arī par Latvijas iespējām Lietuvu ietekmēt: "mēs šajā lietā neko nevaram darīt, uz mums te neklausās un mums neticēs".¹⁷² Tomēr 2. decembrī L. Sēja pievērta S. Lozoraiša uzmanību. Klaipēdas situācijas nopietnībai.¹⁷³ A. Stranga novērtēja Latvijas rīcību kā visumā korektu, tomēr atzīmējis Vācijas pateicību Latvijai par atbalstu.¹⁷⁴ Lietuva nesteidzās realizēt dzīvē likumu par ekspropriāciju, tomēr tās rīcība vēlāk veicināja tās pozīcijas pavājināšanos attiecībās ar Vāciju.

Ārlietu ministru konference 1937. gada decembrī mazliet izlīdzināja nesaskaņas. F. Akels tāpat kā Jāņumuižas apspriedē, pasvītēja, ka Igaunija ir gatava mobilizēt savu armiju Latvijas aizsardzībai pirmajā dienā. Tomēr viņš norādīja, ka 1923. gada gars ir zudis, bet to var atjaunot realizējot "reālpolitiku, nevis prestiža politiku. "F. Akels augstu novērtēja attiecības ar Lietuvu, kas kopš divdesmitajiem gadiem sasniegušas kolosālu progresu."¹⁷⁵ Jāatzīmē, ka Lietuva vienmēr centās ievērot ārējās pieklājības normas, izvairījās no kritiskiem rakstiem avīzēs un īpaši svinīgi atzīmēja kaimiņvalstu oficiālos svētkus.

F. Akels analizēja arī situāciju Eiropā. Viņš izteica cerību, ka Vācijai neatstās brīvas rokas austrumos, tāpēc "eksplozijai" Baltijas tuvumā nevajadzētu notikt. Zināmas bažas ministram izraisīja Antikominternes pakts, kas bija vērstas pret komunistiem, kādu pēc F. Akela domām Vācijā vairs nebija, tāpēc tam varējusi būt ārpolitiska nozīme. F. Akels pasvītēja nepieciešamību ievērot neitrālu pozīciju starp PSRS un Vāciju.¹⁷⁶ Kopumā starptautiskā situācija neizraisīja konferences dalībniekos īpašas bažas. Arī S. Lozoraitis nesaskatīja nekā ārkārtēja starptautiskajā situācijā. Viņu īpaši

nesatrauca pat Lietuvas un Vācijas attiecību saasināšanās. S. Lozoraitis uzsvēra Baltijas valstu sadarbības nepieciešamību. Viņš iebilda pret radušos problēmu nodošanu atklātībai un pret Igaunijas atteikšanos Baltijas klauzulas.¹⁷⁷ Faktiski, neskatoties uz ārējo attiecību atsalumu Latvijas un Igaunijas attiecības konferencē tika risinātas bez lieka asuma. Savi nopelni te bija arī profesionālajam diplomātam F. Akelam, kurš atšķirībā no “vīra ar laimīgo roku” K. Seltera nepieļāva lieku attiecību saasināšanos.

Baltijas valstu diplomātiskā sadarbība 1935.-1937. gadā izpaudās galvenokārt attiecībā uz projektiem, kas iekļāvās tradicionālajā kolektīvās drošības sistēmā. Pie ārpolitikas koordinācijas panākumiem šajā sakarā jāmin Baltijas valstu nostājas saskaņošana Austrumu pakta jautājumā. Tā gan norisinājās summējoties atšķirīgām ārpolitiskām orientācijām. Pozitīvi jāvērtē arī sadarbība panākot pārstāvniecību Tautu Savienības padomē. Tomēr šai laikā Baltijas valstu orientācija uz Tautu Savienību, kā arī uz tās galvenajiem balstiem- Lielbritāniju un Franciju- sāka samazināties.

Jau perioda sākumā Latvijai nācās aptvert, ka sadarbības iespējas ar Lietuvu un Igauniju ir ierobežotas. To lielā mērā determinēja atšķirīgās ārpolitiskās orientācijas. Arī Latvijas un Igaunijas centieni izdarīt spiedienu uz Lietuvu, lai tā noregulētu attiecības ar Poliju un Vāciju nevainagojās panākumiem. Baltijas valstu savstarpējās attiecības pakāpeniski ieslīdēja rutīnā. Sadarbībai izpaūzoties tikai kolektīvās drošības politikas jautājumos, trīs valstis neprata veikt konkrētu darbu ikdienas sadarbības uzlabošanai. Latvijas un Igaunijas attiecību saasināšanās 1937. gada rudenī ir visai tipisks stagnācijas un rutīnas izraisītā ļaunuma piemērs. Šai Igaunijas politikā izpaudās ne tikai politiska attālināšanās no Latvijas, bet arī vienkārša īsredzība un šaurs practicisms. Latvijas un Igaunijas vadītāji atļāvās attiecību sagandēšanu, nesaskatīdami draudus 1937. gada rudens

starptautiskajā situācijā. Par draudu neizprašanu liecināja arī Lietuvas formāli likumīgā, taču faktiski bezatbildīgā politikā Klaipēdā. Baltijas valstis divus gadus pirms II pasaules kara sākuma nebija spējušas padziļināt un nostiprināt savstarpējo konsolidāciju.

Atsauces.

- ¹ LVVA.-2575. f.-15. apr.-92. l.-404. lp.
- ² Turpat.-355.-356. lp
- ³ Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje...P. 88.
- ⁴ Sīpols V. Dzimtenes nodevība... 92.-93. lpp; Arumjae H. At the crossroads...P. 66-67.
- ⁵ Sīpols V. Pirmskara politiskā krīze... 68. lpp.
- ⁶ Sīpols V. Dzimtenes nodevība... 94. lpp.
- ⁷ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3078 l.-319. lp.
- ⁸ Rīts.-1935.-27. marts.-4. lpp.
- ⁹ LVVA.-1313. f.-1. apr.-92a. l.-216.-217. lp.
- ¹⁰ Turpat.-212. lp.
- ¹¹ Turpat.-204.-207. lp.
- ¹² Turpat.-195. lp.
- ¹³ Turpat.-193. lp
- ¹⁴ Turpat.-174. lp.
- ¹⁵ Turpat.-171. lp.
- ¹⁶ LVVA.-2574. f.-4. apr.-6182. l.-135. lp.
- ¹⁷ Turpat.-131. lp.
- ¹⁸ Turpat.-102. lp. --
- ¹⁹ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika... 25. lpp.
- ²⁰ LVVA.-1313. f.-1. apr.-92a. l.-148.-152. lp.
- ²¹ Turpat.-92. l.-109. lp.
- ²² Turpat.-110.-112. lp.
- ²³ Turpat.-103.-104. lp.
- ²⁴ LVVA.-2574. f.-4. apr.-6182. l.-97. lp.
- ²⁵ Sīpols V. Pirmskara politiskā krīze...-72. lpp.
- ²⁶ LVVA.-2575. f.-15. apr.-92. l.-260. lp.
- ²⁷ Turpat.-259. lp
- ²⁸ Turpat.
- ²⁹ LVVA.- 2574. f.- 4. apr.- 6182. l.- 89. lp.
- ³⁰ LVVA.- 1313. f.- 1. apr.- 92a. l.- 130. lp.
- ³¹ Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje...P. 94.
- ³² LVVA.- 2574. f.- 4. apr.- 6182. l.- 62. lp
- ³³ LVVA.- 2575. f.- 15. apr.-92. l.- 260. lp
- ³⁴ Turpat.-262. lp.
- ³⁵ Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje...P. 95.
- ³⁶ LVVA.- 2575. f.- 15. apr.-92. l.- 262. lp
- ³⁷ Turpat.
- ³⁸ Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje...P. 95.
- ³⁹ LVVA.- 2575. f.- 15. apr.-92. l.- 262. lp
- ⁴⁰ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika... 26. lpp.
- ⁴¹ LVVA.-1313. f.-1. apr. -94 l.-258. lp
- ⁴² LVVA.-2574. f.-4. apr. -6182 l.-143. lp
- ⁴³ LVVA.-1313. f.-1. apr. -92a. l.-97. lp

- ⁴⁴ Turpat.-94. lp.
- ⁴⁵ Turpat.-95.-96. lp.
- ⁴⁶ Turpat.
- ⁴⁷ Turpat.
- ⁴⁸ Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje...P. 96.
- ⁴⁹ LVVA.-1313. f.-92a. l.-99. lp.
- ⁵⁰ LVVA.-1313. f.-94 l.-259. lp.
- ⁵¹ Duhanovs M, Feldmanis I., Stranga A. 1939...P. 19.
- ⁵² Turpat.-P. 31-32.
- ⁵³ LVVA.-1313. f.-1. apr.-92a. l.-40.-41. lp.
- ⁵⁴ Turpat.-368. lpp.
- ⁵⁵ Turpat.
- ⁵⁶ LVVA.-2574. f.- 3. apr.- 3072. l.- 36. lp.
- ⁵⁷ Turpat.
- ⁵⁸ Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje...P. 97.
- ⁵⁹ LVVA.- 2574. f.-4. apr.-6182. l.-13. lp.
- ⁶⁰ LVVA.- 1313. f.-1. apr.-92a. l.-343. lp
- ⁶¹ Turpat.-103. l.-416.-417. lp.
- ⁶² Turpat.-412.-414.,417. lp.
- ⁶³ Turpat.-24.-26.lp.
- ⁶⁴ Počs K. Francijas ārpolitikas galvenie virzieni...64. lpp.
- ⁶⁵ LVVA.-2574. f.-4. apr. -6182 l.-136. lp
- ⁶⁶ LVVA.-1313. f.-1. apr. -92a l.-20. lp
- ⁶⁷ Zunda A. Lielbritānija un Baltijas valstis...43. lpp.
- ⁶⁸ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...27. lpp.
- ⁶⁹ Drošības jautājums ap Baltijas jūru un cerības uz Austrumu paktu//Brīvā Zeme.-1935.-16. jūl.- 1. lpp.
- ⁷⁰ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...31. lpp.
- ⁷¹ LVVA.-1313. f.-1. apr.-92a. l.-264.-266. lp.
- ⁷² Turpat.-245. lpp.
- ⁷³ LVVA.-2574. f.- 3.apr.-3084. l.-135.lp.
- ⁷⁴ Ko saka ģenerālis Laidoners//Rīts.-1935.-2. aug.-1. lpp.
- ⁷⁵ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...32. lpp.
- ⁷⁶ Zunda A. Lielbritānija un Baltijas valstis...43. -44. lpp.
- ⁷⁷ Andersons E. Ārpolitika I...671. lpp.
- ⁷⁸ LVVA.-2574. f.-4. apr.-6182. l.-53. lp.
- ⁷⁹ Duhanovs M., Feldmanis I., Stranga A. 1939...P. 23.
- ⁸⁰ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...26.-27. lpp.
- ⁸¹ LVVA.- 2574. f.-3. apr.-3078. l.- 9. lp.
- ⁸² Turpat.-11. lp.
- ⁸³ Turpat.-12. lp.
- ⁸⁴ Cit. pēc Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...30. lpp.
- ⁸⁵ LVVA.- 2574. f.-3. apr.-3078. l.- 13. lp.
- ⁸⁶ LVVA.- 2574. f.-3. apr.-3078. l.- 11. lp.
- ⁸⁷ LVVA.-1313. f.-1. apr. -92 l.-472. lp
- ⁸⁸ LVVA.- 2574. f.-3. apr.-3078. l.- 17. lp
- ⁸⁹ Turpat.-24. lp
- ⁹⁰ Turpat.-25.-27. lp
- ⁹¹ Feldmanis I., Stranga A. The destiny...P. 87.-88.
- ⁹² Par Lietuvas ārpolitiku// Rīts.-1935.-2. jūl.-5. lpp.
- ⁹³ Par Lietuvas ārpolitiku// Rīts.-1935.-4. jūl.-7. lpp.
- ⁹⁴ Ko saka ģenerālis Laidoners//Rīts.-1935.-2. aug.-1. lpp.
- ⁹⁵ LVVA.-1313. f.-1. apr. -92 l.-383.-384. lp
- ⁹⁶ Turpat.-385. lp.
- ⁹⁷ LVVA.-2574. f.-3. apr. -3074 l.-84. lp
- ⁹⁸ Turpat.-69.-70. lp.

- ⁹⁹ LCVA.-383. f.-7. apr.-1732. l.-6. lp.
- ¹⁰⁰ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3084. l.-135. lp.
- ¹⁰¹ LVVA.-1313. f.-1. apr.-103. l.-505. lp.
- ¹⁰² Turpat.-502. lp.
- ¹⁰³ Turpat.-505.-506. lp.
- ¹⁰⁴ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3074 l.-70. lp
- ¹⁰⁵ Asinsrēķini//Jaunākās Ziņas.-1935.-2. dec.-1. lpp.
- ¹⁰⁶ LVVA.-1313. f.-1. apr.-103 l.-492.-493. lp
- ¹⁰⁷ Andersons E. Ārpolitika I...613. lpp.
- ¹⁰⁸ LVVA.-1313. f.-1. apr.-103 l.-494.-495. lp
- ¹⁰⁹ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3115 l.-81.-82. lp
- ¹¹⁰ Turpat.-3118. l.-61. lp.
- ¹¹¹ Фест Й. Гитлер.-Т. 3.-С. 87.
- ¹¹² Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje...P. 116
- ¹¹³ LVVA.-1313. f.-1. apr.-9103 l.-225. lp
- ¹¹⁴ Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje...P. 117-118.
- ¹¹⁵ Turpat.-P. 119.
- ¹¹⁶ LVVA.-1313. f.-1. apr.-113. l.-55. lp.
- ¹¹⁷ Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje...P. 119
- ¹¹⁸ Hitlera vēsturiskā runa//Jaunākās Ziņas.-1936.-9. marts.-6. lpp.
- ¹¹⁹ LVVA.-1313. f.-1. apr.-103. l.-151-154. lp
- ¹²⁰ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3115. l.-54. lp
- ¹²¹ LCVA.-383. f.-7. apr.-1861. l.-75. lp
- ¹²² LVVA.-1313. f.-1. apr.-103. l.-137. lp
- ¹²³ Turpat.-121.-123. lp.
- ¹²⁴ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3108. l.-50. lp
- ¹²⁵ LVVA.-1313. f.-1. apr.-103. l.-118. lp.
- ¹²⁶ Turpat.-92.-93. lp.
- ¹²⁷ V. Munters. Nedalāmais miers prasa Austrumu pakta noslēgšanu//Brīvā Zeme.-1936.-28. maijs.-1. lpp.
- ¹²⁸ LVVA.-1313. f.-1. apr.-103. l.-118. lp.
- ¹²⁹ LCVA.-383. f.-7. apr.-1861. l.-46. lp.
- ¹³⁰ Turpat.-53.-55., 77. lp.
- ¹³¹ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3108. l.-50.-51. lp
- ¹³² Noslēgusies Baltijas valstu konference//Rīts.-1936.-10. maijs.-1. lpp.
- ¹³³ Brīvā Zeme.-1936.-8. maijs.-1. lpp.
- ¹³⁴ Zemīte L. Tautu savienība un Latvija, 1930-1939.-R., 1992.-107 lpp
- ¹³⁵ Andersons E. Ārpolitika I...671. lpp.
- ¹³⁶ LVVA.-1313. f.-1. apr.-92. l.-492.-493. lp
- ¹³⁷ Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje...P. 103-104.
- ¹³⁸ Zemīte L. Tautu Savienība un Latvija...64. lpp
- ¹³⁹ Rauch G. von. The Baltic states...P. 179.
- ¹⁴⁰ Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje...P. 109.
- ¹⁴¹ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3107. l.-104.-105. lp.
- ¹⁴² Turpat.-115. lp.
- ¹⁴³ Sk. Zemīte L. Tautu Savienības un Latvija...68.-69. lp.
- ¹⁴⁴ LVVA.-1313. f.-1. apr.-113. l.-52.-54. lp.
- ¹⁴⁵ Andersons E. Ārpolitika I...544.-545. lpp.
- ¹⁴⁶ Rauch G. von. The Baltic States...P. 188.
- ¹⁴⁷ LVVA.-2575. f.-15. apr.-92. l.-90. lp.
- ¹⁴⁸ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika. 83. lpp
- ¹⁴⁹ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3144. l.-62.-63. lp.
- ¹⁵⁰ Turpat.-64.-65. lp.
- ¹⁵¹ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...44.-45. lpp
- ¹⁵² DGFP.-Ser D.-Vol. V.-P. 420.
- ¹⁵³ Bērziņš A. Latvija un starptautiskie notikumi//Jaunākās Ziņas.-1937.-26. nov.-5. lpp.

- ¹⁵⁴ Варес П., Осипова О. Похищение Европы... С. 91-92.
- ¹⁵⁵ LVVA.- 2570. f.- 1. apr.- 438. l.- 6. lp.
- ¹⁵⁶ Turpat.-7.- 8. lpp.
- ¹⁵⁷ Turpat.-9. 12.- lp.
- ¹⁵⁸ Stranga A. Brīvmūrnieki un "Jāņuguns" loža Rīgā (20.-30. gadi)//Latvijas Vēsture.-1991.-Nr. 2/3.-73.-74. lpp.
- ¹⁵⁹ Mēs un ziemeļu kaimiņi//Brīvā Zeme.-1937.-14. sept.-2. lpp.
- ¹⁶⁰ LVVA.- 2570. f.- 1. apr.- 438. l.- 14. lp.
- ¹⁶¹ Turpat.
- ¹⁶² Igaņu doktors vaino lietuvjus ieroču kontrabandā//Brīvā Zeme.-1937.-14. sept.- 11. lpp.
- ¹⁶³ LVVA.- 2570. f.- 1. apr.- 438. l.- 41.-44.. lp.
- ¹⁶⁴ Taisnošanās, kas nepārliecina//Brīvā Zeme.-1937.-10. sept.-2. lpp.
- ¹⁶⁵ LVVA.- 2570. f.- 13. apr.- 533. l.- 25. lp
- ¹⁶⁶ Turpat.-142. lp.
- ¹⁶⁷ Bērziņš A. Latvija un starptautiskie notikumi//Jaunākās Ziņas.-1937.-26. nov.-5. lpp.
- ¹⁶⁸ LCVA.- 383. f.- 7. apr.- 1995. l.- 36. lp
- ¹⁶⁹ LVVA.- 2574. f.- 3. apr.- 3150. l.- 68. lp
- ¹⁷⁰ Turpat.-72. lpp.
- ¹⁷¹ DGFP.-Ser D.- Vol. V.- P. 421-422.
- ¹⁷² LVVA.- 2574. f.- 3. apr.- 3150. l.- 26. lp
- ¹⁷³ Turpat.-20. lp.
- ¹⁷⁴ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika... 136. lpp.
- ¹⁷⁵ LVVA.- 2574. f.-3. apr.-3146. l.- 74.-75. lp.
- ¹⁷⁶ Turpat.-71. -73. lp.
- ¹⁷⁷ Turpat.-78.-80. lp.

Trešā nodaļa. Baltijas valstu sadarbība un neitralitātes politikas neveiksme 1938.-1940. gadā.

1.Savstarpējās attiecības un neitralitātes problēma 1938. gadā.

1938. gada janvārī Igaunijas prese uzsāka to nesaskaņu labošanu, kuras bija izcēlušās 1937. gada rudenī. Nozīmīgs nesaskaņu cēlonis bez Baltijas klauzulas krīzes bija arī Tartu Universitātes studenta un ievērojamā igauņu opozīcijas politika J. Tenisona dēla Ilmāra Tenisona 1937. gada rudens publikācija 1937. gadā rudenī studentu izdevumā "Akadeemia". Vairāki Igaunijas laikraksti tagad pievērsās I. Tenisona raksta kritiskai analīzei.

Ilmārs Tenisons pamatoti kritizēja Baltijas valstu sadarbības līdzšinējo praksi. Viņš pat rakstīja, ka Latvijas un Igaunijas attiecības esot nedabiskas un abu tautu starpā valdot sena un dziļa antipātija.¹ Tas bija acīmredzams pārspīlējums. Ģeogrāfiskā telpas vienība un likteņu kopība esot pasaka, rakstīja jaunais publicists, ko izplatījuši Latvijas ministri, studenti un igauņu žurnālisti un abu valstu vācieši.² Kopumā I. Tenisons centās izkliegt priekšstatus par objektīvajiem priekšnoteikumiem triju Baltijas valstu sadarbībai.

Tenisona priekšlikumu "konstruktīvā daļa" atreferēta "Päevaleht" redaktora H. Tammera 15. janvāra rakstā "Par Igaunijas ārpolitiku un I. Tenisona recepti". Šī konstruktīvā daļa saturēja vairākas tēzes. I. Tenisons ierosināja atteikties no sadarbības līgumiem ar Lietuvu un Latviju. Tas, viņaprāt, Igaunijas ārpolitikai varēja būt izdevīgi sešos gadījumos. Līgumi ar dienviņu kaimiņiem Igaunijai varētu būt kaitīgi tad, ja sāktos Vācijas karš ar

PSRS vai Vācijas karš ar Poliju, kā arī tad, ja Vācija un Polija panāktu vienošanos uz Baltijas valstu rēķina. Vienkārši neizdevīgi tie būtu tad Polijas un PSRS konflikta gadījumā, bet neizmainītu situāciju tad, ja Vācija vai Polijas vienotos ar PSRS uz Baltijas valstu rēķina. Redzams, ka I. Tenisons visai nepamatoti uzskatīja, ka viss minētais varētu iet secen Igaunijai un tās teritorijai. I. Tenisons arī uzskatīja, ka PSRS un Vācija apdraud tikai Latviju un Lietuvu, bet Igaunijas drošība būtu abu šo valstu interesēs. Igaunija atbrīvojusies no saitēm ar dienvidu kaimiņiem varētu konsekvētāk ievērot neitralitātes politiku un arī tuvoties Skandināvijai. Šo tuvošanos veicinātu Skandināvijas valstu bažas par Igauniju kā mazu un vientuļu valsti, kas būdama bez sabiedrotajiem, var pieslieties kādai no lielvalstīm. Savukārt Latvijai un Lietuvai neatliktu nekas cits kā tuvoties Polijai. Šādas attīstības rezultātā izveidotos divas neitrālas savienības Polija - Lietuva- Latvija un ziemeļu valstis, tostarp Igaunija. Tās varētu bloķēt Vācijas un Padomju Savienības karu, kā arī novērst šo valstu iespējamo vienošanos.³

Šajos diezgan ekstravagantajos priekšlikumos interesanti šķiet divi momenti. Vispirms, neitralitāte I. Tenisona izpratnē ir patiesāka nekā Igaunijas vadības izpratnē. Visā K. Peta režīma pastāvēšanas laikā, secina igauņu izcelsmes ASV vēsturnieks T. Rauns, Igaunija oficiāli pieturējās pie neitralitātes politikas, taču faktiski civilā un militārā vadība, arvien vairāk deva priekšroku Vācijai.⁴ I. Tenisona nostāja nebija provāciska. Otrkārt, I. Tenisons varbūtējo briesmu vidū minēja arī iespējamās lielo kaimiņu vienošanās uz Baltijas valstu rēķina. Tobrīd Baltijas valstu vadītāju ārpolitikas uztverē kā galvenais drauds dominēja PSRS un Vācijas karš. Var atzīmēt arī to, ka I. Tenisons turpināja uzskatīt Poliju par PSRS un Vācijai līdzvērtīgu spēka faktoru, kāda tā, protams, vairs nebija. Kopumā I. Tenisona priekšlikumi bija visai samāksloti. Tie atspoguļoja I. Tenisona

uzskatu proskandināvisko orientāciju un personisko opozīciju režīmam. Viņa raksts neatspoguļoja Igaunijas ārpolitisko koncepciju. Jāmin arī 25 gadus vecā studenta tieksme pašapliecināties, par kuru, sniedzot paskaidrojumus saviem kolēģiem, runāja Igaunijas sūtnis Parīzē O. Štrandmans.⁵

“Päevaleht” redaktors H. Tammer, komentējot I. Tenisona uzskatus, puda Igaunijas tradicionālo ārpolitisko koncepciju. Viņa rakstā paustas cerības, ka tieši ar Baltijas Antantes starpniecību varētu panākt Lietuvas un Polijas tuvināšanos. Bez tam paustas arī bažas, ka Latvija un Lietuva bez Igaunijas ietekmes varētu tuvināties PSRS. H. Tammer pamatoti jautāja kāpēc Skandināvijas valstīm pēkšņi būtu jā rūpējas par savas vainas dēļ izolēto Igauniju. Igaunija varētu izraisīt Skandināvijas valstu interesi drīzāk kā Baltijas valstu bloka vadone, kas nodrošinājusi tādas pašas neitralitātes tradīcijas kā Skandināvijā.⁶ Kopumā H. Tammera raksts apstiprina Igaunijas ārpolitiskā kursa nemainību. Tā uzdevums varēja būt arī izkļaudēt Baltijas klauzulas krīzes radītās sekas. Arī laikraksts “Waba Maa” savā 15. janvāra rakstā kritizēja I. Tenisona ārpolitikas koncepciju, norādot, piemēram, ka pat Somijai nav izredžu ieiet Skandināvijas savienībā. Rakstu vienlaicība un kritiskā attieksme varēja pārliecināt Latviju par to, ka Igaunijā Baltijas Antantes lietderība un līdzšinējais ārpolitiskais kurss netiek apšaubīti. Igaunijas vadošie laikraksti, kritizēdami I. Tenisona uzskatus, nevien izpildīja uzdevumu nomierināt Latviju un grāva opozīcijas viedokli, bet arī novērsa iespēju citām Eiropas valstīm nepareizi izprast Igaunijas ārpolitiku. Tā rezultātā 17. janvārī “Jaunākās Ziņas” rakstā ar uzkrītošu virsrakstu atzīmēja “pazīstamā tautu skaldītāja” I. Tenisona uzskatu atspēkojumu Igaunijas avīzēs.⁷

Tomēr attiecību uzlabošanās nebija ilga un tās atkal pasliktināja V. Muntera bēdīgi slavenā vizīte Romā 1938. gada janvārī. E. Andersons uzskatīja, ka vizītes mērķis bija draudzīgu sakaru atjaunošana ar Itāliju.⁸ Tomēr tas nebija vienīgais vizītes mērķis. V. Munteram bija mērķi arī Vatikānā - konkordāta ar Vatikānu noteikumu izmaiņas. Vizītes laika Latvijas ārlietu ministrs tikās ar valdošo pāvestu Piju XI un diviem nākamajiem pāvestiem- kardinālu E. Pačelli un arhibīskapu Montini (attiecīgi Pijis XII un Pāvils VI).

Taču V. Muntera 19. janvāra tosts "Itālijas karalim un Abesīnijas imperatoram", kas tādējādi atzina Etiopijas piederību Itālijai, radīja jaunu saasinājumu Baltijas valstu attiecībās. Nelīdzēja ne rūpīgi izstrādātie noteikumi, ar kuriem V. Munters ierobežoja savu rīcību, ne LETAs apgalvojumi par to, ka tosts teikts Latvijas, nevis Baltijas Antantes vārdā (Tosts Baltijas Antantes vārdā laikam būtu bez precedenta starptautiskajās attiecībās.) V. Munters bija informējis par savu nodomu spert soli šādā virzienā gan Igaunijas, gan Lietuvas ārlietu ministru.⁹ Tomēr Igaunijas prese pēc ārlietu ministrijas norādījuma uzsāka pret Latvijas rīcību vērstu kampaņu.¹⁰ 9. februārī Igaunijas sūtnis Latvijā H. Rebane asā sarunā ar V. Munteru pārmeta ministram tostu Romā, pretī saņemot kritiku par Igaunijas preses kampaņu un F. Akela personisko un politisko neloyalitāti.¹¹ 21. februārī sūtnis Igaunijā E. Krieviņš rakstīja par savām rezervētajām attiecībām ar Igaunijas ārlietu ministriju, kur viņš bez vajadzības nav gājis, jo nekad nav saņēmis tur svarīgu informāciju.¹² Arī Lietuvas prese kritizēja V. Muntera darbību Romā. Laikraksts "Lietuvos Žiņios" 27. janvārī ievietoja rakstu "Nelāgs tosts", kurā izteica neapmierinātību ar šīs rīcības nesaskaņotību ar citām Baltijas valstīm. Kaut arī avīze atzina, ka V. Munters nav runājis Baltijas Antantes vārdā, tomēr viņam vajadzējis zināt, ka viņa

rīcību izmantos kā visas Baltijas Antantes rīcību. Bez tam Latvijai būtu vajadzējis arī saprast, ka “Etiopiju” Eiropā var būt cik uziet un mazas valstis, pēc kuru brīvības tīkotāju netrūkst, nedrīkst atzīt tādus varas aktus.¹³

Šādi Lietuvas argumenti, kas balstīti kolektīvās drošības principu ievērošanā, nešķiet nepatiesi. Lietuvas valdību un sabiedrību šajā laikā satrauca arī iespēja, ka Rīgas katoļu arhibīskapu A. Springoviču varētu iecelt par kardinālu, apejot attiecīgo Lietuvas garīdznieku, tomēr Latvijai to sevišķi nepārmeta.¹⁴ Latvijas attiecības ar Lietuvu īslaicīgi pasliktinājās, tomēr attiecības ar Igauniju saasinājās vairāk. Tomēr notikumi Romā drīzāk bija iegansts. A. Stranga uzsvēris, ka Igaunijā strauji auga provāciskā orientācija.¹⁵ Igaunijas valdību satrauca igauņu kapitālieguldījumu “Rīgas Manufaktūrā”. nacionalizācija 21. janvārī raksts avīzē “Uus Eesti “aicināja apsvērt vai nevajadzētu pārtraukt liberālismu pret latviešu firmām.¹⁶ Attiecības ar Igauniju un Lietuvu atkal siltākas padarīja šo valstu neatkarības gadadienu svinības Rīgā 16. un 24 februārī. Tās aizkustināja, gan igauņu,¹⁷ gan lietuviešu delegācijas. Lietuvas sabiedrība secinājusi, ka ”Latvija svētkus svinējusi tik silti un sirsnīgi kā to var vienīgi brāļu tauta”.¹⁸ Noslēdzot jāatzīmē, ka A. Springovičs tā arī nekļuva par kardinālu, bet V. Muntera tosts atbilda tā laika ciniski reālpolitiskajām nostādnēm. To saprata un atbalstīja, kā redzams no J. Feldmaņa ziņojumiem, piemēram, Šveices un Zviedrijas pārstāvji.¹⁹ Pasaules sabiedrība cerēja atraut Itāliju no Vācijas, tādējādi savaldot pēdējo.

1938. gada martā Lietuvas un Polijas attiecību krīze spēcīgi ietekmēja triju Baltijas valstu savstarpējās attiecības un kļuva par savdabīgu pārbaudes akmeni to sadarbībai. Polijas un Lietuvas attiecību krīze, kas noslēdzās ar Lietuvas piekrišanu atjaunot diplomātiskās attiecības, izgaismoja abu pārējo Baltijas valstu politiku. Konflikta gaita un tā rezultāti detalizēti atklāti un

novērtēti vēstures literatūrā –lietuviešu izcelsmes ASV vēsturnieka A. E. Senna un V. Žaļa darbos. Tomēr visdetalizētāk šī krīze aplūkota A. Strangas pētījumos. Viņš arī īpaši sīki izpētījis citu Baltijas valstu pozīciju un lomu šajos notikumos.²⁰

11. martā, saņemot ziņojumus par Austrijas anšlusu V. Munters un K. Ulmanis, satraukti par kārtējo nopietno triecienu mieram Eiropā, nolēma brīdināt Lietuvu par nepieciešamību uzlabot attiecības ar Poliju. Pieņemdami šo lēmumu viņi vēl nezināja par 11. marta robežincidentu un poļu karavīra bojāeju. Savukārt 12. marta sarunas laikā izsakot Lietuvas sūtnim J. Savickim šo brīdinājumu (demaršu), V. Munters vēl nezināja, ka Polija iesniegs Lietuvai ultimātu. Tādējādi Latvijas diplomātija nebija vainojama par to, ka Polijas pārstāvjiem radās iespēja vēlāk atsaukties uz Latvijas demaršu. Krīzes laikā V. Munters vairākkārt apspriedās ar Lietuvas sūtni J. Savicki un Polijas sūtni J. Harvatu, uzturēja telefoniskus sakarus ar Latvijas sūtņiem Lietuvā un Igaunijā. Viņš centās panākt, lai Lietuva reaģētu uz Latvijas demaršu, cerot tādā veidā izvairīties no Polijas ultimāta iesniegšanas, bet pēc tam kad Polija tomēr ultimātīvi pieprasīja Lietuvai normalizēt attiecības, darīja visu, lai pārliecinātu Lietuvu par situācijas nopietnību.²¹ Latvijas diplomātijas rīcība šīs krīzes laikā asi kritizēta vēstures literatūrā. Tā A. Stranga uzskatīja, ka Polijas diplomātija šai gadījumā “neatteiktos izmantot Latviju savās interesēs un spiedienam pret Lietuvu.”²² Viņaprāt, V. Munters centās aktīvi spēlēt vidutājību, tā pakļaudams sevi pastiprinātam riskam kļūt par Polijas interešu aizstāvi, bet 12. marta demaršs “nedz Polijai, nedz Lietuvai ...nebija vajadzīgs”.²³ Demaršs un tā atgādināšana pēc A. Strangas domām, bija lieki, jo Lietuvas valdība līdz 17. martam neizprata situācijas nopietnību, bet Polijas valdībai demaršā ietvertā prasība sākt sarunas par attiecību uzlabošanu likās

nepietiekama.²⁴ Tādējādi V. Muntera uzstājība, vēloties rast bāzi Polijas un Lietuvas sarunām uz Latvijas 12. martā demarša pamata liecinājusi par situācijas nepietiekamu izpratni. A. Stranga uzskatīja arī, ka V. Muntera darbības, ko viņš novērtē kā “drudžainu un uzbāzīgu” darbošanos, pamatā bija vēlēšanās izcelties, uzņemoties starpniecību.²⁵ Daži apstākļi V. Muntera darbību tomēr ļauj izprast. Latvijas demaršs deva V. Munteram zināmas tiesības izrādīt par notiekošo pastiprinātu interesi. Viņam, protams, bija arī nopietns formāls pamata par krīzi *neinteresēties*, atsaucoties uz Saprašanās un sadarbības līguma 3. pantu, kas izslēdza “specifisko” Viļņas problēmu no sadarbības lauka. Tomēr K. Ulmanim un V. Munteram bija jābaidās no tālejošām sekām, ko varētu izraisīt konflikta saasināšanās. Bruņotas sadursmes vai pat Lietuvas bojāejas varbūtība likās reāla. Šāds iznākums nekādā ziņā neatbilda Latvijas interesēm. Latvijas aktivitāti šajā periodā varbūt var nosaukt par nervozu vai pat haotisku, bet ne par nevajadzīgu. Tā Vācijas Ārlietu ministrijā tika saņemtas ziņas, kas pieļāva bruņota konflikta izcelšanos. Vācijas sūtnis Igaunijā H. Froveins 16. marta vakarā ziņoja, ka Igaunijas ārlietu ministra vietnieks, atsaucoties uz Polijas valdības lēmumu, pieļāvis iespēju, ka pēdējā var spert militārus soļus pret Lietuvu.²⁶ J. fon Ribentropa memorandā bija norādīts, ka Vācijai konflikta gadījumā jāieiet Klaipēdā.²⁷ 17. martā Polijas ārlietu ministrs J. Beks informēja Vācijas sūtnim Moltki, ka Lietuvas neapmierinoša atbilde uz Polijas ultimātu, izsauks ļoti nopietnas sekas iespējams pat militāru akciju.²⁸

Šādā situācijā Latvijas ārlietu vadītāja darbība atbilda situācijas nopietnībai, kā arī Latvijas interesēm. Latvijas puses izpratnē Latvijas interesēm atbilda Polijas un Lietuvas diplomātisko attiecību nodibināšanās. “Attiecību normalizēšanās ar Poliju”, 18. martā rakstīja L. Sēja, “ir pašas Lietuvas, viņas kaimiņu un vispārējās politiskās stabilitātes interesēs”.²⁹ Tai

pašā laikā nav pietiekama pamata uzskatīt, ka Latvija savos centienos novērst konflikta eskalāciju, būtu pārmērīgi pakļāvusies Polijas interesēm. Latvija cerēja panākt Lietuvas un Polijas attiecību uzlabošanu, Lietuvai piekāpjoties bez ultimāta iesniegšanas. Attiecību uzlabošanās un diplomātisko attiecību nodibināšanās bez ultimāta iesniegšanas būtu bijusi godpilnāka Lietuvai un izdevīgāka Latvijas diplomātijai. Tomēr Latvijas ārpolitiskā vadība, protams, riskēja ar to, ka nelokāmie Viļņas atgūšanas piekritēji uzskatītu Latviju par Polijas interešu aizstāvi.

Igaunijas pozīcija šīs krīzes laikā ievērojami atšķīrās. Arī Igaunijas interesēm atbilstu Polijas un Lietuvas nesaskaņu noregulējums, taču jāpieļauj iespēja, ka Igaunijas militārajām aprindām Lietuvas neatkarības krišana neizraisītu bažas par Igaunijas drošību. Savukārt O. Epiks jau minētajā sarunā ar H. Froveinu norādīja, ka Igaunija konflikta gadījumā paliks neitrāla un nedomā uzņemties vidutājību.³⁰ Pēc Polijas ultimāta iesniegšanas Igaunijas ārlietu ministrs F. Akels atteicās kopā ar Latvijas sūtni draudzīgā kārtā ieteikt Lietuvai ultimātu pieņemt. Viņš izvirzīja virkni argumentu pret Igaunijas iesaistīšanos konflikta noregulējumā, norādot gan uz Baltijas Antantes līguma 3. pantu, gan abu konfliktējošo pušu (Polijas un Lietuvas) izvairīšanos no kontaktiem ar Latviju un Igauniju. F. Akels bija arī pārliecināts, ka Lietuva Polijas ultimātu pieņems. A. Stranga, komentēdams F. Akela argumentus novērtē tos kā loģiskus un pamatotus.³¹ Lai arī Igaunija necentās uzņemties starpniecību tā tomēr izteica savu viedokli par notiekošo Lietuvai. Igaunijas ārlietu ministra vietnieks O. Epiks sarunās ar Lietuvas sūtni B. Dailidi pamatoti norādīja, ka diplomātisku attiecību atjaunošanas dēļ karu parasti nesāk. Viņš pasvītvoja, ka Igaunija baidās no Vācijas un Polijas uzbrukuma Lietuvai.³² Tādējādi Latvijas un Igaunijas viedokļiem par situāciju bija arī līdzīgas iezīmes, taču Igaunijas diplomātija vienīgi

neizvērsa tik lielu aktivitāti. V. Žālis vērtēja Latvijas rīcību krīzes laikā kā korektu un labvēlīgu, nosodot tikai mēģinājumu pierunāt Igauniju iesniegt Lietuvai Latvijas un Igaunijas kopīgu demaršu ar priekšlikumu pieņemts poļu ultimātu.³³ Polijas ultimāts izraisīja nepieciešamību pārskatīt Lietuvas ārpolitisko kursu. Lietuva lielā mērā zaudēja uzticību PSRS un pievērsās neitralitātei. Jauna ārpolitiskā kursa izstrāde noslēdzās jau 1938. gada rudenī.

Latvijas ārpolitikas izturēšanās pēc konflikta noregulējuma jāvērtē kā korektāka nekā Igaunijas rīcība. Ģenerālis J. Laidoners, pēc L. Sējas atstāta, atļāvās izteikt prieku, ka “Beidzot taču Lietuvas valstsvīri sapratuši, ka bijis laiks konfliktu izbeigt”. Uz to Lietuvas puse reaģēja ar frāzi, ka “beidzot taču arī igauņiem vajadzētu saprast, ka tamlīdzīga iejaukšanās otras valsts darīšana ir kaitīga abu valstu attiecībām. Igaunijas sūtnis Varma šajā sakarā teica L. Sējam, ka lietuviešiem būtu jārēķinās ar J. Laidonera ietekmi Igaunijas ārpolitikā, bet 20. aprīlī oficiāli izteica neapmierinātību Lietuvas ārlietu ministrijas ģenerālsekretāram J. Urbšim.³⁴ Lietuvā arī Latvijas vienmēr netika vērtēta pozitīvi. Pēc L. Sējas domām, labvēlīgi Latvijas darbību novērtējusi Lietuvas inteliģence. Tā uzskatījusi, ka Latvija veiksmīgi izvairījusies no iejaukšanās konfliktā, jo nav piedalījusies tajā pat ar starpniecības mēģinājumu. Tauta, pēc L. Sējas avota lietuviešu inteliģencē domām, uzskatītu, ka Latvija darbojusies poļu interesēs un neprastu pienācīgi novērtēt to, ka Lietuva tādējādi būtu izvairījusies no ultimāta un kara draudiem.³⁵ Rupju kļūdu pieļāva Latvijas sūtnis Londonā K. zariņš Viņš neveiksmīgi apsveica Lietuvas sūtni B. Baluti par diplomātisko attiecību atjaunošanu ar Poliju,³⁶ bet pats vēlāk norūpējies ziņoja, ka Lietuvas sūtnis izvairās no kontaktiem ar K. Zariņu un Igaunijas sūtni.³⁷

Svarīgākā izšķiršanās Baltijas valstu ārpolitikā 1938. gadā bija solis, kas vēstures literatūrā ieguvis pārejas uz absolūto neitralitāti nosaukumu.³⁸ Neitralitātes pasludināšana jāsaista ar reālo politisko situāciju Eiropā trīsdesmito gadu beigās. 1935. gada vasarā Baltijas valstu neitralizācijas iespēju detalizēti izanalizēja pārstāvis Tautu Savienībā J. Feldmanis. Viņš sastādīja vērienīgu plānu triju Baltijas valstu kopīgai “neitralizācijai”. Plāns pamatā bija gatavs jau pirms otrās sūtņu konferences un tika nosūtīts uz Rīgu 22. jūnija ziņojumā.³⁹ Šī analīze un no tās izrietošie priekšlikumi diezgan pamatīgi aplūkoti vēstures literatūrā.⁴⁰ J. Feldmaņa ziņojumā iztirzāti Baltijas valstu neitralitātes juridiskie un faktiskie aspekti. Juridiskie šķēršļi Baltijas valstu neitralitātei izrietēja no šo valstu starptautiskajām saistībām, vispirms attiecībā uz Tautu Savienību. Kā cits juridisks šķērslis jāmin Latvijas un Igaunijas militārās savienības līgums, kura likvidācija varētu radīt būtisku kaitējumu abu valstu interesēm. Šo šķērslis J. Feldmanis piedāvāja apiet, neitralizējot Baltijas valstis kā kopēju vienību.⁴¹

Raksturojot Tautu Savienības statūtu radītos juridiskos šķēršļus, J. Feldmanis norādīja arī uz statūtu pantos minēto garantiju praktisko nepielietojamību. ...”taisni tie panti, uz kuriem sākumā lika vislielākās cerības ...paliek dzīvē nepielietoti”, rakstīja sūtnis un izskaidroja to ar statūtu pieņemšanu “ideālisma uzplūdu laikā, kad cilvēkiem likās, ka viņiem ir pa spēkam ievirzīt noteiktā gultnē tautu kopdzīves attīstības gaitu.”⁴² Šāda argumentācija liecina ne vien par reālpolitikas dominanti pār ideālismu J. Feldmaņa domāšanā, bet arī par to, ka viņš visai agri uztvēris Tautu Savienības un kolektīvās drošības principu krīzi. Starptautiskās politikas attīstībā J. Feldmanis saskatīja jaunas tendences: “No jauna uzpeld pēdējā gadu desmitā aizmirstais jēdziens par līdzsvaru (J. F. pasvītrojums) starp valstīm.”⁴³ Arī pats sūtnis ierosināja Baltijas valstu neitralitāti balstīt uz spēku

līdzsvaru starp Vāciju, PSRS un Poliju.⁴⁴ J. Feldmanis norādīja, ka viņa neitralitātes plāns ir izdevīgāks Baltijas valstu drošībai nekā Austrumu pakta projekts. Baltijas Antantes neitralizācija neierobežotu šo valstu suverenitāti un darbības iespējas Tautu Savienībā, kā arī dotu tādas pašas drošības garantijas kā Austrumu pakts, neuzliekot tādas saistības (piemēram, dalību Vācijas karā ar Čehoslovākiju).⁴⁵ J. Feldmaņa apsvērumos lielu interesi izraisa šī ievērojamā diplomāta skepse attiecībā uz Tautu Savienības spēju nodrošināt tās dalībvalstu intereses. Viņš saskatīja nepieciešamību meklēt jaunus līdzekļus Baltijas drošības garantēšanai, pārtraucot uzticēties kolektīvās drošības principiem. Šādā kontekstā arī vajadzētu aplūkot vēlāko laiku kritiku Latvijai attiecībā uz atteikšanos no kolektīvās drošības principiem .

J. Feldmaņa neitralitātes plānu bija paredzēts balstīt uz trīs valstu garantijām un tas realizācijas gadījumā ievērojami un izdevīgi atšķirtos no tā neitralitātes risinājuma, kas parādījās trīsdesmito gadu beigās. Baltijas valstu neitralitātes attīstībā var izdalīt vairākus posmus. Vēsturnieks I. Feldmanis pauž uzskatu par faktisko neitralitāti laikā no 1935. līdz 1938. gadam. Šai laikā viņš atzīst visai nosacītu Latvijas ārpolitikas pavērsienu PSRS virzienā.⁴⁶ 1938. gada ziemā Baltijas valstu neitralitātes pasludināšana varēja notikt Tautu Savienības sesijā. Tobrīd pastāvēja reāla iespēja, ka tās dalībvalstis varētu masveidā atteikties no statūtu 16. panta saistībām. Tomēr Latvijas nostāja šajā gadījumā sakrita ar Lielbritānijas, t. i., britu ministra A. Īdena pozīciju. Viņš stingri iestājās pret Tautu Savienības destabilizāciju. Līdzīgu konsekventu attieksmi šajā sesijā pauda arī V. Munters. Šāda konsekvence Tautu Savienībā tomēr nebija ilga. Pusgada laikā četras Ziemeļu valstis, Nīderlande, Beļģija un Luksemburga, kā arī Polija paziņoja par atteikšanos no Tautu Savienības 16. panta automātiskas pielietošanas.⁴⁷

Arī uz pagriezienu Latvijas nostājā nebija jāgaida ilgi. L. Zemīte paudusi uzskatu, ka Latvijas pavērsiens prom no Tautu Savienības sācies jau sen, bet V. Munters “faktiski izteica neuzticību Tautu Savienības darbībai jau 1938. gada aprīlī”, uzsverot mazo valstu norobežošanos no lielvalstu politikas un Tautu Savienības reālo iespēju miera nodrošināšanā iluzoro raksturu.⁴⁸

1938. gada jūnijā ārlietu ministru konferencē Igaunijas ārlietu ministrs K. Selters ierosināja rezolūciju par Tautu Savienības statūtu 16. panta fakultatīvo raksturu. Lietuva nevēlējās tam piekrist, bet Igaunija izturējās izvairīgi.⁴⁹ K. Selters informēja arī par Igaunijas nodomu publiski paziņot par pilnīgu bruņotu neitralitāti.⁵⁰ Publiski sludinot neitralitātes nepieciešamību, Igaunijas varasvīri turpināja uzturēt ciešus kontaktus ar Vāciju. Vācijas sūtņa Igaunijā H. Froveina 1938. gada 5. jūlija saruna ar Igaunijas armijas štāba priekšnieku N. Rēku nemaz neatgādināja potenciāli neitrālas valsts militāra līdera sarunu ar eventuālās kara izraisītājas valsts sūtni. N. Rēks, baidoties no PSRS, lūdza Vācijas militāru atbalstu, gan nevīrus, bet kara tehniku, ko tai gadījumā, ja Latvijas un Lietuvas teritoriju skartu karš varētu piegādāt pa jūru. Vēl vairāk, N. Rēks solīja, ka vajadzības gadījumā Igaunija varētu pat Krievijai nezinot mīnēt Somu jūras līci. Tas bija par daudz pat Vācijas sūtnim, kurš, nezinādams savas valsts militāros plānus, pasteidzās novirzīt sarunu uz politiskiem aspektiem. Viņš pateicās Igaunijai par deklarāciju attiecībā uz karaspēka cauri nelaišanu un izteica arī vēlēšanos, lai Igaunija panāktu šādu deklarāciju arī no Latvijas. Ģenerālis apsolīja pielikt visus spēkus, lai to panāktu.⁵¹

Norobežošanās no 16. panta un neitralitātes deklarēšana Baltijas valstu ārlietu ministrijās 1938. gada vasarā nelikās sevišķi steidzama. Vēl 15. jūlijā ministra vietnieks O. Epiks informēja Latvijas sūtni, ka

deklarācijas teksts nav gatavs un K. Selteram un S. Lozoraitim, atrodoties atvaļinājumā lieta nav sevišķi steidzama. E. Krieviņš atbildēja, ka arī viņš interesējas par šo jautājumu tikai privāti.⁵² Vēl 24. augustā pie V. Muntera ieradās Polijas sūtnis J. Harvats un uzdeva trīs jautājumus 16. panta sakarā Polijas sūtnis vēlējās zināt vai Baltijas Antante ir nodomājusi uzsākt diskusiju gaidāmajā Tautu Savienības sesijā par 16. pantu un vai tā nevēlas saskaņot savu viedokli ar Poliju. V. Munters atbildot uzsvēra, ka var runāt tikai Latvijas vārdā. Viņš norādīja, ka Latvija nedomā uzsākt diskusiju un netic, ka šādi nodomi būtu Lietuvai un Igaunijai. Latvija nedomāja nākt klajā ar kādu deklarāciju un bija nolēmusi saskaņot viedokli ar Igauniju un Lietuvu. Treškārt, V. Munters uzsvēra, ka Latvijas un Polijas uzskati, kā ti pierādījusi J. Beka vizīte Rīgā sakrīt.⁵³ Abi ministri kā V. Munters 2. augustā bija informējis padomju pārstāvi J. Zotovu, bija vienojušies uzskatīt 16. pantu par fakultatīvu.⁵⁴ Tātad līdz pat augusta beigām Baltijas valstīm nebija nodoma oficiāli atteikties no 16. panta, klusībā uzskatot to par neobligātu. Stāvoklis izmainījās tieši augusta beigās. Šo izmaiņu iemesls bija ārējo apstākļu maiņa. Zināmu spiedienu, kā liecina A. Strangas pētījumi, pret Baltijas valstīm izdarīja Polija.⁵⁵ Tomēr Latvijas sūtnim M. Valteram Polijas ārlietu ministrs J. Beks apliecināja, ka Polija centīsies 16.pantu neaiztikt.⁵⁶

Nopietnu spiedienu uz Baltijas valstīm izdarīja Vācija. Par vieglāko spēka pielikšanas punktu bija izraudzīta Igaunija, kurā no 29. līdz 31. augustam viesojās H. Gēringa svainis K. Mēgerle. Savās sarunās ar K. Selteru K. Mēgerle centās pārliecināt ministru par nepieciešamību pēc iespējas ātrāk norobežoties no Tautu Savienības Statūtu 16. panta. Sākumā K. Selters informēja vācu viesi, ka šāda deklarācija nenotiks Ženēvā, bet tā gaidāma oktobrī Igaunijas parlamentā. K. Mēgerle savukārt biedināja igauņu ministru, ka Lielbritānija un Francija vai PSRS var piespiest Baltijas valstis

uz kādu akciju, ko paredz šis pants, tāpēc tām vajadzētu norobežoties no tā pēc iespējas ātrāk. Aizbraucot K. Mēgerle guva pārlicību, ka K. Selteru iespaidojuši viņa argumenti, jo K. Selters ar “preses šefa “starpniecību informēja, ka vēlamais paziņojums sagaidāms tuvākajās dienās. Par savas misijas panākumu K. Mēgerle uzskatīja arī to, ka pēc Igaunijas paziņojuma arī Latvija nevarēs no tā izvairīties un to, ka Baltijas Antantes līdera loma ar Vācijas atbalstu drīzumā pāries pie Igaunijas.⁵⁷ Latvijas nostāju ietekmēja arī neagresīvo Eiropas valstu: Lielbritānijas un Ziemeļu valstu viedoklis. Bez šaubām arī 1938. gada septembra starptautiskā situācija atstāja iespaidu uz Baltijas valstu rīcību. Būtu lieki pierādīt, ka plaša Eiropas konflikta varbūtība tobrīd likās ļoti ticama. Tieši tai brīdī, kad Baltijas valstis deklarēja savu attieksmi par 16. panta ievērošanas fakultatīvo raksturu Čehoslovākija bija pieprasījusi Padomju Savienības domas par tās gatavību pildīt 1935. gada savstarpējās palīdzības līgumā noteiktās saistības. Doma par iespējamo PSRS spēku virzību caur Baltijas valstīm likās nopietns drauds šo valstu valdībām un tautām. Kā liecina, M. Valters, tuvojoties Tautu Savienības “jums Rīgā bija lielas, gandrīz vētrainas apspriedes par stāvokli, par norādījumiem Munteram sakarā ar Tautu Savienības rudens sanākumi utt.” M. Valters norādīja, ka visi tie, kas domāja, ka jau laikus jānoskaidro kādu palīdzību varētu saņemt no Parīzes un Londonas “tika atsisti atpakaļ ar frāzi:” Vai tad Jūs gribat Latvijā ielaist krievus ?”.”⁵⁸

Vēstures literatūrā atzīmēts, ka 16. pants bija pašu Baltijas valstu neatkarības vienīgā starptautiskā garantija, uz ko tās varēja atsaukties ārvalsts uzbrukuma gadījumā.⁵⁹ Jāsaka gan, morāle Eiropā 1938. gada rudenī vispār nebija sevišķā cieņā. savukārt kolektīvās drošības principi tika atklāti ignorēti, noslēdzot Minhenes vienošanos. Ne jau velti Igaunijas sūtnis Berlīnē K. Tofers 1938. gada rudenī ne bez lepnuma atzīmēja Igaunijas

turēšanos pie Eiropas augstās politikas.⁶⁰ Kā jau norādīts, vēstures literatūrā runāts par daudzu valstu ietekmi uz Baltijas valstu lēmumu. Tomēr nevienu no valstīm, kas atteicās no 16. panta ievērošanas, tik lielā mērā neapdraudēja Padomju Savienība. Tā bija spējīga veikt agresiju, padomju demagoģijai raksturīgā stilā atsaucoties uz Tautu Savienības statūtiem un kolektīvās drošības interesēm. Nevienam citam kā tikai Baltijas valstīm nebija pamata uzskatīt Tautu Savienību nevis par Eiropas miera garantu, bet gan par vienu no potenciāli naidīgajiem grupējumiem.

Latvijas atteikšanos no Tautu Savienības statūtu 16. panta saistībām, kas notika 1938. gada 19. septembrī vēstures literatūrā dēvē par pāreju uz absolūtu neitralitāti.⁶¹ Šī pāreja notika vairākos posmos. 1938. gada septembra Baltijas valstu pārstāvju deklarācijas Tautu Savienības pilnsapulcē par statūtu 16. pantā paredzēto sankciju fakultatīvu pielietošanu bija tikai pirmais solis šajā virzienā. Šim posmam piemita dažas atzīmēšanas vērtas īpatnības. Pirmkārt, jānorāda, ka Baltijas valstis neatteicās no dalības starptautiskās sankcijās jebkurā gadījumā, bet tikai atstāja sev tiesības izlemt vai tajās piedalīties. Praksē šāda dalība gan bija grūti iedomājama, tomēr neitralitātes absolūtais raksturs teorētiski ir diskutējams. Otrkārt, atteikšanās no dalības sankcijās nodrošināja Baltijas valstis pret nepieciešamību izlaist ārvalstu karaspēku (sarkano armiju) caur savu teritoriju. Baltijas valstis tādējādi bija novērsušas iespēju izmantot starptautiskās tiesības pret tām. Otrais posms neitralitātes ēkas celtniecībā bija likumi par neitralitātes noteikumiem. 1938. gada 2. –3. novembrī vienota neitralitātes likuma projektu izstrādāja triju valstu eksperti Rīgā. Apspriežu laikā Lietuvas pārstāvji aizrādīja, ka likumā nav runāts par neitralitāti sauszemes kara apstākļos, tomēr piekrita sekot Latvijai un Igaunijai.⁶² 18. novembrī trīs ārlietu ministri parafēja šādu projektu.⁶³ 1938. gada 3. decembrī Igaunijā, 19.

decembrī Latvijā, bet 1939. gada 25. janvārī Lietuvā šie likumi stājās spēkā. Likumi bija veltīti Baltijas valstu neitralitātei gaisa un jūras kara apstākļos. Pieņemot šos likumus tika uzsvērts, ka runa ir par neitralitātes noteikumu izstrādi gadījumam, ja Baltijas valstis izlemtu palikt neitrālas kādā konkrētā gadījumā.

Tomēr Baltijas valstu praktiskā ārpolitika vēl joprojām atšķīrās. Pēc tam, kad Igaunija bija panākusi Latvijas pievienošanos tās kursam, tās izturēšanās pret Baltijas Antanti 1938. gada beigās bija kļuvusi pilnīgi nelojāla. 26. oktobrī Igaunijas militārais atašējs Vācijā L. Jākobsens sarunā ar V. fon Grundheru izteica nožēlu, ka Sudetu krīzes laikā Igaunijā nav bijis vācu aģentu, kas varētu radīt pretsvaru daudzajiem angļu un franču aģentiem. Vēl viņš izteicās, ka Latvijas iedzīvotāji un militārās aprindas simpatizē PSRS, un sirsnīgi uzņemt tās armiju Savienību ar Latviju Igaunijas valdība uztvērusi tikai kā vērstu pret PSRS.⁶⁴ Savukārt Igaunijas sūtis Vācijā K. Tofers sarunā ar V. fon Grundheru apsveica Vācijas un Ā. Hitlera panākumus un pat kritizēja Somijas ārlietu ministra R. Holsti pārāk izteikto orientāciju uz Angliju un Franciju. V. fon Grundhers, būdams apmierināts ar Igaunijas panākumiem, virzot Latviju neitralitātes deklarācijas pasludināšanu, tomēr izteica neapmierinātību ar Latvijas prokrievisko nostāju, stingro izturēšanos pret vāciešiem un vēlējās noteiktu pagrieziena Vācijas virzienā.⁶⁵ Savukārt Lietuvas pāreju uz neitralitāti var uzskatīt par argumentu par labu Baltijas valstu neitralitātes kursam. Krīze attiecībā ar Poliju pierādīja Lietuvas aktīvās, ar PSRS saistītās ārpolitikas neveiksmi. 24. oktobrī L. Sēja rakstīja, ka "Lietuvas diplomātiem nevar aizdot lielākas dusmas kā atgādinot draudzību ar PSRS. "Ziņojumā, kurā viņš atspoguļoja Lietuvas sūtņu konferenci bija arī norādīts, ka Lietuvas ārpolitikas pamatā tagad nolemts likt neitralitāti, labas attiecības ar

kaimiņvalstīm (t. i., ar Vāciju un Poliju), kā arī sakarus ar Baltijas valstīm.⁶⁶ Lietuviešu vēsturniece R. Žepkaite norādīja, ka arī 1938. gada Čehoslovākijas krīze bija nozīmīgs faktors, kas spieda mainīties Lietuvas ārpolitiku.⁶⁷ Jaunais kurss nozīmēja vērtību pārvērtēšanu ārpolitikā.

Tādējādi Baltijas valstis bija pasludinājušas neitralitāti, kam nebija starptautisku garantiju un skaidri izteiktas koncepcijas. Lielā mērā tā bija vecās līdzsvara politikas turpinājums jaunā noformējumā. Faktiski pats “neitralitātes” vārds tika uzlūkots kā garantija. Lielā mērā veidu kādā Baltijas valstis sasniedza neitralitāti diktēja nejaušība.

Minhenes vienošanās Eiropā izraisīja pilnīgi nepamatota optimisma uzplūdus. Visplašāk pazīstamie šķiet N. Čemberlena vārdi par mieru mūsu laikam.⁶⁸ Arī Baltijas valstu diplomātu vidū sākumā pastāvēja visai optimistiski viedokļi attiecībā uz situāciju Eiropā pēc Minhenes. Tā, sūtnis Francijā O. Grosvalds savā 10. oktobra ziņojumā, kaut arī nepiekrita entuziasmam par jaunu, laimīgu ēru cilvēces vēsturē, tomēr saskatīja pozitīvus Minhenes vienošanās rezultātus. Viņš apsveica “atbildīgu valstsvīru spēju” vienoties bez “starptautisku konferenču aparāta”, priecājās par PSRS izolāciju no Rietumeiropas politikas, Francijas un Itālijas attiecību normalizāciju un pat augstu novērtēja Polijas tālredzīgo rīcību, kas “ļāvusī bez grūtībām un asins izliešanas” iegūt lielu poļu apdzīvotu apgabalu. (Tešinas apgabalu no Čehoslovākijas).⁶⁹ Tik autoritatīvs liecinieks kā V. Čērčils vērtē Polijas rīcību kā “neapdomību un nepateicību”, kas noveda pie attiecību saraušanas ar Polijas draugiem ASV, Anglijā un Francijā.⁷⁰ A. Stranga uzskatīja, ka nebija praktiskas nozīmes O. Grosvalda viedoklim par lielvalsts Minhenē apliecināto spēju nodot defensīvas alianses partneri, jo Latvijai neviens nepiedāvāja defensīvu aliansi. Viņš uzskata arī, ka Minhene Latvijas ārpolitikas kursu īpaši neietekmēja.⁷¹ Tam nevar pilnībā piekrist.

Minhene vājināja Latvijas uzticību rietumu valstīm kā eventuāliem sadarbības partneriem, kas varētu veidoties 1939. gadā. Savukārt V. Muntera 1939. gada pavasara un vasaras uzskati, ka Lielbritānija un PSRS neiejauksies Vācijas un Polijas konfliktā,⁷² atgādina Minhenes modeļa pārņemšanu uz šo konfliktu. Kopumā Baltijas valstu diplomāti neizteica pārāk optimistiskus vērtējumus. 11. oktobrī sūtņu apspriedē Londonā dominēja uzskats, ka godpilns miers nav panākts un, ka Vācijas agresija tālāk vērsīsies dienvidaustrumu virzienā. Acīmredzot runa bija par Ukrainu, jo kā nākamā perspektīva tika minēts Vācijas un PSRS iespējamais karš.⁷³ Savukārt E. Krieviņš, atbildot uz A. Stegmaņa prasību raksturot iespējamā konflikta draudus Austrumeiropā, kā iespējamo notikumu vietu atkal nosauca dienvidaustrumu virzienu jeb Ukrainu. Tās atbrīvošana, pēc Latvijas sūtņa novērojumiem, bija ļoti iemīļots temats Berlīnē.⁷⁴ 15. decembrī par šādu runu izplatību savai valdībai ziņoja arī Francijas sūtnis R. Kulondrs.⁷⁵ Latvijas valdībai šajos apstākļos svarīgi bija vērot notikumu attīstību Latvijas robežu tiešā tuvumā, pirmkārt, Klaipēdā. Noteiktus secinājumus par starptautiskās situācijas attīstību izdarīja arī V. Munters. Vēstures literatūrā tiek atzīmēti viņa 1938. gada novembrī publicētie raksti, ko pat Vācijas diplomāti novērtēja kā Vācijai labvēlīgu pagriezienu. A. Stranga kritizējis V. Muntera žurnālā "Sējējs" izteiktās domas par to, ka Latvijas neatkarība nav bijusi balstīta uz Versaļas sistēmu. Viņš nepiekrīt arī V. Muntera tēzei par nepieciešamību iekļauties jaunajā Eiropā.⁷⁶ 1938. gada 1. novembra "Brīvās Zemes" rakstā bija atzīmēts, ka Vācija izvirzījusies Eiropas politisko spēku pirmajās rindās un spēks, kas tai varētu stāties pretim nav saskatāms.⁷⁷ Kopumā Minhene neapšaubāmi nostiprināja Vācijas autoritāti Latvijā. Igaunijas valdošajās aprindās tāds apstiprinājums pat nebija vajadzīga, bet

kā minēts iepriekš Čehoslovākijas krīze bija viens no faktoriem, kas ietekmēja Lietuvas politikas pavērsienu.

1938. gada novembra beigās Vāciju Baltijas valstu nostāja sāka interesēt plānojamās Klaipēdas sagrābšanas sakarā. Jau 21. oktobrī bija parakstīta Ā. Hitlera pavēle vērmahtam jebkurā brīdī būt gatavībā Klaipēdas okupācijai.⁷⁸ 25. novembrī ārlietu ministrijas politiskā departamenta direktors V. fon Grundhers sastādīja memorandu, kurā norādīja, ka Baltijas Antantes iejaukšanās Klaipēdas lietās nav sagaidāma, jo tās dibināšanas līguma 3. pants šo problēmu kā specifisku izslēdz no kopējo interešu loka.⁷⁹ Formāli tas bija aplams, faktiski precīzs secinājums. Vācijas sūtnis Lietuvā Ē. fon Cehlins izslēdza iespēju, ka Lietuva varētu brīvprātīgi atdot Klaipēdu.⁸⁰ Acīmredzot tāpēc Lietuvas nacionālsociālisti tika mazliet iegrožoti, bet 5. decembrī Apspriedē ārlietu ministrijā tika pasvītrots, ka Lietuva par Vācijas nodomiem jātur neziņā.⁸¹ Tas Vācijai arī izdevās.

1938. gada beigās Baltijas valstu attiecības atkal pasliktinājās. Diplomātiskie dokumenti atspoguļo garu un sīkumainu pretenziju sarakstu, kuras Igaunija izvirzīja pret Latviju, kā arī veselu virkni atrunu, ko Igaunija izmantoja, lai novilcinātu ārlietu ministru konferences sasaukšanu. Viedokļu apmaiņas gaitā starp Rīgu un Tallinnu pakāpeniski noskaidrojās, ka nesaskaņas ir dziļākas nekā sākumā likās. Pēc ārlietu ministru tikšanās 18. novembrī Rīgā citu starpā bija arī nolemts sarīkot kārtējo ārlietu ministru konferenci Kauņā no 19. līdz 21. decembrim.⁸² Vēl 7. decembra L. Sējas ziņojumā šis datums tika apstiprināts.⁸³ Taču jau 10. decembrī Igaunija iesniedza *pro memoria* ar priekšlikumu konferenci atlikt.⁸⁴ Sākumā varēja rasties iespaids, ka Igaunijas vēlēšanās saistīta vienīgi ar bažām par Klaipēdas nākotni. 16. decembrī sūtnis Igaunijā V. Šūmans uzsvēra, ka konferences atlikšana nav nejaušība, jo Igaunija baidījiesies jebkādā mērā

tikt iejaukta sarežģījumos.⁸⁵ Igaunijas pozīcija Klaipēdas jautājumā bija diezgan vienkārša. Tās vadītāji, uzskatīja, ka Klaipēdas jautājums uz Igauniju neattiecas un būtu pat labāk, ja šī teritorija piederētu Vācijai.⁸⁶ V. Muntera uzdevums sūtnim noskaidrot citus iespējamus atlikšanas cēloņus⁸⁷ izraisīja virkni maz pieņemamu Igaunijas argumentu, kas laika gaitā kļuva arvien atklātāki. Lietuvas sūtnis Tallinnā atstāstīja V. Šūmanam tādas igauņu atrunas kā Ziemassvētku tuvums, konferences nepietiekamā sagatavotība un pat V. Muntera nevaļa viņa ārzemju vizīšu dēļ. Šie argumenti neizturēja kritiku. Atklātāk izteicās Igaunijas ārlietu ministrs K. Selters, kurš norādīja uz konferences darba kārtībā iekļauto jautājumu maznozīmību un neauglīgo konferenču nepopularitāti tautā.⁸⁸ Savā 23. decembra vēstulē V. Munters pauda domu, ka Igaunijas bažu galvenais cēlonis ir Klaipēdas liktenis. V. Munters domāja, ka Lietuvas stāvoklis nav tik slikts un pieļāva, ka Igaunijas politikā “bez zināmas politiskas glēvulības” sastopami arī “intrigu elementi” un retoriski jautāja vai aiz tā visa stāv pats “K. Selters, cita amatpersona vai cita valsts”. Minētās ārvalsts kandidatūra bija tikai viena – Vācija.

No tās viedokļa nevēlama varēja likties V. Muntera vizīte Lielbritānijā un Dānijā 1938. gada decembrī, jo tā radīja zināmu pretsvaru Igaunijas provāciskajai politikai. 9. februārī, informējot L. Ēķi par jau notikušo konferenci, A. Stegmanis rakstīja, ka šī V. Muntera vizīte likusies nepieņemama Igaunijai, jo tādas vizītes tikai izraisot Baltijas valstīm vispār nevēlamu Eiropas uzmanības pievilkšanu.⁸⁹ Šādu prasību varētu ironiski apzīmēt par pārmērīgas neitralitātes ievērošanu, jo Igaunija tādējādi proponēja diplomātisko aktivitāšu minimalizāciju. Igaunijas toreizējā nostāja ir pretrunā ar mūsdienu vēstures zinātnes atziņu, ka “Baltijas valstīm bija vajadzīgas preventīvas diplomātiskas akcijas, kuru nolūks bija neitralizēt potenciālo agresoru...ieplānotos pasākumus”.⁹⁰ Bez visa tā Igaunijas un

Latvijas attiecības saasināja arī 13.-17. decembra neveiksmīgais sarunu raunds par Igaunijas un Latvijas tirdzniecības problēmu noregulēšanu, kurā A. Kampes un G. Meri vadītās delegācijas apsprieda iespēju noslēgt jaunu tirdzniecības līgumu. Igaunijas delegācija nepiekrīta šajā līgumā neiekļaut Somijas klauzulu un norādīja, ka tirdzniecībai ar Latviju ir tikai politiska, nevis ekonomiska nozīme.⁹¹ Latvijas puses dokumenti apvaino Igauniju par to, ka tā vēlējusies panākt pozitīvu tirdzniecības bilanci ar Latviju (eksports uz Latviju par 2,5 miljoniem latu, imports no tās par 1,3 miljoniem latu) un nav piekritusi piešķirt Latvijas precēm tādu pašu labvēlības statusu kā Somijas precēm. Tā visa rezultātā sarunas zaudējušas bāzi.⁹² Jau minētajā 9. februāra vēstulē A. Stegmanis rakstīja, ka šo sarunu pārtraukšana izraisīja jaunus igauņu preses uzbrukumus Latvijai.⁹³ Sīkumainās pretenzijas pret Latviju var izskaidrot arī kā vēlēšanos atrast ieganstu attiecību līmeņa pazemināšanai vai pat Baltijas Antantes likvidācijai. Igaunijas ārlietu ministrijas politiskā departamenta vadītājs 29. decembrī sarunā ar britu lietvedi Baltijas valstīs V. Gallienu paredzēja Baltijas Antantes likvidāciju.⁹⁴ Igaunijas vēsturnieks M. Ilmjarvs uzskatīja, ka 1939. gada sākumā Igaunija bija nolēmusi pārtraukt Baltijas valstu sadarbību. Viņš to pamatoja ar Igaunijas militāro aprindu bažām par Vācijas pārmetumiem Lietuvai un Latvijai.⁹⁵ Faktiski var pieņemt pretēju viedokli: Vācijai Igaunija bija vajadzīga Lietuvas un Latvijas ietekmēšanai. Tādējādi Baltijas valstis, kas vēl nupat bija demonstrējušas formāli ļoti cieši saskaņotu politiku atsakoties no Tautu Savienības statūtu 16. panta pielietošanas praksē un pieņēmušas likumus par neitralitātes noteikumiem, faktiski bija pārņēmušas dziļas nesaskaņas. Igaunija neuzticējās Latvijai un vismaz nespēja gūt pietiekamus panākumus tās tālākā pietuvināšanā Vācijas ārpolitiskajam kursam. Tomēr Latvijas ārpolitikā jau sāka iezīmēties Vācijai labvēlīgāks

pagrieziens. Latvijas un Igaunijas sadarbību ar Lietuvu kavēja Klaipēdas likteņa nepārziņāšana un zināmā mērā arī bažas par pašas Lietuvas likteni tās varbūtējā sadursmē ar Vāciju. Baltijas valstis iegāja jaunajā, kara gadā nespēdamas panākt faktisku un aktīvu ārpolitikas koordināciju. Latvijas līdzsvarotākais kurss tomēr bija atbilstošāks realitātē.

2. Latvijas neitralitātes politika un Baltijas valstu ārpolitiskās sadarbības stratēģija 1939. gadā (līdz bāzu līgumiem).

1939. gada janvārī Latvijas un Igaunijas attiecības turpināja ietekmēt no iepriekšēja gada nogales mantotās nesaskaņas. Vācijas un Polijas attiecību intensifikācija aplūkota kontekstā ar Ukrainas jautājumu un no tā izrietošais Vācijas un PSRS kara iespējas pieaugums varētu kalpot par daļēju izskaidrojumu Igaunijas vēlmei norobežoties no abām pārējām Baltijas valstīm kā nepietiekami provāciskām. “Vācija vienam otram rēgojas kā glābējs no krievu briesmām kara gadījumā”, - 1939. gada 21. janvārī rakstīja V. Šūmanis.⁹⁶ Igaunijas provāciskā orientācija un vēlēšanās norobežoties no Baltijas Antantes satrauca Latvijas vadītājus. Sarunā ar ASV vēstnieku Dž. Vailiju 11. janvārī pats K. Ulmanis norādīja, ka Igaunijas tuvināšanās Vācijai sasniegusi maksimumu. Tomēr Latvijas prezidents apliecināja gatavību “darīt pat neiespējamo”, lai apmierinātu igauņu pretenzijas.⁹⁷

Tādējādi janvāra vidū izteiktie Igaunijas priekšlikumi samazināt regulāro Baltijas valstu ārlietu ministru konferenču skaitu nav saistāmi vienīgi ar K. Seltera šauru prakticismu. (Igauņu vēsturnieki P. Varess un O. Osipova delikāti apzīmē K. Selteru par “mērķa politiķi”, kurš “kļūdās tikai tādēļ, ka realizējot noteiktas intereses nerūpējas par līdzekļu izvēli un visu apstākļu ievērošanu”)⁹⁸ Tos jāizskaidro arī ar Igaunijas militāro aprindu spiedienu, kuras pēc V. Šūmana ziņām (10. janvāra ziņojums) “jau sen ierosinājušas konferenci reizi gadā”.⁹⁹ 17. janvārī V. Šūmans ziņoja, ka igauņiem nepatīkot termina “Baltijas valstis” lietošana no V. Muntera puses,

jo tas radot iespaidu, ka Latvija jau uzņēmusies visu triju valstu vadību.¹⁰⁰ Savukārt 23. janvārī "Paevaleht" konstatēja konferenču pārsteidzoši niecīgus rezultātus gan Baltijas valstu savstarpējo attiecību noregulēšanā, gan arī kopīga viedokļa fiksēšanā attiecībā uz politiskajiem notikumiem pasaulē. Tādēļ, secināja avīzes apskatnieks: "Baltijas valstu sadarbības nospraustie mērķi bijuši par plašiem" un "triju valstu sadarbība...nevar dot nepieciešamo saturu tam, kas tik vieglprātīgi nosaukts par Baltijas Antanti vai Baltijas valstu savienību."¹⁰¹ Pēc Latvijas sūtņa domām raksts bija Igaunijas ārlietu ministrijas inspirēts.¹⁰²

Vācijas orientācijas pastiprināšanās, kas nevarēja nenovest pie Igaunijas centieniem norobežoties no pārējām Baltijas valstīm, tādējādi saasināja Latvijas un Igaunijas attiecības. Konkrētajā situācijā Baltijas valstu savstarpējās attiecībās tam bija ne mazāk negatīvs iespaids kā Igaunijas piesardzībai Klaipēdas jautājumā.

Latvijas un Igaunijas nesaskaņas nepalika nepamanītas arī pasaulē. Berlīnē kāds ārvalstu militārs atašejs stāstīja E. Krieviņam, ka starp Igauniju, Somiju un Vāciju pastāvēt sadarbības plāni konflikta gadījumā.¹⁰³ Tas, bez šaubām izskaidrotu situāciju taču šādi plāni nav minēti vēstures literatūrā, tostarp padomju vēstures literatūrā, kas bija tieši ieinteresēta tādus atrast. E. Krieviņa ziņojums liecina drīzāk par diplomātisko aprindu interesi par Latvijas un Igaunijas attiecību problēmām. Savukārt Latvijas sūtnis Londonā K. Zariņš pat īpaši interesējās par britu ārlietu ministrijas nostāju Igaunijas ārpolitikas jautājumā. Londonā stāvokli par sevišķi dramatisku tomēr neuzskatīja, apgalvojot, ka provācisko ģenerāļa N. Rēka un pulkveža L. Jākobsena nostājai nebūtu nozīmes, ja vien pilnīgi skaidra būtu ģenerāļa J. Laidonera pozīcija. Britu diplomāts tomēr uzskatīja, ka gan Laidoners, gan ārlietu ministrs K. Selters kopumā ieturot Baltijas sadarbībai labvēlīgāku

politiku.¹⁰⁴ Varšavā Latvijas sūtnim L. Ēķim norādīja, ka Polija negatīvi vērtējusi “decembra – janvāra saspīlējumu” Latvijas un Igaunijas starpā, jo situācija (“laiki”) neesot atļāvuši “nervus bojāt ar sīkiem strīdiem draugu starpā”. Tika atzīmēts, ka trešās valstis priecājoties par abu valstu nesaskaņām.¹⁰⁵

Neskatoties uz pastāvošajām nesaskaņām konferenci nevarēja atlikt mūžīgi. Tā notika 1939. gada 1. un 2. februārī Kauņā un faktiski nozīmēja formālo attiecību līmeņa pazemināšanu. Kaut arī A. Stegmanis raksturoja konferences atmosfēru kā draudzīgu¹⁰⁶, bet V. Māsēns priecājās, ka igauņu oficiālais viedoklis nesaskanēja ar preses viedokli¹⁰⁷, tomēr konferences rezultāti runā paši par sevi. Tā, konference nolēma, ka Baltijas valstu svētku reizēs svinētājās valsts ministru vadītas delegācijas apmeklēs kaimiņu valstis tikai reizi piecos gados. Tika nolemts arī, ka Baltijas valstu ārlietu ministru tikšanos faktiskais skaits tiks samazināts, jo Ženēvā notiekošās tikšanās pielīdzināja sadarbības līgumā paredzētajām regulārajām konferencēm. Lietuvas delegācija priecājās pat par to, ka konferencē nenotika igauņu “ekstrā numurs”.¹⁰⁸ Jādomā, ka viņi bija baidījušies no Baltijas Antantes sabrukuma 1938. gada februārī Igaunijas un Latvijas attiecības atkal daudz maz normalizējās. To veicināja V. Muntera pūliņi viņa vizītes laikā Igaunijā par godu Igaunijas valsts svētkiem un K. Petsa 65 gadu jubilejas svinībām. Igaņu preses kritika pret Latviju pieklusa, taču Igaunijas neuzticība Latvijai tikai nedaudz samazinājās.

Eiropā kopumā saspīlējums te pastiprinājās, te atslāba. 25.janvārī sūtnis Londonā K. Zariņš ziņoja, ka tur valdījusi nervoza un satraucoša atmosfēra un bijis vērojams patriotisku jūtu pieaugums, gaidot, pēc Londonas lordmēra vārdiem, lielu nacionālu pārbaudījumu. Šis ziņojums bija tapis 25. janvārī, trīs dienas pirms britu ārlietu ministra E. Halifaksa

telegrammas sūtņiem Francijā un Beļģijā, kurā tās brīdināja par Vācijas iebrukuma iespēju Holandē vai pat iespējamo uzlidojumu Anglijas pilsētām.¹⁰⁹ 1. februārī Francijas valdība deva atbildi, kurā piekrita atzīt iebrukumu Holandē par *casus belli*.¹¹⁰ Savukārt martā Anglijā iestājies “kaut kāda kaitīga optimisma vilnis”¹¹¹ To protams izklīdināja Čehoslovākijas notikumi.

Klaipēdas pievienošanu Vācijai abās pārējās Baltijas valstīs uztvēra kā neizbēgamu. Kā jau minēts L. Sēja jau 1937. gada novembrī bija zaudējis ticību tam, ka Klaipēdu izdosies paturēt Lietuvas sastāvā. V. Žalis atzīmēja, ka V. Munters jau 1938. gada decembrī Londonā izteicās, kas Lietuvai nepieciešams attīstīt Šventojes ostu, bet K. Selters sarunās ar Lietuvas sūtni nosauca Klaipēdu par gangrēnas pārņemtu locekli, kas kavējot valsts un tautas attīstību.¹¹² Vāciju iespējamā Baltijas Antantes iejaukšanās īpaši nesatrauca. 13. janvārī Vācijas sūtnim Tallinā H. Froveinam tomēr uzdeva rūpēties par to, lai Igaunija gaidāmajā Baltijas Antantes konferencē neaizstāvētu *status quo* Klaipēdā. Faktiski arī pati Lietuva īpaši necerēja saglabāt Klaipēdu.¹¹³ Janvārī plaši izplatījās Polijas informācija par to, ka Ā. Hitlers solījis J. Bekam Klaipēdu neskart. Šādi ziņojumi tika saņemti gan no L. Sējas, gan L. Ēķa. J. Feldmanis ziņoja, ka viņa lietuviešu kolēģi Ženēvā Polijas atbalsts un šī informācija iepriecinājusi.¹¹⁴ Īslaicīgo optimismu izklīdēja Čehoslovākijas okupācija. 17. martā Polijas ārlietu ministra vietnieks Arciševiskis sacīja L. Ēķim, ka Klaipēda uzskatāma par tikpat kā zaudētu.¹¹⁵ Tai pašā dienā Latvijas lietvedis E. Īgenbergs ziņoja no Berlīnes, ka Lietuvas militārais atašejs pieļauj iespēju, ka Vācijas iemaršēs Klaipēdā.¹¹⁶ Vēl pesimistiskāki noskaņojumi izplatījās citur. L. Koljērs 17. martā teica K. Zariņam, ka iespējama ne tikai Klaipēdas okupācija vien.¹¹⁷ Arī Maskavas ārlietu tautas komisariāta pārstāvji izplatīja runas par

draudiem visai Lietuvai.¹¹⁸ Šādos apstākļos Baltijas valstis nespēja neko palīdzēt Lietuvai. Lietuvu atbalstīt atteicās arī Rietumu lielvalstis un PSRS. Latvija 21. martā pasludināja savu neitralitāti Klaipēdas situācijā.¹¹⁹ Tas nebija īsti solīds žests. Pasaules sabiedrību interesēja, nevis jau izlemtais Klaipēdas liktenis, bet Lietuvas turpmākais statuss un attiecības ar Vāciju. 2. martā J. Feldmanis norādīja, ka Šveices politikajās aprindās uzskata par svarīgu to vai Lietuva nonāks atkarībā no Vācijas. Viņš arī atzīmēja, ka Lietuvas un Vācijas neuzbrukšanas līgums izslēdz Lietuvas pievienošanos Latvijas un Igaunijas militārajai savienībai, jo Lietuvai nav tiesību lauzt neuzbrukšanas līgumu, ja Vācija uzbruktu trešajai valstij.¹²⁰ Savukārt, kā ziņoja K. Zariņš, L. Koljērs nesagaidīja Vācijas spiediena uz Lietuvu pieaugumu, bet uzskatīja par svarīgu vērot cik lielā mērā Lietuvai atļaus veikt eksportu caur Klaipēdu.¹²¹ Secinājums par Lietuvas nespēju juridisku iemeslu dēļ pievienoties Latvijas un Igaunijas militārajai savienībai bija ievēribas cienīgs un šķiet paslīdējis garām vēsturnieku redzeslokam. Lietuvai vairs nebija iespējama militāra savienība pret Vāciju. Vācijai bija svarīga arī no Lietuvas saņemtā pārtika. Baltijas Antante Klaipēdas situācijā nekā nepierādīja savu eksistenci- tāpat kā Čehoslovākijas sabiedrotie un Tautu Savienība 1938. gada rudenī.

Čehoslovākijas okupācija un Klaipēdas aneksija atkal saasināja situāciju Eiropā. Prāgas okupācija 1939. gada martā rietumiem bija pagrieziena punkts, atzīmē J. Fests un turpina “nomierinātāju apoloģijās... atkal un atkal parādās tēze, ka tikai ieejot Prāgā Hitlers radikāli paplašinājis revīzijas mērķus, kuri līdz tam bijuši pieņemami”¹²² Nav šaubu, ka šādi noskaņojumi būtiski ietekmēja rietumu valstsvīru domāšanas veidu un nevarēja neatstāt iespaidu arī Latvijā. Kopumā tomēr ne Eiropā, ne Latvijā nebija skaidrības par notikumu tālāko attīstību, kuru diemžēl noteica

Ovācijās ārpolitikas “dinamisms” – (īpatnējs tā laika politiskā žargona vārds) un pat E. Krieviņa vārdiem runājot “viena cilvēka griba”¹²³ Latvijas ārpolitikas koncepcijā tai laikā būtu bijis jādominē tikko pasludinātās neitralitātes kursam. Vēstures literatūrā tomēr atzīmēta faktiskā Latvijas ārpolitiskā kursa labvēlība Vācijai.

Pēc tam, kad Rietumi atteicās no nomierināšanas politikas trīs spēka centri Parīzē – Londona, Maskava kā arī Berlīne uzsāka savstarpējus manevrus, katram zondējot abus pārējos ar nolūku nodrošināt savas intereses pret trešo. Pie tam Vācijas un Padomju Savienības politika bija noziedzīga. Ļoti strauji noskaidrojās, ka nākamās krīzes degpunktā atradīsies Polija un ka šoreiz tās neatkarības saglabāšanā Lielbritānija un Francija vēlas iesaistīt PSRS. Jau 28. martā L. Koljērs par Lielbritānijas nolūkiem saistīties ar PSRS un Poliju informēja K. Zariņu. Jaunā situācija varēja iedragāt tradicionālo Baltijas valstu un it īpaši Latvijas neitralitātes shēmu, kas balstījās PSRS un Vācijas spēku līdzsvarā. 1939. gada 9. janvārī ĀM Politiskā departamenta direktors A. Stegmanis savā uzrunā ierēdņiem skaidroja situāciju šādi: fizikā spēki, kas no pretējām pusēm iedarbojas uz ķermeni savstarpēji iznīcinās un “pašam ķermenim esot stabilam”, iespaidu nevar atstāt.¹²⁴ (Patiesībā, turpinot šo neveiksmīgo analogiju, “ķermeni” var arī saspīest. - J. T.) Šis līdzsvars nu draudēja izjukt. Savukārt vienam no “spēkiem” – staļiniskajai PSRS radās iespēja sarunās ar abiem pārējiem spēka centriem izvēlēties sev tīkamāko un vairāk sološo partneri. Latvijas valdība pēc marta notikumiem nolēma turpināt neitralitātes kursu, jo tas sevi pilnībā attaisnojis un ir vienīgais iespējama.

Vēsturnieku vērtējumos par Baltijas valstu ārpolitisko situāciju 1939. gadā atzīmēti divi to pasliktinoši momenti: pirmkārt, parasti minēta smagā situācija pašā Eiropā un otrkārt, pašu Baltijas valstu neveiksmīgā ārpolitika.

Tā pēc M. Virša domām, “zināmu fatalitāti” Latvijas ārpolitikā noteica “ne tikai vispārējais spēku samērs Eiropā”, bet arī šīs ārpolitikas nesēju tradicionālistiskā pieeja ārpolitisko jautājumu risinājumiem.”¹²⁵ Savukārt I. Feldmanis atzīmē, ka “faktiski 1939. gadā Latvija, Lietuva un Igaunija bija pat mazāk aizsargātas no agresīvu lielvalstu iespējamā uzbrukuma nekā jebkad agrāk. Vainīgi par to bija arī Baltijas valstu diplomāti, kas bieži ieņēma nogaidošu nostāju izturējās diezgan pasīvi, gaidot notikumu turpmāko attīstību”.¹²⁶ Visbeidzot A. Stranga uzskatīja, ka jau 1939. gada pavasarī un vasarā Latvijas neatkarību acīmredzot vairs nebija iespējams saglabāt.¹²⁷ 1939. gada pavasarī un vasarā Baltijas valstu centrālā problēma bija kā saglabāt drošības garantijas apstākļos, kad trīs spēka centri - PSRS, Vācija un Rietumi - manevrēja cenšoties nodrošināt savas intereses. Kādas briesmas draudēja Baltijas valstīm. Sākumā visai reāli bija draudi, ka Vācija varētu okupēt Lietuvu un vismaz daļu no Latvijas. Igaunija tad varētu kļūt par Vācijas sabiedroto un protektorātu. Šāda perspektīva bez šaubām varēja būt saistīta ar sarkanās armijas un vērmahta sadursmēm Baltijas valstu teritorijā, tādējādi novedot pie rezultāta, no kura šīs valstis centās izvairīties deklarējot atteikšanos no Tautu Savienības statūtu 16. panta saistībām un pieņemot neitralitātes likumus. Vācu vēsturnieks R. Āmanis uzskatīja, ka vācu iebrukuma plāni pastāvēja līdz pat aprīļa vidum, un tos ietekmēja Vācijas pārliecība, ko tā ieguva Sudetu krīzes laikā, par Latvijas nepretošanos padomju triecienam pret Vāciju. 13. aprīlī no divas dienas iepriekš sagatavotas pavēles tika svītroti teikumi par Lietuvas un Daugavas labā krasta okupāciju.¹²⁸ Protams, Vācijas un Polijas kara gadījumā PSRS varētu tiekties pēc Baltijas valstu preventīvas okupācijas, kam ar augstu ticamības pakāpi varētu sekot Vācijas un PSRS karadarbība Baltijas valstu teritorijā. Treškārt, pastāvēja draudi par Vācijas un PSRS vienošanos par

Baltijas valstu sadalīšanu. Ceturtkārt, Rietumi varētu nodot tās PSRS aizbildniecībā, saņemot pretī palīdzību Polijai. Rietumu saistības attiecībā pret Poliju, nepieciešamība pēc padomju bruņotas klātbūtnes, ko savukārt nevarēja realizēt bez Baltijas valstu piekrišanas, padarīja šādu attīstību ļoti loģisku. Tādējādi var konstatēt, ka visi tie scenāriji, kas veda uz Eiropas karu, bija ļoti neizdevīgi Baltijas valstīm, kurām būtu jāklūst par lielvalstu koalīciju un upuri un to bruņoto sadursmju norises vietu. Baltijas valstu interesēm tāpat kā visas cilvēces interesēm atbilda miera saglabāšana Eiropā. Pašām Baltijas valstīm likās, ka Baltijas valstu stingra neitralitāte ir viens no miera saglabāšanas priekšnoteikumiem. Arī stipra un neatkarīga Polija citu vidū bija svarīga Baltijas valstu drošībai.

Kā tad Baltijas valstis uztvēra ārpolitisko situāciju un tās radītos draudus 1939. gada pavasarī un vasarā? Savā 1939. gada 26. aprīļa apkārtrakstā V. Munters atzīmēja gan Vācijas atteikšanos no solījuma aprobežoties ar vāciešu apvienošanu, kā arī vispārējo ~~neuzticību~~ Eiropā un bažas par Lielbritānijas un Francijas gatavību pildīt savas saistības. V. Munters uzskatīja, ka Vācijas trieciens var vērsties PSRS virzienā vai arī tā var izvirzīt koloniālas prasības. Analizējot briesmas Latvijai viņš pirmā vietā izvirzīja padomju - vācu karu ar tā neprognozējamajām sekām, otrajā vietā PSRS preventīvu triecienu, ja pieaugtu Vācijas ietekme Lietuvā, vai beidzot Vācijas un Polijas konfliktu. V. Munters baidījās, no tā pāraugšanas plašā konfliktā, kas varētu radīt visgrūtākos uzdevumus Latvijas neitralitātei. V. Munters atzīmēja arī Igaunijas augošo provācisko orientāciju un nicīgi atsaucās par Lielbritānijas un Francijas sūtņu nevarību.¹²⁹ Līdzīgus uzskatus Latvijas ārlietu ministrs izteica divus mēnešus vēlāk sarunā ar ASV sūtni Dž. Vailiju. Tajā viņš pauda neticību par Lielbritānijas un Francijas spēju uzbrukt Vācijai, bija pārliecināts, ka Poliju ātri sakaus un ka PSRS

izvairīsies no nopietnas iejaukšanās. Paldzinot sarunas Maskavā V. Munters cerējis “saglabt mieru Eiropā”¹³⁰ V. Munters tāpat dīvainā kārtā nebaidījās no PSRS preventīvās akcijas Baltijas valstīs, ja Vācija okupētu Poliju. Viņš faktiski cerēja uz Minhenes scenārija atkārtošanos, kad Vācijas un tās kaimiņvalsts konflikts tiks lokalizēts, Lielbritānijai un Francijai izvairoties lietot militāru spēku, bet PSRS paliekot ārpus Eiropas līdzsvara. Šādā kontekstā saprotamāka kļūst pretimnākšana Vācijai neuzbrukšanas līguma jautājumos. (R. Āmanis vērtē šo piedāvājumu tieši kā centienus lokalizēt konfliktu ar Poliju.) Arī pretošanās padomju garantijām tad atbilda gan vēlmei likt šķēršļus PSRS revizionistiskajām tieksmēm, gan cerībai novērst Eiropas karu. F. Cielēns pārmeta K. Ulmanim, ka arī viņš vēl 1939. gadā ticējis iespējai saglabāt mieru Eiropā.¹³¹ V. Muntera uzskatiem līdzīgas domas izteica arī Igaunijas vadītāji. J. Laidoners Polijas pārstāvjiem sacīja, ka netic Lielbritānijas un PSRS dalībai karā starp Vāciju un Poliju.¹³²

Kaut arī Vācijas agresijai V. Munters ne sevišķi ticēja, tomēr uzskatīja par svarīgu bija vērot Vācijas vadoņu publiskos paziņojumus, diplomātu darbību un Vācijas preses izturēšanos. Lielas bažas varēja izraisīt jebkuri Vācijas pārmēti par vācu stāvokli Baltijā, jo šādas apsūdzības varēja kļūt par prologu tālākām akcijām.

Tā Latvijas pusi satrauca gan Vācijas konsekventā nevēlēšanās noslēgt neuzbrukšanas līgumu, gan Igaunijas izvirzīšana par paraugu, gan dažādi pārmēti diplomātiskā saskarē. Tādējādi Latvijas delegācijas vizīte Berlīnē par godu Ā. Hitlera dzimšanas dienas svinībām tika gaidīta ar lielu interesi un pat satraukumu. 27. martā E. Krieviņš savā ziņojumā uzsvēra, ka Latvijas “grēku saraksts” ir visai liels un radies visu sīko pretenziju reģistrācijas rezultātā. Tāpēc, ja Ā. Hitlers nolemtu palielināt Vācijas protektorātu skaitu uz ziemeļiem no Klaipēdas iemeslu viņam netrūktu.¹³³

Vācu vēsturnieks R. Āmanis saskata zināmu lūzumu Latvijas un Vācijas attiecībās pēc V. Muntera 8. aprīļa sarunas ar U. fon Koci, kurā V. Munters paziņoja Vācijas sūtnim, ka neuzbrukšanas līgums ar Vāciju dotu iespēju vajadzības gadījumā koncentrēt spēkus uz austrumu robežas. Pēc R. Āmaņa domām šim izteikumam bija noteikta nozīme Vācijas neuzbrukšanas līguma piedāvājumā Baltijas valstīm.¹³⁴ Pats V. Munters 17. aprīlī rakstīja E. Krieviņam atzīmējot savus nopelnus Vācijas aizdomu izkļiedēšanā attiecībā uz Latvijas promaskavisko ārpolitisko līniju un gatavību ar šauteni pie kājas sagaidīt sarkano armiju.¹³⁵ Tomēr Ā. Hitlera saruna ar Latvijas delegāciju, kurā viņš noliedza Vācijas pretenzijas Baltijas valstīs pēc Klaipēdas jautājuma atrisināšanas, kā atzīmējis M. Virsis, kalpoja “pozitīvas gaisotnes” radīšanai Latvijas un Vācijas attiecībās.¹³⁶ Šajā pozitīvajā gaisotnē izteiktais neuzbrukšanas līguma piedāvājums likās ļoti pieņemams vairāku apsvērumu dēļ.

1. Latvijas ilgstošā vēlēšanās noslēgt neuzbrukšanas līgumu ar Vāciju, kas no formāli – juridiskā viedokļa attiecībās ar Vāciju radītu tādas pašas drošības garantijas, kādas pastāvēja attiecībās ar PSRS. Vēl vairāk, tas iekļāvās Latvijas neitralitātes koncepcijā un atbilda priekšstatiem par vienādas distances ievērošanu ar abām revizionistiskajām lielvalstīm. Latvijai varēja rasties šaubas par Vācijas gatavību šo līgumu pildīt tāpēc vajadzēja apsvērt vai Vācijai ievērot šo līgumu būtu izdevīgāk nekā to lauzt. Svarīgi bija arī noteikt, vai šis līgums bija izdevīgāks Baltijas valstīm vai Vācijai. Latvijā labi saprata, ka šis līgums rada noteiktu pretsvaru PSRS, Lielbritānijas un Francijas tuvināšanās projektiem, kaut arī šāda izpratne liecināja par apzinātu provācisku pagriezienu Latvijas politikā. Vēl vairāk šādi apsvērumi nebija sveši arī Igaunijas politiskajām aprindām. 1939. gada 17. maijā V. Šūmanis ziņoja par savu sarunu ar Igaunijas premjeru K.

Eenpalu, kurš apgalvoja, ka ar bažām raugās uz “vecajiem draugiem” Angliju, Franciju un Poliju, kurām varētu ne visai patikt šajā brīdī līguma noslēgšana ar Vāciju, tomēr līgums “esot vajadzīgs un jānoslēdz visīsākajā laikā”. Savukārt J. Tenisons uzskatīja, ka šāds līgums būtu tuvošanās fašistiskajai Vācijai un nostāšanās pret demokrātisko valstu bloku. Igaunijas vietu viņš saskatīja blakus Lielbritānijai, Francijai, Polijai un pat Padomju Savienībai, jo demokrātiskās valstis varēja uzvarēt karā. Bez sajūsmas uz līgumu raudzījies arī A. Pīps.¹³⁷ Latvijas diplomātu vidū līdzīgu viedokli pārstāvēja sūtnis Beļģijā M. Valters. Tomēr abās valstīs vēlēšanās noslēgt šādus līgumus ņēma pārsvaru.

2. Neuzbrukšanas līguma piedāvājumu Vācija izteica dienā, kad Ā. Hitlers publiski paziņoja par 1935. gada jūras līguma ar Lielbritāniju laušanu un neuzbrukšanas līguma ar Poliju saraušanu. Neuzbrukšanas līguma piedāvājums bija izdevīgākā kontrastā ar pārējo kanclera runu un solīja zināmu stabilitāti apstākļos, ko J. Fests novērtē kā “morālu kara pieteikumu” Rietumiem.¹³⁸ Bez tam kā jau minēts neuzbrukšanas līgumi ar Vāciju kalpotu Vācijas un Polijas eventuālā konflikta lokalizācijai.

3. Ar atvieglojumu Latvija uztvēra arī Vācijas atteikšanos no vācu minoritātes stāvokļa uzlabojumu saistīšanas ar neuzbrukšanas līgumu. Savā 1939. gada 4. maija sarunā ar sūtni E. Krieviņu Vācijas ārlietu ministrs J. fon Ribentrops apliecināja, ka Vācija jau sen vēlējusies noslēgt neuzbrukšanas līgumus ar Baltijas valstīm. Viņš pasvītvoja, ka tam traucējis tikai neatrisinātais Klaipēdas jautājums, nevis minoritāšu problēma.¹³⁹ Latvijas sūtniecības Vācijā pirmais sekretārs E. Īgenbergs 10. jūnija sarunā ar PSRS pārstāvi G. Astahovu sacīja, ka Vācijas prasību minoritāšu jautājumā apskāšana tāpat kā ekonomiskās attiecības ar Vāciju bija nopietns arguments par labu neuzbrukšanas līguma noslēgšanai.¹⁴⁰

Otra tendence, kas bija tieši saistīta ar Baltijas valstu drošību un 1939.gada pavasarī un vasarā satrauca tās, bija PSRS, Lielbritānijas un Francijas sarunas, kas attīstīja vienu no draudīgajiem scenārijiem Rietumu un PSRS vienošanos uz Baltijas valstu rēķina.

Igaunijā šī situācija izraisīja bezmaz vai paniku. Par trauksmes signālu šajā gadījumā kļuva PSRS ārlietu tautas komisāra M. Ļitvinova 29. marta paziņojums Latvijai un Igaunijai. Igaunijas valdība novērtēja notikušo “ne vairāk un ne mazāk kā ultimātu”¹⁴¹ Kā zināms, šajā notā, PSRS atsaukdams uz saviem nopelniem un saistībām attiecībā uz Baltijas valstu neatkarību, pasvītēja, ka PSRS ir ieinteresēta Latvijas un citu Baltijas valstu neatkarības saglabāšanā un uzskatīja sevi par tiesīgu deklarēt, ka: “Kļūst arī skaidrs, ka jebkādi līgumi, brīvprātīgi vai ārēja spiediena rezultātā noslēgti, kuru rezultāts būtu kaut vai Latvijas patstāvības un neatkarības ierobežošana vai samazināšana, trešās valsts politiskas, ekonomiskas vai cita veida dominānes pielaišana, jebkādu izņēmuma tiesību piešķiršana tai, Latvijas teritorijā vai tās ostās no Padomju valdības puses tiktu atzīta par nepieļaujamu etc., etc.”¹⁴² Igaunijas un Latvijas valdības, saskaņojot savas atbildes, noraidīja šo notu, taču tā izraisīja nopietnas bažas.

15. aprīlī Igaunijas ārlietu ministra vietnieks O. Epiks sarunā ar Vācijas diplomātu Boku pasvītēja, ka uztver PSRS piedāvājumu kā nopietnus draudus (powerful threat), kas vērsti uz Igaunijas okupāciju. Tiem sekojušas padomju militāras demonstrācijas. Jautāts par Latvijas attieksmi, Epiks atbildējis, ka turpina uzlūkot to ar visdziļāko neuzticību tik tālu, cik tālu tas attiecas uz PSRS.¹⁴³ 21. aprīlī ārlietu ministrijas politiskā departamenta direktors N. Kāsiks sacīja britu sūtnim Č. Ordem, ka padomju notu vērtē kā sarunu rezultātu ar britu ministru Hadsonu. Tallinā masveidā izplatījās baumas, ka Hadsons piedāvājis PSRS “atbrīvot”, “rokas”, lai

pamudinātu PSRS uz kopīgu darbību ar Lielbritāniju. Pat labi informēti igauņi ar nervozitāti uztvēruši angļu - krievu konsultācijas. Č. Orde konstatēja, ka “šobrīd šeit valda aizdomīguma atmosfēra attiecībā uz Lielbritāniju” un pacentās izkļiedēt igauņu bažas.¹⁴⁴ PSRS draudu realitāti apstiprina Latvijas sūtņa 13. aprīļa ziņojums par to, ka Sarkanā Armija rok tranšejas uz robežas ar Igauniju.¹⁴⁵ Igaunijas valdība sāka apspriest par jautājumu par Igaunijas zelta rezervju pārvietošanu uz ārzemēm, uzskatot pat, ka Stokholma, Londona un Bāzele nav pietiekami drošas.¹⁴⁶

26. aprīlī O. Epiks atkal novērtēja padomju deklarāciju kā draudus un pieļāva iespēju, ka Rietumu valstis, it īpaši Francija, ir spējīgas nodot Baltijas valstu intereses Krievijai.¹⁴⁷ Tādējādi Igaunija neuzticējās ne PSRS, ne Lielbritānijai un ne Francijai, ne pat savai sabiedrotajai Latvijai. Arī Polijas, kura tagad kļuva par Vācijas pretinieci, politika Igaunijai vairs nebija pieņemama. Tā lūdza Vācijai atbalstu padomju draudu atvairīšanai, cerot panākt dokumentu, kura teksts faktiski būtu līdzīgs M. Ļitvinova deklarācijas tekstam. Igaunijas valdība vēlējās, lai Vācijas paziņojums atkārtotu J. fon Ribentropa 1938. gada 18. jūnija intervijā avīzei “Revalsche Zeitung” pausto formulējumu, proti, Vācijas ieinteresētību Baltijas valstu neatkarības saglabāšanā. Šādu dokumentu atbalstīja arī Vācijas sūtnis, kurš savā 24. aprīļa telegrammā ierosināja notu apmaiņu vai protokolu Igaunijas neatkarības un tās neitralitātes politikas kā miera faktora atbalstam. Pēc sūtņa domām, līdzīgu izkārtojumu varētu panākt arī ar Latviju, tādējādi ietekmējot šīs valsts svārstīgo attieksmi.¹⁴⁸ Ārlietu ministrijas valsts sekretārs jau 25. aprīlī atbildēja, ka šāds paziņojums, kas izceltu vienu valsti, nav iespējams. H. Froveinam tika uzdots nepārsniegt J. Ribentropa intervijā dotos solījumus.¹⁴⁹

Igaunijas ierosinājums tobrīd neiekļāvās Vācijas plānos noslēgt neuzbrukšanas līgumus ar Ziemeļu un Baltijas valstīm. Dokumentus ar Igauniju pasaulē radītu nevēlamu iespaidi par abu valstu bezprecedenta tuvināšanos un iespējams pat pārliecību par Vācijas saistībām aizsargāt Igauniju. Arī Igaunijas diplomātijai būtu vajadzējis saskatīt kārotā dokumenta nelabvēlīgo starptautisko rezonansi. Vēstures literatūrā sastopams viedoklis, ka Latvijas un Vācijas neuzbrukšanas līgums noslēgts tiešā Igaunijas iespaidā.¹⁵⁰

Latvijas valdība sēdē pēc Čehoslovākijas likvidācijas secināja, ka “Latvijas līdzšinējā neitrālā izturēšanās un neatkarīgā politika” vislabāk atbildusi valsts un tautas interesēm. Valdība apņēmas rūpēties par to, lai Latviju izsargātu no ieraušanas starptautiskos sarežģījumos. Formulējumi “neitrālā izturēšanās un neatkarīgā politika” šķiet interesanti, jo pasvītro Latvijas politikas faktisko neitralitāti nevis formāli juridisko, kas tika deklarēta 1938. gada rudenī. Latvijas un Vācijas attiecības, protams, bija tuvākas neitralitātei nekā Igaunijas un Vācijas attiecības. 17. aprīļa vēstulē L. Sējam A. Stegmanis kritizēja lietuvieša diplomāta K. Bizauska izteiktās domas par to, ka Lielbritānija rēķinātos ar Baltijas valstīm tikai tad, ja tās sadarbotos ar kādu stiprāku valsti piemēram Poliju. A. Stegmanis uzsvēra, ka pat tad ja tas tā būtu, no tā tomēr neizrietētu, ka Baltijas valstīm vajag saistīties ar kādu stiprāku valsti, jo tas varētu tās padarīt par svešas politikas objektu. Latvijas diplomātiskā darbība bija vērsta uz līdzsvara saglabāšanu.

Latvijas vadība, kas konsekventi pieturējās pie principa “Nekas par mums bez mums”,¹⁵¹ uzmanīgi sekoja visiem procesiem, kas varēja novest pie šī principa pārkāpšanas. 19. aprīlī vēstulē sūtnim L. Ēķim V. Munters atspoguļoja savu sarunu ar Polijas sūtni J. Klopotovski. Šajā sarunā pēdējais neuzmanīgi izteicās, ka sarunās ar Lielbritāniju Polija esot uzsvērusi savu

ieinteresētību Baltijas valstu neatkarības saglabāšanā un to neatkarīgajā politikā. V. Muntera nekavējošie centieni precizēt situāciju sadūrās ar sūtņa izvairīgo nostāju, tāpēc Latvijas ministrs nemēģināja vairāk izdibināt par sarunām, ne arī atgādināja pašu poļu sludināto principu “Nekas par mums bez mums”.¹⁵² Pieaugoša Baltijas valstu bažas izraisīja PSRS un Lielbritānijas – Francijas tuvināšanās. No igauņu diplomātiem saņemtā informācija pamudināja V. Munteru uzdot sūtnim Lielbritānijā K. Zariņam paziņot britu Ārlietu ministrijā, ka Latvija nepieļaus “lēmumus par mūsu zemi”, kas pieņemti bez tās klātbūtnes.¹⁵³ Tādējādi Latvijas pozīcija tuvinājās Igaunijas pozīcijai, kas bija negatīva gan attiecībā pret sarunām aiz Baltijas valstu muguras, gan pret tiem konkrētajiem rezultātiem pie kā varēja novest šīs sarunas. Igaunija 1939. gada pavasarī izrādīja tendenci atkal tuvināties Latvijai. K. Selters Varšavā pirms 21. marta tiekoties ar Latvijas sūtni L. Ēķi, izteica vēlēšanos organizēt abu valstu prezidentu tikšanos kā lielāku demonstrāciju, kas varētu izkļiedēt “maldīgos priekšstatus par ķildām”.¹⁵⁴ 29. vai 30. aprīlī Igaunijas sūtnis Lietuvā Varma sarunā ar L. Sēju uzsvēra, ka prezidentu tikšanās kā miglu vadību tikšanos, lai sagatavotos visām iespējamām varbūtībām. Šī ziņojuma norakstu ārlietu ministrija pārsūtīja J. Balodim, taču ziņu par viņa reakciju nav.¹⁵⁵ Beidzot Latvijas sūtnis Igaunijā V. Šūmanis 11. maijā ziņoja par vispārēju Igaunijas attieksmes pret Latviju uzlabošanos. Par to, viņaprāt, liecināja sadarbība M. Ļitvinova deklarācijas sakarā. Viņš uzskatīja, ka Igaunija atgriežas uz kaut cik ciešu un lojālu sadarbību ar Latviju, tomēr sūtnis ieteica saglabāt uzsākto atturību.¹⁵⁶ Latvijas atturībai attiecībās ar Igauniju bija pamats. Igaunijas pretlatviskās kampaņas presē, kas bija negaidītas un bieži nemotivētas izraisīja nepieciešamību izvairīties no tuvināšanās ar Igauniju, lai vēlāk nenāktos vilties. Igaunijas valdība protams nevarēja neievērot Latvijas

izvairīšanos reaģēt uz priekšlikumu par prezidentu tikšanos un armijas vadības konsultācijām.

Tādējādi 1939. gada maijs kļuva par kritiska perioda sākumu Baltijas valstu liktenī, - laiku, kad tām pēdējo reizi bija reālas izvēles iespējas. No pieejamajām izvēlēm Baltijas valstis nolēma saglabāt neitralitātes pozīciju. Jāatzīmē, ka "Baltijas valstu" loks šajā periodā jāierobežo ar Latviju un Igauniju, jo Lietuvas situācija gan attiecībās ar Vāciju gan trīspusējo sarunu sakarā, bija citāda. Lietuvai jau bija neuzbrukšanas līgums ar Vāciju, savukārt Maskava Lietuvas drošības garantēšanu tieši neprasīja. Lietuvas pozīcija kopumā atkal sāka nosvērties PSRS virzienā. Tā Lietuvas sūtnis B. Dailide pēc I. Zotova 17. jūnija ziņojuma izteica vēlēšanos, lai arī Lietuva saņemtu garantijas. Vēl vairāk, Lietuvas sūtnis pēc I. Zotova lūguma noskaidroja, ka baumas par to, ka Latvijai ir līgums ar Vāciju par robežu nostiprināšanu neatbilst patiesībai.¹⁵⁷ Jau pats fakts, ka Lietuvas sūtnis Maskavas uzdevumā izpildīja šādas delikātas misijas, liecina par Lietuvas ciešo saistību ar PSRS.

Pieņemot Vācijas priekšlikumu noslēgt neuzbrukšanas līgumu, Latvijas un Igaunijas pārstāvji uzsāka ciešu sadarbību, lai izstrādātu abām valstīm labvēlīgu līguma tekstu. Šajā nolūkā vairākkārt tikās Latvijas un Igaunijas ārlietu ministri, notika telefoniskas viedokļu un formulējumu apmaiņas starp Rīgu un Tallinu, ciešā kontaktā atradās sūtņi E. Krieviņš un K. Tofers. Abas valstis noskaidroja arī citu valstu viedokļus par iespējamo līguma noslēgšanu. Jau 5. maijā Latvijas sūtnis Lietuvā L. Sēja informēja par Vācijas priekšlikumiem Lietuvas ārlietu ministru J. Urbši, kurš tikai pateicās par šo informāciju.¹⁵⁸

7. maijā V. Munters par vācu priekšlikumiem informēja britu sūtni.
11. maijā E. Halifakss uzdeva britu vēstniecībām Baltijas reģiona valstīs

informēt attiecīgās valdības par britu valdības viedokli. Briti kopumā neiebilda pret neuzbrukšanas līgumiem ar Vāciju, bet norādīja, ka līgumi nedod neko jaunu salīdzinājumā ar Briāna- Kelloga paktu, nonāks pretrunā ar Tautu Savienības statūtu 16. pantu un nebūs savienojami ar patiesu neitralitāti.¹⁵⁹ Latvijas valdība šādu memorandu saņēma 12. maijā.¹⁶⁰

Baltijas valstīm svarīga bija arī Ziemeļu valstu nostāja, kuras arī bija saņēmušas Vācijas piedāvājumus noslēgt neuzbrukšanas līgumus. Tāpēc Latvijas diplomātija interesējās par šo valstu viedokli. Jau 2. maijā sūtis Somijā J. Tepfers tikās ar šīs valsts ārlietu ministru E. Erkko un informēja viņu par Latvijas principiālo gatavību apspriest Vācijas priekšlikumi un par Latvijas vēlēšanos “palikt ar viņu kontaktā”. Somijas ārlietu ministrs izteicās, ka nesaprot, kāpēc Vācija izvēlējusies tieši šo brīdi, lai izvirzītu šādu priekšlikumu un viņam nav skaidrs, ko tā ar to grib panākt. Somijas valdība nevēlējās steigties ar atbildi.¹⁶¹ Atturīgu pozīciju ieņēma arī Zviedrija. Tās ārlietu ministrs R. Sandleris Latvijas sūtnim V. Salnajam teica, ka “būtu ļoti rūpīgi jāizstudē un jāapsver visas konsekvences un ietekmes”.¹⁶² Kā zināms Ziemeļu valstis sargājot savu absolūto neitralitāti atteicās noslēgt šādu līgumu, līdz ar to radot pamatu pārdomām par Ziemeļu un Baltijas valstu neitralitātes atšķirīgo raksturu.

Visbeidzot PSRS sūtis Londonā I. Maiskis 12. maijā pievērsa K. Zariņa uzmanību tam, ka piedāvātajā līgumā nav paredzēts, ka tas zaudēs spēku, ja Vācija uzbruktu trešajai valstij. Šāds punkts bija iekļauts PSRS un Latvijas neuzbrukšanas līgumā.¹⁶³ Tādējādi bija saņemts daudz brīdinājumu un ieteikumu nogaidīt. Tomēr Latvija un Igaunija savu kursu nemainīja. 6. jūnijā V. Grundhers ar apmierinājumu rakstīja, ka pat britu spiediens nav izmainījis Latvijas un Igaunijas politiku.¹⁶⁴

6. maijā V. Munters ieradās Tallinā, lai apspriestos ar K. Selteru pat taktiku sarunās ar Vāciju. Kā rāda A. Stegmaņa dienesta atzīme, tajā apspriesti vairāki jautājumi. Pirmkārt, ministri apsprieda jautājumu par līguma atbilstību abu valstu neitralitātei un to vai tās varētu atbalstīt trešo valsti, ja tai uzbruktu Vācija. Tika nospriests, ka “formāli, jā”. Jautājumā par neitralitāti Latvijas un Igaunijas valdības pieturējās pie ieskatiem, ka neuzbrukšanas līgumi ar Vāciju varētu to nostiprināt, kļiedējot PSRS bažas par Vācijas draudiem Baltijā.¹⁶⁵ Ministri vienojās, ka Vācijas iesniegto tekstu principā var akceptēt. Igaņu puse piedāvāja rezervi attiecībā uz Latvijas un Igaunijas militārās savienības līgumu, kā arī izteica vēlēšanos lai līgums tiktu noslēgts uz 25 gadiem vai mūžīgiem laikiem.¹⁶⁶

9. maijā Igaunijas un Latvijas sūtņi iesniedza priekšlikumu Vācijai ņemt vērā 1923. gada 1. novembra militārās savienības līgumu starp Latviju un Igauniju, atstājot līgumā tam rezervi un ierosināja neuzskatīt normālu tirdzniecību un tranzītu ar trešo valsti, kura karotu ar Vāciju, par līguma pārkāpumu. Vācija nebija ieinteresēta kara gadījumā atļaut normālu tirdzniecību ar tādu trešo valsti kā Lielbritānija. Vēl vairāk, Vācija vēlējās, lai Baltijas valstu ekonomika cik vien cieši iespējams orientētos uz Vāciju. Šāds mērķis bija izvirzīts attiecībā uz Lietuvu Vācijas ĀM memorandā.¹⁶⁷ Tomēr līguma galīgajā variantā šī norma bija iekļauta, kas nemaz netraucēja Vācijai to pārkāpt pēc II pasaules kara sākuma. Vācija arī nevēlējās atļaut Baltijas valstīm neuzbrukšanas līgumos izdarīt izņēmumu attiecībā uz to militāro savienību. Tikai E. Krieviņa 10. maija saruna ar E. Veiczekeru, kurā sūtņis norādīja, ka šāda rezerve pastāv neuzbrukšanas līgumā ar PSRS, padarīja Vācijas nostāju piekāpīgāku.¹⁶⁸ Formulējums par to, kādā kārtībā viena Baltijas valsts varētu atteikties no neuzbrukšanas līguma ar Vāciju, ja otras līgums vairs nebūtu spēkā (lasi: izceltos karš),

kļuva par nozīmīgu diskusiju objektu. 25. maijā Vācijas pārstāvji sarunās ar V. Munteru un E. Krieviņu piedāvāja tiem šādu formulējumu: “Līgums (Vācijas un Igaunijas) tomēr nepaliek spēkā ilgāk kā... tāds pats līgums starp Vāciju un Latviju”.¹⁶⁹ Kā redzams Vācijas proponētais formulējums respektēja Latvijas un Igaunijas militāro savienību.

Turpretī 26. maija sarunās ar V. Munteru K. Selters norādīja, ka šāds formulējums pārāk cieši saistītu Tallinu un Rīgu un ierosināja papildināt Vācijas formulu ar palīgteikumu par to, ka līgums zaudē spēku tad, ja Igaunijas (resp. Latvijas) valdība neizsakās par pretējo. Šāds formulējums kontekstā ar militārās savienības līgumu faktiski atstātu brīvas rokas vienai no valstīm, ja Vācija uzbruktu otrai. K. Seltera nostāja bija vismaz divkosīga. Savā sarunā ar britu lietvedi V. Gallienu K. Selters uzsvēra, ka viņa iesniegtajam formulējumam jāapmierina abas puses un ka tas vērsts uz Igaunijas un Latvijas militārās savienības saglabāšanu. Viņš uzsvēra, ka Vācija ieinteresēta šīs savienības saglabāšanā, jo tāda saglabāta arī parakstot Baltijas valstu un PSRS neuzbrukšanas līgumus. K. Selters centās pārliecināt britu lietvedi, ka Igaunijas valdība nepiešķir pārāk lielu nozīmi Igaunijas un Vācijas līgumam un lūdza britu valdību iedvest PSRS valdībai labvēlīgu attieksmi pret šo līgumu. K. Selters tomēr bija gatavs atteikties no Igaunijas tiesībām lauzt līgumu ar PSRS, ja tā nonāktu kara stāvoklī ar trešo valsti, ja Vācija nepiekrītu šādas saistības iekļaut neuzbrukšanas līgumā ar Igauniju.¹⁷⁰ Vācija Igaunijas puses priekšlikumu vēlāk nepieņēma. Igaunijas valdība tad ierosināja lai līgumam zaudējot spēku ar vienu valsti otrai būtu iespēja uzsākt sarunas par līguma atjaunošanu. Tādējādi šī formula vēl vairāk vājināja Latvijas un Igaunijas militārās savienības saites. Tās iniciatori bija tieši Igaunijas militārās aprindas, kas tādā kārtā iespējams reaģēja uz Latvijas “atturību” attiecībā uz Igaunijas sadarbības

priekšlikumiem. Šajā, igauņu iesniegtajā formulējumā līgumu arī parakstīja. Mūsdienu latviešu vēstures literatūra pasvītro tādus momentus kā Vācijas propagandistiska uzvara, kas bez šaubām nebija vēlama Baltijas valstīm. Pēc M. Virša uzskatiem, vācu diplomātijai piemita spēja “izmantot Latvijas ārpolitisko darbību savās interesēs, nezaudējot obligāti formāli juridisko pieeju”, bet “Latvijas diplomātija radīja situāciju, kurā aizvien vairāk varēja sašaurināties Latvijas ārpolitikas darbības lauks”¹⁷¹ A. Stranga savukārt vērtējot šo situāciju secina, ka “Latvija un Igaunija pēc 7. jūnija bija pilnīgā diplomātiskā izolācijā, to ārpolitisko manevru iespējas bija minimālas. Eiropā auga aizdomas par šo valstu provāciskumu. Tas bija izdevīgi Padomju Savienībai.”¹⁷² Arī vācu vēsturnieks R. Āmanis norāda, ka līgumi bija izdevīgi vācu propagandai. Nopietni ir arī pārmetumi, ka Baltijas valstis noslēdzot šos līgumus vājinājušas savstarpējo sadarbību vai pat formāli, t.i., *de jure* atteikušās no 1923. gada 1. novembra militārās savienības līguma. R. Āmanis tomēr zināmā mērā attaisno V. Muntera rīcību atzīmējot, ka Latvijas ārlietu ministrs noslēdza šos līgumus vadoties no patiesas ticības, ka tā nodrošina Latvijas neitralitāti. Protams, jaunā situācija nodrošināja Latviju ar neuzbrukšanas līgumiem uz abām pusēm, tādējādi radot kaut daļēju papildījumu vecajām shēmām par vienādu drošību attiecībās ar abiem bīstamajiem kaimiņiem. Iekšpolitiski Latvijas valdība centās nostiprināt tautas drošības izjūtu. 31. maijā K. Ulmanis viesojoties Saldū paziņoja par Latvijas gatavību atsist pretinieka uzbrukumam pat tad ja tas brūk iekšā Latvijā no abām pusēm.¹⁷³ Šāda nostāja nebija nopietna. 1937. gadā Latvijas militāro atašeju Berlīnē A. Plesneru pēc līdzīga apgalvojuma E. fon Veiczekeram pats sūtnis H. Celmiņš pārstāja uzskatīt par nopietnu cilvēku.¹⁷⁴

Latvijas ārpolitisko vadību tobrīd lielā mērā interesēja Beļģijas neitralitātes variants. Tas bija starptautiski garantētas neitralitātes maksimums, ko varēja sasniegt Latvija. 1937. gada 24. aprīlī Lielbritānija un Francija, bet 13. oktobrī Vācija iesniedza Beļģijai notas, kurās pauda apņemšanos sniegt tai bruņotu atbalstu, ja tā pati aizstāvētos pret varbūtēju ārēju agresiju. Vācija pie tam apņēmas garantēt Beļģijas integritāti un robežas, ja tā pati nenostāsies pret Vāciju.¹⁷⁵ Pēc latviešu diplomāta M. Valtera domām šāda shēma nenozīmēja neitralitāti, bet gan “līdzsvara un neatkarības politiku”.¹⁷⁶

Jau 1938. gada rudenī V. Munterš Vācijā sāka interesēties par šāda veida garantiju iespējamību.¹⁷⁷ 1939. gada pavasarī un vasarā centieni pēc šāda veida neitralitātes pieauga gan Igaunijā, gan Latvijā. “Brīvās Zemes” 3. jūnija rakstā “Garantijas” bija atzīmēts, ka Baltijas valstis nevar pieņemt vienpusējas garantijas, toties tās priecātos par “Beļģijas neitralitāti”.¹⁷⁸ Mēnesi vēlāk 3. jūlijā V. Munterš izteica šādu vēlēšanos sarunā ar Vācijas sūtni. Viņš paziņoja U. fon Kocem, ka Latvija ir gatava pieņemt Lielbritānijas un PSRS garantijas Latvijas neitralitātei, tikai ar prasību, lai šīm garantijām pievienotos arī Vācija. Tomēr U. fon Koce atteicās apsolīt V. Munterem, ka Vācija varētu sniegt Latvijai Beļģijas tipa garantijas apgalvojot, ka neredzot pēc tā vajadzības.¹⁷⁹ Savukārt 4. jūlijā Latvijas sūtnis Igaunijā V. Šūmanis skāra šo jautājumu sarunā ar K. Selteru. No ministra atbildes izrietēja, ka tas ar V. Munteru apspriests Berlīnē (neuzbrukšanas līgumu ar Vāciju parakstīšanas laikā). Igaunijas ārlietu ministrs principā atbalstīja šo ideju, taču izteica bažas, ka PSRS un Vācija vienlaicīgi šādas saistības neuzņemsies.¹⁸⁰ Kā redzams K. Selters tobrīd vēl joprojām rīkojās saskaņā ar priekšstatiem par abu lielvalstu naidīgajām attiecībām. PSRS un Vācijai jau bija pavisam cita rakstura plāni attiecībā uz Baltijas valstīm.

Igaunijas un Latvijas ārlietu ministri pēc neuzbrukšanas līgumiem ar abiem pretpoliem apsvēra iespēju padziļināt iegūto drošību saņemot no tiem arī neitralitātes garantijas. Abas valstis vēlējās, lai garantiju sistēmā piedalītos arī Lielbritānija un Francija. šādu vēlēšanos izteica piemēram sūtnis K. Zariņš savā 15. maija sarunā ar PSRS pārstāvi I. Maiski.¹⁸¹ Hronoloģiski diezgan ilgā “Beļģijas neitralitātes” pieminēšana Latvijas un Igaunijas diplomātu vidū liecināja par zināmu cerību saistīšanu ar šo jautājumu.

PSRS un Vācijai šāds variants nebija izdevīgs. Tām bija vieglāk Baltijas valstis vienkārši sadalīt nevis nopulēties ar to neitralitātes garantēšanu. Arī pašas Beļģijas neitralitāte nesekmēja šīs valsts suverenitātes saglabāšanos 1940. gadā “Beļģijas valdībai”, liecina V. Čērčils, “kura bija likusi uz kārts savas valsts pastāvēšanu, cerot uz to, ka Hitlers ievēros starptautisko tiesību normas, neizdevās panākt efektīvu sadarbību plānošanā starp Beļģijas un sabiedroto armijas vadību.”¹⁸² Baltijas valstu situācija starp diviem totalitāriem un agresīviem režīmiem arī principiāli atšķīrās no Beļģijas, kas kļūmīgi centās saglabāt neitralitāti starp demokrātiskajām Rietumu valstīm un agresīvo Vāciju, situācijas.

Baltijas valstīm šajā laikā lielas rūpes sagādāja nevis lielvalstu centieni saglabāt to neitralitāti, bet to mēģinājumi to neitralitāti apdraudēt. Šādas bažas radīja PSRS, Francijas un Lielbritānijas militāri politiskās koalīcijas izveidošanas mēģinājums. Baltijas valstis īpaši Latvija, savu iespēju robežās centās šo procesu ietekmēt. Sākotnēji tās ļoti satrauca lielvalstu izvairīšanās informēt par savu sarunu gaitu. Maija beigās V. Munteram radās iespēja netieši ietekmēt šīs sarunas cenšoties tās pavērst virzienā, kas neradītu bažas Baltijas valstīm. 1939. gada 22. maijā Ženēvā tiekoties ar britu ārlietu ministru E. Halifaksu, Latvijas ārlietu ministrs

ierosināja eventuālajam triju lielvalstu līgumam Latvijai pieņemamu formulējumu attiecībā uz Baltijas valstīm. Tas arī izpaudās Lielbritānijas un Francijas 27. maija priekšlikumos PSRS. Šis formulējums pasvītvoja, ka šīm valstīm palīdzība sniedzama tikai pēc to lūguma. Savās liecībās PSRS Iekšlietu tautas komisariātam V. Munters uzsvēra pat, ka viņam izdevies panākt priekšlikuma vārdu “draudi drošībai” aizstāšanu ar vārdiem “draudi neitralitātei”. Viņa “slēptā doma” pie tam bijusi nodrošināt Lielbritānijas un Francijas garantijas arī tad, ja Baltijas valstu neitralitāti apdraudētu PSRS.¹⁸³

Minēto notikumu gaismā nav grūti izprast, kāpēc Latvija atbalstīja 27. maija priekšlikumus arī pēc tam, kad tos 31. maijā noraidīja V. Molotovs. Arī savā 1. jūnija sarunā ar Lietuvas sūtni P. Dailidi V. Munters izteica vēlēšanos saņemt garantijas neitralitātei, nevis tiešas drošības garantijas.¹⁸⁴ Šajā gadījumā priekšlikumi pat nepārkāpa principu “neko par mums bez mums”. Igaunijas ārlietu ministru K. Selteru. Britu pārstāvis V. Galliens bija informējis par jauno priekšlikumu saturu jau 26. maijā un ministrs pret to saturu neiebilda.¹⁸⁵ Savukārt 10. jūlija sarunā ar britu lietvedi K. Selters tieši paziņoja, ka sākotnējie britu priekšlikumi bijuši pieņemami Igaunijai.¹⁸⁶ Arī PSRS negatīvā reakcija uz šiem priekšlikumiem dažas dienas vēl nelikās nepārvarama. Vēl 2. jūnijā L. Koljērs sarunā ar K. Zariņu apliecināja, ka 27. maija priekšlikumā ņemti vērā V. Muntera Ženēvas ierosinājumi E. Halifaksam, apstiprināja, ka Baltijas valstīm nesniegs palīdzību pret to gribu. L. Koljērs arī uzskatīja, ka neskatoties uz V. Molotova 31. maija runu, kurā V. Molotovs noraidīja 27. maija priekšlikumus un pieprasīja garantiju attiecināšanu uz Baltijas valstīm. Lielbritānijas un Francijas priekšlikumi nav cietuši neveiksmi.¹⁸⁷

Līdzīgu neizpratni no Latvijas puses pausta arī “Brīvās Zemes” 3. jūnijā rakstā “Garantijas”. Tajā bija mēģināts ar loģisku konstrukciju

palīdzību pierādīt, ka “Molotova tēzes ir drīzāk taktikas paņēmieni vai dialektikas formula nekā aizbildniecības tieksmju pazīme”.¹⁸⁸ Tomēr PSRS tālākā politika izgaistināja šādas ilūzijas. Jau 2. jūnijā tā iesniedza jaunus priekšlikumus, kuros neparedzēja interesēties par veselas virknes valstu viedokli par palīdzības sniegšanu agresijas gadījumā.¹⁸⁹ Baltijas valstis, kas nebija oficiāli informētas par pavērsienu sarunās, tagad izrādīja padomju variantam nopietnu pretestību.

Jau 7. jūnijā Igaunijas sūtnis Lielbritānijā A. Šmits (Torma) tikās ar E. Halifaksu, lai izteiktu viņam savas valsts bažas. Sūtnis atsaucoties uz preses ziņām protestēja pret automātiski palīdzības sniegšanu Igaunijai un novērtēja šādus priekšlikumus kā “nedraudzīgus” un vērstus pret Igaunijas neitralitāti. E. Halifakss ierosināja problēmu atrisināt tā, lai formulējums garantētu aizsardzību tieši nenorādot Vācijas apdraudētās valstis un no otras puses neatstātu tikai Padomju Savienībai tiesības izlemt katrā konkrētā gadījumā. Ja šos jautājumus varētu tā atrisināt, turpināja E. Halifakss, Igaunijas vadībai nebūtu pamata iebilst un tā varētu sagatavoties Vācijas agresijai. Sūtnis principā piekrita ministram, papildus tomēr vēloties, lai tiktu atrasts tāds formulējums, kas pasvītro minēto valstu neitralitāti un pakta dalībvalstu, tai skaitā PSRS, stingro apņēmību cienīt šo neitralitāti un nodrošināt tās respektēšanu no citu puses.¹⁹⁰ Tai pašā dienā saņēmis telegrāfisku rīkojumu no ministrijas un telefonisku no ministra (ministrs atradās Berlīnē) savu protestu izteica arī Igaunijas sūtnis Francijā O. Štrandmans, tiekoties ar ārlietu ministrijas direktoru Šarveriā (Charveriat). Arī viņš lietoja apzīmējumu “nedraudzīgs” un brīdināja, ka automātisku palīdzības tiesību piešķiršana PSRS radīs draudus Igaunijas neatkarībai. 9. jūnijā apzīmējums “nedraudzīgs” bija lietots arī Igaunijas ārlietu ministrijas cirkulārā. 19. jūnijā Igaunijas sūtnis PSRS A. Rejs brīdināja britu diplomātus, ka Igaunija

nelūgtas palīdzības gadījumā var būt spiesta pat cīnīties Vācijas pusē.¹⁹¹

Vienīgais no formulējumiem, kas varēja apmierināt Baltijas valstis bija noraidīts jau pirms sarunu kulminācijas. To viedoklis tā arī palika strikti negatīvs attiecībā uz vēlāko sarunu gaitu. Šo valstu diplomātu darbība sarunu laikā bija labi noteikta. 22. jūnijā Baltijas valstu sūtņi tiekoties ar britu pārstāvjiem izteica bažas par rietumu valstu gatavību upurēt Baltiju PSRS. Savukārt 3. jūlijā Latvijas, Igaunijas un Somijas sūtņi iesniedza britu ārlietu ministrijai notas ar protestu pret iekļaušanu lielvalstu garantiju līgumā.¹⁹² Latvijas diplomātija vēl uzticējās Lielbritānijai. 22. jūnijā F. Kociņš sarunā ar ASV sūtņi L. Šteinhartu izteica uzticību britu centieniem un apmierinātību ar britu taktiku sarunās ar PSRS.¹⁹³ Asa saruna starp Igaunijas ārlietu ministru K. Selteru un konsulu V. Gallienu noritēja vēl 10. jūlijā, kad abi diplomāti apmainījās pārmetumiem. Aizvedis britu diplomātu pastaigāties pa mežu K. Selters sāka izteikt pārmetumus par jaunākajiem britu priekšlikumiem, kuros bija paredzēta palīdzība agresijas upuriem pēc triju lielvalstu konsultācijām. K. Selteru īpaši satrauca “netiešās agresijas formula”. Savukārt V. Gallienns atteicās “nomierināt” K. Selteru un apzīmēja igauņu nostāju par nepateicīgu un muļķīgu. Pēc viņa vārdiem Lielbritānija nepārdod Baltijas valstis, bet jau trīs mēnešus cīnās par to suverenitāti. Igaunija ar savu pozīciju šo cīņu apgrūtina, uzskatīja britu konsuls. Igaunijas politiķu gatavība saņemt Vācijas palīdzību pret PSRS, bet ne otrādi, dod iespēju PSRS apgalvot, ka Igaunijas valdība nav kompetenta lemt par palīdzības sniegšanu. V. Gallienns pārmeta K. Selteram arī P. Kleista un abvēra vadītāja V. Kanarisa vizītes Igaunijā. K. Selters pēc V. Gallienna vērtējuma likās “apstulbināts”. Viņš noniecināja P. Kleista vizītes nozīmi, klusēja par V. Kanarisa vizīti un norobežojās no ģenerāļa N. Rēka provāciskās nostājas. Viņš tomēr vēlreiz noliedza, ka Igaunija varētu

pieņemt padomju garantijas.¹⁹⁴ Savukārt 10. jūlijā Igaunijas sūtnis Anglijā atkal iesniedza memorandu, kurā protestēja pret palīdzību bez pieprasījuma un kvalificēja “palīdzību” “netiešas agresijas” gadījumā kā nepieļaujamu iejaukšanos iekšējās lietās. Igaunijas sūtnim ieteica pievērst uzmanību N. Čemberlena tās pašas dienas paziņojumam parlamentā.¹⁹⁵ Šis paziņojums, kurā N. Čemberlens apsolīja respektēt Somijas, Latvijas un Igaunijas neatkarību, atstāja nomierinošu iespaidu Baltijas valstīs.¹⁹⁶

Baltijas valstu nostāja trīspusīgo sarunu laikā daudz diskutēta vēstures literatūrā. Padomju vēsturnieks V. Sīpols uzskatīja, ka atteikšanās no PSRS garantijām un neuzbrukšanas līgums ar Vāciju nozīmēja “nonākšanu atkarībā no Vācijas”, kas uzspieda “negatīvu nostāju jautājumā ... par garantiju attiecināšanu uz Baltiju”¹⁹⁷ Nepadomju vēstures literatūra atzīst PSRS faktiskos nolūkus, t.i., Baltijas valstu neatkarības likvidāciju, saņemot tai Lielbritānijas un Francijas svētību. Problēma ir vai Baltijas valstu pozīcija sarunu laikā bija pareiza. E. Andersons kritizējis Baltijas valstu nostāju pēc 1939. gada 31. maija. Viņš rakstīja, ka: “Baltijas valstis savas ārpolitikas dēļ palika bez rietumu valstu garantijām”. E. Andersons arī pieļāva iespēju, ka “pieņemot šīs garantijas Baltijas valstis varbūt šodien būtu piederīgas t.s. sociālistisko republiku grupai padomju orbītā un nebūtu Padomju Savienības sastāvdaļa”. Minētais autors pat pieņem, ka “varbūt ar šīm garantijām Eiropa būtu arī uz ilgāku laiku paglābusies no kara”, kaut arī uzskata, ka Baltijas valstis “nebūtu atguvušas savu neatkarīgo pirmskara stāvokli”¹⁹⁸ Tomēr tās “ar britu, franču un padomju garantiju palīdzību vēl kaut kā varētu operēt, bet ar savu absolūto neitralitāti tās sevi pilnīgi izolēja turpmākajos notikumos un ar tām vairs neviena vara nerēķinājās”¹⁹⁹

Profesors A. Stranga uzskatot, ka 1939. gada pavasarī un vasarā Latvijai vairs nebija izredžu “izdzīvot kā neatkarīgai valstij” tomēr mēģina

saskatīt teorētiskas alternatīvas Latvijas politikai. Viņš paudis uzskatu, ka 1939. gada vasarā Latvijai vajadzēja “paniski meklēt jebkuru alternatīvu”. Mēģinājumi piedalīties Maskavas sarunās vismaz paplašinātu tās iespēju loku. Pie tam, viņaprāt, šīs iespējas vēl paplašinātu noraidījums vai izvairīga taktika attiecībā uz Vācijas neuzbrukšanas līguma piedāvājumu. A. Stranga uzskata, ka K. Ulmanis un V. Munters nespēja saskatīt, ka “patiesākie draudi Latvijas neatkarībai bija tuvināšanās starp PSRS un Vāciju- tuvināšanās, kas padarīja neizbēgamu ātru un sāpīgu Latvijas Republikas galu.”²⁰⁰ Pēc A. Strangas domām V. Munters nepareizi izprata situāciju, jo vēl joprojām domāja, ka Baltijas valstis ir svarīgas Vācijai un PSRS kā līdzsvara saglabāšanas faktors. Tādējādi tās palaida garām Vācijas un PSRS vienošanās iespēju.²⁰¹ Spēku līdzsvaru starp PSRS, Vāciju un Poliju novērtē I. Feldmanis. I. Feldmanis uzlūko Baltijas valstu bažas par PSRS nolūkiem kā pamatotas un apzīmē padomju valsts būtību par “agresīvu un antihumānu”²⁰²

Baltijas valstu diplomātiskā aktivitāte jūlija otrajā pusē un augustā apsīka. Tāpēc 1939. gada 23. augusta līgums būtībā pārsteidza tās nesagatavotas. PSRS un Vācijas līgums pārsteidza pat rietumu valstu daudz pieredzējušo diplomātiju. Latvijas Ārlietu ministrijā saņemtā informācija šai jautājumā bija pretrunīga un atspoguļoja visdažādāko diplomātisko aprindu bieži vien savstarpēji izslēdzošus viedokļus. Tas attiecās arī uz tādu pasaules sabiedrībai negaidīti pavērsienu kā PSRS un Vācijas neuzbrukšanas līgums.

Vēsturnieks A. Stranga detalizēti aplūkojis Baltijas valstu un Latvijas vadītāju informētību par līguma slepeno protokolu.²⁰³ Viņš pamatoti secina, ka Latvijas un Igaunijas valdības rīcībā nebija noteiktas informācijas, valdīja “bieži sastopamā vēlēšanās cerēt uz labāko”, nebija izpratnes par jēdziena “ietekmes sfēra” nozīmi.²⁰⁴

Tuvredzīga politiķa slavu vēsturē pamatoti izpelnījies K. Selters. Tā Igaunijas valdība oficiāli paziņoja, ka PSRS un Vācijas neuzbrukšanas līgums “garantē Igaunijas neitralitāti, loģiski pabeidzot tās separāto neuzbrukšanas līgumu sistēmu ar PSRS un Vāciju un novieto Igauniju jau drošības un miera salā gaidāmajā karā”²⁰⁵ (tā!-J.T.) Plaši pazīstamajā 5. septembra sarunā ar Latvijas sūtni V. Šūmani K. Selters pauda gandarījumu par “līdzšinējās saskaņotās ārpolitikas pareizību”. Baltijas valstis sevi varēja uzskatīt par vislabāk situētām, uzskatīja K. Selters, un augstu novērtēja tādus soļus kā atteikšanās no obligātas dalības Tautu Savienības sankcijās, kopīgā atbilde uz M. Ļitvinova 29. marta notu, neuzbrukšanas līgumi ar Vāciju un Baltijas valstu nostāju PSRS, Lielbritānijas un Vācijas sarunu laikā. Tā visa rezultāts esot “tagadējais mūsu atzītais neitrālais stāvoklis.” paziņoja K. Selters.²⁰⁶ Tā kā K. Selteram nebija pamata izlikties Latvijas sūtņa priekšā, jāsecina, ka viņš ticēja tam, ko runāja. Igaunijas ārlietu ministrija turpināja pašauties uz Vācijas solījumiem. Par Igaunijas sūtnim K. Toferam Berlīnē izteikto apgalvojumu, ka Maskavas sarunu laikā trešās valstis nav skartas tā informēja ne tikai Latvijas sūtni,²⁰⁷ bet arī Igaunijas bruņoto spēku štābu.²⁰⁸

Savukārt Igaunijas sūtnis Maskavā A. Rejs savā 31. augusta ziņojumā pauda pārliecību, ka attiecībā uz Baltijas valstīm 23. augustā bija panākta vienošanās, ka PSRS un Vācija ieinteresētas neatkarīgu Baltijas valstu pastāvēšanā. Šis baumas sūtnis uzskatīja par “uzticības cienīgām un patiesībai atbilstošām”.²⁰⁹ Tās viņš bija saņēmis no ASV vēstniecības un tieši šo informāciju 5. septembrī K. Selters nodeva V. Šūmanim. Tomēr Igaunijas valdības rīcībā bija arī cita rakstura informācija. Jau 23. augustā sūtnis Londonā A. Šmits rakstīja par baumām, ka Vācija piekritusi iekļaut Somiju, Igauniju un Latviju PSRS īpašas ietekmes zonā.²¹⁰ Savukārt 25. augustā

sūtniecības Parīzē padomnieks A. Pallo ziņoja par baumām par slepenu protokolu, kurš it kā atraisījis rokas Krievijai attiecībā uz Baltijas valstīm²¹¹

Arī Latvijas vadītāji sākumā par dominējošo uzskatīja domu, ka Baltijas valstu neatkarība un neitralitāte nav apdraudētas. Visnopietnāk pret briesmām izturējās Lietuvas vadība. Lietuvas ārlietu ministra vietas izpildītājs K. Bizausks izteicās L. Sējam, ka Maskavas sarunās visticamāk notikusi vienošanās arī par Baltijas valstīm, pamatojot to ar PSRS interesi par tām sarunās ar Angliju.²¹² 24. augustā K. Bizausks izteica vēlēšanos tikties ar V. Munteru, bet jau 31. augustā atzīmēja Baltijas valstu ārlietu ministru konferences nepieciešamību.²¹³ Igaunijas ārlietu ministrs K. Selters jau 5. septembrī noraidīja Lietuvas ideju par konferences sasaukšanu, piebilstot, ka vienīgais uzdevums esot novērst Lietuvas tīkojumus pēc Viļņas, bet šim nolūkam, viņaprāt, nevajadzēja konferenci.²¹⁴ Igaunijas negatīvā nostāja un Latvijas svārstības jau iepriekš bija nolēmušas neveiksmei Lietuvas 6. septembrī iesniegto oficiālo priekšlikumu sasaukt konferenci. Tādējādi Baltijas valstis nejutās pietiekami apdraudētas, lai uzsāktu konsultācijas par kopēju rīcību draudu atvairīšanai un pat neuzsāka kopēju situācijas analīzi. Vēl 15. septembrī ĀM ģenerālsekretāra M. Ņukšas sastādītā pārskatā atzīmēts, ka Latvijas neitralitātes politika panākusi, ka “šimbrīžam tiešas briesmas nedraud ne no vienas puses.” (kaut kādu iemeslu dēļ Latvijas politika raksturota gandrīz burtiski tādiem pašiem vārdiem kā K. Seltera 5. septembra izteikumos par Baltijas valstu saskaņoto politiku.) Šajā pārskatā dominēja no dažādiem avotiem saņemtās ziņas par Baltijas valstu drošo stāvokli. Pozitīvo noskaņu kļiedēja vienīgi no ASV vēstniecības Maskavā saņemtās ziņas par “slepeniem punktiem Vācijas un Padomju Savienības līgumos par Baltijas valstu sadalīšanu kā par notikušu faktu.”²¹⁵

Dažas jaunas nianšes var ienest Latvijas sūtņu telegrammas. Tā 3. septembrī K. Zariņš telegrafēja, ka saņēmis no Foreign Office informāciju par to, ka Vācijas un PSRS līguma slepenā klauzulā Somija, Igaunija un Latvija nodotas krievu sfērā.²¹⁶ 16. septembrī O. Grosvalds ziņoja par franču preses rakstiem, ka PSRS okupēs Latviju, Igauniju, un daļu Polijas.²¹⁷ 20. septembrī L. Ēķis ziņoja no Rumānijas par baumām, ka nākamie Vācijas un PSRS upuri būšot Latvija un Rumānija.²¹⁸ Tomēr šīs patiesās ziņas protams nevarēja pilnībā pārliecināt Latvijas ārpolitikas vadītājus, kuru saņēma ļoti pretrunīgu informāciju. Faktiski šajā bezcerīgajā situācijā Baltijas valstu vadītāji sliecās uz klausīt optimistiskākos viedokļus. Skaidras atbildes Latvijas vadītāji tiecās saņemt tur, kur tās vismazāk varēja gaidīt – PSRS un Vācijā.

PSRS nomierinošo paziņojumu vērtību Baltijas valstis varēja reālāk izprast jau pēc PSRS 17. septembra iebrukuma Polijā, kad 18. septembrī K. Selters izteicās V. Šūmanim, ka Polijas sadalīšana notikusi jau Maskavas sarunu laikā, savukārt V. Munters uz ziņojumu malas uzrakstīja “Tiešām”.²¹⁹ Tomēr pilnīgas skaidrības par tālākajiem notikumiem Baltijas valstu galvaspilsētās nebija. Igaņu vēstures literatūra nosoda Latvijas militārās vadības atteikšanos pēc incidenta ar poļu zemūdeni “Orzel” un TASS paziņojuma doties uz sarunām ar J. Laidoneru un N. Rēku. Faktiski tas tiek novērtēts kā pirmais iznīcinošais trieciens Igaunijas vēlmei un spējai pretoties. (Tālākie bija Somijas un Vācijas negatīvās atbildes uz Igaunijas demaršiem). Tā, krājuma “No Molotova – Ribentropa pakta līdz bāzu līgumam” sastādītāji (K. Arjakass, H. Arumjāe u.c.) 1989. gadā rakstīja: “Valdība un militārā vadība spēra soļus, lai noskaidrotu ārzemju palīdzības saņemšanas iespējas. Tomēr cerības uz sabiedrotā – Latvijas un tuvākā kaimiņa – Somijas palīdzību neattaisnojās.”²²⁰ Pie tam jautājums šeit

izklāstīts tā it kā valdība būtu lūgusi kādu, palīdzību pēc PSRS prasībām par bāzu izvietojumu, kā tas faktiski nebija. Diezgan vientuļi izskan Baltijas valstu sadarbības pētnieka M. Ilmjarva balss, kurš uzskata, ka Igaunijas militāro aprindu ielūgums tikties ar J. Balodi jāuzlūko kā “politisks manevrs, lai apmulsinātu tos no Igaunijas militārās vadības, kuri deva priekšroku aktīvai neatkarības aizstāvēšanai”.²²¹ Igaunijas pasīvo attieksmi pret valsts aizsardzību apstiprina viena epizode. Latvijas valdība, sākoties II pasaules karam iesauca armijā vairāku kategoriju rezervistus un izņēma ieročus no mobilizācijas rezervēm.²²² Jau pirms šīs akcijas Igaunijas militārajam atašejam kara ministra uzdevumā Latvijas armijas štābā jautāja cik daudz rezervistu paredzējusi iesaukt Igaunija. Uz atašeja ziņojuma atrastā atzīme, liecina, ka Igaunijas armijas štāba priekšnieka palīgs R. Māsings pavēlējis atbildēt, ka Igaunijai nav nodoma mobilizēt rezervistus vai veikt citus neparedzētus pasākumus.²²³ Tomēr vēlāk Igaunija attaisnoja savu atteikšanos veikt mobilizāciju ar Latvijas nevēlēšanos to darīt.²²⁴ Protams, mūsdienās neviens vairs nevēlas ticēt Latvijas puses apgalvojumiem, ka tai patiesi nebija laika pēc pirmā igauņu pieprasījuma doties uz Valgu. A. Stranga par ticamu uzskatīja versiju, ka Latvijas puses atteikšanās saistīta ar bailēm no PSRS. Viņš gan iebilst, ka arī pašas Igaunijas atbildība par abu valsts militāro sakaru vājināšanu bija pietiekami nozīmīga, tāpēc pārmetumi tikai Latvijai raksturojami kā “pārspīlēti un vienpusīgi”.²²⁵

Igauņu vēsturnieks K. Arjakass atzīmēja, ka Latvijā pastāvējušas ilūzijas, ka PSRS prasības varētu skart tikai Igauniju.²²⁶ Ir dažas liecības, ka sākotnēji ne tikai Latvijā, bet arī Igaunijā PSRS ofensīvu uztvēra kā vērstu tikai pret Igauniju. No pašām K. Seltera 24. septembra sarunām ar PSRS ārlietu tautas komisāru V. Molotovu neizrietēja, ka arī citām Baltijas valstīm tiks izvirzītas prasības izvietot padomju bāzes.²²⁷ Savukārt J. Tenisons

Igaunijas 26. septembra Valsts Padomes sēdē izteica uzskatu, ka PSRS prasības nav saistāmas ar Maskavas sarunām, bet PSRS bažām par flotes bāzu trūkumu Baltijas jūrā un tātad šajā sakarā notikumi varētu skart tikai Igauniju un Somiju. Viņš pat domāja, ka Maskavas sarunās starp PSRS un Vāciju Igaunija vispār nav minēta.²²⁸ Visbeidzot K. Selters 1940. gada janvāra sākumā skaidrojot kāpēc Maskavas sarunu laikā nav minējis Latvijas vārdu (kā Igaunijas sabiedroto) apgalvoja, ka baidījies iesaistīt arī Latviju.²²⁹

Šādas ilūzijas pastāvēja arī Latvijas diplomātiskajās aprindās. Tā, sūtnis Somijā J. Tepfers vēl 26. septembrī apspriežot Igaunijas un PSRS sarunas teica ārlietu ministrijas politiskā departamenta direktoram, ka par Latviju nav pamata bažām. Sūtnis Parīzē O. Grosvalds uz ziņojuma malas sašutis uzrakstīja: "26.9.!"²³⁰ Taču pats O. Grosvalds vēl 30. septembrī vēlējās iegūt informāciju, kas ļautu spriest "kāda iedarbība notikušam faktam būs uz Latvijas – Igaunijas aliansi un uz Igaunijas – Latvijas - Lietuvas politiskās sadarbības līgumu."²³¹ Cerība, ka Latviju var neskart PSRS prasības bija vāja un tā nepastāvēja ilgi, taču to bez šaubām varēja veicināt arī Igaunijas ārlietu ministra izvairīšanās informēt Latvijas kolēģus par Maskavas prasībām. 26. septembrī F. Kociņš telegrafēja no Maskavas, ka K. Selteram aizbraucot Maskavas Igaunijai ultimāts nav izvirzīts, bet pieprasīta dažu salu iznomāšana.²³² Ilūzijas par to, ka Latviju PSRS prasības varētu neskart nebūtu morāli attaisnojamas no Baltijas valstu sadarbības viedokļa, ja Baltijas valstu sadarbība būtu prioritāte Latvijai un tā patiešām būtu gatava atvairīt uzbrukumu no PSRS. Kā zināms, arī atceļā no Maskavas K. Selters neinformēja Latvijas valdību par sarunu gaitu un Maskavas prasībām.

Tomēr Latvijas cerības, lai cik arī nelielas, izgaisināja tālākie notikumi. Jau 29. vai 30. septembrī Latvijas sūtnis F. Kociņš saņēma PSRS

prasību pēc Latvijas pārstāvju ierašanās Maskavā. 29. septembrī šādu prasību izteica arī Lietuvas sūtnim L. Natkevičam.²³³ Sarunu laikā ar Latvijas delegāciju J. Staļins un V. Molotovs vairākkārt atklāti izteicās par interešu sfēru sadali starp PSRS un Vāciju.²³⁴ Latvijas vārdā visu atbildību par sarunām uzņēmās V. Munters, savukārt Lietuvas ārlietu ministrs J. Urbšis neuzskatot par iespējamu to uzņemties atgriezās Kauņā. Tomēr arī ar armijas komandieri S. Raštiķi un vicepremjeru K. Bizausku nostiprinātās Lietuvas delegācijas pretestība tika ātri salauzta. Lietuvas delegāciju mierināja tas, ka parakstot līgumu tā beidzot varēja atgūt Viļņu. Lietuvai par labu liecina tās L. Sējam izteiktā apņēmība atteikties no Viļņas, ja tas dotu iespēju neparakstīt bāzu līgumu.²³⁵ Tomēr Lietuvai šādas iespējas nebija. 28. septembrī Igaunija, 5. oktobrī Latvija un 10. oktobrī Lietuva disciplinēti parakstīja militārās palīdzības līgumus ar PSRS.

Baltijas valstu sadarbības mehānisma neveiksme bāzu līgumu parakstīšanas laikā vienprātīgi atzīta vēstures literatūrā. Acīmredzot 1939. gada septembrī bija par vēlu uzsākt koordināciju starp Baltijas valstīm. PSRS un Vācijas 1939. gada noziedzīgie darījumi vienā mirklī iznīcināja tādas Baltijas valstu politikas rezultātus kā neuzbrukšanas līgumi ar Vāciju un stingrā atteikšanās no padomju garantijām. Šis konsekventais un saskaņotais neitralitātes kurss neko nedevis drošībai. Tādējādi visi 1939. gada pūliņi diplomātiskās darbības saskaņošanai šķiet bezjēdzīgi. Neattaisnojās ne Latvijas cerības uz stingru neitralitāti, ne Igaunijas neitralitātes aizsegā piekoptā provāciskā politika. Baltijas valstu sadarbība neizturēja pārbaudi tāpat kā šo valstu tautu un politiskās vadības apņēmība cīnīties par savas valsts neatkarību. Tomēr Eiropā bija arī piemērs, kad Čehoslovākija, kura daudz sekmīgāk būtu varējusi pretoties agresoram padevās bez cīņas. pie tam jāatzīmē, ka arī Mazās Antantes sadarbības

mehānisms nespēja palīdzēt Čehoslovākijai. Baltijas valstu ārpolitikas kursa neveiksmi var izskaidrot un saprast visu miermīlīgo valstu ārpolitikas kursa neveiksmes kontekstā. Atbildība par to jāuzņemas Vācijai un Padomju Savienībai.

3. Baltijas valstu attiecības padomju protektorāta apstākļos.

Baltijas valstu situācija pēc bāzu līgumu parakstīšanas, protams, izmainījās. No juridiskā viedokļa tās vairs nevarēja uzskatīt par neitrālām. Paši Baltijas valstu pārstāvji to apzinājās. Tomēr to iekšējā un ārējā propagandā vēl joprojām plaši ekspluatēja neitralitātes jēdzienu. Kaut arī Baltijas valstu ārlietu ministru X konferencē Igaunijas ārlietu ministrs A. Pīps centās pierādīt, ka padomju bāzu klātbūtne Igaunijā to neitralitāti neapdraud,²³⁶ tomēr viņš pats diez vai ticēja tam. Jau 27.-28. septembrī igauņu delegācija, kuras sastāvā ietilpa arī A. Pīps, Maskavā apspriežot padomju prasības, atzīmēja, ka jāšaubās vai kara gadījumā starp Padomju Savienību un trešo valsti tiktu atzīta Igaunijas “neitralitāte ar bāzēm”.²³⁷ Faktiski Baltijas valstu stāvokli varētu apzīmēt ar terminu “protektorāts”. Šāds apzīmējums tika lietots jau 1939. gadā un tas sastopams arī mūsdienu vēstures literatūrā. Laikā, kad Lietuva vēl atradās Vācijas ietekmes sfērā, t.i., 20. septembrī, Berlīnē bija sagatavots līguma projekts, kurā Lietuvas valstij bija paredzēts sevi nodot Vācijas “aizbildniecībā”.²³⁸ Vārdu “protektorāts” lietoja pats A. Pīps Igaunijas Valsts padomes 26. septembra sēdē, pasvītrojot, ka bāzu līgums ar Padomju Savienību nozīmē slēptu protektorātu.²³⁹ Šis apzīmējums pēc rietumu vēsturnieka T. Rauna pētījumiem dominēja arī britu un ASV presē, kura rakstīja par padomju protektorāta nodibināšanos Baltijas valstīs. To situāciju salīdzināja ar

Slovākijas situāciju 1939. gadā. Vēl tika lietoti tādi apzīmējumi kā “vasalvalsts” un “atkarība”, tomēr tika uzsvērts, ka to ārpolitika pakļauta PSRS, bet iekšējās attiecības atstātas pašu ziņā.²⁴⁰ Visbeidzot šo apzīmējumu lieto arī visjaunākajos mūsdienu vēsturnieku darbos. Arī krājuma “Latvijas okupācija un aneksija” sastādītāji atzīmē, ka Baltijas valstis kļuva par padomju protektorātu.²⁴¹ Jaunā situācija izvirzīja jaunus uzdevumus gan Baltijas valstu iekšējā, gan ārējā politikā. Iekšpolitiski Baltijas valstīm vajadzēja saglabāt iekšējo stabilitāti pieaugošo kara izraisīto ekonomisko grūtību situācijā un padomju karaspēka klātbūtnē. Svarīgs uzdevums bija arī izskaidrot sabiedrībai kraso ārpolitisko pavērsienu, kas bez šaubām, bija vērtējams kā līdzšinējās ārpolitikas neveiksme. Vēstures literatūrā pastāv uzskats, ka Baltijas valstu valdībām vajadzēja likt sabiedrībai saprast situācijas traģiskumu. Par to liecinātu piemēram valdības maiņas, kādas tiešām notika Lietuvā un Igaunijā. Baltijas valstu valdības tomēr centās izvairīties arī no diskusijām sabiedrībā par jauno situāciju.

Bez autoritārā režīma stabilitātes saglabāšanas motīviem šeit svarīgu lomu spēlēja arī vēlēšanās izvairīties no visa ko savās interesēs varētu izmantot Padomju Savienība vai mazākā mērā citas Eiropas karojošās lielvalstis. Tādēļ skaidrojot jauno situāciju plaši lietoja aicinājumus uzticēties vadoņiem kā arī, protams, jaunajiem sabiedrotajiem. K. Ulmanis savā 12. oktobra runā sludinādams “Padomju Savienības labo ticību un patieso gribu sadarboties”, aicināja tautu uz “nesatricināmu ticību... domās, vārdos un darbos... kā karavīri kara laukā, jo arī tur ceļu uz mērķi zina tikai pavēlnieks visiem pa priekšu iedams uguns līnijās”²⁴² (!-J.T.)

Savukārt Igaunijas prezidents K. Petss, kaut arī atzina, ka pārdzīvots “saspīlēts moments”, tomēr pasvītvoja, ka “lielais austrumu kaimiņš pilnībā respektē tos līgumus, kurus parakstīja ar mums pēc Atbrīvošanas kara”. Viņš

aicināja uz radošu darbu un stabilitāti un uzskatīja, ka jebkuras nepieciešamas iekšpolitiskas izmaiņas var veikt tā, ka nebūs pamata kādam uztraukties.²⁴³ Lietuvas režīma situācija zināmā mērā atšķīrās, jo Sarkanās Armijas ienākšanas nozīmi zināmā mērā mazināja Viļņas atgūšanas fakts. Lietuvas prezidents ar savu rīcību gan izraisīja PSRS neapmierinātību, jo atteicās demonstratīvi paust savu līksmi par Viļņas atgūšanu.

Savu koncepciju attiecībā uz Latvijas vadītāju taktiku izvirza vēsturnieks I. Ronis. Viņš uzskata, ka “uzsvērti optimistiskie apgalvojumi par līguma sekmīgu izpildi un draudzību ar PSRS vairāk uzlūkojami kā utopiski centieni mudināt PSRS ievērot pašas uzspiestos bāzu līgumus un nepadziļināt agresiju”.²⁴⁴ Tomēr šķiet, ka šajā gadījumā I. Ronis piedēvē Latvijas vadītājiem pārmērīgu naivumu. Katrā ziņā vismaz padomju pārstāvis Rīgā I. Zotovs saskatīja nelabvēlīgu attieksmi pret PSRS. I. Ronis uzskata arī, ka pēc bāzu līgumiem līdz pat 1940. gada jūnijam, Baltijas valstis realizējušas “suverenitātes pašierobežošanas jeb finlandizācijas koncepciju”. Bez tam pie Baltijas valstu neatkarības saglabāšanas politikas pieskaitāmi arī “izmisīgi mēģinājumi nosargāt starptautisko tiesību atliekas Baltijas telpā”.²⁴⁵ I. Roņa izteiktajiem uzskatiem par “suverenitātes pašierobežošanu” var piekrist. Protams, to var apzīmēt arī par izdabāšanu Padomju savienībai. Viena no “starptautisko tiesību atliekām”, ko centās saglabāt Baltijas valstis bija to neitralitāte. Arī tā tika pasvītota Baltijas valstu oficiālajā propagandā. V. Munters savā 22. oktobra runā raksturoja “neitrālu valstu izturēšanos kara apstākļos”.²⁴⁶

Kāds tad bija Baltijas valstu neitralitātes statuss pēc “bāzu līgumiem”? Tās varēja sevi mierināt ar domu, ko to situācija saskan ar visai izplūdušo neitralitātes koncepciju. Tās neatradās kara stāvoklī un nepiedalījās Eiropas karā. To teritorijā bija ieviesta nekarujošas lielvalsts armija. Kaut arī PSRS

iebrukums Polijā bija agresijas akts, oficiāli tā paziņoja, ka sarkanā armija tikaiņēmusi savā aizsardzībā Rietumukrainu un Rietumbaltkrieviju.²⁴⁷ PSRS nepieteica karu “faktiski sabrukušajai” Polijai. Tomēr jau pēc šiem notikumiem Baltijas valstu nostāja *nebija* nevainojami neitrāla, slēdzot Polijas vēstniecības.

Baltijas valstu stāvoklis kopumā bija ļoti nepatīkams. 1938. gadā tās bija atteikušās no Tautu Savienības statūtu 16. panta sankciju lietošanas, daļēji cerībā izvairīties no pienākuma laist cauri PSRS armiju. Tagad tā uz līgumā paredzētajiem desmit gadiem atradās Baltijas valstu teritorijā. Neitralitātes likumi bija gandrīz burtiski nokopēti no Skandināvijas valstu neitralitātes likumiem un, tiecoties pēc perfektas neitralitātes bija veltīti neitralitātei tikai jūras un gaisa kara apstākļos. (par sauszemi vispār nebija runas). Tagad Sarkanā Armija atradās arī uz sauszemes. Vājš mierinājums, ka “sabiedrotā” PSRS nav karojoša valsts zuda pēc padomju -somu karadarbības uzsākšanās.

Tomēr arī tad Baltijas valstu diplomāti atrada iespēju aizbildināties ar to, ka karastāvokļa abu valstu starpā nav.²⁴⁸ Vissmagākā bija Igaunijas situācija, jo PSRS kļedzoši pārkāpa Igaunijas neitralitāti. Pašā kara sākumā PSRS kara flote sagrāba somu tirdzniecības kuģi Igaunijas teritoriālajos ūdeņos.²⁴⁹ Vēlāk Igaunijas teritorija tika izmantota Somijas bombardēšanai.²⁵⁰ Igaunijai bija jāpateicas par to, ka 28. septembra līgums paredzēja sniegt palīdzību PSRS tikai Eiropas lielvalsts uzbrukuma gadījumā.²⁵¹

Igaņu vēsturnieks E. Lāsi uzskata tomēr, ka tieši Igaunijas pievienošanās padomju interpretācijai par to, ka kara nav padarīja par sabiedrotajiem (aligned) Igauniju un PSRS. Viņš ar sašutumu atzīmē, ka Igaunijas ārlietu ministrs A. Pīps gājis pat tik tālu, ka pieļāvis iespēju atzīt

padomju izveidoto O. Kūsinena marionešu valdību gan tikai tās, faktiski padomju karaspēka, kontrolētajā teritorijā. Visbeidzot decembra beigās notika Somijas un Igaunijas notu apmaiņa, kurā Somija pārmeta Igaunijai neitralitātes likuma pārkāpšanu, atļaujot padomju kara flotei izmantot bāzu līgumā neminēto Tallinas ostu. Igaunija šos pārmetumus noraidīja.

Kopumā E. Lāsi uzskata, ka neitralitātes pārkāpums bijis tikai tas, ka no kā Igaunija varēja izvairīties piemēram, padomju lidmašīnu nolaišanās Igaunijas lidlaukos, konflikta neapzīmēšana par karu un gatavību atzīt O. Kūsinenā valdību. Par neitralitātes pārkāpumu E. Lāsi neuzskatīja to, ko Igaunija nevarēja novērst, piemēram, padomju kuģu ienākšanu Tallinas ostā.²⁵² E. Lāsi pozīciju varētu apzīmēt par reālpolitisku. Pareizs šķiet viedoklis, ka pats Igaunijas suverenitātes ierobežošanas fakts un ārvalstu karaspēka klātbūtne neatļauj dēvēt to par neitrālu valsti.

Latvijai par laimi nenācās sadurties ar tādiem pārbaudījumiem kā Igaunijai. Tomēr tai, tāpat kā Lietuvai, nācās risināt nopietnu morālu problēmu, kuru izraisīja procedūra PSRS izslēgšanai no Tautu Savienības. Kā zināms Latvijai un citām Baltijas valstīm jautājums par Somijas un PSRS kara izskatīšanu Tautu Savienībā izraisīja nopietnas bažas, jo tās nekāda ziņā nevēlējās ne konfrontēt ar PSRS ne arī nodemonstrēt savu atkarību no tās. Latvijai papildu problēmas radīja tās līdzdalība Tautu Savienības Padomē. Tāpēc sūtnis J. Feldmanis rekomendēja gadījumam ja Padome balsošanas brīdi vēl nebūtu pārvēlēta, apturēt Latvijas mandātu tajā.²⁵³ Savukārt, raksturojot vispārējo attieksmi, J. Feldmanis ironiski rakstīja, ka atsevišķas valsts sašutuma pakāpe pret Krieviju atrodas tiešā proporcijā ar attālumu no tās. Latvijas stāvokli visi saprotot un attaisnojot, kā arī kritizējot somus.²⁵⁴ Daiļrunīga ir arī J. Feldmaņa ziņojuma frāze: “no Kauņas un Tallinas esot nākuši norādījumi darīt visu, lai patiktu krieviem”.²⁵⁵ Latvijai tomēr izdevās

izstāties no Tautu Savienības Padomes ātrāk nekā tajā tika lemts jautājums par Somijas - PSRS konfliktu, bet 14. decembra pilnsapulces balsojumā Baltijas valstis atturējās. Par sasniegumu Latvijas sūtnis uzskatīja arī to, ka Baltijas valstis pirmoreiz Tautu Savienībā nākušas klajā ar kopīgu paziņojumu. Viņš ne bez lepnuma atzīmēja, ka arī citu valstu delegācijas uzslavējušas Baltijas valstu prasmi “ar zināmu eleganci tiekot pāri lielām grūtībām”. Elegance izpaudās deklarācijā, ka Baltijas valstis nolēmušas atturēties, ņemot vērā to 1938. gada paziņojumus par norobežošanos no statūtu 16. panta obligātas lietošanas.

Latvijas un Somijas ikdienas attiecības tomēr atgādināja divu biedru nelaimē attiecībās. 14. decembrī Somijas ārlietu ministrs H. Tanners sarunā ar Latvijas sūtni J. Tepferu izteica nožēlu, ka Igaunija savulaik nav lūgusi Somijas palīdzību. Uz Latvijas sūtņa pārsteigto aizrādījumu, ka tieši tas ir darīts, Tanners atbildēja, ka tas noticis pārāk vēlu – tikai pēc K. Seltera brauciena uz Maskavu. Faktiski H. Tanners nožēloja Baltijas valstu un Somijas sadarbības trūkumu iepriekšējos gados. Vēl šajā sarunā tika skarts arī jautājums par PSRS iespējamo prasību Latvijai rīkoties pēc 5. oktobra līguma noteikumiem un sniegt savai sabiedrotajai palīdzību. J. Tepfers šādu iespēju noliedza.²⁵⁶

Vēstures literatūrā Baltijas valstu nostāju vērtēja pragmatiski. L. Zemīte pamatoti norāda, ka “no Baltijas valstīm atklātu nosodījumu PSRS agresijai arī nemaz nevarēja prasīt, jo tā būtu pārāk liela nerēķināšanās ar savu situāciju”.²⁵⁷ Šim viedoklim principā var piekrist. Baltijas valstu rīcībā nevajadzīga un apkaunojoša šķiet lepošanās ar pirmo kopīgo akciju Tautu Savienībā. Tāda apmierinātību Baltijas valstu ārlietu ministru XI konferencē, referātā par iepriekšējās konferences lēmumu izpildi izteica J. Urbšis.²⁵⁸

Baltijas valstu ārpolitikas neatkarību nekādā ziņā neveicināja demokrātisko rietumu lielvalstu nostāja. To patiesā nostāja pietiekami skaidri atspoguļojas Rietumu pārstāvju sarunās ar PSRS pārstāvjiem. Tā V. Čerčils sarunā ar padomju pārstāvi I. Maiski pasvītvoja, ka Anglijai nav pamata iebilst pret PSRS rīcību Baltijā. “Protams, kāds no sentimentāliem liberāļiem un leiboristiem var liet asaras par “padomju protektorātu” pār Igauniju vai Latviju, bet pret to nevar izturēties nopietni,-” sacīja Anglijas valdības jūras kara ministrs.²⁵⁹ Pat savos memuāros V. Čerčils būtiski nemainīja savu pozīciju. Viņš uzsvēra, ka jebkurai Krievijas valdībai nepieciešamas flotes bāzes Baltijā un Somijā, bet mazo valstu dabiskās bažas par savu drošību bijušas par šķērslī angļu un franču savienībai ar Krieviju un nobruģējušas ceļu Molotova- Ribentropa paktam.²⁶⁰ Arī Francijas sūtnis PSRS P. Nadžiārs savā 3. decembra sarunā ar ārlietu tautas komisāra vietnieku V. Potjomkinu nevarēja atturēties no “komplimentiem par padomju līgumiem ar baltiešiem”²⁶¹. Analizējot Lielbritānijas nostāju A. Zunda secina, ka šo valsti maz uztraucis Baltijas valstu faktiskais neatkarības zudums 1939. gada rudenī, jo stratēģiskās pārmaiņas Baltijā bija vērstas pret Vāciju.²⁶²

Baltijas valstīm Lielbritānija protams neizteica tik ciniskus spriedumus, taču arī nekādas cerības nedeļa. Tā, britu ārlietu ministrs E. Halifakss sarunā ar Latvijas sūtni K. Zariņu izteicās, ka nevar teikt nekā vairāk izņemot simpātiju apliecinājumus. Lords Halifakss arī acīmredzot pārbaudot sava sarunu biedra informētību apvaicājās “vai par Krievijas akciju Baltijas valstīs Maskavā ar Ribentropu esot panākta kāda vienošanās” un apgalvoja, ka viņa informācija par šo jautājumu esot ļoti nepietiekoša.²⁶³ Rietumu valstīm nebija ne vēlēšanās, ne arī praktiskas iespējas palīdzēt Baltijas valstīm. Baltijas valstis būtu varējušas saistīt zināmas cerības arī ar

Vāciju un tās vēlēšanos saglabāt jaunizveidoto *status quo* Baltijas telpā. Pamatā tomēr Vācija ieteica Baltijas valstīm izpildīt padomju prasības. Tā bija pārliecināta, ka agrāk vai vēlāk šo teritoriju atgūs. Ir liecības, ka daži Vācijas sūtņi Baltijā juta līdz Baltijas valstīm. Sūtnis Kauņā Ē. fon Cehlins oktobra sākumā izteica izbrīnu par Baltijas valstu neturēšanos kopā pret Maskavas prasībām, ko pat zināmā mērā paredzot Baltijas Antantes līgums.²⁶⁴ Tomēr nešķiet, ka viņš būtu pildījis valdības uzdevumu. 1945. gada martā sarunā ar V. Munteru U. fon Koce sacīja, ka Latvija nevar cerēt uz Vācijas atbalstu, bet V. Munters atbildēja, ka Latvija ar to arī nekad nav rēķinājusies.²⁶⁵ 1940. gada 17. jūnijā V. fon Grundhers telegrafēja Ribentropam, ka Vācija nebija devusi ieganstu, lai Lietuva varētu cerēt uz “trešās valsts” atbalstu pret PSRS.²⁶⁶ I. Feldmanis uzskatīja, ka Latvijas atteikšanās no plāna par vācbaltiešu izceļošanu būtu varējusi radīt “papildu iespējas diplomātiska rakstura manevriem, lai zināmā mērā izmainītu jau ieprogrammēto attīstības gaitu.” Tomēr arī šī mazticamā iespēja tika palaista garām, jo kā secināja pats I. Feldmanis, Latvijas valdība ar nacionālisma uzplūdu vilni, kas vērsās pret vācbaltiešiem, nolēma stiprināt tautas vienotību.²⁶⁷ Pie tam cerot uz Vāciju Baltijas valstis riskēja kļūt par tās sabiedrotajām ar visām no tā izrietošajām sekām.

Pildot Baltijas Antantes līguma 2. panta radās nepieciešamība, pēc jaunas ārlietu ministrs A. Pīps bija nolēmis labot savu priekšgājēju pieļautās kļūdas Baltijas sadarbības laukā. Jau tūlīt pēc stāšanās ārlietu ministra amatā A. Pīps izteica Latvijas sūtnim apņēmību uzlabot Baltijas valstu attiecības. Viņš piedāvāja atsākt regulāras ārlietu ministru konferences, kā arī padziļināt saimniecisko un kultūras sadarbību.²⁶⁸ 9. novembrī V. Šūmanis ziņoja par A. Pīpa priekšlikumu sasaukt triju valstu ārlietu ministru konferenci, kas sanāktu Kauņā. Tai pēc viņa domām bija jānotiek jau pirms

Tautu Savienības sesijas Ženēvā.²⁶⁹ Situācija, kas izveidojās pēc tam kādu laiku atgādināja septembra notikumu spoguļattēlu. Lietuvas sūtnis Igaunijā B. Dailide paziņoja, ka viņa valstij nav intereses, jo trūkstot “matērijas” apspriešanai un ierosināja konferenci atlikt.²⁷⁰ Konference tomēr varēja notikt, jo tās rīkošanu uzņēmās pati Igaunija. Oficiālajā darba kārtībā svarīgākie jautājumi bija vispārējā stāvokļa novērtēšana, jūras karš un ārējās tirdzniecības problēmas un saimnieciskās sadarbības nostiprināšana.²⁷¹ V. Munters savās liecībās PSRS iekšlietu tautas komisariātam rakstīja, ka galvenie jautājumi bijuši attiecībās ar PSRS, tirdzniecība ar Vāciju un Baltijas valstu nacionāli kulturālās patstāvības nostiprināšana.²⁷² Baltijas valstu ārlietu ministru konference bija kļuvusi par vienu no nedaudzajām iespējām arī apspriest Baltijas valstis interesējošos jautājumus. Latvijas ārlietu ministrijas Rietumu nodaļa ierosināja izlemt veselu virkni ar tās darbības lauku saistītu jautājumu, piemēram vienotu politiku attiecībā uz Baltijas vāciešiem, lai radītu viņiem vienādus apstākļus visās trijās valstīs, kā arī deklarēt Tautu savienībā, ka vācu minoritāte Latvijā beigusi pastāvēt un, ka Baltijas valstis patur sev brīvas rokas minoritāšu jautājumā. Šādām problēmām vairs bija tikai teorētiska nozīme, PSRS varbūt varēja izmantot krievu minoritātes jautājumu, tomēr šādu ceļu padomju puse neizvēlējās. Rietumu nodaļa ar grūtībām uztvēra reālo stāvokli.

Svarīgu vietu konferencē, protams, ieņēma attiecības ar PSRS. To teorētiskie apstākļi bija padomju - somu karš un Baltijas valstu neitralitāte. Īpaši nozīmīgs šis jautājums bija Igaunijai. Igaunijas pārstāvis A. Pīps centās pierādīt, ka Igaunijas neitralitāte šajā situācijā nav skarta, ka savstarpējās palīdzības pakti nekavējot Baltijas valstis pildīt to neitralitātes noteikumus utml. Šādiem spriedumiem bija maz kopīga ar realitāti un, kā atzīmēja Baltijas valstu nodaļas vadītājs V. Māsēns, “šie jautājumi tika pārrunāti tīri

teorētiski”.²⁷³ Attiecībās ar PSRS bija arī tīri praktiski jautājumi par PSRS bāzu nomas maksu, PSRS centieniem pārsniegt nolīgto militārpersonu skaitu utt. Liecības, ka konferencē būtu pārrunāti jautājumi par iespējamo pretestību Padomju Savienībai nav pietiekami pārlicinošas. Konferences “pašierobežojošais” raksturs padara tādu varbūtību maz ticamu. Uz šādu pierādījumu trūkumu norādījis arī lietuviešu vēsturnieks V. Žalis.

Kā otru problēmu loku konferencē jānosauc Baltijas valstu savstarpējo attiecību attīstība. Igaunijas ārlietu ministrs A. Pīps konferencē atvainojās par Igaunijas līdz šim pieļautajām kļūdām.²⁷⁴ Lietuvas ārlietu ministrs J. Urbšis ierosināja īpašu deklarāciju, kas papildinātu konfidenciālo deklarāciju pie Baltijas Antantes līguma. Šai deklarācijai būtu jāizslēdz pants par specifisko problēmu attiecināšanu uz Viļņas problēmu. Pēc V. Muntera iebildes, ka ar atklātu deklarāciju nevar grozīt slepenas deklarācijas tekstu, Lietuvas puse ierosināja svītrot specifiskajām problēmām veltīto līguma 3. pantu. V. Māsēns novērtēja šo attīstību kā vienu no konferences sasniegumiem.²⁷⁵ Tādējādi Viļņas problēma beidzot bija pārtraukusi bojāt Baltijas valstu attiecības. Protams, tīri teorētiski varētu pieņemt, ka hipotētiskajā pēckara miera konferencē Polija varētu Viļņu atprasīt un Baltijas valstīm vajadzētu paust savu nostāju. Viļņas jautājuma atrisināšana un Polijas valsts bojāeja pavēra teorētisku iespēju nodibināt militāru savienību ar Lietuvu. Konferencē tomēr tika nolemts, ka nav tādu apstākļu, kas attaisnotu šāda līguma noslēgšanu un konstatēts, ka Latvijas un Igaunijas militārā savienība nav vērsta pret vienu.²⁷⁶ Konferencē nolēma arī, ka konkrētu jautājumu saskaņošanai katras Baltijas valsts ārlietu ministrs reizi nedēļā tiksies ar abu pārējo valstu sūtņiem.²⁷⁷

Baltijas valstis savās ārējās attiecībās centās pasvītrot konferences ekonomiskos aspektus. PSRS sūtnim V. Munters norādīja, ka konferencē

atrastas papildu iespējas savstarpējās tirdzniecības paplašināšanai. Attiecībās ar Vāciju esot nolemts pieprasīt tās preces, kas vajadzīgas Baltijas valstīm, nevis tās, ko Vācija vēlas piedāvāt, kā arī prasīt, lai Vācija radītu iespēju tirdzniecībai ar Beļģiju un Holandi.²⁷⁸ Vēl tika panākta vienošanās koordinēt triju valstu eksportu un importu, apmainīties ar informāciju par šiem jautājumiem.²⁷⁹ 19. decembrī tiekoties Baltijas valstu ārējās tirdzniecības departamentu direktoriem tika apspriesti konkrēti preču saraksti, ar kurām varētu apmainīties Baltijas valstis. Tā, piemēram Latvija varētu piegādāt partneriem finieri, celulozi un papīru, bet Lietuva Latvijai bērzus finierim, zirgus, kazeīnu. Savukārt Igaunija solīja Latvijai 1000 tonnas benzīna, kā arī degakmeni. Apspriedē pārrunāja arī iespējas celt rūpnīcu kalcija sodas ražošanai.²⁸⁰

Visbeidzot Baltijas valstu konferencē apsprieda arī Eiropas diplomātijas problēmas. Svarīgākā šeit bija kopīgas taktikas izstrāde Tautu Savienībā PSRS un Somijas kara jautājumā. Pēc ASV sūtņa Dž. Vailija informācijas, ministri pieņēma lēmumu nebalsot par PSRS izslēgšanu no Tautu Savienības, kā arī vienojās šo lēmumu nefiksēt rakstiski. Tas pēc diplomāta domām, ļāvis skaidri spriest, cik ļoti bija zudusi Baltijas valstu neatkarība ārpolitikā.²⁸¹

Kā zināms, 1940. gada jūnijā X un XI Baltijas Antantes konferences tika pārnestas Baltijas valstīm no PSRS puses. Baltijas valstīm iesniegtajos padomju ultimātos tās raksturoja kā “divas slepenas konferences”, kas kopā ar citiem “faktiem” liecinājušas par militārās savienības atdzīvināšanu un paplašināšanu.²⁸² Kā redzams, esošie avoti neapstiprina šo versiju, bet liecina tieši par pretējo. Baltijas Antantes X konference bija piemērošanās konference. Tajā atspoguļojās gan centieni izdzīvot II pasaules kara ekonomiskajā situācijā, gan izdabāšana Padomju Savienībai. Konferences

dalībnieki vienlaikus apzinājās savu dziļi pazemojošo stāvokli un centās šo situāciju notušēt ar runām par neitralitātes politikas saglabāšanu.

Baltijas valstu ārpolitiskā darbības ierobežotais raksturs visspilgtāk izpaudās PSRS un Somijas kara laikā. Baltijas valstu sadarbība bija palikusi vienīgā sfēra, kurā radoši un konstruktīvi varēja izpausties Baltijas valstu ārpolitika. I. Feldmanis un A. Stranga savā Baltijas Antantei veltītajā darbā norāda, ka citu vēsturnieku apgalvojumi par Baltijas valstu sadarbību pēc bāzu līgumiem ir mīts. Viņaprāt, profesionālo apvienību kongresi un kulturāla tuvināšanās nebija apliecinājums Baltijas Antantei kā politiskai struktūrai. PSRS, neizjūtot ne atsevišķu Baltijas valstu, ne to kopēju organizētu pretestību, gatavojās to okupācijai un aneksijai.²⁸³

Tomēr abi autori citviet norāda, ka Baltijas valstu konsolidācijas izšķiroši svarīgs priekšnoteikums bija draudi to neatkarībai un drošībai.²⁸⁴ Nav šaubu, ka pēc bāzu līgumu noslēgšanas pastāvēja šādi draudi. Nav šaubu arī par to, ka Baltijas valstu vadība apzinājās šos draudus un pieļāva Baltijas valstu neatkarības krišanas iespēju. Viņi protams cerēja arī, ka labvēlīgi ārēji apstākļi varētu aizkavēt šo procesu vai arī PSRS varētu nevēlēties Baltijas valstu galīgo sovjetizāciju. Baltijas valstu konkrētā rīcība protams nebija adekvāta reāli pastāvošajiem draudiem. Faktiski adekvāti rīkoties nozīmētu uzsākt koordinētu bruņotu pretestību PSRS. Vēstures literatūrā atrodamās ziņas par šādas iespējas plānošanu nepierāda, ka šie plāni bija nopietni un efektīvi. E. Andersons, analizējot Latvijas armijas komandiera K. Berķa 12.-14. februāra vizīti Tallinā, secina: "Nekāda vienošanās par kopīgu darbību pret padomju bāzēm nenotika"²⁸⁵ Arī K. Ulmaņa 10. februāra runai "Ezerkleišās", kurā viņš pieļāva vispārējas mobilizācijas iespēju, nesevoja reāla rīcība. Militārās vēstures speciālisti V. Bērziņš un A. Bambals savā darbā "Latvijas armija" norāda uz to, ka 1939.

gada novembrī un decembrī izstrādātais 5. mobilizācijas plāns paredzēja stāšanos pretī padomju armijai ieņemot Ventas un Pededzes – Aiviekstes – Lubānas līniju. Autori īpaši nešaubās, ka šis plāns bija reāls un nepieciešamības gadījumā varēja stāties spēkā.²⁸⁶ Šos plānus bija pamanījuši arī PSRS. I. Zotovs savā 10. marta ziņojumā norādīja uz satraucošo Latvijas armijas dislokāciju līnijā Kuldīga – Saldus – Skrunda – Aizpute un pieminēja K. Ulmaņa aicinājumu gatavoties pārbaudījumu dienām.²⁸⁷ Tajā pašā laikā Lietuvas armijas mobilizācijas plāns bija vērsts tikai pret Vāciju.²⁸⁸

Tādējādi Baltijas valstu sadarbība nepārsniedza tos ietvarus, ko noteica to protektorāta situācija. Par Baltijas valstu vadītāju vēsturisko optimismu liecina tas, ka Baltijas valstu ārpolitiskajā darbībā tāpat kā Latvijas iekšpolitikā izpaudās ilgtermiņa plānošanas iezīmes. Svarīgs jautājums Baltijas valstu sadarbībā bija ar PSRS karaspēka uzturēšanos saistīto problēmu noregulēšana un mēģinājumu atvairīt tās PSRS prasības, kas pārsniedza bāzu līgumos un tiem sekojošās vienošanās noteiktos ietvarus. Baltijas valstu vienota nostāja šeit bija īpaši svarīga, jo atšķirīga nostāja izraisītu PSRS prasību ievērot visās Baltijas valstīs vienas valsts piešķirtās privilēģijas. Baltijas valstis regulāri apsprieda PSRS izvirzītās prasības un taktiku attiecībā uz tām. Liela nozīme šajā procesā bija iknedēļas Baltijas valstu ārlietu ministru apspriedēm ar attiecīgajā valstī rezidējošajiem Baltijas valstu sūtņiem. No V. Muntera un Lietuvas un Igaunijas sūtņu apspriežu materiāliem redzams, ka 19. decembrī Rīgā notikusi Baltijas valstu un PSRS jaukto komisiju pārstāvju apspriede ar nolūku pārrunāt ar PSRS karaspēka klātbūtni saistītos jautājumus un dalīties pieredzē. Latvijā tajā pārstāvēja ģenerālis M. Hartmanis. Pārstāvji tajā vienojās par kontaktu uzturēšanu un kopīgu politiku attiecībā uz PSRS armijas problēmām,

gada novembrī un decembrī izstrādātais 5. mobilizācijas plāns paredzēja stāšanos pretī padomju armijai ieņemot Ventas un Pededzes – Aiviekstes – Lubānas līniju. Autori īpaši nešaubās, ka šis plāns bija reāls un nepieciešamības gadījumā varēja stāties spēkā.²⁸⁶ Šos plānus bija pamanījusi arī PSRS. I. Zotovs savā 10. marta ziņojumā norādīja uz satraucošo Latvijas armijas dislokāciju līnijā Kuldīga – Saldus – Skrunda – Aizpute un pieminēja K. Ulmaņa aicinājumu gatavoties pārbaudījumu dienām.²⁸⁷ Tajā pašā laikā Lietuvas armijas mobilizācijas plāns bija vērsts tikai pret Vāciju.²⁸⁸

Tādējādi Baltijas valstu sadarbība nepārsniedza tos ietvarus, ko noteica to protektorāta situācija. Par Baltijas valstu vadītāju vēsturisko optimismu liecina tas, ka Baltijas valstu ārpolitiskajā darbībā tāpat kā Latvijas iekšpolitikā izpaudās ilgtermiņa plānošanas iezīmes. Svarīgs jautājums Baltijas valstu sadarbībā bija ar PSRS karaspēka uzturēšanos saistīto problēmu noregulēšana un mēģinājumu atvairīt tās PSRS prasības, kas pārsniedza bāzu līgumos un tiem sekojošās vienošanās noteiktos ietvarus. Baltijas valstu vienota nostāja šeit bija īpaši svarīga, jo atšķirīga nostāja izraisītu PSRS prasību ievērot visās Baltijas valstīs vienas valsts piešķirtās privilēģijas. Baltijas valstis regulāri apsprieda PSRS izvirzītās prasības un taktiku attiecībā uz tām. Liela nozīme šajā procesā bija iknedēļas Baltijas valstu ārlietu ministru apspriedēm ar attiecīgajā valstī rezidējošajiem Baltijas valstu sūtņiem. No V. Muntera un Lietuvas un Igaunijas sūtņu apspriežu materiāliem redzams, ka 19. decembrī Rīgā notikusi Baltijas valstu un PSRS jaukto komisiju pārstāvju apspriede ar nolūku pārrunāt ar PSRS karaspēka klātbūtni saistītos jautājumus un dalīties pieredzē. Latvijai tajā pārstāvēja ģenerālis M. Hartmanis. Pārstāvji tajā vienojās par kontaktu uzturēšanu un kopīgu politiku attiecībā uz PSRS armijas problēmām,

izvairoties no dažādības. Baltijas valstu pārstāvji apsvēra iespējas kopīgi kārtot strīdīgas lietas ar PSRS, bet Igaunijas sūtnis Maskavā A. Rejs pat bez sekmēm iesniedza šādu priekšlikumu V. Molotovam. Savukārt V. Munters atbalstīja A. Reja 26. decembrī V. Molotovam iesniegto memorandu par nepieciešamību noslēgt plašu vispārēju konvenciju liela skaita problēmu nokārtošanai.²⁸⁹ Minētajā dokumentā Igaunija bija paredzējusi atrisināt tiešām plašu problēmu loku. Tur bija runa par PSRS īpašuma tiesībām uz zemi un nekustamo īpašumu nomu, PSRS karaspēka pārvietošanos Igaunijā un Igaunijas transporta un sakaru komunikāciju izmantošanu, padomju karavīru uzvedības noteikumiem ārpus bāzēm utt. Principiāli svarīga bija Igaunijas vēlēšanās, lai uz PSRS bruņotajiem spēkiem attiektos Igaunijas likumdošana un ar to saistītā prasība, radīt iespēju izsaukt padomju militārpersonas uz tiesu civillietās un vajadzības gadījumā saukt pie kriminālatbildības.²⁹⁰ PSRS ārlietu resora ierēdņi uzskatīja par svarīgu vispirms noraidīt tieši prasību par Igaunijas likumu piemērošanu, norādot, ka padomju bāzes būs eksteritoriālas (vņezemeļni). Viņi arī uzskatīja par nepraktisku uzreiz noslēgt plašu un visaptverošu konvekciju.²⁹¹

Nesaskaņas ar PSRS skāra arī citus jautājumus. Igaunijai un Lietuvai nācās kategoriski noraidīt PSRS prasības pēc jaunām bāzēm Tallinā un Ukmergē.²⁹² V. Molotovs izteica neapmierinātību ar Lietuvas un Latvijas preses traktējumu par padomju-somu karu. Latvijas pusei likās nenormāli, ka PSRS tirdzniecības pārstāvniecība kārtu ar karaspēka apgādi saistītos jautājumus un tā nolēma pieprasīt Lietuvas Igaunijas viedokli.²⁹³ Savukārt PSRS likās nepamatota Baltijas valstu oficiālo struktūru starpniecība tirdzniecības pārstāvniecības attiecībās ar vietējām firmām.²⁹⁴ Lielas problēmas izraisīja PSRS prasības par jūras karaspēka daļu, inženieru celtnieku bataljonu un virsnieku ģimeņu neiekļaušanu līgumos noteiktajos

kontingentos. Arī šīs problēmas tika pārrunātas Baltijas valstu starpā. Tādējādi Baltijas valstis bija izcili labi informētas par PSRS prasībām un varēja koordinēt savu rīcību. Tomēr tām nepietika spēka PSRS prasībām pretoties. Igaunijai nācās piekrist tūkstošiem karavīru “celtnieku” ievēšanai. Cildinošu novērtējumu Baltijas valstu sadarbības pakāpei sniedza PSRS sūtņi Latvijā I. Zotovs. Viņš savā 10. martā ziņoja, ka: “Starp Baltijas Antantes valstīm ir cieša savstarpēja informācija par politiskajiem, ekonomiskajiem un kultūras jautājumiem. Pēdējā laikā tuvinājusies sadarbība (tā tekstā - J.T.) starp Baltijas Antantes valstīm. Attiecībās ar mums tās uzstājas vienotā frontē (ekonomiskajos un militārajos jautājumos).”Tāpat atzinīgu vērtējumu pelnījusi sūtņa novērotā Latvijas valdības nelabvēlīgā attieksme pret padomju karaspēku un sabiedrībā valdošā līdzcietība pret Somiju.²⁹⁵ Baltijas valstis savā starpā iztirzāja arī citus jautājumus. Tā 3. janvāra V. Muntera apspriedē ar Lietuvas un Igaunijas sūtņiem pārrunāja baumas par PSRS gaidāmajām prasībām Zviedrijai un Norvēģijai.²⁹⁶ Baltijas valstis par svarīgu un savstarpēji apspriežamu jautājumu uzskatīja iespējas atjaunot tirdzniecību ar Lielbritāniju un vienotas taktikas ieturēšanu šajās sarunās.²⁹⁷

1940. gada 14.-16. martā Rīgā sanāca XI un pēdējā Baltijas valstu ārlietu ministru konference. Tobrīd jau bija beidzies PSRS un Somijas karš. Militārās sadarbības mēģinājumi bija atmesti, bet Latvijā un Lietuvā sākās nopietnas nesaskaņas starp politisko un militāro vadību. Konferences oficiālajā darba kārtībā bija iekļauti vairāki jautājumi. Tajā ietilpa Igaunijas ārlietu ministra ziņojums par X konferences lēmumu izpildi, starptautiskā stāvokļa izpildi, ekonomisko attiecību problēmas un “dažādi” jautājumi.²⁹⁸ Konferences pirmajā sēdē apstiprināja atbalstu Lietuvas un Igaunijas vēlmei būt pārstāvētām divās tobrīd praktiski maznozīmīgās starptautiskās

organizācijās.²⁹⁹ Konferencēs pārrunās par ekonomisko sadarbību apsprieda nepieciešamību pēc savstarpējas informācijas apmaiņas par tirdzniecisku sarunu gaitu un rezultātiem. Tika nolemts necelt protestus Berlīnē un Londonā par tirdzniecības kuģu sagrābšanu, atzīstot šādus protestus par bezjēdzīgiem.³⁰⁰ Viļņas problēmai zūdot nolēma atteikties no Baltijas valstu saprašanās un sadarbības līguma 3. panta. Ļoti operatīvi pieņēma lēmumu par Slovērijas valsts atzīšanu. Konferencēs komunikē pasvītēja Baltijas valstu labvēlīgo attieksmi pret miera centieniem, uzsvēra neitralitātes politikas pozitīvo lomu, sadarbības atbilstība 1934. gada līguma garam.³⁰¹ Attiecībās ar PSRS Baltijas valstu sūtņi turpināja pieļaut pārāk pakalpīgu attieksmi. 15. martā PSRS lietvedis Berlīnē N. Škvarcevs ziņoja, ka Lietuvas un Igaunijas sūtņi apsveikuši viņu par uzvaru pār Somiju.³⁰² Lietuvas sūtnis Maskavā L. Natkevičs apstiprināja V. Molotovam, ka Lietuvai nav pretenziju pret PSRS karaspēku un, ka Lietuvai bijusi izvēle starp PSRS un Vāciju, bet Lietuva izvēlējusies PSRS.³⁰³

Tika pieņemts lēmums sarīkot kārtējo Baltijas valstu ārlietu ministru konferenci 1940. gada septembrī Kauņā. Baltijas valstis gatavojās Baltijas nedēļai un tika spriests par mežsaimnieku, mūziķu un ugunsdzēsēju sanāksmēm.³⁰⁴ Tādējādi dokumenti, kas atspoguļo konferenci liecina par Baltijas valsts nodomiem vēl ilgi pastāvēt. Ir arī citas šādas liecības. 1940. gada martā Latvijas ārlietu ministrija gatavojās rudenī pārcelt citā darbā sūtņi Ženēvā J. Feldmani. A. Stranga atzīmē K. Ulmaņa ilgtermiņa plānus attiecībā uz agrāro reformu un jaunas partijas dibināšanu.³⁰⁵ Šāda optimisma iemesli nav gluži skaidri. 19. martā Latvijas sūtnis Beļģijā M. Valters norādīja, ka par to, ko nozīmē fakts, ka Baltijas valstis bijušas spiestas pieņemt padomju militārās bāzes, beļģu presē valda tikai viens viedoklis. Lielas šaubas par Latvijas drošību sarunā ar K. Zariņu izteica arī O.

Grosvalds.³⁰⁶ Dānijas sūtnis maija vidū teica V. Molotovam, ka viņa valsts stāvoklis atgādinot Baltijas valstu statusu V. Molotovs atteicās tam piekrist, norādot uz Baltijas valstu neatkarību.³⁰⁷ Liecībās čekā 1940. gada novembrī V. Munters apgalvoja, ka militārajās aprindās uzskatīts, ka padomju karaspēku izvedīs karam beidzoties vai arī to padzīs uzbrūkošais vācu karaspēks. Arī citur pastāvēja cerības, ka Baltijas valstis turpinās saglabāt savu neatkarību. Tā Igaunijas prezidents K. Petsis uzskatīja, ka jau septembrī sāksies PSRS un Vācijas karš un tik ilgi Igaunijai izdosies noturēties. Savukārt Baltijas valstu izdzīvošanu līdz kara beigām ierobežotas suverenitātes apstākļos pieļāva arī Lielbritānijas ārlietu ministrijā.³⁰⁸

Jau tūlīt pēc Baltijas Antantes ārlietu ministru konferences PSRS sāka gatavot argumentus Baltijas valstu aneksijai. Tā 23. martā PSRS pārstāvniecības pirmais sekretārs M. Vetrovs, ziņojot par konferenci saskatīja Baltijas valstu politikā naidīgumu pret PSRS. Viņa ziņojumā izteiktas aizdomas par britu ietekmi Baltijā, ņemot vērā kādreizējo Lielbritānijas lomu pretpadomju placdarma veidošanā. Viņš izteica aizdomas par pretpadomju militāras savienības veidošanu, saistot tos ar Baltijas valstu vadītāju izteikumiem par PSRS radītajiem draudiem Baltijas valstu brīvībai un neatkarībai. Visu šo patvaļīgo pieņēmumu rezultātā M. Vetrovs nonāca pie noteikta slēdziena, ka starp Baltijas valstīm faktiski izveidojusies pret PSRS vērsta slepena militāra savienība.³⁰⁹ Tajā pašā laikā turpinājās Baltijas valstu neatlaidīgas diskusijas ar PSRS par padomju karaspēka uzturēšanās režīmu un apstākļiem Baltijas valstīs. F. Kociņš 15. martā iesniedza dokumentu, kurā pieprasīja, lai kara flotes personāls tiktu ieskaitīts nolīgtajā 25000 vīru lielajā kontingentā kā bija sākotnēji plānots.³¹⁰ 29. martā V. Molotovs savā runā PSRS Augstākās Padomes sesijā novērtēja attiecības ar Baltijas valstīm nosauca par apmierinošām.³¹¹ Baltijas

valstis tas satrauca. 18. aprīlī oficiozs “Правда” rakstīja, ka mazu valstu neitralitāte vērtējama kā pašnāvnieciska. Igaunijas sūtnis Ungārijā Markuss jautāja PSRS pārstāvim vai Padomju Savienība ir pret mazu valstu pastāvēšanu, uz ko lietvedis N. Šaronovs atbildēja, ka mazām valstīm jāzina ar ko turēties kopā.³¹² PSRS sāka palielināt padomju slepeno dienestu aģentu skaitu Baltijas valstīs, aktivizēja tās pakļautībā esošos komunistus, uzsāka karaspēka koncentrāciju pierobežā.³¹³

Sīksta abpusēja kaulēšanās un gatavošanās Baltijas valstu aneksijai noritēja paralēli un šāds stāvoklis turpinājās līdz pat jūnija vidum. 15. maijā PSRS parakstīja ar Igauniju jaunu līgumu par bāzu izvietojumu Igaunijas teritorijā, bet 8. jūnijā noslēdza līgumu par PSRS armijas Igaunijā uzturēšanās administratīvajiem noteikumiem.³¹⁴ Vēl 16. maijā E. Krieviņš sarunā ar PSRS pārstāvi N. Škvarcevu apliecināja, ka Latvija var justies mierīgi. Pie tam viņš teica, ka pēdējā laikā tam sākuši piekrist arī Balkānu valstu diplomāti, kas agrāk uz Baltijas valstu situāciju lūkojušies skeptiski.³¹⁵

Sagatavošanos izšķirošajam triecienam PSRS uzsāka maija beigās. 25. maija vakarā V. Molotovs pieprasīja Lietuvai pārtraukt provokācijas pret Sarkanās Armijas karavīriem. PSRS pārstāvis N. Pozdņakovs bija ziņojis tikai par karavīru bēgšanu un to, ka Lietuvas puse viņus slēpj, bet V. Molotovam jau bija noteikti zināms, ka pazušanu organizējušas personas, kuras atbalsta Lietuvas valdības struktūras. Šīs personas piedzirdot un iesaistot noziegumos sarkanarmiešus.³¹⁶ Faktiski sarkanarmieši mēdza piedzerties un uzturēties pie vieglas uzvedības sievietēm.³¹⁷ Savā 28. maija ziņojumā L. Sēja precīzi citēja V. Molotova izteikumus par Lietuvas varas iestāžu atbalstu “nolaupītājiem”. Sūtnis konstatēja, ka Lietuvas varas iestādes apvainojumi neparasti satrauca.³¹⁸

31. maijā sūtnis rakstīja, ka Lietuvā nevienam nav ne jausmas, kas aiz šīs “misteriozās” formulas slēpjas un par kādiem ļaudīm un iestādēm V. Molotovs runājis.³¹⁹ Lietuvas varas iestādes uzsāka drudžainu darbību, piemēram, vērsties pret poļiem.³²⁰ Savukārt 28. maijā “Правда” apvainoja Igauniju simpātijās pret Angliju, nepatikā pret Vāciju un vēsā attieksmē pret PSRS, bet 30. maijā Ārlietu tautas komisariāts nāca klajā ar paziņojumu, kurā bija vēl papildinātā formā uzskaitīti Lietuvas pārkāpumi. Latvijai pagaidām nenācās sadurties ar šādām pretenzijām. 29. maijā F. Kociņš ziņoja, ka Igaunijas sūtnis A. Rejs nav sapratis padomju izlēcieni pret Igauniju iemeslus, bet 1. jūnijā Lietuvas sūtnis L. Natkus-Natkevičs bija teicis, ka Lietuvas stāvoklis ir neskaidrs, bet bīstams un pieļāva iespēju, ka sagaidāmas padomju “represijas”.³²¹

PSRS savus nolūkus Baltijas valstīs turēja vislielākajā slepenībā. 31. maijā V. Molotovs izvairījās atbildēt uz Vācijas sūtņa jautājumiem par PSRS nolūkiem Lietuvā.³²² Igaunijas sūtnis Lietuvā J. Latiks sacīja L. Sējam, ka padomju oficioza raksts izraisījis pilnīgu neizpratni Tallinā un izraisījis dažos vēlēšanos nomainīt pārāk anglofilo Igaunijas ārlietu ministru A. Pīpu, jo attiecības ar PSRS un Vāciju tur vērtētas no “vislielākā svara”³²³

3. jūnijā sūtnis Maskavā F. Kociņš telegrafēja, ka saņēmis V. Molotova un aizsardzības ministra S. Timošenko apliecinājumus, ka pret Latviju nav tādu pretenziju kā pret Lietuvu un Igauniju. Abi bija pat izteikuši apmierinātību par Latvijas un PSRS attiecībām. F. Kociņš pieļāva iespēju, ka arī konflikts ar Lietuvu beigsies bez lielām sekām.³²⁴ E. Andersons ar neizpratni rakstīja, ka jūnija sākumā arī V. Munters izturējies ar lielāku optimismu nekā ātrāk. Maldīgo informāciju un iespaidus Latvijas sūtnis varēja saņemt aizsardzības ministra K. Berča svinīgajā sagaidīšanā Maskavā, sākoties viņa vizītei PSRS. Tomēr jau 2. jūnijā TASS “atbildīgs

vadītājs” Jakovs Havinsons bija sacerējis V. Molotovam adresētu vēstuli, kurā izklāstīja pretenzijas Baltijas valstīm (Jāpieņem, ka “atbildīgajam vadītājam” bija uzdots sameklēt propogandistiskus argumentus Baltijas valstu aneksijai)

J. Havinsons pārmeta Baltijas Antantei tās nostāju 1939. gada PSRS, Anglijas un Francijas sarunu laikā, kad tā nostiprinājusi Anglijas un Francijas pozīciju. Samāksloti tika norādīts uz Baltijas Antantes konferences hronoloģisku sakritību ar PSRS un Somijas kara beigām. Dokumentā runāts par faktiski nenotikušu Somijas un Baltijas valstu tuvināšanos un izteiktas aizdomas par Baltijas sadarbības žurnālu “Revue Baltique”. Trīsdesmito gadu politisko prāvu garā skanēja jautājums: pret ko tad vērsta “sadarbība un vienprātība” apvienībā, kas vadās no “stingras vēlēšanās pēc miera saglabāšanas un nostiprināšanas” (Ļoti aizdomīgi un bīstami paziņojumi !- J.T.) J. Havinsons Baltijas Antantei pārmeta arī to, ka tā realizē Baltijā Anglijas un Francijas politiku un ierosināja reālus pasākumus tās likvidācijai.³²⁵ Tomēr V. Molotovs vēlāk argumentāciju par Anglijas un Francijas ietekmi vēlāk neizmantoja. 3. jūnijā, Latvijas aizsardzības ministra K. Berķa vizītes pirmajā dienā Maskavā PSRS aizsardzības tautas komisārs S. Timošenko uzsāka priekšdarbus Baltijas kara apgabala izveidei.³²⁶ Vēl 7. jūnijā ne sevišķi tālredzīgais Latvijas militārais atašejs Vācijā A. Plensners PSRS sūtniecības padomnieka Tihomirova klātbūtnē jūsmojis par Maskavas pilsētas skaistumu.³²⁷ Tā kā jau 8. jūnijā Maskavā ieradās Lietuvas premjerministrs A. Merķis, lai sāktu uz klausīt PSRS apvainojumus, kam bija jānovēd pie Lietuvas aneksijas, jākonstatē, ka faktiski vienīgā vēl atlikusī Baltijas valstu sadarbības iespējamā forma bija savstarpējā informācijas apmaiņa. Lietuvas pārstāvju informācijas Latvijai par notiekošo bija visumā adekvāta. Tā 10. jūnijā Lietuvas ārlietu ministrs J. Urbšis informējis Latvijas

pārstāvjus par Maskavas sarunu gaitu norādot, ka citu pārmetumu vidū Maskavu nav apmierinājusi arī Baltijas valstu sadarbība, bet nekādas konkrētas prasības nav izteiktas.³²⁸ No padomju puses izdarītā sarunu pieraksta redzams, ka PSRS nav apmierinājusi Baltijas valstu sadarbība, “specifisko problēmu izzušanu” V. Molotovs saistīja ar militārās savienības nodibināšanu, pārmeta militārpersonu savstarpējās vizītes utt.³²⁹ L. Sēja atspoguļoja situāciju savā 11. jūnija ziņojumā.³³⁰ Savukārt F. Kociņš 11. jūnijā rakstīja par informācijas trūkumu no Lietuvas puses, bet tikai 12. jūnijā informēja par sarunu ar A. Merķi, kurš bija informējis,³³¹ ka Maskavas prasības skars Lietuvas iekšlietas un, ka Lietuvas iekšlietu ministram būs jāatkāpjas. Tomēr telegrammas saņemšanas brīdī V. Munteru jau bija informējis pats A. Merķis.³³² Interesanti atzīmēt, ka Lietuvas puse bija nodevusi PSRS Baltijas Antantes vienīgo slepeno dokumentu, proti, 1934. gada 12. septembra līguma konfidenciālo protokolu.³³³

Vēl 16. jūnijā F. Kociņš ziņoja par Ārlietu tautas komisariātā klīstošām baumām par Latvijas rotas šaušanas apmācībām 100 metrus no krievu kazarmām, par angļu un franču aģentu pretpadomju darbību, par mobilizāciju Igaunijā. Dānijas sūtņi lidojumā no Rīgas uz Maskavu bija redzējis lielu padomju karaspēka koncentrāciju. Tātad vēl 16. jūnija vakarā F. Kociņam nebija skaidra notikumu tālākā attīstība, tomēr tam visam, protams, bija trauksmes zvana raksturs. Tikai pēc īsa brīža Latvijas sūtņi izsauca pie V. Molotova, lai paziņotu PSRS gribu. Sarunas pieraksti atstāj iespaidu par sūtņa apjukumu un vairs nevajadzīgajiem mēģinājumiem aizrādīt uz V. Molotova pretenziju trūkumu vēl tikai pirms dažām dienām. Sarunā, kurā V. Molotovs paziņoja F. Kociņam kārtību kādā sarkanā armijas šķērsos Latvijas robežu Latvijas sūtņi K. Ulmaņa vārdā vēl naivi lūdza neņemt sarkanā armijas apsardzē Latvijas prezidenta pili un citus valdības

objektus. V. Molotovs to neapsolīja.³³⁴ Baltijas Antante faktiski beidza pastāvēt. Rīgā vēl darbojās Lietuvas sūtnis, kurš savos ziņojumos atspoguļoja Latvijas sovjetizācijas procesu. 26. jūnijā Lietuvas sūtni bija pieņēmis A. Kirhenšteins un runājis par attiecību uzlabošanu un Baltijas tautu federāciju. 1. jūlijā Lietuvas sūtnis Latvijā P. Dailide rakstīja par mēģinājumu izveidot alternatīvu vēlēšanu sarakstu ar J. Balodi priekšgalā un valodām diplomātiskajā korpusā par drīzu Rīgas atstāšanu. Interesanti, ka A. Kirhenšteins bija izteicies, ka Latvija saglabās neatkarību.³³⁵

Tomēr PSRS apdraudošā Baltijas Antante tika likvidēta. 29. jūnijā Latvijas marionešu valdība pieņēma lēmumu anulēt 1923. gada 1. novembra militārās savienības līgumu ar Igauniju, kā arī 1934. gada 17. februāra līgumu savienības organizēšanai. 1. jūlijā A. Kirhenšteina kabinets anulēja arī 1934. gada Baltijas Antantes līgumu.³³⁶

* * *

Igaunijas valdība 1938. gada sākumā gluži velti izraisīja nesaskaņas ar Latviju V. Muntera tosta par godu "Abesīnijas imperatoram". V. Munters bija tikai aizsācis kursu, par kura visdedzīgāko realizētāju jau tajā pašā vasarā kļuva Igaunija. Tas bija kurss uz piemērošanos Eiropas realitātei, kur savu nozīmi bija zaudējuši Versaļas sistēmas principi. Šī piemērošanās izraisīja pāreju uz tā dēvēto "absolūtās neitralitātes" politiku. Tomēr grūti piekrist, ka pāreja uz neitralitāti bija absolūta. Baltijas valstis tikai turpināja agrāko līdzsvara politiku, kura jaunajos apstākļos bija jāmodificē. Tās paziņojot par tiesībām pašām izlemt vai piedalīties sankcijās un izsludinot neitralitātes likumus, saglabāja arī tiesības nepalikāt neitrālām. To neitralitāte bija atrauta no realitātes, tai nebija nekā kopīga ne ar Šveices starptautisko tiesību garantēto neitralitāti, ne ar Skandināvijas valstu reālajā situācijā

balstīto neitralitāti. Neitralitātes politika nebija kompromiss starp Baltijas valstīm. Tai piekrita visas Baltijas valstis. Šīs nosacītās saskaņas pamatā bija līdzīgi priekšstati par starptautisko situāciju. Šos priekšstatus nepielūdzami diktēja Vācijas varenības un kara draudu pieaugums. 1939. gada pavasarī un vasarā Baltijas valstis īstenoja vienotu taktiku. Tās pamatā bija ne tikai pārliecība par tās izdevīgumu Baltijas valstu drošībai un bažas par PSRS nolūkiem, bet arī uzskats, ka tā var palīdzēt miera saglabāšanai Eiropā. PSRS un Vācijas izlīgums padarīja Baltijas valstu līdzšinējo ārpolitiku par bezvērtīgu un tās, nepaspējot pārorientēties, un pat uzsākt kopīgu jaunās situācijas analīzi kļuva par PSRS protektorātu. To sadarbība pēc bāzu līgumu noslēgšanas aprobežojās ar informācijas apmaiņu par PSRS pieaugošajām prasībām. Baltijas valstu nostāja Somijas kara jautājumā skaidri pierādīja to ārpolitiskās darbības ierobežojošo raksturu. Faktiski tās bija nonākušas pie nostājas, ka lojāla nostāja pret PSRS varētu nodrošināt ierobežotās suverenitātes saglabāšanu līdz pozitīvām pārmaiņām starptautiskajā situācijā.

Rezultātā Latvijas un Baltijas valstu ārpolitika un drošības politika nebija spējusi izpildīt galveno uzdevumu – pasargāt Baltijas valstu suverenitāti. Baltijas valstis gāja bojā noziedzīga agresīvu režīmu darījumu dēļ. To diplomātija nebija spējusi paredzēt šīs briesmas un ļāvusies ilūzijām par labvēlīgu notikumu attīstības iznākumu. To realizētā neitralitātes politika bija nekonsekventa un nesaskaņota. Publiski deklarējot neitralitāti, tās turpināja pieturēties iepriekšējām orientācijām. Latvijas politika bija “visneitrālākā”. Lietuvā saglabājās prosovjetiskas politikas iezīmes, Igaunijas politikā turpināja dominēt provāciskā orientācija, kas pat nostiprinājās pēc tam, kad bija jāizvēlas starp Poliju un Vāciju. Baltijas

Antante vairākkārt pierādīja, ka tā nebija instruments, kas piemērots ārkārtēju, kritisku problēmu risināšanai.

Tomēr liekas, apšaubāmi, ka pat tad, ja Baltijas valstis pilnīgi precīzi nojaustu notikumu attīstību tās varētu to novērst. Rietumu diplomātija nespēja novērst II pasaules karu, ko lielā mērā padarīju iespējamu PSRS noziedzīgais pakts ar Vāciju. PSRS diplomātija pārrēķinājās noticot uzskatot, ka pakts sniegs tai garantijas pret Vāciju. Baltijas valstu neatkarību iznīcināja no tām neatkarīgi apstākļi.

¹ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3188. l.-210. lp.

² Turpat.- 211. lp.

³ LVVA.-2575. f.-7. apr.-2385. l.-16.-17. lp.

⁴ Raun T. Estonia and the Estonians.-Stanford, 1987.-P. 125.

⁵ LCVA.-383. f.-7. apr.-1995. l.-66. lp.

⁶ LVVA.-2575. f.-7. apr.-2385. l.-18.-20. lp.

⁷ Latvijas un Igaunijas sadraudzība nav sagraujama//Jaunākās Ziņas.-1938.-17. janv.-7. lpp.

⁸ Andersons E. Ārpolitika I...634. lpp.

⁹ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...83.-84. lpp.

¹⁰ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3188. l.-65.,67. lp

¹¹ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...83.-84. lpp.

¹² LVVA.-2574. f.-3. apr.-3188. l.-110. lp

¹³ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3190. l.-320.-321. lp

¹⁴ LVVA.-2575. f.-7. apr.-2381. l.-20.,23. lp

¹⁵ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...85. lpp.

¹⁶ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3188. l.-152. lp

¹⁷ Turpat.-90.-92. lp.

¹⁸ LVVA.-2575. f.-7. apr.-2381. l.-25. lp

¹⁹ LVVA.-2575. f.-15. apr.-2381. l.-11.,14. lp

²⁰ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...112.-122.. lpp.

²¹ Turpat.-114.-119. lpp

²² Turpat.-115. lpp

²³ Turpat.-116. lpp.

- ²⁴ Turpat.-117. lp.
- ²⁵ Turpat.-118. lpp.
- ²⁶ DGFP.-Ser. D.-Vol.-V.-P. 430.
- ²⁷ Turpat.- P. 433.-434.
- ²⁸ Turpat.-P. 434-435.
- ²⁹ LVVA.- 2575. f.-7. apr.-2381. l.- 46. lp.
- ³⁰ DGFP.-Ser. D.- Vol.-V.-P. 430.
- ³¹ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...118.-119. lpp.
- ³² Žalys V. Lietuva Baltijos Anatntis sistemoje...P. 131.-132.
- ³³ Turpat.-P. 132.
- ³⁴ LVVA.-2575. f.-7. apr.-2381. l.-82. lp.
- ³⁵ Turpat.-66.-67. lp.
- ³⁶ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3190. l.-264. lp.
- ³⁷ Turpat.-285. lp.
- ³⁸ Andersons E. Ārpolitika II...22. lpp; Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...48. lpp.
- ³⁹ LVVA.-1313. f.-1. apr.-92. l.-457.-472. lp.
- ⁴⁰ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...28.-30. lpp.
- ⁴¹ LVVA.-1313. f.-1. apr.-92. l.-462. lp
- ⁴² Turpat.
- ⁴³ Turpat.-472. lp
- ⁴⁴ Turpat.-468. lp.
- ⁴⁵ Turpat.-471.lp
- ⁴⁶ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...35. lpp.
- ⁴⁷ Andersons E. Ārpolitika I... 679. lpp.
- ⁴⁸ Zemīte L. Tautu Savienība un Latvija...90.-92. lpp.
- ⁴⁹ Turpat.-92. lp
- ⁵⁰ Варес П, Осипова О. Похищение Европы...С.92.
- ⁵¹ DGFP.-Ser. D.-Vol.-V.-P. 460.-462.
- ⁵² LVVA.-2575. f.-7. apr.-2385. l.-97. lp.
- ⁵³ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3183. l.-83. lp
- ⁵⁴ Sīpols V. Dzimtenes nodevība... 150. lpp.
- ⁵⁵ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika... 159. lpp.
- ⁵⁶ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3191. l.-17. lp.
- ⁵⁷ DGFP.-Ser. D.-Vol. V.-P. 464-466.
- ⁵⁸ Valters M. Mana sarakste... 106. lpp.
- ⁵⁹ Andersons E. Ārpolitika II...22. lpp; Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...160. lpp.
- ⁶⁰ DGFP.-Ser. D.-Vol. V.-P. 482.
- ⁶¹ Andersons E. Ārpolitika II...22. lpp; Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...48. lpp.
- ⁶² LVVA.-2574. f.-3. apr.-3265. l.- 42.-43. lp.
- ⁶³ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3215. l.-227. lp.
- ⁶⁴ DGFP.-Ser. D.-Vol. V.-P. 475-476.
- ⁶⁵ Turpat.-P. 4679-482.
- ⁶⁶ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3190. l.-156. lp.
- ⁶⁷ Žepkaite R. Vilniaus istorijos atkarpa 1939-1940: 1939 m. spalio 27 d. -1940 m. birželio 15 d. Vilnius, 1990.-P. 15.
- ⁶⁸ Andersons E. Ārpolitika II...25. lpp
- ⁶⁹ LVVA.-2574. f.-4. apr.-7158. l.-52.-56. lp.
- ⁷⁰ Черчилль В. Вторая мировая война.-Т. 2.-С. 146-147.
- ⁷¹ Stranga A. Latvija un Anglijas- Polijas savienība (1939. gads)// Latvijas Arhīvi.-1994.-Nr. 4.-20. lpp.
- ⁷² Andersons E. Ārpolitika II...112. lpp.
- ⁷³ LVVA.-2574. f.-4. apr.-7162. l.-139.-141. lp.
- ⁷⁴ LVVA.-2575. f.-15. apr.-110. l.-192. lp.
- ⁷⁵ Год кризиса.-Т.1.-С. 148.
- ⁷⁶ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika... 161.-162. lpp.
- ⁷⁷ Vedga P. Minhenes konference un mūsu neitralitāte//Brīvā Zeme.-1938.-1. nov.-12. lpp.

- 78 Andersons E. Ārpolitika Ii...45. lpp.
79 DGFP.-Ser D.- Vol. V.-P. 489.
80 Turpat.-P. 493.
81 Andersons E. Ārpolitika II...47. lpp.
82 LVVA.-2574. f.- 3. apr.-3215. lp.-227. lpp.
83 Turpat.-235. lp.
84 Turpat.-233. lp.
85 Turpat.-219. lp.
86 Andersons E. Ārpolitika II...49. lpp.
87 LVVA.-2574. f.- 3. apr.-3215. lp.-218. lp.
88 Turpat.-214.-215. lp.
89 Turpat.-89. lp.
90 Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...49. lpp.
91 LVVA.-2570. f.- 13. apr.-960. lp.-71.,88. lp.
92 Turpat.-95.-98. lp.
93 LVVA.-2574. f.- 3. apr.-3215. lp.-215. lp
94 Andersons E. Ārpolitika II...31. lpp.
95 Пмјјрв М. Нонкогуде Лииду ја Саксамаа Ваһел...Лк. 141142.
96 LVVA.-2574. f.-3.apr.-3234. l.-215. lp
97 Andersons E. Ārpolitika II...34. lpp.
98 Варес П., Осипова О. Похищение Европы... С. 93.
99 LVVA.-2574. f.-3.apr.-3215. l.-167. lp
100 Turpat.-148. lp.
101 Turpat.-142. lp.
102 Turpat.-128. lp.
103 LVVA.-2575. f.-7. apr.-2536. l.-14. lp.
104 LVVA.-2575. f.-15.apr.-107. l.-53. lp.
105 LVVA.-2575. f.-7. apr.-2538. l.-114. lp.
106 LVVA.-2574. f.-3.apr.-3215. l.-89. lp.
107 Turpat.-55. lp.
108 LVVA.-2575. f.-3.apr.-3215. l.-11. lp.
109 Год кризиса.-Т. 1.-С. 202.
110 Turpat.-С. 208.
111 Черчилль В. вторая мировая война.-Т. 2.-С. 154.
112 Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje...P. 146-147.
113 Andersons E. Ārpolitika II.-47.-49. lpp.
114 LVVA.-2574. f.-3.apr.-3236. l.-245. lp; LVVA.-2575. f.-7.apr.-2538. l.-135. lp; Turpat.-2548. l.-115. lp.
115 LVVA.-2575. f.-7. apr.-2538. l.-93. lp
116 LVVA.-2575. f.-7. apr.-2536. l.-57. lp
117 LVVA.-2575. f.-15.apr.-107. l.-135. lp.
118 LVVA.-2575. f.-15.apr.-111. l.-60.-61. lp.
119 Andersons E. Ārpolitika II.-51. lpp
120 LVVA.-2575. f.-7.apr.-2548. l.-85. lp
121 LVVA.-2575. f.-7.apr.-2543. l.-37. lp
122 Фест Й. Гитлер...Т.3.-С. 135.
123 LVVA.-2575. f.-15.apr.-110. l.-192. lp
124 Kādas ir nākotnes miera izredzes? //Brīvā Zeme.-1939.-10. janv.-2. lpp.
125 Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...233. lpp.
126 Turpat.-49. lpp.
127 Duhanovs M., Feldmanis I., Stranga A.1939...P. 56.
128 Ahmann R. Nazy German policy...//The Baltic and the outbreak of the Second World war...P. 59.
129 Valters M. Mana sarakste... 15.-22. lpp.
130 Andersons E. Ārpolitika II.-112. lpp

- ¹³¹ Cielēns F. Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas 3 sējumos.-3. sējums. Latvija Eiropas traģēdijā.- Lidingö, 1967.-129. lpp.
- ¹³² Nurek M. Great Britain and the Baltic in the last months of peace, March-August 1939//The Baltic and the outbreak...P. 26
- ¹³³ LVVA.-2575. f.-15. apr.-110. l.-255. lp
- ¹³⁴ Ahmann R. The German treaties...P. 345-346.
- ¹³⁵ LVVA.-2575. f.-15. apr.-110. l.-265. lp
- ¹³⁶ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...237. lpp.
- ¹³⁷ LVVA.-2570. f.-13. apr.-1110. l.-458.-459. lp
- ¹³⁸ Фест Й. Гитлер... Т.3.-С.
- ¹³⁹ DGFP.-Ser D.- Vol. VI.- P. 424-425.
- ¹⁴⁰ ДВП.-1939.-Т. 22.-кн. 1.-С. 440-441.
- ¹⁴¹ Варес П., Осипова О. Похищение Европы... С. 100.
- ¹⁴² Год кризиса.-Т. 1.-С. 341.
- ¹⁴³ DGFP.-Ser D.-Vol. VI.- P. 246.
- ¹⁴⁴ Варес П., Осипова О. Похищение Европы...С. 102.
- ¹⁴⁵ LVVA.- 2574. f.- 3. apr.- 3264. l.- 142. lp.
- ¹⁴⁶ Turpat.-135. lp.
- ¹⁴⁷ Turpat.-123.-124. lp.
- ¹⁴⁸ DGFP.-Ser D.-Vol. VI.-P. 316-317.
- ¹⁴⁹ Turpat.-1P. 323-324.
- ¹⁵⁰ Anderons E. Ārpolitika I... 81. lpp; Арьякас К. Эстония-утрата независимости\Радуга.-1989.-Н.-8.- С. 83.
- ¹⁵¹ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...264. lpp.
- ¹⁵² LVVA.- 2575. f.- 7. apr.- 2538. l.- 60. lp.
- ¹⁵³ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...261. lpp
- ¹⁵⁴ LVVA.- 2575. f.- 7. apr.- 2538. l.- 94. lp.
- ¹⁵⁵ LVVA.- 2574. f.- 3. apr.- 3236. l.- 97. lp.
- ¹⁵⁶ LVVA.- 2574. f.- 3. apr.- 3234. l.-105. lp.
- ¹⁵⁷ ДВП.-1939.-Т.-22.-Кн. 1.-С. 483.
- ¹⁵⁸ LVVA.-2570. f.-13. apr.-1110. l.-472. lp.
- ¹⁵⁹ Nurek M. Great Britain and the Baltic in the last months of peace, March-August 1939//The Baltic and the outbreak...P. 36.
- ¹⁶⁰ LVVA.-2570. f.-13. apr.-1110. l.- 448.-449. lp.
- ¹⁶¹ Turpat.-430.-431. lp.
- ¹⁶² Turpat.-428.-429. lp.
- ¹⁶³ Turpat.-426. lp.
- ¹⁶⁴ DGFP.-Ser. D.-Vol. VI.-P. 650.
- ¹⁶⁵ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...238. lpp
- ¹⁶⁶ Turpat.-385. lpp.
- ¹⁶⁷ DGFP.-Ser. D.-Vol. VI.-P. 595.
- ¹⁶⁸ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...239. lpp
- ¹⁶⁹ Turpat.-241. lpp.
- ¹⁷⁰ Варес П., Осипова О. Похищение Европы...С. 104-105.
- ¹⁷¹ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...249. lpp
- ¹⁷² Turpat.-183. lpp.
- ¹⁷³ Mūsu atbilde/Brīvā Zeme.-1939.-1. jūn.-1. lpp.
- ¹⁷⁴ Andersons E. Latvijas bruņotie spēki...699. lpp.
- ¹⁷⁵ Valters M. Beļģijas starptautiskais stāvoklis//Mana sarakste...83.-84. lpp.
- ¹⁷⁶ Turpat.-84. lpp.
- ¹⁷⁷ Āmanis R. Vilhelms Munters... 133. lpp.
- ¹⁷⁸ К. К. Garantijas.- Brīvā Zeme.-1939.-3. jūn.-2. lpp.
- ¹⁷⁹ DGFP. Ser D.-Vol. VI.-P. 837-838.
- ¹⁸⁰ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3234. l.- 68. lp.
- ¹⁸¹ LVVA.-2575. f.-7. apr.-2543. l.- 27.-29. lp.

- 182 Черчилль В. вторая мировая война.-Т. 2.-С. 319.
- 183 Ronis I. Ievada eseja...116. lpp.
- 184 LCVA.-383. f.-7. apr.-1888. l.-404. lp.
- 185 Варес П., Осипова О. Похищение Европы...С. 103
- 186 От пакта Молотова-Риббентропа...С. 53.
- 187 LVVA.-2575. f.-7. apr.-2543. l.- 23. lp.
- 188 К. К. Garantijas.- Brīvā Zeme.-1939.-3. jūn.-2. lpp.
- 189 Год кризиса...Т.-2.-С. 5.
- 190 Варес П., Осипова О. Похищение Европы...С. 107.
- 191 Arumjae H. At the crossroads...P. 123-124.
- 192 Andersons E. Ārpolitika II...99,101. lpp.
- 193 От пакта Молотова-Риббентропа...С. 50.
- 194 Turpat.-С. 53.-55.
- 195 Turpat.-С. 57.
- 196 Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...269. lpp.
- 197 Sīpols V. Pirmskara politiskā krīze...247. lpp.
- 198 Andersons E. Ārpolitika II...92. lpp.
- 199 Turpat.-107. lpp.
- 200 Duhanovs M., Feldmanis I., Stranga A. 1939...p. 56-57.
- 201 Stranga A. Latvija un Anglijas-Polijas savienība (1939. gads)// Latvijas Arhīvi.-1994.-Nr. 4.-29. lpp
- 202 Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...254.-261. lpp.
- 203 Turpat.-317.-327. lpp.
- 204 Turpat.-324.-325. lpp.
- 205 Варес П., Осипова О. Похищение Европы...С. 114.
- 206 LVVA.-2574. f.-3. apr.-3234. l.- 49. lp.
- 207 Turpat.-56. lp.
- 208 От пакта Молотова-Риббентропа...С. 107.
- 209 Turpat.-С. 110-111.
- 210 Turpat.-С. 102.
- 211 Turpat.-С. 108.
- 212 LVVA.-2574. f.-3. apr.-3236. l.- 18. lp.
- 213 Turpat.-20.-21. lp.
- 214 LVVA.-2574. f.-3. apr.-3234. l.-50.-51. lp.
- 215 LVVA.-2570. f.-13. apr.-1146. l.-3. lp
- 216 LVVA.-2570. f.-5. apr.-62. l.-81. lp
- 217 Turpat.-111. lp.
- 218 Turpat.-123. lp.
- 219 LVVA.-2574. f.-3. apr.-3234. l.-44. lp.
- 220 От пакта Молотова-Риббентропа...С. 145.
- 221 Ilmjārv M. Noukogude Liidu ja Saksamaa vahel..Lk. 142B143.
- 222 Bērziņš V., Vambals A. Latvijas armija.-R., 1991.-85. lpp.
- 223 От пакта Молотова-Риббентропа...С. 125.
- 224 Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika...343. lpp.
- 225 Turpat.-373. lpp.
- 226 Арьякас К. Эстония-утрата независимости//Радуга.-1989.-Н.-8.-С. 83.
- 227 От пакта Молотова-Риббентропа...С. 134-142.
- 228 Turpat.-С. 157-158.
- 229 LVVA.-2575. f.-17. apr.-76b. l.-37. lp.
- 230 LVVA.-2575. f.-7. apr.-2549. l.-16. lp.
- 231 Latvijas okupācija un aneksija...110. lpp.
- 232 LVVA.-2570. f.-5. apr.-62. l.-130. lp.
- 233 Полпреды сообщают...С. 71.
- 234 Turpat.-С. 76,81.
- 235 LVVA.-2574. f.-3. apr.-3237. l.-37. lp.
- 236 Latvijas okupācija un aneksija...185. lpp.

- 237 От пакта Молотова-Риббентропа... С. 175-176.
- 238 Полпреды сообщают... С. 52.
- 239 От пакта Молотова-Риббентропа... С. 155.
- 240 Raun, T. The Baltic question in the American and British press//Proceedings of the Estonian Academy of Sciences.-1992.-No 3.-P. 171.
- 241 Grava-Kreituse I., Feldmanis I., Stranga A. Ievads//Latvijas okupācija un aneksija... 17. lpp.
- 242 Latvijas okupācija un aneksija... 139. lpp.
- 243 От пакта Молотова-Риббентропа... С. 198-199.
- 244 Ronis I. Ievada eseja... 136.-137. lpp.
- 245 Turpat.-137.-138. lpp.
- 246 Latvijas okupācija un aneksija... 155. lpp.
- 247 ДВП 1939.-Т 22.-Кн.2.-С.96.
- 248 Latvijas okupācija un aneksija... 185. lpp.
- 249 Laasi E. Finlands Winter War and Estonian neutrality//Journal of Baltic Studies.-1993.-No 3.-P. 271.
- 250 Варес П., Осипова О. Похищение Европы... С. 114.
- 251 ДВП 1939.-Т 22.-Кн.2.-С.96.
- 252 Laasi E. Finlands Winter War... P. 275-279.
- 253 LVVA.-2570. f.-5. apr.-62. l.-226. lp.
- 254 LVVA.-2575. f.-7. apr.-2548. l.-3.-4. lp
- 255 Turpat.-8. lp.
- 256 LVVA.-2575. f.-7. apr.-2549. l.-1.-2. lp.
- 257 Zemīte L. Tautu Savienība un Latvija... 100. lpp.
- 258 LVVA.-2574. f.-3. apr.-3279. l.-120. lp.
- 259 ДВП 1939.-Т 22.-Кн.2.-С.168.
- 260 Черчилль В. вторая мировая война.-Т. 2.-С. 242-243.
- 261 ДВП 1939.-Т 22.-Кн.2.-С.360.
- 262 Zunda A. Baltija Lielbritānijas stratēģijā 1940. gadā//Izglītība.-1990.-4. apr.-6. lpp.
- 263 Latvijas okupācija un aneksija... 131.-132. lpp.
- 264 LVVA.-2574. f.-3. apr.-3237. l.-135. lp.
- 265 Ronis I. Ievada eseja... lpp.
- 266 СССР- Германия.-Ч 2.-С. 54.
- 267 Feldmanis I. Vācbaltiešu izceļošana//Latvijas Arhīvi.-1994.-Nr. 4.-35., 40. lpp
- 268 LVVA.-2574. f.-3. apr.-3234. l.-18. lp.
- 269 LVVA.-2574. f.-3. apr.-3235. l.-54. lp.
- 270 Turpat.-51. lpp.
- 271 LVVA.-2574. f.-3. apr.-3281. l.-153. lp.
- 272 Ronis I. Ievada eseja... 142. lpp.
- 273 Latvijas okupācija un aneksija... 184.-185. lpp.
- 274 Turpat.-183. lpp.
- 275 LVVA.-2575. f.-17. apr.-76b. l.-21. lp.
- 276 Turpat.-24. lp.
- 277 Latvijas okupācija un aneksija... 186. lpp.
- 278 Полпреды сообщают... С. 210-211.
- 279 Latvijas okupācija un aneksija... 182. lpp.
- 280 LVVA.-2574. f.-3. apr.-3217. l.-51.-57. lp.
- 281 Варес П., Осипова О. Похищение Европы... С. 154-155.
- 282 Полпреды сообщают... С. 386,389.
- 283 Feldmanis I., Stranga A. The destiny... P. 102.
- 284 Turpat.-P. 84.
- 285 Andersons E. Ārpolitika II... 367. lpp.
- 286 Bērziņš V., Vambals A. Latvijas armija.-R., 1991.-89.-91. lpp.
- 287 Полпреды сообщают... С. 245.
- 288 Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje... P. 172-179.
- 289 LVVA.-2574. f.-3. apr.-3281. l.-42.-43. lp.
- 290 Полпреды сообщают... С. 212-214.

- ²⁹¹ Turpat.-С. 215.
- ²⁹² LVVA.-2574. f.-3. apr.-3281. l.-46.-47. lp.
- ²⁹³ Turpat.-31. lp.
- ²⁹⁴ Полпреди сообщают...С. 235.
- ²⁹⁵ Turpat.-С. 244-246.
- ²⁹⁶ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3281. l.-39. lp.
- ²⁹⁷ Turpat.- 13.-14., 31. lp.
- ²⁹⁸ LVVA.-2574. f.-3. apr.-3279. l.-119. lp.
- ²⁹⁹ Turpat.-116. lp.
- ³⁰⁰ Turpat.-25.-26. lp.
- ³⁰¹ Turpat.-25.,29., 112. lp.
- ³⁰² ДВП 1940- 22 июня 1941.-Т.-23.-Кн 1.- С.149.
- ³⁰³ Turpat.-С. 150-152.
- ³⁰⁴ Andersons E. Ārpolitika II...372. lpp.
- ³⁰⁵ Stranga A. Ebreji un diktatūras Baltijā (1926-1940).-R., 1997.-112., 120., 121. lpp.
- ³⁰⁶ Latvijas okupācija un aneksija...249., 250.,256. lpp.
- ³⁰⁷ Turpat.-271. lpp
- ³⁰⁸ Andersons E. Ārpolitika II...408. lpp.
- ³⁰⁹ Полпреди сообщают...С. 262-264.
- ³¹⁰ Turpat.-С. 250-252, 266-267.
- ³¹¹ СССР-Германия.- Ч. 2.-С. 41.
- ³¹² ДВП 1940- 22 июня 1941.-Т.-23.-Кн 1.- С. 232.
- ³¹³ Andersons E. Ārpolitika ...409.-412. lpp.
- ³¹⁴ Полпреди сообщают...С. 319-325, 355-360.
- ³¹⁵ ДВП 1940- 22 июня 1941.-Т.-23.-Кн 1.- С.270.
- ³¹⁶ Полпреди сообщают...С. 330-332.
- ³¹⁷ Andersons E.Ārpolitika II...411. lpp.
- ³¹⁸ LVVA.-2575. f.-17. apr.-76b. l.-354. lp.
- ³¹⁹ Turpat.-358. lp.
- ³²⁰ Stranga A. Ebreji un diktatūras...25. lpp.
- ³²¹ LVVA.-2570. f.-5. apr.-63. l.-168,172. lp.
- ³²² ДВП 1940- 22 июня 1941.-Т.-23.-Кн 1.- С.299.
- ³²³ LVVA.-2575. f.-17. apr.-76b. l.-359. lp.
- ³²⁴ LVVA.-2570. f.-5. apr.-63. l.-173. lp
- ³²⁵ Полпреди сообщают...С. 338-339.
- ³²⁶ Turpat.-339
- ³²⁷ ДВП 1940- 22 июня 1941.-Т.-23.-Кн 1.- С.318.
- ³²⁸ Latvijas okupācija un aneksija...325.,326. lpp.
- ³²⁹ Полпреди сообщают...С. 361-364.
- ³³⁰ Latvijas okupācija un aneksija...329.-330. lpp.
- ³³¹ LVVA.-2570. f.-5. apr.-63. l.-192.,194. lp
- ³³² Latvijas okupācija un aneksija...329.-330. lpp.
- ³³³ Полпреди сообщают...С. 368.
- ³³⁴ ДВП 1940- 22 июня 1941.-Т.-23.-Кн 1.- С.351.
- ³³⁵ LCVA.-383. f.-7. apr.-2249. l.-2., 9. lp.
- ³³⁶ Latvijas Republikas Ministru Kabineta sēžu protokoli. 1940. gada 16. jūnijs- 19. jūlijs/Sast. I. Šneidere, A. Žvinklis.-R., 1991.-46.-48. lpp.

Nobeigums.

1. Latvijas ārpolitikas pēctecības jautājums.

Šis jautājums jāaplūko divos aspektos. Pirmais - autoritārā režīma politika salīdzinājumā ar demokrātijas perioda ārpolitiku. Otrais aspekts ir Latvijas ārpolitikas pēctecība tieši 1934. –1940. gadā.

Latvijas ārpolitikas galvenais mērķis autoritārā režīma laikā tāpat kā parlamentārisma periodā bija valsts suverenitātes saglabāšana un nostiprināšana. Latvijas, tāpat kā jebkuras valsts ārpolitikas pēctecību ietekmēja ģeogrāfiskā stāvokļa nemainība. Pēctecību Baltijas sadarbības jautājumā nodrošināja Latvijas ārpolitikas vadītāju nemainība. K. Ulmanis bija nodarbojies ar Baltijas valstu sadarbības problēmām jau kopš neatkarības pasludināšanas. Savukārt V. Munters jau parlamentārisma laikā būdams ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs uzskatīja Baltijas valstu sadarbības nostiprināšanu par svarīgu ārpolitikas uzdevumu. Izmaiņas Latvijas ārpolitikā izsauca starptautiskā stāvokļa saasināšanās. Tā atstāja arvien mazāk manevru iespēju. Tā laika ārpolitiku raksturo vēlēšanās panākt valsts drošībai starptautiskas garantijas. Latvija tāpat kā parlamentārās republikas laikā par augstāko iespējamo sasniegumu uzskatīja Lielbritānijas un Francijas garantijas. Latvijas ārpolitiku raksturo arī vēlēšanās saglabāt līdzsvaru starp potenciālo draudu avotiem - PSRS un Vāciju.

Starptautisko garantiju nodrošināšanas politikas ietvaros iezīmējās trīs pakārtotas līnijas. Tās gan secīgi nomainīja viena otru, tomēr var teikt, ka jaunās līnijas ietvaros saglabājās vecās līnijas elementi.

Pirmā līnija bija Latvijas attieksme pret kolektīvās drošības sistēmas - Austrumu pakta plāniem. Latvija atbalstīja tādu Austrumu pakta variantu, kurā piedalītos arī Vācija un Polija, un kurš tādējādi atbilstu miera un drošības interesēm Austrumeiropā. Latvijas atbalsts šādam Austrumu pakta variantam izpaudās 1934. –1936. gadā, bet savu kulmināciju sasniedza 1935. gadā. 1935. gada martā trīs Baltijas valstis pēc Latvijas iniciatīvas paziņoja Lielbritānijai un Francijai par savu atbalstu Austrumeiropas miera plānam. Šī epizode pirmoreiz sīkāk pētīta promocijas darbā. 1935. gada jūlijā V. Munters pēc Austrumu pakta plānu neveiksmes nesekmīgi biedēja Vāciju, ka Latvija var noslēgt savstarpējās palīdzības līgumu ar PSRS. Tā viņš cerēja panākt Vācijas iesaistīšanos Austrumu paktā. Vēl 1936. gadā, kad Austrumu pakts faktiski jau bija zaudējis aktualitāti, V. Munters vairākkārt izteica tam atbalstu.

Otrā līnija sākās jau 1935. gadā, kad kā norādīts pētījumā V. Munters pirmoreiz pierakstīja un sāka aktīvi propagandēt savu miera plāna variantu. Tas paredzēja, ka Polijas un Baltijas valstu esošie neuzbrukšanas līgumi ar PSRS un Polijas neuzbrukšanas līgums ar Vāciju jāpapildina ar Baltijas valstu neuzbrukšanas līgumiem ar Vāciju, radot veselu līgumu sistēmu. Vēl V. Muntera plāns paredzēja, ka jāpanāk atsevišķs līgums, kas noteiktu, ka PSRS (resp. Vācijas) uzbrukuma gadījumā Polijai vai Baltijas valstīm otra puse, tātad Vācija (vai attiecīgi PSRS) sniegtu palīdzību agresijas upurim. Ideālā variantā plānam būtu jāsaņem Lielbritānijas un Francijas garantijas. Šādā vai citādā veidā plāns ietilpa V. Muntera koncepcijā līdz pat 1939. gada vasarai, kad Latvija un Igaunija apsprieda t. s. “Beļģijas neitralitātes” varianta piemērošanu Baltijas valstīm. V. Muntera acīs šim plānam bija dodama priekšroka salīdzinājumā ar Austrumu paktu, jo tas garantēja Baltijas valstu drošību bez obligātām saistībām piedalīties militārā konfliktā.

Šāds plāns likās arī praktiskāks un vieglāk realizējams. Tomēr tas nekad neguva starptautisku atbalstu.

Trešā – neitralitātes līnija dominēja 1938. –1939. gadā, lai gan Baltijas valstu neitralitāte tika apspriesta jau sen. Tā, 1935. gada jūnijā sūtnis Tautu Savienībā J. Feldmanis piedāvāja panākt Baltijas valstu kā vienas vienības starptautiski garantētu neitralitāti. Neitralitātes vārds, kas svinīgi apliecināja vēlēšanos nepiedalīties konfliktos pats par sevi šķita garantija, kaut arī šī neitralitāte nebūtu starptautiski atzīta. Neitralitātes politika bija arī turpinājums mēģinājumiem saglabāt vienādu distanci no PSRS un Vācijas. 1938. un 1939. gadā V. Munters neveiksmīgi mēģināja panākt Baltijas valstu neitralitātes starptautisku garantēšanu. Baltijas valstu neitralitātei pirmskara apstākļos nebija reālu priekšnoteikumu.

Visi Latvijas centieni panākt drošības garantijas cieta pilnīgu neveiksmi 1939. gada rudenī, kad “savstarpējās palīdzības” līgums ar PSRS darīja galu neatkarīgai Latvijas ārpolitikai. Visu triju līniju ietvaros Latvijai bija mazas izredzes sasniegt nosprausto mērķus.

Pēc neitralitātes politikas neveiksmes 1939.-1940. gadā Latvija kļuva par padomju protektorātu. Valdība vēlējās atrast *modus vivendi* ar PSRS gan realizējot tai labvēlīgu politiku, gan pretojoties pārāk tālejošām prasībām konkrētos jautājumos. Tomēr Baltijas valstu suverenitātes saglabāšana neietilpa PSRS plānos.

2. Latvijas un Lietuvas diplomātiskā sadarbība Baltijas Antantē.

Vācijas un Polijas neuzbrukšanas deklarācija 1934. gada 26. janvārī, kas ietekmēja politiku visā Eiropā, attiecībā uz Lietuvu nozīmēja, ka Lietuvas orientācijai uz PSRS un Vāciju pienācis gals. 1934. gada 25. aprīlī Lietuva piedāvāja Latvijai un Igaunijai uzsākt sadarbību, vadoties no postulāta, ka vienas Baltijas valsts drošība ir vitāli svarīga abām pārējām. Lietuva arī cerēja uz ziemeļu kaimiņu atbalstu Viļņas jautājumā jeb “specifiskajā problēmās”. Tomēr 1934. vasaras sarunu rezultāti bija gluži pretēji 12. septembrī noslēgtā līguma 3. pants izslēdza “specifiskās problēmas” no sadarbības lauka, bet atsevišķs konfidenciāls protokols noteica, ka ar specifiskajām problēmām jāsaprot vienīgi Viļņas jautājums. Latvija un Igaunija ar nepatiku un neuzticību raudzījās uz Lietuvas naidīgajām attiecībām ar Poliju un Vāciju, kā arī orientāciju uz PSRS. 1934.-1938. gadā ne Latvija, ne Igaunija nespēja ietekmēt Lietuvas un Polijas naidīgās attiecības. 1938. gada marta Lietuvas politikas Viļņas jautājumā neveiksme un Vācijas varenības pieaugums 1938. gada rudenī vairāk sekmēja Lietuvas pāreju uz neitralitātes politiku nekā Baltijas kaimiņu ietekme.

1938. gada martā Latviju tāpat kā Igauniju satrauca Polijas un Lietuvas attiecību krīze- Polijas ultimātīvā prasība atjaunot diplomātiskās attiecības. V. Munters, satraukts par Lietuvas nespēju izprast situācijas nopietnību, centās aktīvi iejaukties konflikta risināšanā. Tomēr Latvijas diplomātiskā aktivitāte tāpat kā Igaunijas piesardzīgie brīdinājumi maz ietekmēja Lietuvas

nostāju. Tikai Lietuvas pilnīgā izolācija piespieda to pieņemt Polijas prasības.

Baltijas Antantē Latvijas izlīdzinošā pozīcija Lietuvai bija tuvāka 1935. gadā Lietuva konsultējās vispirms ar Latviju par nepieciešamību interesēties par padomju, franču un čehoslovāku sarunām par savienību, jo pamatoti uzskatīja, ka Igaunijas atbilde būs negatīva. 1937. gadā Lietuva pieļāva iespēju vienoties par militāru sadarbību tikai ar Latviju. Faktiski bez Latvijas starpnieka lomas Lietuvai un Igaunijai būtu maz kā kopīga. Lietuva visā Baltijas Antantes pastāvēšanas laikā ārēji saglabāja konsekventu lojalitāti pret Latviju un Igauniju.

3. Latvijas un Igaunijas diplomātiskā mijiedarbība Baltijas Antantē.

Latvijas un Igaunijas attiecības formālā līmenī noteica 1923. gada 1. novembra līgums par aizsardzības savienību un 1934. gada 17. februāra līgums savienības organizēšanai. Latvijas un Igaunijas attiecības ņemot vērā sadarbības solīdo bāzi un specifisko problēmu trūkumu formāli bija visciešākās un Baltijas Antantei visnozīmīgākās. Latvijas vadītāji publiskās runās uzsvēra Latvijas un Igaunijas “sabiedroto” attiecības kā nozīmīgākas par Baltijas Antantes saitēm. Latvijas un Igaunijas attiecības tomēr Baltijas Antantes laikā pārdzīvoja pakāpenisku lejupslīdi. 1935. gada vasarā Latvijas sūtņu konference konstatēja Latvijai divus ienaidniekus Nr. 1-PSRS un Vāciju, bet Igaunijas sūtņu konference par valsts galveno ienaidnieku atzina PSRS. No tā izrietošā Igaunijas orientācija uz Vāciju un Poliju ilgstoši bija grūti saskaņojama ar Latvijas politiku, bet Latvijas salīdzinoši pretvāciskā

politika nebija pieņemama Igaunijai. Igaunijas neapmierinātība ar Latvijas politiku un bažas par Lietuvas un Vācijas varbūtējo konfliktu Klaipēdas dēļ, kā arī citas sīkākas nesaskaņas 1938./1939. gadu mijā izpaudās ļoti asi. Lietuvas diplomāti un K. Ulmanis baidījās no iespējas, ka Igaunija varētu izstāties no Baltijas Antantes. Tomēr Igaunija tik tālu nenonāca, iespējams, tā vēl bija vajadzīga Vācijai kā Baltijas Antantes ietekmēšanas instruments.

Cits nozīmīgs krīžu izraisītājs Latvijas un Igaunijas attiecībās bija abu valstu politisko elišu nesaskaņas. Latvijas sūtņu II konferencē V. Munters apgalvoja, ka Latvijas un Igaunijas elites tuvina pragmatiski apsvērumi. Praksē tās nespēja pārvarēt sīkas nesaskaņas. Pirmo krīzi abu valstu attiecībās tās izraisīja 1935. gada beigās un 1936. gada sākumā. Latvijas vēsturnieki un prese nepietiekami novērtēja igauņu karavīru lomu 1919. gada Cēsu kaujās. Latvijas valdību satrauca Igaunijas politiķu un preses mēģinājumi salīdzināt Igaunijas demokrātiju un Latvijas autoritārismu, protams, par sliktu pēdējam. Latvijas vadītāji pamatoti uzskatīja, ka šādi salīdzinājumi ir nekorekti.

1937. gadā abu valstu attiecības saasināja Baltijas klauzulas krīze. 1937. gada septembrī Igaunija savā tirdzniecības līgumā ar Somiju vairs neiekļāva Baltijas klauzulu. Tai šajā gadījumā vajadzēja paredzēt, ka Somija savā tirdzniecībā ar Igauniju nevar pretendēt uz lielākām priekšrocībām nekā Latvija un Lietuva. Klauzulas izslēgšana nesagādāja Latvijai lielus ekonomiskus zaudējumus. Tāpēc Latvijas elites reakcija bija neadekvāti asa, tā presē draudēja pat pārskatīt pašos pamatos abu valstu attiecības. Lietuvas reakcija bija daudz mērenāka. Igauniju satrauca ne tikai Latvijas asā reakcija, bet arī K. Ulmaņa atteikšanās ierasties vizītē Igaunijā. Abas minētās krīzes bija tipiskas izpausmes politisko līderu nespējai būt tālredzīgiem un nepasliktināt attiecības maznozīmīgu jautājumu dēļ.

1939. gada pavasarī Igaunijas diplomāti mēģināja padziļināt sadarbību ar Latviju. Martā ārlietu ministrs K. Selters, viesojoties Varšavā, tikās ar Latvijas sūtni un ierosināja viņam uzlabot abu valstu attiecības, sarīkojot prezidentu tikšanos. Savukārt 1939. gada aprīļa beigās Igaunijas sūtnis Lietuvā sacīja Latvijas sūtnim L. Sējam, ka Latvijas un Igaunijas armijas vadībām pienācis laiks runāt par tehniskiem jautājumiem, kā arī var droši teikt, ka abu valstu prezidentu tikšanās izgaisinātu visus pārpratumus kā miglu. Latvijas vadība tomēr nekā nereaģēja uz Igaunijas iniciatīvām,

Igaunijas atkārtotie priekšlikumi par prezidentu tikšanos nebija nejauši. Pirmais no tiem tika iesniegts jau 1936. gadā. Atteikšanās reaģēt apvainoja Igaunijas prezidentu. Kaut arī 1939. gada maiju tiešām var uzskatīt par pēdējo brīdi militārai sadarbībai uzsākšanai, tomēr tāda nesākās.

Vēstures literatūrā norādīts, ka 30. gadu beigās Igaunijas ietekme uz Latvijas ārpolitiku izpaudās arvien spēcīgāk. Šeit jāmin 1938. gada atteikšanās no Tautu Savienības statūtu 16. panta automātiskas ievērošanas, neitralitātes politika un Latvijas un Igaunijas 1939. gada 7. jūnija neuzbrukšanas līgumi ar Vāciju. Tomēr šie soļi lielā mērā atbilda pašas Latvijas izpratnei par starptautisko situāciju un mainīgajai ārpolitiskajai koncepcijai. Igaunijas ietekme gan paātrināja šo lēmumu pieņemšanu.

Latvijas un Igaunijas attiecību neveiksme spilgti izpaudās 1939. gada septembrī, kad Igaunijas ārlietu ministrs K. Selters neinformēja Latviju atgriežoties no Maskavas caur Rīgu neinformēja par izvirzītajām PSRS prasībām. Tas bija loģisks iepriekšējās attīstības rezultāts. 1939. gada beigās jaunais Igaunijas ārlietu ministrs A. Pīps apliecināja savu nožēlu par savu priekšteču politiku, taču tas vairs nevarēja palīdzēt Baltijas valstīm.

Kopumā Latvijas ietekme uz Igaunijas ārpolitiku bija mazāka nekā Igaunijas ietekme uz Latvijas ārpolitiku. Latvijai reizēm izdevās mīkstināt

Igaunijas attieksmi pret Lietuvu. Abu valstu attiecības pirmskara krīzes apstākļos pat pasliktinājās.

4. Baltijas faktora lomas Latvijas ārpolitikā un tā ietekmes citu valstu politikā salīdzinājums.

Savienībā, kurā ir tikai trīs dalībvalstis to vienotās līnijas ietekme uz atsevišķu valstu politiku ir grūti iedomājama. Dažreiz vienojoša Baltijas faktora lomu spēlēja Latvijas izlīdzinošā līnija. Tas izpaudās 1935. gada martā - aprīlī, kad Latvijas nostāja palīdzēja rast kompromisu starp Lietuvas bažām par Vācijas draudiem un Igaunijas vēlēšanos izvairīties no visa, kas nepatīktu Vācijai.

Biežāki bija gadījumi, kad divu Baltijas valstu ietekmē trešā mainīja savu politiku. Latvijai un Lietuvai neizdevās bieži un būtiski ietekmēt Igaunijas politiku. Lietuva un Igaunija reti centās kopīgi ietekmēt Latvijas politiku. 1937. gada jūlijā abas valstis iebilda pret V. Muntera centieniem spert soļus, lai atzītu Itālijas suverenitāti pār prettiesiski anektēto Etiopiju. Tomēr tas aizkavēja V. Munteru tikai līdz 1938. gada janvārim. Visspilgtāk Baltijas Antantē izpaudās Latvijas un Igaunijas ietekme uz Lietuvu. Jau gatavojot sadarbības līgumu, Lietuva pretēji savām cerībām neguva atbalstu Viļņas jautājumā un pat bija spiesta noslēgt līgumu, kurā šī problēma bija izslēgta no sadarbības loka. 1938. gada rudenī Lietuva iebilda pret pārāk rūpīgu Skandināvijas neitralitātes likumu pārņemšanu, taču Latvijas un Igaunijas nostāja šo iebildumus bloķēja. 1939. gada septembrī Lietuvai neizdevās panākt pat savlaicīgi un pamatoti pieprasīto Baltijas valstu ārlietu ministru

konferences sasaukšanu. Tomēr Latvijai un Igaunijai nebija panākumu mēģinājumos ietekmēt Lietuvas nostāju galvenajā jautājumā - Polijas un Lietuvas attiecībās.

Baltijas valstīm izdevās viegli izstrādāt kopīgu pozīciju dažādos normālas situācijas jautājumos, piemēram, attiecībā uz Tautu Savienības statūtu reformu, vienas Baltijas valsts ievēlēšanu Tautu Savienības Padomē. Baltijas faktors neizmainīja katras valsts ārpolitikas pamatnostādnes, īpaši tās, kas bija saistītas ar politiku draudu gadījumam.

5. Baltijas faktors PSRS un Vācijas attiecību kopsakarā.

PSRS un Vācijas politikas mērķi apskatāmajā laika periodā mainījās. Līdz 1939. gadam jeb naidīgu attiecību periodā tās uzskatīja, ka jāpalielina jānovērš pretinieka ietekmes pieaugums Baltijā. Baltijas valstis kopumā centās ieturēt vienādu distanci, uzskatīdamas, ka piesliešanās vienai pusei izraisīs pretējās puses pretreakciju. Vislīdzsvarotākā bija Latvijas politika. Attiecībā uz Igauniju var runāt par nosacītu provācu orientāciju, bet Lietuvas politika bija prosovetiskāka. Pakāpeniski Vācijas spēka un varenības pieaugums lika Baltijas valstīm rēķināties ar šo valsti. Baltijas valstis nesaskatīja Vācijai Eiropā līdzsvarojošu spēku. Sava nozīme bija arī Vācijas diplomātiskajai tehnikai. Latvija bija pieļāvusi vairākas taktiskas kļūdas attiecībās ar Vāciju. Visai asi Vācijā uztvēra 1935. gada draudus noslēgt līgumu ar PSRS. Par Vācijas diplomātiskās tehnikas panākumiem tiek atzīti Baltijas valstu neitralitātes kurss, Vācijas spējas ietekmēt Baltijas Antanti ar Igaunijas starpniecību un 1939 gada 7. jūnija neuzbrukšanas līgumi. Šie panākumi attālināja Baltijas valstis no PSRS, kā arī radīja Vācijai izdevīgu propagandistisku efektu PSRS diplomātiskā darbība izraisīja Baltijas valstīs

satraukumu. Tādi soļi kā 1933. PSRS piedāvājums Polijai garantēt Baltijas valstu neatkarību vai 1939. gada 29. marta paziņojums, ka PSRS ir svarīga Baltijas valstu suverenitāte izraisīja bažas par PSRS nolūkiem faktiski ierobežot Baltijas valstu suverenitāti. PSRS rīcība 1939. gada sarunās ar Lielbritāniju un Franciju šīs bažas būtībā apstiprināja.

Pēc 1939. gada 23. augusta vienošanās par “ietekmes sfēru” sadali Vācija uzsvērti rēķinājās ar PSRS interesēm pēdējās “ietekmes sfērā”. Tā konsekventi izvairījās dot Baltijas valstīm cerības uz atbalstu. PSRS savukārt gaidīja vispiemērotāko brīdi Baltijas valstu aneksijai starplaikā paturot tās un pārējo pasauli neziņā par saviem galīgajiem nodomiem. Baltijas valstis uzmanīgi sekoja PSRS darbībai, taču skaidrības tās nodomiem nebija līdz pat 1940. gada jūnijam. Vēl 1940. gada pavasarī K. Ulmanis kala tālejošus iekšpolitiskus plānus. Pat pēc padomju izšķirošās kampaņas sākuma pret Baltijas valstīm 1940. gada maijā to politiskajai vadībai vēl pastāvēja iluzoras cerības, ka tā nav vērsta uz Baltijas valstu neatkarības likvidāciju. 1940. gada jūnija beigās Baltijas valstu jaunajām marionešu valdībām bija jāpieņem lēmumi par Baltijas Antantes likvidāciju.

6. Baltijas valstu loma miera saglabāšanā Eiropā

Šīs problēmas aspekti saistīti ar Baltijas valstu politiku Tautu Savienībā un mainīgajos kolektīvās drošības politikas jautājumos, kā arī ar Baltijas valstu un Eiropas drošības galveno balstu Lielbritānijas un Francijas attiecībām.

Baltijas valstis ilgstoši atbalstīja kolektīvās drošības principu konsekventu ievērošanu. Tās iestājās par vienādu drošību visām nācijām neatkarīgi no to lieluma. Tām bija nepieņemama iespēja, ka lielvalstis varētu

pieņemt lēmumus par mazo un valstu drošību vai robežu revīziju bez to piekrišanas. Baltijas valstis politiskajos paziņojumos uzsvēra miera nedalāmību, paužot uzskatu, ka vispārējā miera saglabāšana nav iespējama bez stabila miera Austrumeiropā. Šādu pozīciju dabiski noteica Baltijas valstu piederība mazu nāciju pulkam.

Baltijas valstu politika Tautu Savienības jautājumos bija pretrunīga. Tās centās saglabāt lojalitāti pret šo nozīmīgo organizāciju. 1935. gadā Baltijas valstis piedalījās Tautu Savienības sankcijās pret Itāliju, bet Latvija 1936. gadā uzskatīja par tās ievēlēšanu Tautu Savienības Padomē par nozīmīgu panākumu. Tomēr jau 1935. gada jūnijā Latvijas sūtnis Tautu Savienībā J. Feldmanis uzsvēra, ka Tautu Savienības statūti tapuši ideālisma uzplūdu laikā un vairs nevar kalpot par garantu Latvijas drošībai. Viņš ieteica Baltijas valstīm visām kopā pasludināt neitralitāti. Savukārt Igaunija nevēlējās kandidēt uz vietu Tautu Savienības Padomē tādēļ, ka apšaubīja šīs organizācijas universālo raksturu.

Pašu Eiropas lielvalstu politika pakāpeniski pārstāja atbilst kolektīvās drošības principiem. Šīs pakāpeniskās izmaiņas ietekmēja arī Baltijas valstu politikas atvirzīšanos no tiem. Par nopietnu kļūdu vēstures literatūrā vērtēta Baltijas valstu atteikšanās no Tautu Savienības statūtu 16. panta obligātas ievērošanas 1938. gada septembrī. 16. pants, kas paredzēja starptautiskās sabiedrības sankcijas pret agresoru, bija nozīmīga garantija pašām Baltijas valstīm. Taču Baltijas valstu politiku šajā jautājumā ietekmēja citu valstu piemērs. Deviņas valstis jau pirms Baltijas valstīm bija spērušas šādu soli. Bez tam Baltijas valstis satrauca iespēja, ka realizējot 16. panta sankcijas no tām var prasīt ielaist to teritorijā PSRS armiju. Kolektīvās drošības principu vājumu apstiprināja arī prettiesiskā Minhēnes vienošanās, kuras ietvaros četras Eiropas valstis, arī Lielbritānija un Francija, bez Čehoslovākijas

piekrišanas lēma tās likteni. Minhenes vienošanās parādīja arī Lielbritānijas un Francijas ierobežotās iespējas un nevēlēšanos atbildēt uz Vācijas izaicinājumu. Tādēļ Baltijas valstīm nācās arvien vairāk rēķināties ar Vāciju. Minhenes vienošanās bija viens no faktoriem, kas mainīja pat Lietuvas ārpolitiku.

Lielbritānija un Francija trīsdesmitajos gados nebija gatavas uzņemties saistības Baltijas valstu drošības garantēšanai. Baltijas valstu drošība tām nebija vitāli svarīga. Baltijas valstis turpināja ilgstoši rēķināties ar britu viedokli. Tomēr jau 1936. gada pavasarī V. Munters ieteica Lietuvai nerēķināties ar britu viedokli, bet sākt sarunas ar Vāciju par neuzbrukšanas līgumu. 1938. - 1939. gadā domstarpības ar Lielbritāniju bija jau nozīmīgākas. Lielbritānija bija neapmierināta ar Baltijas valstu neitralitātes likumiem, bet 1939. gada maijā iebilda pret Baltijas valstu neuzbrukšanas līgumiem ar Vāciju. Abos gadījumos britu viedokli neņēma vērā.

1939. gadā PSRS, Lielbritānijas un Francijas, laikā Baltijas valstis (Latvija un Igaunija) kļuva par būtisku faktoru šo valstu un Vācijas politikā. Baltijas valstu nostāja šajā situācijā vēstures literatūrā kritizēta par tās neelastīgumu. Baltijas valstu vadība neticēja, ka Lielbritānija un PSRS palīdzēs Polijai un par galveno draudu savai drošībai uzskatīja plaša mēroga karu. Tās uzskatīja, ka to politika veicina kara lokalizāciju, kā arī pamatoti neuzticējās PSRS pretenzijām garantēt Baltijas valstu drošību. Alternatīvu variantu piedāvāja V. Munters, kurš 22. maijā ieteica britu ārlietu ministru E. Halifaksam lai triju valstu līgumā būtu paredzēts, ka jāgarantē Baltijas valstu neitralitāte. Palīdzība Baltijas valstīm būtu jāsniedz pēc to lūguma. Arī Igaunijas ārlietu ministrs K. Selters bija piekritis šādam triju valstu nolīguma variantam. Tomēr PSRS atteikšanās pieņemt šādu rietumu valstu priekšlikumu padarīja Baltijas valstu nostāju nelokāmu. Faktiski Baltijas

valstu nostāja trīspusējo sarunu jautājumos zaudēja savu nozīmi, līdzko PSRS un Vācija vienojās par ietekmes sfēru sadali.

Lielbritānijas un Francijas nostāju Baltijas valstu jautājumā pēc Molotova - Ribentropa pakta noslēgšanas raksturo atvieglojums, ka Baltijas jūras austrumu piekraste nav nonākusi Vācijas ietekmē. Baltijas valstu suverenitātes liktenis II pasaules kara sākumā abām rietumu lielvalstīm bija vienaldzīgs. Baltijas valstu politika starptautiskā miera un drošības jautājumos atbilda valstu protektorāta situācijai. 1939. gada decembrī Baltijas valstis bija spiestas nepiedalīties balsošanā par PSRS izslēgšanu no Tautu Savienības. Tās jau bija zaudējušas iespēju realizēt neatkarīgu ārpolitiku. Baltijas valstis arī turpināja vērtēt savu situāciju kā neitralitātes politiku pat PSRS agresijas pret Somiju laikā.

Tādējādi Baltijas Antante bija agrīna politiski diplomātiskas integrācijas forma. To radīja divas tendences. Kā pirmā jāmin ilgstoši pastāvējušā tendence veidot Baltijas valstu savienību. Tā pastāvēja kopš brīvības cīņu laikiem. Nepieciešamību veidot Baltijas valstu savienību tās piekritēji pamatoja ar jebkuriem ārpolitiskiem apstākļiem. No 1933. gadā populārajām idejām par politisku, ekonomisku, militāru savienību 1934. gadā izdevās realizēt tikai diplomātisku sadarbību. Otra tendence, kas atļāva izveidoties Baltijas Antantei tieši 1934. gada rudenī, bija Vācijas nacionālsociālistu ārpolitikas izraisītās izmaiņas, konkrēti – saspīlējuma pieaugums Eiropā, kā arī Vācijas un Polijas izlīgums 1934. gada sākumā. Starptautiskā stāvokļa izmaiņas – agresīvas Vācijas parādīšanās –, kas deva iespēju izveidot Baltijas Antanti, arī noveda pie Baltijas valstu bojā ejas un lielā mērā kavēja to sadarbību. Trauslā Baltijas valstu sadarbība stabilitātes apstākļos būtu varējusi kļūt par ilgstošas sadarbības pirmsākumu. Tam tomēr traucēja gan vēsturiskā laika trūkums pirmskara apstākļos. Baltijas Antante atbilda sava

laika mierīgas attīstības tendencēm. Tā likumsakarīgi iekļāvās kolektīvās drošības sistēmā.

Baltijas valstīm kā jaunām politiskām vienībām integrēties traucēja nelabvēlīgie ārējie apstākļi un labās gribas trūkums. Pēdējais liecināja par triju Baltijas valstu valdošo aprindu politiskā brieduma trūkumu. Kopumā Baltijas valstu vadītāji pieļāva tam laikam raksturīgās kļūdas. Tomēr Baltijas valstu bojāeja nebija atkarīga no tām.

Avotu un izmantotās zinātniskās literatūras saraksts.

I. Npublicētie avoti:

Latvijas Valsts vēstures arhīva fondi.

1313. fonda 1. apraksts: Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas fonds

92.,92A., 94., 104. 113. lieta

2570. fonda 1. apraksts.:

371., 438. lieta

2570. fonda 5. apraksts.:

58.,62. lieta.

2570. fonda 13. apraksts.:

532., 533., 960., 1110., 1146. lieta

2574. fonda 3. apraksts.: Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas Politiski ekonomiskā departamenta Baltijas valstu nodaļas fonds.

1278., 1342., 1344., 1394., 2303., 2440., 2731., 3020., 3039., 3042., 3050.,

3051., 3052., 3064., 3072., 3074., 3078., 3079., 3084., 3103.,

3107., 3108., 3109., 3115., 3117., 3118., 3125., 3143., 3144., 3146.,

3150., 3155., 3180., 3183., 3188., 3190., 3191., 3192., 3215., 3217.,

3234., 3235., 3236., 3237., 3243., 3262., 3264., 3265., 3279., 3281.,

3282.,3283. lieta.

2574. fonda 4. apraksts.: Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas Politiski ekonomiskā departamenta Rietumu nodaļas fonds.

5530., 5538., 5838., 6178., 6181., 6182., 7158., 7162. lieta

2575. fonda 7. apraksts.

2381., 2385., 2536., 2538., 2543., 2548., 2549. lieta

2575. fonda 8. apraksts. Latvijas Republikas sūtniecības Igaunijā fonds.
36., 37., 76. lieta.

2575. fonda 11. apraksts. -Latvijas Republikas sūtniecības Lietuvā fonds:
50.,51. lieta

2575. fonda 15. apraksts.- Latvijas Republikas sūtniecības Polijā fonds:
92.,107.,110., 111.,113. lieta

2575. fonda 17. apraksts. -Latvijas Republikas sūtniecības Somijā fonds:
76B. lieta

2630. fonds- V. Muntera personiskais fonds
5.,6. lieta

Lietuvas Centrālā Valsts arhīva (Lietuvos Centrinis Valstybines Archivas)
fonds

II. 383. fonda 7. apraksts Lietuvas Republikas ārlietu ministrijas fonds.
1561., 1732.,1818., 1861., 1862.,1863., 1888., 1995., 2201., 2249. lieta.

II. Publicētie avoti:

1. Dokumentu krājumi:

Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā: Dokumenti un materiāli. Ar I. Roņa ievada eseju “ Kārlis Ulmanis Latvijas brīvvalsts gados un viņa Golgātas ceļš”/ Sast. I. Ronis un A. Žvinklis.-Rīga, 1994.-480. lpp.

Latvijas okupācija un aneksija: 1939-1940: Dokumenti un materiāli/Sast. I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, J. Goldmanis, A. Stranga.-Rīga, 1995.-603. lpp.

Documents on German Foreign Policy, 1918-1945:

Series C. The Third Reich: First Phase.:

Volume II. October 14, 1933-June 13, 1934.-London, 1959.-927 p.

Volume III. June 14, 1934-March 31, 1935.-London, 1959.-1157 p.

Series D. 1937-1945.

Volume V. Poland; The Balcans; Latin America; The Smaller Powers.
June 1937-March 1939.

Volume VI. The last months of peace. March 1939-August 1939.-London,
1956.-1147 p.

Документы внешней политики СССР

Т. 16. (1 января-31 декабря 1933 года).-М.,1970.-920 с.

Т. 17. (1 января-31 декабря 1934 года).-М.,1970.-928 с.

Т. 18. (1 января-31 декабря 1935 года).-М.,1973.-718 с.

Документы внешней политики 1939.-Т. 22.-в 2 кн.-М.,1992.

Кн. 1.-Январь-август.-712 с., Кн. 2.- Сентябрь-декабрь.-688 с.

Документы внешней политики 1940-22 июня 1941 года.-Т. 23.-Кн.1-
М.,1995.

Документы и материалы по истории советско-польских отношений.-Т.
6.-1933-1939 гг.-М.,1969.-431 с.

Год кризиса 1938-1939: Документы и материалы. В двух томах.

Т. 1. 29 сентября 1938 г.- 31 мая 1939 года.-М.,1990.- 555 с.

Т. 2. 2 июня 1939 г.- 4 сентября 1939 года.-М.,1990.- 431 с.

От пакта Молотова-Риббентропа до договора о базах. Сост. Х. Арумяэ,
Р. Хелме и др.- Таллинн, 1990.-215 с.

Полпреды сообщают... Сборник документов об отношениях СССР с
Латвией, Литвой и Эстонией: август 1939- август 1940 г.-М.,544 с.

Советско-нацистские отношения 1939-1941. Документы.- Париж, Нью-
Йорк,1983.-352 с.

СССР-Германия. В двух частях.-Vilnius, 1989.

Ч. 1. Документы и материалы о советско-германских отношениях с
апреля по октябрь 1939 г.-128 с.

Ч.2. Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 г. по июнь 1941 г.-192 с.

2. Prese:

Brīvā Zeme.-1934.-1940.

Jaunākās Ziņas.-1934.-1940.

Rīts.-1934.-1940.

Baltic Times.-1939-1940.

3. Valsts darbinieku atmiņas:

Cielēns F. Laikmetu maiņā : Atmiņas un atziņas. 3 sējumos.-3. sējums.

Latvija Eiropas traģēdijā.-Lidingo, 1967.-444. lpp

Klīve A. Latvijas neatkarības gadi.-Latvijas politiskā veidošanās un augšana.-B. v., 1976.-508. lpp.

Krieviņš E. Viņās dienās : Atmiņas , apcerējumi un laikabiedru suminājumi.-Melburna, 1966.-322. lpp.

Tērauds T. Baltijas politiskie pamati//Sējējs.-1936.-Nr. 1.,2.

Spekke A. Atmiņu brīži: Ainas, epizodes, silueti. -B. v., 1967. 604. lpp.

Valters M. Mana sarakste ar Kārli Ulmani un Vilhelmu Munteru Latvijas traģiskajos gados.- Wasteras, 1957.-134 lpp.

Черчилль В. Вторая мировая война . В 3 книгах.-М., 1992.

Vēstures zinātniskā literatūra.

1. Ahmann R. The German treaties with Estonia and Latvia of June 7,1939: Bargaining ploy or alternative for German-Soviet understanding//Journal of Baltic Studies.-1989.-No. 4.- P. 337-364.

2. Ahmann R. Nazi German policies toward the Baltic States on the Eve of the Second World War//The Baltic and the Outbreak of the Second World War/Ed. by J. Hiden, T. Lhane.- Cambridge, 1992.-P. –50-72.
3. Andersons E. Baltijas Antantes priekšvēsture 1927.-1934. g.//Treji Vārti.- 1973.-Nr. 2/3.-16.- 30. lpp.
4. Andersons E. Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture.- Toronto, 1983.- 945. lpp
5. Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940: Ārpolitika. 2 sēj. 1. sēj.- Stokholma, 1982.; 2. sēj. -Stokholma, 1984.
6. Āmanis R. Rusofils, anglofils vai germanofils: Neizprastais Latvijas ārlietu ministrs Vilhelms Munters nacionālsociālistu skatījumā//Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.-1993.- Nr. 3.- 132.-136. lpp
6. Arumjāe H. At the Crossroads: Foreign Policy or Republic of Estonia 1934-1940.- Tallinn, 1983. P.
7. Bērziņš V., Bambals A. Latvijas armija.- R., 1990.- 109. lpp.
8. Butkus Z. Kopā ar Latviju un Igauniju vai atsevišķi//Padomju Jaunatne.- 1989.-16.,17. febr.
9. Butkus Z. Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919-1929 metais.- Vilnius, 1993.-159 p.
10. Duhanovs M., Feldmanis I., Stranga A. 1939. Latvia and the Year of Fateful Decisions. -R., 1994.-124. p.
11. Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve: Ceļnieks. Politikāis. Diktators. Moceklis.-R., 1992.-460. lpp.
12. Feldmanis I. Baltijas jautājums angļu- franču – padomju sarunās//Latvijas Vēsture.-1992.-Nr. 3(6); Nr. 4(7), 1993.-Nr. 1(8).
13. Feldmanis I. Vācbaltiešu izceļošana//Latvijas Arhīvi.-1994.-Nr. 3.-32.- 41. lpp; Nr. 4.-35.-45. lpp.

14. Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30. gadu otrā puse).-R., 1994.- 435 lpp.
15. Feldmanis I., Stranga A. The destiny of Baltic Entente.-R., 1994.-106 p.
- Gore I., Stranga A. Latvijas neatkarības mijkrēslis. Okupācija. R., 1992.-288 lpp.
16. Halle L. Cold War as History.-N. Y., 1986.
17. Hiden J. Baltic security problems between the two World Wars// The Baltic States and the Outbreak of the Second World War/Ed. by J. Hiden, T. Lhane.- Cambridge, 1992.- P. 1-19.
18. Ilmjärw M. Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel: Balti riigid ja Soome 1934-1940.- Tallinn, 1993.-Lk. 172.
- 19.Laasi E. Finlands Winter War and Estonian Neutrality//Journal of Baltic Studies.- 1993.-No 3.-P. 269-281.
20. Latvijas Zemnieku savienības vēsture/ H. Strods, S. Točs, K. Karulis, V. Klīve, A. Zunda.-R.,1995.-298. lpp.
21. Medijainen E. Eesti välispolitika Balti suund: 1926-1934.-Tartu, 1991.- Lk 110.
22. Nurek M. Great Britain and the Baltic in the last months of peace, March-August 1939//The Baltic and the Outbreak of the Second World War/Ed. by J. Hiden, T. Lhane.-Cambridge, 1992.-P. 21-41.
23. Peterss R. P. The Baltic States and the League of Nations// Journal of Baltic Studies.- 1979.-No 2.-P.107-114.
24. Peterss R. P. Problems of the Baltic Diplomacy in the League of Nations//Journal of Baltic Studies.- 1983.-No 2.-P. 129-149.
25. Pistohlkorss G von. Regionalism as a Concept of Baltic Historiography// Journal of Baltic Studies.- 1987.-No 2.-P. 125-132.

26. Počs K. Francijas ārpolitikas galvenie virzieni 30. gadu pirmajā pusē.- R., 192.-80 lpp.
27. Počs K. "Sanitārā kordona" valgos: Baltijas jautājums buržuāziskās Latvijas ārpolitikā 1919.-1925. gg.-R., 1971.- 261 lpp.
28. Rauch G. von. Baltic States: Years of Independence, 1917-1940.-Los Angeles, 1974.-274 p.
29. Raun T. Estonia and the Estonians.-Stanford, 1987.-337 p.
30. Raun T. Baltic Question in the American and British Press, 1939-1940//Proceedings of the Estonian Academy of Sciences.- 1992.- No 3.-P. 169-174.
31. Rebas H. "Baltic Regionalism ???"//Journal of Baltic Studies.-1989.-No 2.-P. 101-116.
32. Ronis I. Kārlis Ulmanis Latvijas likteņa stundās un viņa Golgātas ceļš//Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā: Dokumenti un materiāli./Sast. I.Ronis, A. Žvinklis.-R., 1994.-480 lpp.
33. Salmon P. Perceptions and Misperceptions: Great Britain and the Soviet Union in Scandinavia and the Baltic Region, 1918-1939//Contact or Isolation.-Uppsala, 1991.-P. 415-429.
34. Salmon P. The Baltic States in International Relations in 1925-1939//Proceedings of Estonian Academy of Sciences.-1992.- No 3.-P. 175-183.
35. Senn A. E. Polish Ultimatum to Lithuania, March 1938//Journal of Baltic Studies.-1982.-No 2.- P. 144-156.
36. Sīpols V. Dzimtenes nodevība: Buržuāziskās Latvijas ārpolitika no 1933. līdz 1939. gadam.-R., 1963.-261 lpp.
37. Sīpols V. Latvijas buržuāziskā diplomātija.- R., 1969.- lpp.

38. Sīpols V. Pirmskara politiskā krīze Eiropā:1933.-1939 g.-R., 1976.-317 lpp.
39. Stranga A. Ebreji un diktatūras Baltijā.-R., 1997.-107 lp.
40. Stranga A. Brīvmūrnieki un “Jāņuguns loža” Rīgā//Latvijas Vēsture.-1991.-Nr. 2/3.
41. Stranga A. Kā izdzīvot ?//Horizonts.-1990.-Nr. 3.-30.-32. lpp.
42. Stranga A. Latvija un Anglijas-Polijas savienība 1939. gads//Latvijas Arhīvi.-1994.-Nr. 3.-25.-31. lpp; Nr. 4.-19.-34. lpp.
43. Šilde Ā. Latvijas vēsture,1914-1940.-Valsts tapšana un suverēnā valsts.-R., 1992.-782 lpp.
44. Vilkelis G. Lietuva ir Tautu Sajunga 1939 m.//Lituanistica.-1994.-Nr. 2(18).-P. 51-56.
45. Zalcmanis J. Neatkarības norietā//Daugavas Vanagu mēnešraksts.-1971.-Nr. 5.-308.-310. lpp.
46. Zalcmanis J. Vācijas sarunas ar Latviju un Igauniju 1939. gadā//Daugavas Vanagu mēnešraksts.-1969.- Nr. 4.- 13.-24. lpp.
47. Zemīte L. Tautu Savienība un Latvija:1930-1939.-R., 1992.-107 lpp.
48. Zunda A. Anglija un Baltijas valstis 1939. gada samezgļojumos//Izglītība.-1990.-28. febr.
49. Zunda A. Latvijas un Anglijas sadarbības sarežģījumi 1936. gadā//Latvijas Vēsture.-1995.-Nr. 2(17).-43.-48. lpp.
50. Zunda A. Lielbritānijas īstenotā nomierināšanas politika un Baltijas valstu starptautiskais stāvoklis//Latvijas Vēsture.-1992.-Nr. 1.-37.-43. lpp.
51. Zunda A. Lielbritānija un Baltijas valstis 1933.-1935. gadā.-R., 1989.-48 lpp.
52. Zunda A. Lielbritānijas un Latvijas attiecības 1930-1940. Realitāte un ilūzijas. -Rīga, 1998.-267 lpp.

53. Zunda A. Morāle un politiskais aprēķins Anglijas Baltijas politikā Otrā pasaules kara gados (1939-1945)//Latvijas Vēsture.-1993.-Nr. 4(11).-26. – 31. lpp.
54. Žalys V. Lietuva Baltijos Antantis sistemoje (Vēstures zinātņu kandidāta disertācija).-Lietuvas Republikas Zinātņu Akadēmijas Bibliotēkas Rokrakstu nodaļa.-1578. f.-26. l.
55. Žalys V. Lietuvos neutralumo ir jos saugumo problemas, 1938-1939//Lituanistica.-1990.-Nr. 1.-P. 39-52.
56. Žalys V. Lietuvos vyriausibes pozicija dėl Pabaltijo sajungos sukurimo (1933-1934 metais)//Lietuvos MA darbai.-Ser A.-1988.-Nr 1.-P. 99.-110.
57. Арьякас К. Эстония- утрата независимости-Радуга.-1989.-Н. 9.-С. 80-88
59. Арьякас К. Внешняя политика Эстонии в 1939 году Радуга.-1988.-Н. 11.-С. 60-68,Н. 12.-С. 86-94,1989.-Н. 1.-С. 50-56, Н 2.-С. 81-86.
59. Канцявичюс В. 1939 год Вильнюс.-1989.-Н. 10.-С.134-151.
60. Фест Й. Гитлер. Биография. В 3 томах.-Пермь, 1993.-Т.-2-480 с, Т.-3.-533 с.
61. Варес П., Осипова О. Похищение Европы или Балтийский вопрос в международных отношениях XX века.- Таллинн, 1992.-363 с.

Saturs.

Ievads	2. lp.
Izmantoto avotu un literatūras apskats	11. lp.
I nodaļa. Latvija un Baltijas Antantes izveidošanās 1933.-1934. gadā	44. lp.
1. Starptautiskās situācijas izmaiņas un Baltija.	44. lp.
2. Latvija un Baltijas valstu tuvināšanās centieni.	53. lp.
3. Ceļš uz Baltijas Antanti 1934. gadā.	63. lp.
II nodaļa. Latvija un Baltijas valstu sadarbības stagnācija 1935.-1937. gadā.	81. lp.
1. Ārpolitikas koordinācija Austrumu pakta jautājumā.	81. lp.
2. Attiecību rutīna 1936.-1937. gadā.	107. lp.
III nodaļa. Baltijas valstu sadarbība un neitralitātes politikas neveiksme 1938.-1940. gadā.	129. lp.
1. Savstarpējās attiecības un neitralitātes problēma 1938. gadā	129. lp.
2. Baltijas valstu neitralitātes politika un Baltijas valstu ārpolitiskās sadarbības stratēģija 1939. gadā (līdz bāzu līgumu noslēgšanai.)	151. lp.
3. Baltijas valstu sadarbība padomju protektorāta apstākļos.	184. lp.
Nobeigums	214. lp.
Avotu un literatūras saraksts.	228. lp.
Saturs.	237. lp.